

**BALIKESİR'DE
DİNÎ HAYAT
DİN VE TOPLUM**

Kitap Adı

Balıkesir’de Dinî Hayat Din ve Toplum

(e- Kitap)

Editör

Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN

Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI

Doç. Dr. Mustafa POLAT

Dr. Öğr. Üyesi Asem H. A. ABDELGHANY

Dr. Öğr. Üyesi Lütfü CENGİZ

Dizgi, Mizanpaj ve Kapak Tasarımı

Dr. Asem H. A. ABDELGHANY

Emin Yayınları

Fethiye Mah. Kırlangıç Sok. No: 2 Nilüfer/BURSA

Tel: (0224) 2422898, Fax: (0224) 2412569

www.eminyayinlari.com.tr

E- ISBN

978-625-6563-79-7

Yayın Tarihi

Bursa Aralık 2024

Web

<http://ilahiyatarastirmalari.balikesir.edu.tr>

www.eminyayinlari.com.tr

Bu eserde, ‘Kitap Bölümü’ olarak yer alan metinlerin tüm sorumluluğu, yazarlarına aittir.

Bu eser, yazılı izin olmaksızın hangi dil ve ortamda olursa olsun materyalin tamamının veya bir bölümünün çoğaltılması ve elektronik ortamlarda yayımlanması yasaktır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

BALIKESİR VE ÇEVRESİNDE BİTKİLERLE İLGİLİ GELENEKSEL İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR

Fatih SATIL & Selami SELVİ.....3

HIDIRELLEZ KUTLAMALARINDA BAHARIN MÜJDECİSİ BİTKİLER: İNANÇLAR VE UYGULAMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Selami SELVİ & Fatih SATIL.....13

KADI SİCİLLERİNE GÖRE 1894-1910 YILLARINDA SINDIRGI'DA DİNİ HAYAT

Mehmet AKKUŞ25

SOSYOLOJİK VERİ OLARAK SEYAHATNAMELER: İBNİ BATUTA VE EVLİYA ÇELEBİ'NİN GÖZÜNDEN BALIKESİR

Hamit AKTÜRK43

MEZUNLARIN GÖZÜYLE HAFIZLIK KUR'AN KURSLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: BALIKESİR ÖRNEĞİ

İsmail ÇOLAK & Ahmet Ali ÇANAKCI.....57

DİN EĞİTİMİNE VE KUR'ÂN'A ADANMIŞ BİR ÖMÜR: HAFIZ ÖMER HOCA'NIN BALIKESİR'İN DİNİ HAYATINA KATKISI

Nuriye İNCİ.....121

BALIKESİR'DE YAŞANAN DİNİ BAYRAM VE KANDİL GECELERİNİ KARESİ GAZETESİ SÜTUNLARINDAN TAKİP ETMEK

Işıl GÖKTAŞ.....161

BALIKESİR'DE DİNİ HAYATIN ŞEKİLLENMESİNDE BALIKESİR İMAM HATİP OKULU İLK KAYITLI KIZ ÖĞRENCİLERİNİN ROLÜ

Muhammed İbrahim TEPE & Mükail DALMIŞ177

BALIKESİR VE ÇEVRESİNDE BİTKİLERLE İLGİLİ GELENEKSEL İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR

Fatih SATIL

Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Selami SELVİ

Prof. Dr. , Balıkesir Üniversitesi, Altmoluk MYO

Giriş

Balıkesir, Türkiye'nin Marmara Bölgesi'nde yer alan tarihi ve kültürel değerleriyle dikkatleri üzerine çeken önemli bir şehirdir. Antik dönemlerde çeşitli medeniyetlere de ev sahipliği yapmış olan şehrin tarihi, M.Ö. 3000'lere kadar uzanmaktadır. Bölgede; Lidyalılar, Persler, Makedonyalılar, Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu gibi birçok farklı medeniyetin tarihi ve kültürel izlerini görmek mümkündür. Geçmişten günümüze bölgede kurulan bu medeniyetler Balıkesir'de bitki kullanım kültürünün de zenginliğinin ana nedenlerinden birisidir.

Balıkesir'de bitkiler üzerine yapılmış en eski çalışma M.Ö 370-287 tarihlerinde yaşamış olan Theophrastus'un "Bitkilerin Tarihi" isimli eserinin 9. kitabında bugünkü adıyla Kaz Dağı olan İda dağında ağaçlardan reçine toplanması ve kullanımı ile ilgilidir (Baytop 1999:17). Buna ek olarak M.S 40-90 yılları arasında yaşamış olan hekim ve farmakoloji bilgini Dioskorides, kitabında Balıkesir ilinde yayılış gösteren 5 bitkinin nazardan korunmak amacıyla kullanımına yer vermiştir (Kayıran, 2019:193).

Buna ek olarak Balıkesir, farklı iklim, coğrafik ve topografik özellikleri nedeniyle Marmara bölgesindeki bitki tür çeşitliliği açısından da zengin bir ilimizdir. Hem kültürel hem de biyolojik zenginlik beraberinde bitki kullanım kültüründe de çeşitliliğe yol açmıştır. Bitkilerin birçoğundan bölge halkı yüzyıllardır tıbbi, gıda, yem, el sanatları ve nazarlık vb. amaçlarla yararlanmaktadır (Alpınar, 1999:18; Baytop, 1999:188; Güner ve Selvi 2016: 98; Kayabaşı vd. 2016:

60; Polat ve Satıl 2010: 25; Satıl vd., 2006a; Satıl vd. 2008: 31; Thanos 2001: 96).

Doksanlı yıllara kadar bölgede bitki kullanım kültürü ile ilgili yapılan çalışmalar daha çok bitkilerin şifalı özellikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Daha sonra, özellikle 2000'li yıllardan sonra Balıkesir ve ilçelerindeki halkın bitkilerden farklı alanlarda yararlandıklarına dair yapılmış birçok etnobotanik kültür çalışmasına rastlanmaktadır (Ahiskalı vd., 2012:196; Olgunsoy, 2007:75; Onar, 2006:50; Özdemir Nath, 2016:34; Özdemir Nath vd. 2016:92; Özdemir Nath ve Kültür, 2017:580; Polat vd., 2013:5; Satıl vd. 2006a:185; Satıl vd., 2006b; Sarıkan, 2007:67; Satıl vd., 2008:33; Satıl vd., 2011:1060; Selvi vd., 2012; Selvi vd., 2013:28; Saçlı ve Akalın, 2001:12; Tuzlacı vd., 2001:330; Uysal vd., 2010:18).

Balıkesir ve çevresinde yürütülen bu çalışmada, geçmişten günümüze bitkilere yönelik inanışları ve uygulamaları içeren bitki kullanım kültürü ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

1. Yöntem

Çalışmanın materyalini Balıkesir ve çevresinde halkın geçmişten günümüze bitkilere yönelik inanışları ve uygulamaları ve bu konuda yapılmış çalışmalar oluşturmaktadır. Çalışmada hem halkbilim hem de etnobotanik yöntemleri kullanılmıştır.

Çalışmada, Balıkesir ve çevresinde yapılan periyodik alan çalışmaları ile birlikte Balıkesir'de yapılmış olan bazı etnobotanik çalışmalardan yararlanılmıştır (Ahiskalı vd., 2012:198; Aladı vd., 2019; Alkaç, 2013:55; Alpınar, 1999:56; Bulut, 2016:12; Duran vd., 2001:90; Güner ve Selvi, 2016; Kalankan, 2017; Kayabaşı vd., 2016; Onar, 2006; Özdemir Nath, 2016; Özdemir ve Kültür, 2016; Özdemir ve Kültür, 2017; Polat, 2010; Polat vd., 2013; Sarıkan, 2007:65; Satıl vd., 2008; Selvi vd., 2012; Selvi vd., 2013; Tümen, 1989:9; Tuzlacı ve Akalın, 2001:332; Uysal vd., 2010:17).

Çalışmada; orta yaş üstü kadınlar ve erkekler, çobanlar, belirli bitkileri kullanarak insanları tedavi eden "Lokman hekim" adı verilen kişilerle yapılan yüz yüze görüşmelerle bitki kullanımlarına ilişkin bilgiler kayıt altına alınmıştır.

2.1. Balıkesir ve Çevresinde Geçmişten Günümüze Bitkilere Yönelik İnanışlar Ve Uygulamalar

2.1.1. Nazara Karşı Kullanılan ve Bereket Getirdiğine İnanılan Bitkiler

Çitlembik: Çitlembik ağacının dalından yapılan nazarlıklar, nazardan korunmak amacıyla kullanılır.

Bu amaçla çitlembik dalları, parmak kalınlığında ve 5-6 cm uzunluğunda olacak şekilde kesilir, dört adet çentik atılır ve uç kısmına bir delik açılır. Yapılan bu malzeme bir iple boyuna ya da omuza asılır. Bazen bu nazarlıklar bazen mavi boncuklarla desteklenir. Böylece kişi nazar ve kötü gözlerden korunduğuna inanır. Benzer şekilde hayvanlara da nazar değmesin diye çitlembik ağacından küçük bir parça kesip hayvanın boynuzuna takılır.

Buğday: Buğday başakları evlerde yaygın bir şekilde bereket getireceğine inanılarak duvarlara asılmaktadır.

Zeytin: Balıkesir yöresinde zeytin; halk hekimliği ve bereket bağlamalarında önem arz etmektedir.

Ramazan ayında tutulan oruçlar açılırken peygamberimizin sünnetine uyarak hurma ile oruç açmaya özen gösterilir. Eğer hurma yoksa o zaman zeytin ya da su tercih edilir.

Zeytin çekirdekleri kolye ve bileklikler halinde nazardan korunulacağına inanılarak takılır.

Kazdağı Türkmenlerinde zeytin çekirdekli kolyeyi özellikle genç kızlar takar. Genç kızlar evlendiği zaman veya gittikleri yere huzuru getireceğine inanarak bu bileklik ve kolyeleri takarlar.

Karanfil: Karanfil bitkisinin çiçek tomurcuklarından yapılan kolyenin, halk inanışlarında nazardan korunmak için kullanıldığı bilinmektedir. Karanfilin hoş kokusu ve güzel görünümü ile nazara karşı koruyucu bir semboldür; bu nedenle, evlerde veya çeşitli ortamlarda nazarlık olarak kullanılır.

Meşe mazısı: Evlerde, özellikle kapı girişlerinde nazardan korunduğuna inanılarak asılmaktadır.

Su kabağı: Hem süs hem nazardan koruduğuna inanılarak evlerde kapı girişlerinde kullanılmaktadır.

Su kabakları genellikle oyulup içi boşaltılarak ve çeşitli sembollerle süslenerek nazarlık olarak kapı önlerine veya ev girişlerine asılır. Bu nazarlıkların kötülükleri uzak tuttuğuna ve kötü enerjiyi emdiğine inanılır. Özellikle boyanarak veya üzerlerine mavi boncuk gibi nazar sembolleri eklenerek kullanılır.

Gül: Halk arasında gül ağacının, yalnızca dilek dilemede sembolik bir rolü vardır. Bu nedenle insanlar gül ağacının dallarına ya da yapraklarına dileklerini asarlar. Gül, özellikle Hıdrellez'de dilek dileme aracı olarak kullanılmaktadır.

Mısır: Kapı üstüne asılan kırmızı mısır söbeğinin yıldırım düşmesini önlediğine inanılıyor.

Çörek otu: Çörekotunun nazara karşı koruma gücü olduğuna inanılır.

Çörekotu olan yere nazarın ermeyeceğine ve şeytanın gelmeyeceğine inanılır. Nazardan korunmak için çörek otu evlerde kapı arkalarına, hamile kadınların elbiselerine konulur ve çocuklara yedirilir.

Çemen/Boyotu: Tohum kısımları kurutulur, daha sonra bu kısımlar ipe uzunca ve aralarına nazar boncukları dizilir.

Tahtacı Türkmenlerinde; kadınlara doğumdan sonra anne olur olmaz takarlar. Annenin kokusunu ve boy otu kokusunu alan bebek anneyi böylece tanır. Annesi tarlada veya çalışırken yanında olmadığına beşiğine asılırsa o koku sayesinde annesi yanında olduğuna inanır ve sakinleşir. Ayrıca nazardan korunmak için anne ve çocukların boynuna asılır.

2.1.2. Nazara Karşı Tütsüsü Yapılan Bitkiler

Defne: Defne yaprakları, halk arasında nazardan korunduğuna inanılarak evde belirli yerlere asılır veya yanında taşınır. Ayrıca defne yaprağı yakmak, aynı zamanda kötü göz, nazar ve büyü gibi olumsuz etkilerden korunulacağına inanılarak tütsüsü yapılır.

Defnenin meyvesi ve tohumları da nazarlık olarak kullanılır.

Adaçayı: Adaçayı tütsüsü, kötülükleri ve nazarı uzaklaştırmak için yakılır; dumanının ortamı temizlediği ve nazara karşı da koruyucu bir etki oluşturduğuna inanılır.

Üzerlik: Meyveli dalları evlerin içine veya giriş kısmına asılarak nazarlık olarak kullanılır. Ocak veya sobanın üzerinde üzerlik dallarından tütsü yapılır. Dumanın tüm eve ve özellikle nazar değen kişiye ulaşması sağlanır.

2.1.3. Ağaçlarla İlgili İnanışlar

Çam ağacı: Anıtsal değeri olan ulu çam ağaçları altında kutsallığına inanılarak hayırlar ve düğünler düzenlenir. Halk inanışlarında çam ağacının uzun ömürlü olması ve dayanıklılığı nedeniyle kötü enerjiyi uzaklaştırdığına inanılır.

Çam ağacının 1-2 yıllık kozalakları da özellikle çocukların omuzlarına nazar için asıldığı gibi hayvanlara da takılır.

Sünnet edilecek çocuğa, sünnet elbisesi giydirildikten nazar değmesin diye kızılçam çırasından siyah sürme sürülür.

Gösterişli ve güzel çocukların yüzlerine is ya da kül ile boyamakla pis, çirkin veya korkutucu bir görünüm vererek kötü gözlü kişilerin bakışından koruma amacıyla yapılan pratiklerden olduğu düşünülmektedir.

Çınar: Çınar, güçlü kökleri ve uzun ömürlülüğü nedeniyle saygı duyulan bir ağaçtır ve bu nedenle kötülüklerle karşı bir koruyucu olduğu kabul edilir. Bu nedenle halk arasında, dilek için çınar ağacına çaput bağlanmasının, kötülüklerden korunmaya yardımcı olacağına ve nazarı uzaklaştıracığına inanılır.

Meşe: Anıtsal değeri olan ulu meşe ağaçları, heybetli görüntüsüyle halk arasında kutsal ağaç olarak nitelendirilir.

Ardıç: Ardıç ağacının dumanından faydalanılmaktadır. Ardıç ağacının dumanı inanışa göre uğur getirmekte, hastalıkları tedavi etmekte, kötü ruhlara karşı insanları korumaktadır.

Avcılar av esnasında av vuramadıklarında ya da av hayvanına rastlayamadıklarında ardıc ağacını yakarak dumanının üzerinden atlarlar. Böylece uğurun açılacağına inanılır.

Servi: Serviler genellikle mezarlıklarla ilişkilendirilmekte, halk arasında mezar ağacı olarak tabir edilmektedir. Servi aynı zamanda sonsuzluğu simgelemektedir.

Ceviz: Halk arasında “Ceviz ağacının altında uyumaz.” ve “Ceviz ağacının altında yatmak uyuşukluk getirir.” gibi inanışlar yaygındır.

Ceviz ağacının gölgesi altında yatan kişiyi olumsuz bir şekilde etkilediğine dair inancı, bugün bilimsel bilgi ışığında açıklamak mümkündür. Çünkü ceviz, “juglon” adı verilen allelopatik madde içermektedir ve canlıları uyuşturucu bir etkiye sahiptir.

Sonuç

Çalışma sonucunda Balıkesir’de bitkilerle ilgili inanış ve uygulamaların eski Türklerdeki inanışlarla oldukça benzerlik gösterdiği görülmüştür. İnanışların daha çok nazar ve bereketle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak bitkilerle ilgili inanışların önemli bir kısmı ağaçlara aittir. Dinlerin büyük bir çoğunluğunda ağaç önemli bir yere sahip olmuştur. Kutsal kitaplar ağaçlara atıflarda bulunmuşlardır

Değişik amaçlarla yararlanan bitkilerin günümüzde artık eskisi kadar kullanılmadığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte zeytin, badem, buğday ve üzerlik bitkisinin meyve ve tohumlarının nazarlık olarak halen evlerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Balıkesir kırsalında yer alan köylerde, her çocuğun çetlemik ya da iğde gibi ağaçlardan yapılmış olan bir nazarlığı mutlaka vardır. Bu nazarlıklar, insanlara olduğu kadar hayvanlara da takılmaktadır.

Balıkesir yöresinde nazarlık için kullanılan ağaç ağırlıklı olarak çetlemik ağacıdır. Ancak başka yörelerimizde iğde ağacının nazara karsı koruyucu bir özellik taşıdığı bilinmektedir. Afyon’da çocuğun takkesine iğde çekirdeği takılmaktadır. Eskişehir’de iğde çekirdeği başka malzemelerle birlikte çocuğun omzuna takılmaktadır. Konya’da

iğde çekirdeğinin kurutulularak çocukların omuzlarına takılmaktadır. (Acıpayamlı, 1962:28, Olgunsoy, 2007:46).

Balıkesir yöresinde zeytin; halk hekimliği, bereket ve din bağlamlarında önem arz etmektedir. Balıkesir yöresinde zeytinyağı da insan ve hayvan hastalıklarında her derdin devası olarak görülmektedir.

Defne ve Adaçayı yaprakları ile Üzerlik tohumunun tütsüsü yapılarak bölgede yaygın olarak nazara karşı kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bölgede çam, çınar ve meşe gibi anıtsal değeri olan ulu ağaçların kutsallığına inanılarak ağacın altında ve çevresinde hayırlar ve düğünler düzenlenmektedir.

Çalışma sonucunda, Balıkesir'deki bitki inanış ve uygulamalarının, eski Türk inanışlarıyla büyük ölçüde benzerlik taşıdığı ortaya konulmuştur. Halk inanış ve uygulamaları içinde doğduğu geleneğin özelliklerini yansıtmaktadır. Örneğin Şamanizm'de kötü ruhlardan ve nazardan korunmak için tılsımlar ve nazarlıklar kullanılırdı. İslamiyet'te de nazardan korunmak için Ayetel Kürsi ve Felak-Nas gibi sureler okunur. Şamanizm'de doğa kutsal kabul edilir, bazı ağaçlar kutsal sayılırdı. İslamiyet'te: Ağaçların, su kaynaklarının ve bazı hayvanların kutsallığı halk arasında devam eder. Şamanizm'de tarım ve hayvancılıkta bolluk ve bereket için çeşitli ritüeller yapıldı. İslamiyet'te bereket duaları ve sadaka verme gelenekleri vardır. Şamanın din adamlığının yanı sıra, sağaltım görevi de vardır. Sağaltımlar sırasında hastaları iyileştirmek için bitkileri kullanılmaktadır. Şamanizm'de bitkisel ilaçlar ve doğal yöntemlerle tedavi yaygındı. İslamiyet'te de geleneksel halk hekimliği ve bitkisel tedavi yöntemleri hala kullanılır. Peygamberin tavsiyeleri doğrultusunda bazı bitkisel tedaviler uygulanır.

Son söz olarak tüm bu inanışların temelinde insanın yüksek bir güce inanma ve ona sığınma ihtiyacı yatmaktadır.

Kaynakça

- Acıpayamlı, O. (1962). Anadolu'da Nazarla ilgili Bazı Adet ve İnanmalar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 20(1-2), 1-40.
- Ahiskalı, M., Arı, Ç. S., & Selvi, S. (2012). Edible wild plants and their consumption during winter in a rural village on Mount İda (Kazdağı). *Boccone*, 195-198.
- Aladı, H. İ., Satıl, F., & Selvi, S. (2019). Wild fruits sold in the public bazaars of Edremit Gulf (Balıkesir) and their medicinal uses. *Biological Diversity and Conservation*, 12(1), 89-99.
- Alkaç, S. A. (2013). Alaçam Dağları (Balıkesir) Bigadiç ilçesi bölümündeki ekonomik önemi olan bazı bitkiler ve etnobotanik özellikleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
- Alpınar, K. (1999). Ayvalık (Balıkesir) ve yakınındaki adaların floristik ve etnobotanik açıdan değerlendirilmeleri. TBAG-1407.
- Baytop, T. (1999). Türkiye'de bitkiler ile tedavi (Geçmişte ve Bugün). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bulut, G. (2016). Medicinal and wild food plants of Marmara Island (Balıkesir-Turkey). *Acta Soc Bot Pol*, 85(2), 1-16.
- Duran, A., Satıl, F., & Tümen, G. (2001). Wild fruits and ethnobotanical properties in Balıkesir region. *Herb Systematic Botanical Magazine*, 8, 87-94.
- Güner, Ö., & Selvi, S. (2016). Wild medicinal plants sold in Balıkesir/Turkey herbal markets and their using properties. *Biological Diversity and Conservation*, 9(2), 96-101.
- Kalankan, G. (2017). Kazdağları'nda (Balıkesir) etnobotanik bir çalışma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Kayabaşı Poyraz, N., Tümen, G., & Polat, R. (2016). Ethnobotanical studies on useful plants in Manyas (Balıkesir/Turkey) region. *Biological Diversity and Conservation*, 9(3), 58-63.

- Kayıran, S. D. (2019). A research on the present uses of the medicinal plants in De Materia Medica written by Dioscorides in Eastern Mediterranean Region. *Lokman Hekim Journal*, 9(2), 189-202.
- Onar, S. (2006). Bandırma A1(A) Balıkesir) ve çevresinin etnobotaniği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Olgunsoy, B. (2007). Balıkesir Yöresinden Derlenmiş Bitki ve Hayvanlarla İlgili İnanç ve Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi).
- Özdemir Nath, E. (2016). Savaştepe ve Kepsut (Balıkesir) yörelerinde etnobotanik araştırmalar. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir Nath, E., & Kültür, Ş. (2016). Natural dye plants in Savaştepe (Balıkesir, Turkey). *J. Fac. Pharm. Istanbul / İstanbul Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 46(2), 89-95.
- Özdemir Nath, E., & Kültür, Ş. (2017). Wild edible plants of Savaştepe district (Balıkesir, Turkey). *Marmara Pharmaceutical Journal*, 21(3), 578-589.
- Polat, R., & Satıl, F. (2010). Burhaniye ve Havran yörelerinde zeytin ve zeytin ürünlerinin kullanım alanları. *Zeytin Bilimi*, 1(1), 23-29.
- Polat, R., Satıl, F., & Selvi, S. (2013). Havran ve Burhaniye (Balıkesir) yörelerinde el sanatlarında yararlanılan bitkiler üzerine etnobotanik araştırmalar. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitü Dergisi*, 29(1), 1-6.
- Saçlı, S., & Akalın, E. (2001). Preliminary ethnobotanical study from Kazdağı (Balıkesir/Çanakkale) I: Uses and vernacular names. *İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Mecmuası*, 34, 9-16.
- Sarıkan, I. (2007). Kazdağı Yöresinin Geleneksel İlaçlarının Saptanması. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Satıl, F., Tümen, G., Dirmenci, T., Çelik, A., Arı, Y., & Malyer, H. (2006a). Kazdağı Milli Parkı ve çevresinde (Balıkesir)

etnobotanik envanter çalışması 2004-2006. *TUBA Kültür Envanter Dergisi*, 5, 171-203.

Satıl, F., Dirmenci, T., & Tümen, G. (2006b). The trade of wild plants that are named as thyme (Kekik) collected from Kazdağ. *Proc. IVth International Congress of Ethnobotany (ICEB 2005)*. İstanbul-Turkey.

Satıl, F., Akçiçek, E., & Selvi, S. (2008). Madra Dağı (Balıkesir/İzmir) ve çevresinde etnobotanik bir çalışma. *Biyoloji Bilimleri Araştırma Dergisi*, 1(1), 31-36.

Satıl, F., Selvi, S., & Polat, R. (2011). Ethnic uses of pine resin production from *Pinus brutia* by native people on the Kazdağ Mountain (Mt. Ida) in western Turkey. *Journal of Food, Agriculture & Environment*, 9(3&4), 1059-1063.

Selvi, S., Satıl, F., & Polat, R. (2012, Haziran). Kazdağlarından (Balıkesir-Edremit) Toplanan ve Bölgedeki Aktarlarda Satılan Tıbbi Bitkiler Üzerine Bir Araştırma. Kazdağları III. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri. Balıkesir.

Selvi, S., Dağdelen, A., & Kara, S. (2013). Medicinal and aromatic plants consumed as herbal tea and collected from Ida Mountains (Balıkesir/Edremit). *Journal of Tekirdag Agricultural Faculty*, 10(2), 26-33.

Thanos, C. A. (2001, Eylül). Mitoloji'de ve eski Çağlar'da İda Dağı. Kazdağları I. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildiri. Altınoluk, Edremit.

Tuzlacı, E., & Aymaz, P. E. (2001). Turkish folk medicinal plants, Part IV: Gönen (Balıkesir). *Fitoterapia*, 72, 323-343.

Tümen, G. (1989). Labiatae family as medicinal plants from Balıkesir district in Turkey. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi*, 4(2), 7-12.

Uysal, İ., Onar, S., Karabacak, E., & Çelik, S. (2010). Ethnobotanical aspects of Kapıdağ Peninsula (Turkey). *Biological Diversity and Conservation*, 3(3), 15-22.

HIDIRELLEZ KUTLAMALARINDA BAHARIN MÜJDECİSİ BİTKİLER: İNANÇLAR VE UYGULAMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Selami SELVİ

Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Altınoluk MYO

Fatih SATIL

Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Giriş

Hıdırellez, Türk dünyasında baharın gelişi ve doğanın yeniden canlanışını simgeleyen önemli bir bayramdır. Bu kutlamalar, Hızır ve İlyas peygamberlerin buluştuğu gün olarak kabul edilmekte ve doğanın bereketini, insanların dileklerinin gerçekleşmesini sembolize etmektedir (Santur, 1990; Olgunsoy, 2007; Aktürk, 2014). Hıdırellez'in kökeni, Orta Asya'dan Anadolu'ya, Balkanlardan İslam dünyasına kadar uzanan geniş bir kültürel mirası içermektedir. Tarihsel derinliği olan bu bayram, şamanistik inançlar, Anadolu'nun eski bereket ritüelleri ve İslamî Hızır-İlyas motifi ile şekillenmiştir. Çeşitli bitkilerin, bu bayramda inanç ve ritüel amaçlı kullanılması, Hıdırellez'in doğayla ve bereketle olan bağlantısını güçlendirmektedir (Artun, 1990; Turan, 2008; Aktürk, 2014). Bu derleme çalışmasında, Hıdırellez bayramı ile bitkilerin sembolik ve ritüel kullanımları arasındaki ilişki ele alınmış, baharın gelişini müjdeleyen çiçeklere değinilmiştir.

1. Hıdırellez Nedir

Hıdırellez, Türk kültüründe baharın gelişiyile özdeşleşmiş, doğanın yeniden canlanmasını ve bereketin artmasını kutlayan bir bayramdır. Bu kutlama, sadece mevsimsel bir geçiş değil, aynı zamanda halkın hayatına derinlemesine işlemiş inançlarla zenginleştirilmiş bir gelenektir. Hıdırellez, Hızır ve İlyas peygamberlerin bir araya geldiği gün olarak kabul edilir ve bu iki peygamberin, insanların dertlerine deva bulduğu, bolluk ve bereket getirdiği düşünülür. Özellikle Hızır,

Türk halk inançlarına göre ölümsüzlüğe ulaşmış, Tanrı'nın yeryüzünde dolaşan ve yardıma muhtaç olanlara el uzatan bir elçisidir. Hızır'ın, zor durumdaki insanlara yardım ettiğine, sıkıntılarını giderdiğine ve dilekleri gerçekleştirdiğine inanılır (Günay 1989; Günay, 1995; Turan, 2008). Hıdırellez", Anadolu, Orta Doğu, Irak, Suriye, Kırım, Azerbaycan ile Balkan ülkelerinde "bayram" olarak değerlendirilmektedir.

Hıdırellez kutlamaları, her yıl 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece başlar ve Anadolu'nun dört bir yanında coşkulu ritüellerle kutlanır. Hızır'ın bu gece yeryüzüne ineceği ve insanlara yardım edeceği inancı, bu ritüellerin temelini oluşturur. Evlerde yapılan temizlikler, bahçelerin düzenlenmesi ve kilitli kapıların açık bırakılması gibi geleneksel uygulamalar, Hızır'ın evleri ziyaret edeceği inancına dayanır. Halk arasında, Hızır'ın temiz ve düzenli evlere bereket getireceği düşüncesi yaygındır. Aynı zamanda bu dönemde sağlık, bereket ve dileklerle ilgili çeşitli adaklar adanır, niyetler tutulur. Özellikle dilek ağaçlarına bağlanan çaputlar ve suya bırakılan kağıtlara yazılan dilekler, Hıdırellez'in önemli ritüellerindendir (Turan, 2008; Aktürk, 2014).

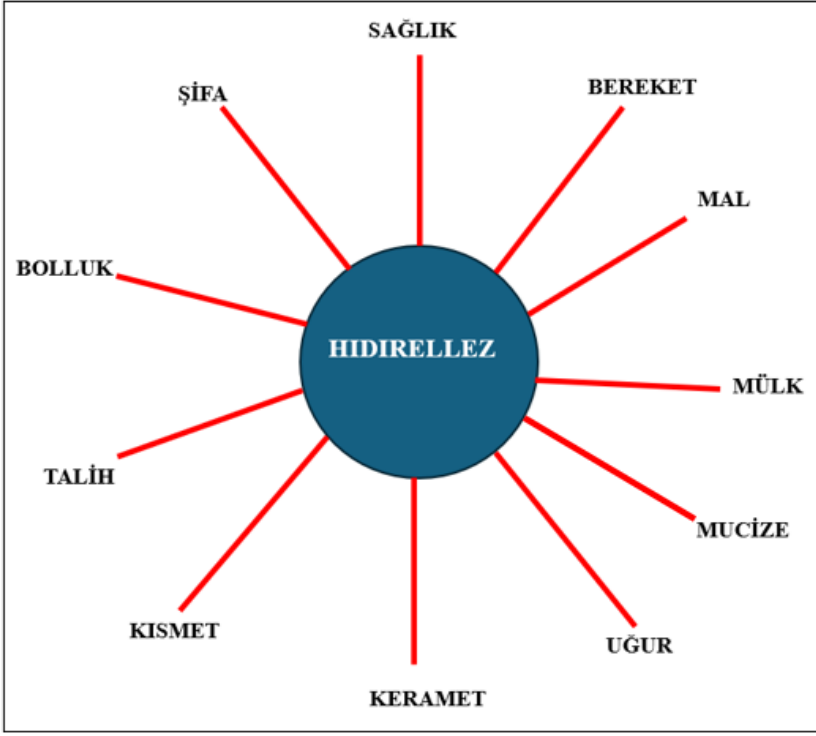
Hıdırellez'in derin tarihi kökleri, Türk coğrafyasındaki birçok farklı inanç ve kültürle iç içe geçmiştir. Bu bayram, Türk halkının estetik düşüncelerini, bereket kavramını ve doğayla kurduğu bağı yansıtır. Tarihin çok eski dönemlerinden bu yana kutlanıyor olmasına rağmen, Hıdırellez'in kesin bir başlangıç noktası yoktur. İslam öncesi dönemlere dayanan bu kutlama, zamanla İslami inançlarla harmanlanarak günümüze kadar gelmiştir (Barlas, 1990; Çelik, 1990; Olgunsoy, 2007; Turan 2008). Anadolu'da, yılın mevsimlere bölünmesinde Hıdırellez önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. 6 Mayıs ile başlayan ve 8 Kasım'a kadar süren dönem "Hızır Günleri" olarak adlandırılır ve yaz mevsiminin başlangıcını temsil eder. Bu dönemde doğanın canlandığı, hayvanların otlaklara çıktığı ve ekinlerin büyüdüğü zaman dilimi olarak görülür (Turan, 2008). Kasım günleri ise kış mevsimini işaret eder ve 8 Kasım'dan itibaren başlar (Şekil 1).

Şekil 1. Hızır ve Kasım günlerinin aylara göre gösterimi.

186 GÜN						179 GÜN						
6 MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AGUSTOS	EYLÜL	EKİM	8 KASIM	ARALIK	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	6 MAYIS
HIDIR GÜNLERİ						KASIM GÜNLERİ						

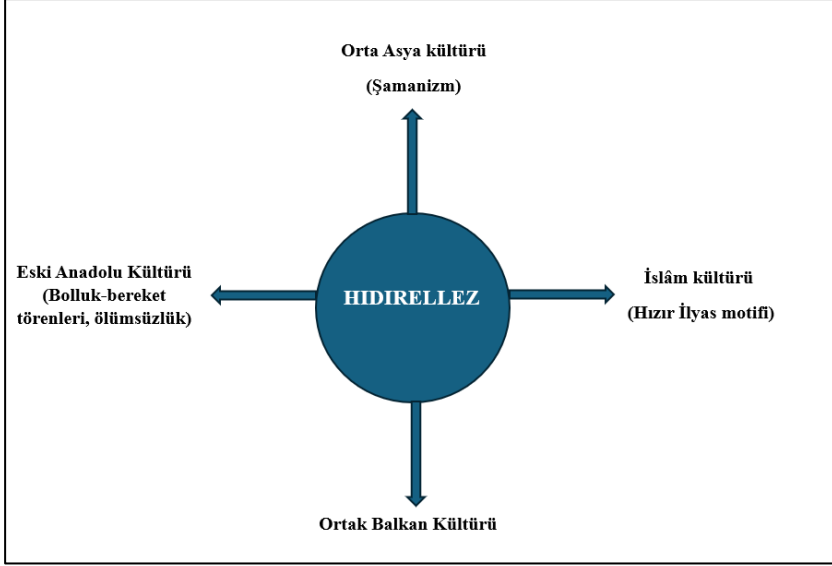
Hıdırellez etrafında şekillenen inançlar ve ritüeller, insanların bolluk, bereket, talih ve kismet gibi dileklerle Hızır'ın yardımı talep edilerek gerçekleştirilmiştir. Bu özel günde, Hızır'ın yeryüzüne inerek darda kalanlara yardım edeceği inancı korunmuş, dileklerin kabul edilmesi için çeşitli sembolik eylemler uygulanmıştır (Aktürk, 2014). Evlerin temizlenmesi, dileklerin suya yazılarak bırakılması ve dilek ağaçlarına çaput bağlanması gibi uygulamalar, Hızır'ın ziyaretine hazırlık olarak yapılmıştır. Aynı zamanda, kapalı olan yerlerin açık bırakılması, Hızır'ın eve uğraması için bir davet olarak kabul edilmiştir (Turan, 2008). Bereket ve mal mülk artışı için yapılan bu ritüeller, doğanın yeniden canlanması ve umut dolu bir yıl beklentisiyle ilişkilendirilmiştir (Turan, 2008). Şekil 2' de Hıdırellez günü insanların beklentilerini gösteren grafik gösterilmiştir.

Şekil 2. İnsanların Hıdırellez gününden beklentileri

Hıdırellez, şenlik, büyü ve bolluk-bereket motiflerinin iç içe geçtiği önemli bir bayramdır. Bu gelenek, bolluk ve kıtlık, yaz ve kış gibi karşıt temaların kutlandığı bir tören olarak öne çıkar. Hıdırellez, Orta Asya kültüründen (Şamanizm), eski Anadolu geleneklerinden (bolluk-bereket törenleri, ölümsüzlük inancı), İslâm kültüründen (Hızır ve İlyas motifi) ve Balkan kültüründen beslenen zengin bir kültürel mirasın ürünüdür (Artun 1990) (Şekil 3).

Şekil 3. Hıdırellez'in ortaya çıkışını etkileyen temel yapılar

Türkler arasında bahar mevsiminde yapılan törenlerde "su" ve "ağaç" kültürü önemli bir yere sahiptir ve bu geleneğin Hıdırellez ile devam ettiği görülmektedir. Anadolu'daki bahar bayramı kutlamaları, İslami inançlarla birleşerek daha da zenginleşmiş ve derin bir anlam kazanmıştır. Hıdırellez kutlamalarında sıkça kullanılan gül ağaçları, yeşil bitkiler ve su motifleri, bu uygulamaların kökeninin Orta Asya'ya dayandığını göstermektedir. İslamiyet ile birlikte bu törenler "Hıdırellez" adını almıştır (Artun 1990; Cingöz, 1990; Santur, 1990).

Hıdırellez, sadece mevsimsel bir geçişten ibaret değildir; aynı zamanda toplumsal dayanışmanın, inançların ve kültürel mirasın bir parçasıdır. Hıdırellez, topluca yapılan hazırlıklar, temizlikler ve ritüeller sayesinde insanların bir araya gelmesini sağlayan ve dayanışma ruhunu canlandıran bir bayramdır. Bu özellikleri nedeniyle Hıdırellez, Güney Kore'nin Jeju Adası'nda gerçekleştirilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması 12. Hükümetlerarası Komite Toplantısı'nda değerlendirilmiş ve sonuç olarak, UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'nde yer almıştır (Oğuz, 2020)

Hem kırsal hem de kentsel alanlarda büyük bir coşkuyla kutlanan Hıdırellez, Türk kültürünün yaşayan bir mirasıdır ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir gelenek olarak varlığını sürdürmektedir.

2. Hıdırellez' in Gelişini Müjdeleyen Çiçekler

Hıdırellez, baharın gelişini müjdeleyen önemli bir bayramdır ve bu dönemde açan çiçekler, doğanın uyanışını sembolize eder. Bu çiçekler, yalnızca estetik bir güzellik sunmakla kalmaz, aynı zamanda insanların ruh halini iyileştirir ve yeni başlangıçların habercisi olur. Baharın coşkusu yansıtan bu bitkiler, Hıdırellez kutlamalarında önemli bir yer tutar. İnsanlık tarihi boyunca oluşturulan bereket temalı bu ayinler, bitkiler dünyasının kıştan bahara geçişle yeniden canlanmasını, bereketi, hayata yeniden başlamayı, doğumu ve umudu sembolize etmektedir. Balıkesir ve çevresinde Hıdırellez'in gelişini simgeleyen başlıca bitkiler, baharın coşkusu ve doğanın uyanışını temsil eder. Bu bitkiler arasında yer alan süsen (nevruz olarak ta bilinir), zarif görünümüyle Hıdırellez kutlamalarına estetik bir katkı sağlar. Nevruz, baharın müjdeleyicisi olarak kabul edilirken, kirgizkökü ve gelincik gibi çiçekler de doğanın canlı renklerini yansıtır. Erguvan, mor tonlarıyla baharın neşesini taşıırken, sarı lâle ve sarı çiğdem gibi çiçekler, güneşin sıcaklığını ve canlılığını simgeler. Ayrıca, çiğdem, toprağın bereketini müjdeleyerek Hıdırellez'in ruhunu canlandırdığına inanılır. Kekik türleri ise, hem geleneksel kullanımları hem de mayıs ayında çiçeklenmesiyle bu kutlamalarda önemli bir yere sahiptir. Son olarak, gül, aşk ve güzelliğin sembolü olarak Hıdırellez'in vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu bitkiler, Hıdırellez kutlamalarının önemli bir unsuru olarak, insanların umutlarını, dileklerini ve yeni başlangıçlarını temsil etmektedirler.

3. Hıdırellez Kutlamalarında Bitkilerin yeri

Hıdırellez, baharın gelişini kutlayan önemli bir bayram olarak, bitkilerle ilgili çeşitli ritüelleri de içinde barındırır. Bitkiler, bu kutlamalarda sembolik anlamlar taşıyarak insanların dileklerini ve inançlarını ifade etme aracıdır. Örneğin, kızılçam, fıstık çamı, karaçam ve çınar gibi uzun ömürlü ağaçların, Hıdırellez günü sabahı fidan olarak dikilmesi, kişinin uzun ömürlü olacağına dair bir inancı temsil etmektedir. Bu ritüel, doğanın yenilenmesi ve bireyin yaşam

döngüsünün doğayla olan bağlantısını sembolize etmektedir (Günay, 1989; Ocak, 1990; Aktürk 2014). Çörekotu ve çeltik türleri de dileklerin gerçekleşmesi amacıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Yedi adet çörek otu ve yedi adet pirinç bir keseye konularak dilek dilenir ve bu kese saklanır. Söğüt dalları ise sağlıklı bir yıl geçirme umuduyla kesilip Hıdırellez sabahı evlerin önüne asılmaktadır (Olgunsoy, 2007; Turan, 2008).

Hıdırellez günü çimlere uzanma ya da üzerinde yuvarlanma ise, doğayla bütünleşme ve sağlıklı bir yıl geçirme inancını taşımaktadır. Isırgan otu da sağlıklı bir yıl geçirme ve genç kalma amacıyla kullanılmakta, Hıdırellez sabahı kişiler birbirlerinin sırtına ısırgan otunu vurarak bir sene boyunca sağlıklı ve kalacağına veya kapı girişine demet olarak asıldığında ise o yıl için tüm kötülüklerden korunacağına inanırlar. Hayvancılıkla uğraşan halk için ise buğday önemli bir rol oynamaktadır. Gecedan okunan bulgur, gün doğmadan ev ve ahırın etrafına saçılarak, süt veren hayvanların bereketli ve sağlıklı olması amaçlanır. Elma ise sevdiği kişiyle evlenme isteğiyle ilişkilendirilir; elma kabukları gece soyulup torbaya konarak yastık altına yerleştirilir, sabah kabuklar gömülerek evlenme dileği iletilir. Labada yaprağı ise cenaze ile ilişkilendirilmiştir; akşamdan koparılan labada yaprağının sabah solup solmadığına bakılarak o yıl evden cenaze çıkıp çıkmayacağına dair bir kehanette bulunulur. Mısır ise evlenme dileğiyle bahçeye bırakılır, sabah mısırların durumu gözlenir ve çift sayıda ise kişinin o yıl evleneceğine inanılır. Dut ağacına kurulan salıncakta sallanmak, dertlerden kurtulmayı sembolize ederken, baklagiller bolluk ve bereketin simgesi olarak torbalara konur ve bahçeye asılır ya da evdeki bakliyat kavanozlarının ağzı açık bırakılır. Hıdırellez gününde en çok kullanılan bitkilerin başında gül gelmektedir. Gül, Hıdırellez kutlamalarının en bilinen sembollerinden biridir. Gül dallarına ya da fidanının altına dilekler ve temenniler yazılarak asılır ve bu dileklerin gerçekleşeceğine inanılır. Hıdırellez gecesi boyunca, insanlar gül dallarına dileklerini iletir. Bu dilekler; bir işe girme, evlenme, şifa bulma, birine kavuşma, okul kazanma, sınavı geçme veya çocuk sahibi olma gibi çeşitli istekleri kapsamaktadır. Ayrıca ev ya da araba isteyenler, bu dileklerini çizimle ya da bir dilek kağıdına yazarak gülfidanının dibine bırakmaktadırlar. Gül fidanının

altına madeni paralar da konulmakta ve bu paraların bir yıl boyunca harcanmaması, bereketin artacağına dair bir inançla ilişkilendirilmektedir. Bu ritüellerin hepsi, Hıdırellez’de bitkilerin hem doğayla bağlantıyı hem de bireyin dilek ve umutlarını sembolize ettiğini göstermektedir (Tekin, 1990; Çelik, 1990; Santur, 1990; Günay, 1995; Turan, 2008). Tablo 1’ de Hıdırellez kutlamalarında yaygın kullanımı olan bitkilerin uygulama yöntemleri verilmiştir.

Tablo 1. Hıdırellez kutlamalarında yaygın kullanımı olan bitkilerin uygulama yöntemleri

Türkçe İsmi	Bilimsel İsmi	Beklenti / İnanç	Uygulama Yöntemi
Kızılçam	<i>Pinus brutia</i> Ten.	Ömrün uzun olacağına olan inanç	Hıdırellez günü sabahı toprağa fidan olarak dikilir
Fıstık Çamı	<i>Pinus pinea</i> L.	Ömrün uzun olacağına olan inanç	Hıdırellez günü sabahı toprağa fidan olarak dikilir
Karaçam	<i>Pinus nigra</i> J.F.Arnold	Ömrün uzun olacağına olan inanç	Hıdırellez günü sabahı toprağa fidan olarak dikilir
Çınar	<i>Platanus orientalis</i> L.	Ömrün uzun olacağına olan inanç	Hıdırellez günü sabahı toprağa fidan olarak dikilir
Çörekotu	<i>Nigella sativa</i> L.	Dileğin gerçekleşmesi	Yedi adet çörek otu ve yedi adet pirinç (çeltik)) ile birlikte bir keseye koyarlar ve dilek dilerler
Çeltik	<i>Oryza sativa</i> L.	Dileğin gerçekleşmesi	Yedi adet çörek otu ve yedi adet pirinç (çeltik)) ile birlikte bir keseye koyarlar ve dilek dilerler
Ak Söğüt	<i>Salix alba</i> L.	Sağlıklı bir yıl geçirme	Söğüt dalı kesilir ve Hıdırellez sabahı evin önüne asılır.
Sorgun	<i>Salix caprea</i> L.	Sağlıklı bir yıl geçirme	Söğüt dalı kesilir ve Hıdırellez sabahı evin önüne asılır.
Çim	<i>Lolium perenne</i> L.	Sağlıklı bir yıl geçirme	Çimlere üzerine uzanma ya da yuvarlanma

Türkçe İsmi	Bilimsel İsmi	Beklenti / İnanç	Uygulama Yöntemi
Isırgan	<i>Urtica dioica</i> L.	Sağlıklı bir yıl geçirme ve genç kalma	Isırgan otları koparılır ve kişiler birbirlerinin sırtlarına vurur; ayrıca hidrellez sabahı demet olarak kapı girişine asılır.
Buğday	<i>Triticum aestivum</i> L.	Süt veren küçük/büyükbaş hayvanların bereketli omlası ve çoğalması	Geceden okunan bulgur gün doğmadan ev ve ahırın etrafına saçılır
Elma	<i>Malus pumila</i> Mill.	Sevdiği kişiyle evlenme	Hidrellez gecesi soyulan elma kabukları bir torba içinde yastığın altına konulur. Sabah uyanıldığında elma kabukları torbadan çıkarılır ve toprağa gömülür
Gül	<i>Rosa</i> L. spp.	Dilek ve temennilerin gerçekleşmesi	Gül dalına ya da gülün altına, bez çaput ya da bir kağıda istek ve dilekler çizilip asılır.
Labada	<i>Rumex crispus</i> L.	Bir yıl boyunca evden cenaze çıkmaması	Akşamdan koparılan labada yaprağı bir çalı üzerine bırakılır. Ertesi sabah eğer yaprak solmuşsa o yıl evden cenaze çıkacağı, solmamışsa o yıl evden cenaze çıkmayacağına inanılır
Mısır	<i>Zea mays</i> L.	Evlenme	Mısır çuvalından bir avuç mısır alınır ve bahçede bir yere dua okuyarak bırakılır. Ertesi sabah mısırlar bahçeye koyan kişi tarafından sayılır. Mısırlar çift ise o kişi o sene evlenir veya nişanlanır. Eğer mısırlar tek ise veya kuşlar tarafından yenmiş, hiç kalmamışsa o kişi, o yıl da bekar kalır

Türkçe İsmi	Bilimsel İsmi	Beklenti / İnanç	Uygulama Yöntemi
Ak Dut	<i>Morus alba</i> L.	Dertlerden kurtulma	Hıdırellez sabahı gün doğmadan kalkılır, dut ağacına kurulan bir salıncakta sallanılır. “Derdim aşağı kendim yukarı” denir. Böylelikle dertlerden kurtulunacağı ve bir yıl boyunca mutlu olunacağına inanılır.
Baklagiller	-	Bolluk ve bereket	Torbalara konan kuru baklagiller “Hıdırellez baba bunları kamçılarsın da bolluk, bereket olsun” diye bahçeye asılır. Ya da evdeki bakliyat kavanozlarının ağzı açılır ve beklenir.
Çeltik	<i>Oryza sativa</i> L.	Dileğin gerçekleşmesi	Yedi adet çörek otu ve yedi adet pirinç (çeltik) ile birlikte bir keseye koyarlar ve dilek dilerler

Sonuç

Yapılan bu derleme çalışmasında, Hıdırellez'in bitkilerle olan kadim ilişkisinin, Türk halkının doğayla kurduğu bağın bir yansıması olduğu ortaya konulmuştur. Hıdırellez ritüellerinde kullanılan bitkiler, bereket, bolluk ve umut sembolü olarak önemli bir rol oynamaktadır. Araştırma sonucunda, özellikle gül bitkisinin (*Rosa spp.*) dileklerin gerçekleşmesinde ve ritüellerde öne çıktığı tespit edilmiştir. Bitkilerin sembolik kullanımı, Hıdırellez'in yalnızca bir bahar bayramı değil, aynı zamanda doğanın yeniden doğuşunu kutlayan bir kültürel fenomen olduğunu göstermektedir. Modern hayatın getirdiği doğadan kopuk yaşam tarzı göz önüne alındığında, bu tür ritüellerin manevi rahatlama sağlayabileceği ve doğayla insan arasındaki bağın korunmasına katkı sunduğu sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Aktürk, S. (2014). *Türkiye’de Hıdırellez Etrafında Oluşan Folklorik Unsurlar Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Artun, E. (1990). Tekirdağ’da Hıdırellez Geleneği. *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- Barlas, U. (1990). Safranbolu ve Karabük Yöresinde Hıdırellez Geleneği. *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- Çelik, Ç. (1990). Edirne ve Çevresi Hıdırellez Geleneği. *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- Cingöz, M. E. (1990). Tokat’ta Hıdırellez. *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- Günay, U. (1989). Hıdırellez. *Türk Edebiyatı*, (188), 36.
- Günay, U. (1995). Ritüeller ve Hıdırellez. *Milli Folklor*, 26, Ankara.
- Güner, A., Aslan, S., Ekim, T., Vural, M., & Babaç, M. T. (Eds.). (2012). Türkiye bitkileri listesi (damarlı bitkiler). Nezahat Gökyiğit Botanik Bahçesi ve Flora Araştırmaları Derneği Yayını. İstanbul.
- Ocak, A. Y. (1990). *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültürü*. Ankara.
- Olgunsoy, B. (2007). *Balıkesir Yöresinden Derlenmiş Bitki ve Hayvanlarla İlgili İnanç ve Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Oğuz, M. Öcal. (2020). Çok uluslu Hıdırellez: Sınırlar ve sorunlar. *Milli Folklor*, 16(125), 35-45.
- Santur, A. (1990). Afyon’da Hıdırellez Geleneği. *Türk Halk Kültüründe Derlemeler, Hıdırellez Özel Sayısı*, Ankara.
- Tekin, M. (1990). *Hıdırellez ve Hatay’da Hızır İnanıcı*. Antakya.

Turan, F. A. (2008). Anadolu'daki Hıdırellez Kutlamalarına Dair İnanmalar, Ritüeller, Yasaklar ve Yaptırımlar. *Gazi Türkiyat*, 1(2), 101-111.

KADI SİCİLLERİNE GÖRE 1894-1910 YILLARINDA SINDIRGI'DA DİNİ HAYAT

Mehmet AKKUŞ

Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Emekli Öğr. Üyesi)

Giriş

Kadı veya şeriiye sicilleri olarak adlandırılan bu defterler şehrin kadılığına yapılan çeşitli konulardaki şikayetler üzerine açılan davalarda kadı veya naibi tarafından tutulan kayıtları ihtiva etmektedir. Bu konuda Sındırgı kazasında Mayıs 1894 – Ağustos 1910 yılları arasında tutulan kayıtlar ve görülen çeşitli konulara ait müracaatlar, kadı huzurunda görülen davalar, şahitler ve varılan kararlar bu defterlerde görülmektedir.

Söz konusu tarihler arasında Sındırgı'ya bağlı olan veya komşu kaza köylerinden evlenme, aile geçimsizliği, boşanma, nafaka, vesayet ölüm, veraset, hırsızlık gibi birçok konularda yapılan 350den fazla dava konusu ele alınırken şahitler huzurunda gerçekleştirilen nikah sırasında mehir tesbiti, ailede eşler arasında birbirlerinden şikayetler, aşırı geçimsizlik sonucu boşanmalar, eşler ve çocuklar için nafaka talepleri, reşid olmayan çocuklar için vasi tayini gibi konular karara bağlanmaktadır. Geçimsizlik vukuunda taraflara nasihat edilerek ayrılan tarafların ailesine geri dönmesi istenmektedir. Sicillerde en ayrıntılı konu ise, vefat edenin terekesinin mal ve eşya cinsinden tafsilatlı olarak ta'dâdı ve malların değerleri, şer'î esasa göre bunlardan varislere ayrı ayrı kaçır hisse, ne kadar para verilmesi gerektiği kayıt altına alınmaktadır. Bir diğer önemli konu da sicil kayıtları arasında Ramazan ayının başlangıcı ve bayramı, zilhicce ayının tespiti hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Davalarda şehâdetine başvurulmuş şahısların önemli bir kısmının hacı, hafız ve müderris olarak zikredilmesi, şahitlerin adaleti ve liyakati konusunda köy imamı, muhtar ve hatta kaza müftüsünün de

görüşüne başvurulması meselelerde İslami hassasiyetin gösterildiğine işarettir.

Davaların başında şikayet konusu dile getirilmeden önce mahkemenin İslami esaslara göre ele alınacağı, “ *kaza-i mezbûr Mahkeme-i şer’iyyesinde ma’kûd meclis-i şer’-i şerîf-i enverde...* ” , veya nikah müracaatında “ “*İş bu hâzır bi’l-meclis üzerine cânib-i şer’den akd-i nikaha izin ve icazet verilmesini taleb ve dava ederim*” gibi ifadelerden anlaşılmaktadır.

Tebliğimizde Sındırgı şer’î mahkemesinde görev alan memurlar, nikah için yapılan meclisteki uygulamalara, vefat edenin varisleri olduklarını iddia edenlerin şahitlerle doğruluklarının araştırılmasına ve ayrıca Ramazan ayının tespiti, bayramın başlangıcı konularındaki bazı kayıtların metinlerine de yer verilecektir.

Ankara Millî kütüphaneden elde ettiğimiz 7 Şer’iyye Sicili Defterlerinin (Ş.S.D.) beşi kadı sicilleri, ikisi de düyûn-ı umumiyye ödemelerinin kayıtları yer almaktadır. Söz konusu defterlerde bazı sayfalar eksiktir. Mevcut davaların tarih aralıkları ve kaydedilen dava sayıları şöyledir:

DEFTER NO: 1798¹

1 Mayıs 1310/13 Mayıs 1894 - 12 Muharrem 1312/ 16 Temmuz 1894 arasındaki muameleleri ihtiva eden 35 dava bulunmaktadır. Bu defterde s.23-48 arası eksiktir. Nikah akdi, eşlerini şikayet davası, çalınan hayvanlar, vefat edenin borçları, vefat edenin terekesinden çalınan eşyalara dair şikayetler üzerine şahitlerin ifadeleri, boşanan kadınların nafaka talepleri, askerlik hizmetinde vefat edenlerin varislerinin müracaatı gibi konular yer almaktadır.

DEFTER NO: 1799²

3 Şubat 1895 – 9 Şubat 1896 tarihleri arasında 45 dava tescil edilmiştir. Bu defterde s.20-53 arası eksiktir. Miras mallarının taksimindeki itirazlar, vefat eden Yorgi’nin mallarının beytülmale kalması, hayvan hırsızlığı, Bigadiç kadısının Ramazan başlangıcına

¹ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Demirbaş No.: 1798, Mikrofilm No.: 5866.

² Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Demirbaş No.: 1799, Mikrofilm No.: 5867.

dair yazısı, kaymakam Ali Suad Bey'in annesi Hürmüz Hanım'a hizmetçi tayini, din ve imana küfür gibi konulara dair

DEFTER NO: 1800³

1316/1900)-1330/1914) tarihleri arasına ait Düyûn-ı Umûmiyye İdaresine mahsus Kayıt Defteri: Düyun-ı Umumiyye memuru Kazım Efendi.

DEFTER NO: 1801⁴

10 Muharrem 1325/ 23 Şubat 1907 - 2 Recep 1327- 20 Temmuz 1906 tarihleri arasındaki 98 dava tescil edilmiştir. s.28-77 arası eksiktir. Bu defterde miras davaları, terekelerin tadâdı, değerleri, varislere şer'î esasa göre taksimi, rüşdüne erişmemiş varislerin hisselerine vasi tayini, yetimlerin haklarının eytâm sandığına teslimi konularına dair davalar.

DEFTER NO: 1802⁵

14. C. Evvel 1323/16 Temmuz 1905 – 13 R. Ahir 1328 tarihleri arasında 96 dava tescil edilmiştir. Bu defterde s.22-124 arası eksik. Bu defterdeki davalar daha ziyade evlenme, eşler arasında geçimsizlik, ailesine bakmayana, evlendiği halde kendisini kocasına teslim etmeyen eşler hakkında şikayet, nafaka, kisve ve levâzım-ı zaruriyye ve havaic-i asliyyeyi harç ve sarfda kusuru olan beyler, hırsızlık davaları, evlilik akdi yapıldığı halde henüz akil balığ olmadığını iddiasıyla nikahın feshedilmesi talebi, varislerin itirazları gibi konular.

DEFTER NO: 1803⁶

23 R. Evvel 1328/ 20 Nisan 1326 / 3 Mayıs 1910- 8 Şaban 1328 / 31 Temmuz 1326 – 13 Ağustos 1910 tarihleri arasında 85 dava tescil edilmiştir. Bu defterinde s.23-69 arası eksiktir.

DEFTER NO: 1804⁷

³ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Demirbaş No.: 1800, Mikrofilm No.: 5868.

⁴ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Demirbaş No.: 1801, Mikrofilm No.: 5861.

⁵ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Demirbaş No.: 1802, Mikrofilm No.: 5870.

⁶ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Demirbaş No.: 1803, Mikrofilm No.: 55871.

⁷ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Demirbaş No.: 1804, Mikrofilm No.: 5872.

(Düyûn-ı Umûmiyye ödemelerime dair kayıt defteri) 12 Mayıs 1329 – 5 Haziran 1330 tarihleri arasında 77 ödeme kaydı bulunmaktadır.

DEFTERLERDEKİ BAZI ÖNEMLİ KONULAR ŞÖYLEDİR:

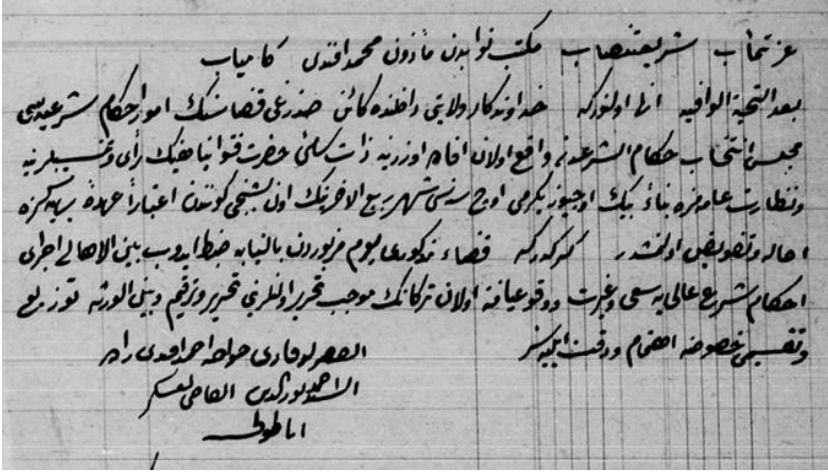
1. SINDIRGI'YA KADI TAYİNİ

Elimizdeki defterlerden 1801 no'lu defterde Anadolu Kazaskeri *Hâce Ahmed Efendizâde es-Seyyid Ahmed Nureddin* tarafından Sındırgı'ya yapılan kadı tayini ile ilgili yazıda Sındırgı şer'iyye mahkemesinde yapacağı ve dikkat edeceği hususlar belirtilmektedir:

İzzet-meâb-ı şeriat-nisâb-ı mekteb-i nüvvâbdan Mehmed Efendi-i kâmyâb bade't-tahiyetü'l-vâfiye inhâ olunur ki: Hüdâvendigâr vilâyeti dâhilinde kâin Sındırgı kazasının umûr-ı ahkâm-ı şer'iyyesi meclis-i intihâb-ı hukkâm-ı şer'dan vâki olan ifade üzerine zât-ı sâmi-i Hazret-i fetvâ-penâhînin re'y ü tensiblerine ve nezâret-i âmiremize binâen bin üç yüz üç yirmi üç senesi Rebûlâhîrinin on beşinci gününden (19 Haziran 1905) itibaren uhde-i behiyyenize ihâle ve tefviz olunmuştur. Gerekir ki kaza-i mezkûru yevm-i mezbûrdan bi'n-niyâbe zabt edip beyne'l-ahâlî icrâ-yı ahkâm-ı şer'-i âlîye sa'y u gayret ve vukû-yâfte olan terekânın mûcib-i tahrir olunanlarını tahrîr ve terkîm ve beyne'l-verese tevzi ve taksimi hususuna ihtimam ve dikkat eyleyesiz. 28 C. Ahir 1323/ 30 Ağustos 1905 - 10 C. Evvel 1324/ 2 Temmuz 1906

*El-fakîr Tokadî Hâce Ahmed Efendizâde es-Seyyid Ahmed Nureddin el-Kâdî li-asker-i Anadolu*⁸

⁸ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., , Defter No: 1801, s.1.

2. RAMAZAN AYI TESPİTİ

Mahkemede görüşülen konulardan birisi de hicrî ayların başlangıç ve sonunu tespit için yapılan rü'y-ü hilal konusudur. Bu hususta mahkemeye yapılan müracaatlarda bir alışverişin vadesinin ne zaman dolacağı hakkındaki ihtilafı halletmek maksadıyla hilalin görülmesine dair şahitlerin ifadelerine başvurulduğu ve ona göre karar verildiği anlaşılmaktadır. Ramazanın başlangıcını tespit için ya Şaban ayının otuza tamamlanması itibar olunarak, ya da şahitlerin rüyeti esas alınarak yapıldı. Bu konuda mahkemede alacak verecek konularında va'd edilen ödeme tarihinin girip girmediği veya ne zaman gireceğine dair davalar konu olurdu. Bu konulara dair altı müracaata rastladık. 1802/21 nolu kararda Ramazan'ın başı ve sonu, Şevval, Zilkade ve Zilhicce ayları hakkında 1799/37'de Ramazan'ın başlangıcı ve sonu hakkında Karesi Mahkeme-i şer'îsinin bilgisine başvurulmuş. 1802/36'da Şaban, Ramazan ve Şevval aylarının durumu; 1803/32 ve 1803/40'de de bir borcun ödeme tarihinin tespiti hakkında dava.

Bunlardan **1328 senesi ramazan hilaline** dair şahitlerin şehadeti ve hakimın kararı aynen şöyledir:

“Filhakika işbu sene-i mübareke Receb-i şerifi yirmi dokuzuncu Cuma günü akşamı yani selhı addolunan Cuma ertesi gecesi bade'l-gurûb ezanı takriben beş dakika geçerek muttali-i ehille olan ufuk-ı garbda uçları kibleye müteveccih olduğu halde hilâl-i Şabanu'l-muazzamı müşahede ve rüyet ettik. Binaen aleyh tekmil-i selâsin itibarıyla Şaban-ı şerif hitâm ve işbu Pazar ertesi

gecesi gurre-i Ramazan'dır. Biz bu hususa bu veçhile şahidiz, şehadet dahi ederiz" deyü edâ-yı şehâdet-i şer'ıyye eyledikleri. Fî Gurre-i Ramazan 1328/ (6 Eylül 1910) Selh-ı Ramazan 1328/(3 Ekim 1910).

Şahid: Halil Hoca (imza) , Şahit: Ali Ağa (Mühür), Müddei aleyh: Emin, Müddeî: Mühür, kâtib-i zabıt (İmza)

Lede't-tezkiye makbul olmağın mucibince Cuma ertesi günü gurre-i Şaban ve işbu pazartesi gecesi tekmîl-i selâsîn itibarıyla gurre-i Ramazanu'l-mübarek olduğuna ve ecel-i mezkûrun hulûlüne bade'l-hükm meblağ-ı müddeâya mezkûr 30 kuruşu müddei-i mûmâileyh Mehmed Rasih Efendi'ye hâlen edâ ve teslime mûmâileyh Emin Efendi kibel-i şer'dan tenbih olundu⁹

3. RAMAZAN AYI TESPİTİ

1324/1907 senesi Ramazan tesspiti ile ilgili bir başka sicil kaydı da şöyledir:

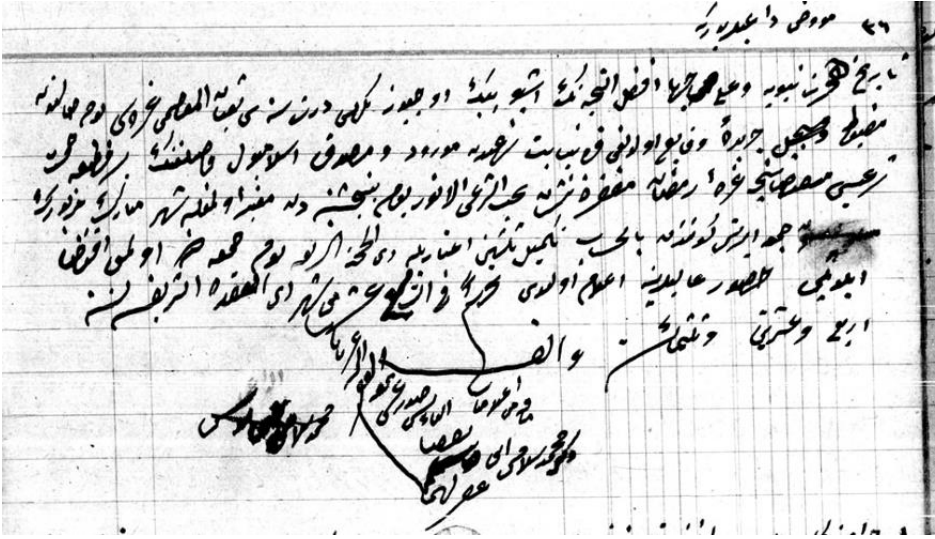
Marûz-ı dâîleridir ki:

Tarih-i hicret-i Nebeviyye ve alâ sâhibihâ efdalü't-tahıyye'nin işbu 1324 senesi Şabanu'l-muazzamı gurresi yevm-i salıdan mazbut ve münsecil ceride-i vakâyi olduğu ... şer'îden mevrud ve musaddak İslambol kadısının bir kıta hüccet-i şer'îsi muktezasınca gurre-i Ramazan-ı mağfiret-nişan bi-hasebî's-şer'ıyyü'l-enver yevm-i Perşembeden muteber olmakla şehir-i mubarek-i mezbûrun cumartesi gününden bi'l-hesâb tekml-i selâsîn itibarıyla zilhiccetî's-şerîfe yevm-i cumadan olmak iktiza eylediği huzur-ı âlîlerine i'lâm olundu.

Tahriran fi't-tâsi aşar min şehir-i zilkadeti's-şerîfe sene erbaa ve ısrîn ve selâse-mie ve elf. 19 Zilkade 1324/ 4 Ocak 1907.¹⁰

⁹ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Defter No:1803/32

¹⁰ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Defter No.: 1802/36

4. İMAM TAYİNİ

Sındırgı kadısının köylerde münhal olan cami imam-hatip görevlerine tayin kararına da rastlamaktayız. Mesela Hisaralanı köyünde vefat eden imamın yerine oğlunun imtihan edilerek göreve liyakati ve askeri açıdan sakıncası olmadığı tespit edildikten sonra tayin edildiği 1802/33 nolu kararda şu ifadeler yer almaktadır:

“ Sındırgı kazasının Hisaralanı karyesinde vâki Hacıbir Cami-i şerîf mutasarrıf olan el-Hac Mustafa Efendi b. Ebubekir bu esnada vefat edip yeri hâlî ve hizmet-i lâzimesi muattala kalmış ve müteveffâ-yı mûmâ ileyhın sulbî kebîr ve sahîh oğlu Raşid Efendi dâîleri hitâbet-i mezkûreye, kaza-i mezkûr meclis-i idaresinde ma'kûd huzur-ı şer'-i âlî-i meâlî-ukudda lazım gelenler huzuruyla lede'l-ımtihân ehliyeti zâhir ve nümayân ve ... kur'a ve redif bakâyâsı olmadığı kaza-ı mezkûr zâbitân-ı askerî mazbatasıyla nüfus memuru ilmühaberi meallerinden müsteban olmakla cihet-i hitâbet-i mezkûreye müteveffâ-yı mezbûr el-Hâc Mustafa Efendi'nin mahlûlünden vazife-yi rüsumesiyle işbu bâisü'l-vesika arz-ı ubudiyyet mûmâ ileyh Raşid Efendi'ye müstakillen tevcih ve yedine bir kı'ta berât- şerîf-i âlî-şân sadaka ve ihsan ... olundu. El-emru limen hazretü'l-emr”¹¹

¹¹ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Defter No.: 1802/33

29 Zilhicce 1327/ 11 Ocak 1910.

5. PARA VAKFI

Köylerde kurulan vakıfların senetlerinin tescili ve vâkıfın şartlarını ihtiva eden konular da sicil defterlerinde yer almaktadır. Biri Gölcük, diğeri de **Aslandede** (Doruil) köyünde olmak üzere iki vakfın muhtevası şöyledir:

Gölcük köyündeki 500 kuruş vakıf paranın mütevellisi ve elde edilen gelirin ne şekilde harcanacağına dair şartları ihtiva eden metin 1802 no'lu defterde şöyle yer almaktadır:

الحمد لله الذى جعل الصدقة سببا للحجاز من النار والسلام على سيدنا محمد وآله الاخيار وصحبه
الابرار.

اما بعد :

İşbu kitâb-ı sıhhat-nisâbın imlâ ve inşasına bâis ve bâdî oldur ki Karesi sancağına mülhak Sındırgı kazasına tabi **Gölcük** karyesinde sâkin el-Hac Ali Efendi b. El-Hac Mustafa meclis-i şer'-i şerîf-i enver mahfel-i dîn-i mübîn-i ezherde zikr-i âtî ve ... li-eclî't-tescil ve'l-itmâm emrû'l-vâkıf mütevellî nasb ve tayin olunan karye-i mezkûrede sâkin Kazgan oğlu Ramazan b. Mehmed mahzarında ikrâr-ı sahih-i şer'î ve itirâf-ı sarîh-i mer'î idüp enfes malımdan ifrâz ve kemâl-i imtiyâz ile mümtâz eylediğim 500 kuruşu vakf-ı sahih-i müebbed ve hasr-ı sarîh-i muhalled ile vakf ve habs idüp şöyle şart ve tayin eyledim ki:

“Meblağ-ı mevkuף-ı mezkûr bâ-yed-i mütevellî rehn-i kavî ve kefil-i ... ile yahud ikisinden biri alâ vechi'n-nizâm vech-i şer'î irbâh ve istirbâh olunup hasıl olan ribhtan beş sehim itibarıyla üçü karye-i mezkûrede vaki çeşmelerin tamir ve termîmine ve ikisi cami-i şerîfin îkâ-ı kanâdil ve tamir ve termimine harç ve sarf oluna. Vakf-ı mezkûruma mezbûr Ramazan mütevellî ola. İrtihâl-ı dâr-ı bekâ eylediğinde vakf-ı mezkûruma karye-i mezkûre imam ve muhtârânı ile sair mutebirân-ı ahali intihab ve tercihleriyle emin ve müstakim kimesne bâ-marîfet-i şer'-i şerîf mütevellî ola.” deyü tayin-i şürût ve tayin-i kuyûd birle tebliğ mezkûr beş yüz kuruşu fârîğan anî'ş-şevâğıl mütevellî-i mezbûr Ramazan'a teslim eylediğimde ol dahi, *“ber-vech-i muharrer kabz idüp sair mütevellîlerin evkâfta tasarrurları gibi tasarruf eyledi”* dedikte, gibbet't-tasdîki'ş-şer'î, *“vâkıf mütevellî ile vakf-ı mezkûrdan rücu ve ke'l-evvel mülküme istirdâd muradımdır.”* deyü davaya

tasaddi ve müteveli-i mezbûr dahi redd ü teslimden imtina birle kemâ hüve'l-mestûr bi'l-kütübî'l-fıkhiyye müterâfiân ve her biri fasl ve hasm-i tâlibân olduklarında hâkim-i hâsim ve illâ cenâb-ı lâ-yezâle – hükmühû bi'l-hakk ve's-savâb ... dahi alâ kavî-i men raâhu ve mine'l-eimmeti'l-müctehidîn evvelen sıhhatine ve sâniyen lüzumun hükm-i sahih-i şer'î ve kazâ-ı sahih-i mer'î itmeğîn min ba'd vakf-ı mezkûrun tebdil ve tağyirine mecâl muhâl oldu.¹²

10 Muharrem 1328/(22 Ocak 1910)

6. AMBAR VAKFI

Aslandede (Doruil) köyündeki vakf edilen ambarın kirasından elde edilen gelirin ne şekil sarf edileceği de şu şekilde belirtilmektedir:

İşbu kitabet-i samt-nisabın imla ve inşasına bâis ve bâdi oldur ki: Hudavendigâr vilayeti dahilinde Karesi sancağına mülhak Sındırgı kazası kurâsından Doruîl karyesi ahalisinden İsacalıoğlu Hacı Ali b. Hasan kaza-i mezkûrda bidayet mahkemesinde ma'kûd meclis-i şer'-i şerîf-i enver ve mahfil-i din-i mübin-i ezherde Değirmeni Vakfına li-eclî't-tescil ve'l-itmâm müteveli nasb ve tayin olunmakla tevliyeti kabul eden karye-i mezkûrede sakin İbrahim b. Mehmed Efendi mahzarında ikrâr-ı sahih-i şer'î ve itiraf-ı sarîh-i mer'î idüp karye-i mezkûrede cami-i şerîf civarında dört gözlü menkul zahire ambarını vakf-ı sahih-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs idüp şöyle şart ve tayin eyledim ki:

“Ambar-ı mezkûr bâ-yed-i müteveli icar olunup hâsıl olan ribh u gallesinden nısfı karye-i mezkûrede cami-i şerîf-i mezkûrun mum ve tamir ve termimine ve nısf-ı diğeri karye-i mezkûrede vaki köy çeşmesi demekle maruf çeşmenin kezaîk tamirine harç ve sarf oluna. Vakf-ı mezkûruma ben lâbis-i libâs-ı hayatı müsteâr oldukça müteveli olam ve irtihal-i dâru'l-bekâ eylediğimde mezbûr İbrahim müteveli ola. Ol dahi irtihal-i dâru'l-bekâ eylediğinde vakf-ı mezkûruma karye-i mezkûre imam ve muhtârânı ile sair muteberân-ı ahali intihab ve tercihleriyle emin ve müstakim kimesne bâ-marîfet-i şer'-i şerîf müteveli ola.” deyu tayin ve tebyin-i kuyûd birle ambar-ı mezkûru fârığan anı's-şevâğıl müteveli-i mezbûra teslim, ol

¹² Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Defter No.: 1802/139

dahi “sâir mütevellilerin evkâfında tasarrufları gibi tasarruf eyledi dedikte gibbe’t-tasdiki’ş-şer’î vâkıf-ı mezbûr vakf-ı mezbûrundan rücu ve ke’l-evvel mülkûme isridâd ederim.” deyu davaya tasaddi ve müteveli-i mezbûr dahi redd u teslimden imtina birle kemâ hüve’l-mestur bi’l-kütübi’l-fıkhıyye müterâfiân ve her biri fasl u hasme tâliban oldukları - hâkim-i hâsim ve’l-ahbâb lâ-zâle hukmuhu bi’l-hakkı ve’s-savâb - efendi dahi alâ kavlı men raâhu mine’l-eimmeti’l-müctehidîn evvela sıhhatine ve saniyen lüzumuna hükm-i sahih-i şer’î ve kaza-i sahih-i mer’î etmeğın min ba’d vakf-ı mezkûrun tebdil ve tağyirime mecal muhal oldu.¹³

7. DİNE İMANA KÜFÜR KONUSU

Dava konusu olan bir başka husus da, Sındırgı’nın Hatab köyünden Kara Mehmed oğlu İbrahim b. Osman’ın nikahlı eşini almak üzere geldiğinde çıkan kavgada dine ve imana defeatle küfr ettiğinde, olaya şahadet eden üç kişinin isimlerini de vererek nikahın geçersiz kılınarak hakimden boşanma talep ettiğine dair Züleyha binti İsmail’in müracaatı.¹⁴ Mahkeme şahitlerin dinlenilmesi ve bunlara yapılan itirazlar ve en önemlisi dine imana küfr eden kişi hakkında şer’î deliller gösterilerek davanın karara bağlanması. 18 Mart 1312/30 Mart 1896.

8. ŞERİAT TANIMAM DİYENİN HÜKMÜ

Sındırgı Gölcük köyünden Hanife binti Hacı Ali’nin, eşi Hüseyin b. Halil’in ikinci defa evlendiği için ya kendisini yada ikinci eşini terk etmesi üzerine açılan dava. Hüseyin’in ben seni değil ikinci eşimi terk ederim deyince, Hanife, “Ya o hükümete, şeriatı dava ederse, senin sekenât ve infak edeceğin kudretin yoktur, ne yapacaksın.” şeklindeki sorusuna, “Ben hükümet, şeriat tanımam. Ben fukarayım, bana hükümet ne yapacaktır.” şeklinde karşılık vermiş.

Bu olay üzerine Hanife’nin vekili, “şeriat tanımam demek elfâz-ı küfür olduğundan tecdid-i iman ve nikah gelmektedir. Binâen aleyh müvekkilem merkûma, “merkûm Hüseyin Ağa’dan mübâne olmakla zimmetinde müteferrid ve makud-ı aleyh mihr-i müeccel müsemması talep ederim”

¹³ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Defter No.: 1801/44

¹⁴ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Defter No.: 1799 / (73-76)

Mahkeme isimleri verilen dört şahidin dinlenilmesini talep ederek davanın görüşülmesini ertelemiştir. Daha sonraki duruşmalarda şer'î deliller de getirilerek şu şekilde karar verilmiştir:

Ber-mûcib-i fetvâ, müvekkile-i mezbûre Hanife Hatun mezbûr Hüseyin'den şer'an mübâne olmağın hükm ve tefhim kılındı.¹⁵

Fî 15 Cemaziyelahir 1328/(25 Mayıs 1910) Nâib: Ali Fahri (İmza)

9. TEREKE VE VARİSLERE TAKSİMİ

Yukarıda kadı tayin yazısında, *“terekânın mûcib-i tahrir olunanlarını tahrîr ve terkîm ve beyne'l-verese tevzi ve taksimi hususuna ihtimam ve dikkat eyleyesiz.”* Şeklindeki emrine binaen terekenin vârisler arasında taksimi kınuları da kadı sicillerinde tafsilatlı şekilde yer almaktadır. Buna dair Süller köyünde vefat eden Derviş oğlu Ali b. Halil'in mallarının taksimini burada misal olarak aynen kaydediyoruz:

Karesi sancağına mülhak Sındırgı kazasına tabi **Süller** karyesi sakinlerinden iken bundan akdem vefat eden Derviş oğlu Ali b. Halil b. Adullah'ın veraseti zevce-i menkuha-i metrukesi Halime bnt. Halil ile sulb-i kebir oğulları Halil ve İsmail ve silbi-i sağır oğulları Mehmed ve İbrahim ve sulbiye-i kebir kızı Halime ve sulbiye-i sağır kızı Hatice'ye munhasıra.

Tashih-i mesele-i mirasları seksen sehinden olup sihâm-ı mezbûrdan on sehmi zevce-i mezbûre Halime'ye ve on dörder sehinden elli iki sehmi ibnûn-ı mezbûrun Halil ve İsmail ve Mehmed ve İbrahim'e ve yedişer sehinden on dört sehmi binteyni mezbûreteyne isabeti lede'ş-şer'i'l-enver zahir ve ayan (?) olduğundan sonra mezbûrun Mehmed ve İbrahim ve Hatice'nin vakt-i rüşd ve sedadlarına değin mallarını hıfz ve tesviye-i umurlarına kibel-i şer'iden bâ-huccet-i şer'iyye vasi-i mansubeleri bi'l-asale ve bi'l-vesaye taleb ve ... eytam müdürü Süleyman Efendi hazır olduğu halde marifet-i şer'ile tahrir lede'l-müzayede bey' ve fûruht ve tahrir ve bade'l-ihracî'l-masarıfı'l-lazime sahha'l-bâki ber-tashih mezkûr bi'l-farizai'ş-şer'iyye beyne'l-verese tevzi ve taksim olunan müteveffa-yı mezbûr Ali'nin terekesidir ki ber-vech-i âtî zikr u beyân olunur.

¹⁵ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Defter No.: 1803/10

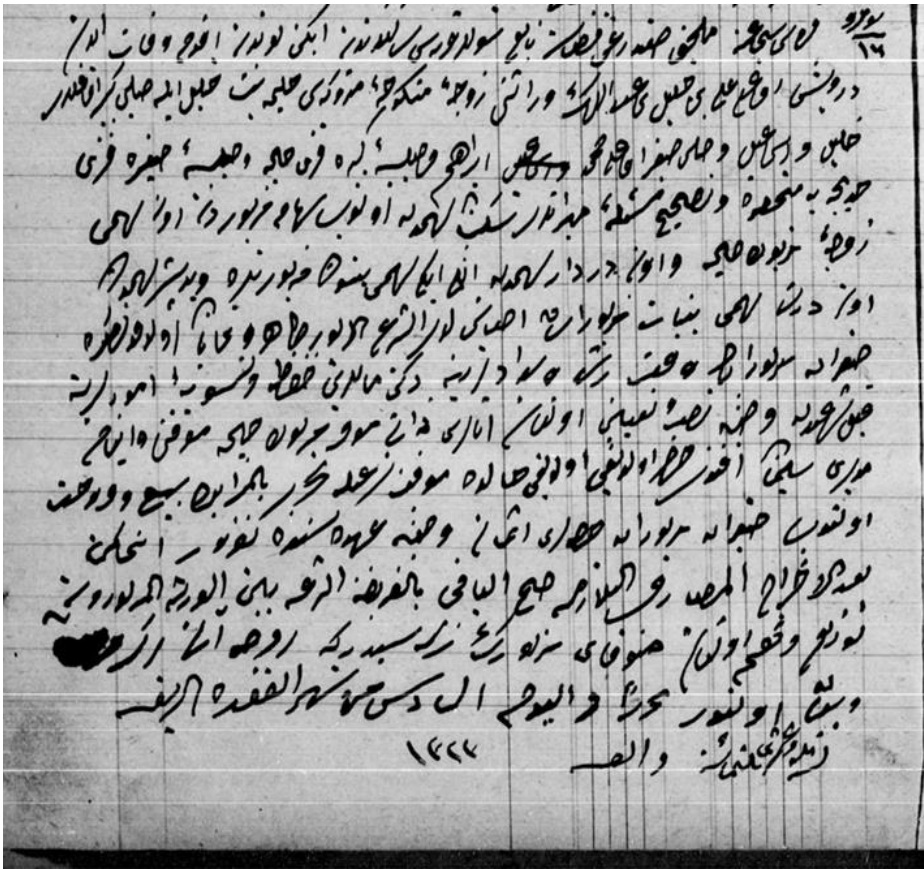
Tahriran fi's-sâdis min şehri Zilkadeti's-şerîfe li-senete selase ve ısrîn ve selâse-mâe ve elf: 6 Zilkade 1323/2 Ocak 1906

TEREKE İÇERİĞİ	DEĞERİ
Karyede hâne: 1	-
Kürüm mülk bağ:1 dönüm	-
Karasığır öküz: 1 çift	737 krş.
Merkeb re's: 1	160 krş.
Koyun re's: 40	2600 krş.
Kuzu re's:10	403 krş.
Çul: 1	20 krş.
Çuval: 10	80 krş.
Ambar göz: 2	100 krş.
Araba: 1	150 krş.
Saman araba: 3	30 krş.
Mezru çavdar: 3 kile	40 krş.
Hinta mezru: 2 kile	120 krş.
Keçe: 2	40 krş.
Mevcud kum darı: 3 kile	120 krş.
Bulgur: 1 kile	60 krş.
Mevcud çavdar: 1 kile	40 krş.
Susam: 1 kile	85 krş.
Köhhne yorgan: 2	20 krş.
Döşek: 2	30 krş.
Yastık: 4	20 krş.
Pekmez: 80 kıyye	80 krş.
Yün: 5	40 krş.
Kepenek: 1	30 krş.
Nacak: 1	10 krş.
Saban demiri: 1	10 krş.

Kayış: 1	5 krş.
Tırpan: 1	5 krş.
Kazma: 1	10 krş.
Çapa: 3	5 krş.
Orak: 3	5 krş.
Pekmez küpü: 2	10 krş.
Düven: 1	10 krş.
Hurdavat-ı Menzil	100 krş.
YEKUN-I TEREKE	5163 krş.
YAPILAN İCRAAT	
Mihr-i müeccelden zevce-i mezbûre Halime'ye	105 krş.
Resm-i kısmet	106 krş.
Kaydıyye	7 krş. 20 para.
Kassâm-ı müteveli	3 krş.
Vasi nafaka maa pul ve Kağıt	90 krş.
İCRAAT YEKUN	443
VARİSLERE TAKSİM	
Hisse-i zevce Halime	615 krş.
Hisse-i ibni kebir Halil	861 krş.
Hisse-i ibn-i kebir İsmail	861 krş.
Hisse-i ibn-i sağır Mehmed	861 krş.
Hisse-i ibn-i sağır İbrahim	861 krş.
Hisse-i bnt. kebire Halime	330 krş. 20 para
Hisse-i bnt. sağire Hatice	330 krş. 20 para
VARİSLERE VERİLEN YEKUN	4720 krş.

Verese-i kibâr-ı merkûmdan zevce-i mezbûre Halime ve ibn-i kebîr-
i mezbûrân Halil ve İsmail ve bint-i kebîre Halime bâlâda muharrer
hisse-i veresiyye-yi ma'lûmelerini ahz u kabz ettiklerinden sonra
sağîrûn-ı mezbûrûn Mehmed ve İbrahim ve Hatice'nin bâlâda
muharrer hisse-i irsiyye-yi şer'iyye-i ma'lûmelerini anaları ve vasîleri
ve hadâneleri mezbûre Halime binti Halil bi'l-istirbâh ve'l-irbâh eytâm
müdürü marifeti ve marifet-i şer'iyye ahz u kabz eylediği işbu mecliste
şerh verildi.¹⁶

Bu defterin 16. karar maddelerinde yukarıda bahsi geçenlere vasî
tayini ve 17. maddede de vasînin ne şekilde harcama yapacağı
belirtilmiştir.

¹⁶ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Defter No.: 1801/2

10. İZİNNÂME¹⁷

Mahkemeye evliliklerin tescili konusunda da müracaatlar olmuş, eşlerin şahitler huzurunda nikahlarını resmileştirmek için talepleri üzerine kendilerine **izinname** verilmiştir. Kargın köyündeki evliliği tescil ve verilen izinname şöyledir:

Kargın karyesinden **Aişe bnt. İsmail** nâm hâtun Sındırgı mahkeme-i şer'iyyesine mahsus odada ma'kûd meclis-i şer'-i âlîde yine Kargın karyesinde mukim **Ali b. Mustafa** nâm kimesne muvâcehesinde mihr-i muaccel: 1 gümüş tepelik, 1 altun küpe, 1 gümüş bilezik, 1 gümüşlü kuşak, 1 kıyye bakır kabı, 1 kat yatak, yorgan ve mihr-i müeccel: 100 kuruş üzere merkûm Ali'ye bi't-tav' ve'r-rızâ akd u tenkîhe talibe olduğumdan ba'de'd-davâ ve's-suâl, ol dahi cevabında mihreyn-i mezkûreyn üzere bi'r-rızâ akd-i mezbûru kabul edeceğini söylemeleri üzere ... **muamelenin icrasına taraf-ı şer'dan izin verilmiştir.**

Muarrif Hatip Mehmet Efendi (imza), Muarrif karyeden Hacı Ahmed (mühür), Zevce Aişe bnt. İsmail (parmak izi), zevç Ali b. Mustafa (mühür)

ONAY: İşbu takrir huzurumuzda istima ve zabt edilmekle tasdik olunur.

Aza-yı mahkeme-i Bidayet-i Sındırgı Mehmed Arif (imza), aza-yı mahkeme-i Bidayet-i Sındırgı İsmail (imza) 19 Mayıs 1310/31 Mayıs 1894.

¹⁷ Milli Kütüphane Başkanlığı, Ş.S.D., Defter No.: 1798 (4)

Mevcut defterlerden bazılarının sonunda kadı/nâib'in imza ve mühürleri de yer almaktadır. Buna dair bir örnek:

Temmeti'l-kelâm fî hâze'l-makâm: Nâib-i kazâ-i Sındırgı.

Mühür: es-Seyyid Mustafa Hayreddin (1)326

1801 No.'lu defterin sonunda nâib/kadı mührü

SOSYOLOJİK VERİ OLARAK SEYAHATNAMELER: İBNİ BATUTA VE EVLİYA ÇELEBİ’NİN GÖZÜNDEN BALIKESİR

Hamit AKTÜRK

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

Dünya macerasının başladığı günden bu yana insanoğlu, isteyerek veya mecburen yaşam alanını çevreleyen mekanın dışına çıkmış, alışageldiği sosyo kültürel ve fiziki ‘habitat’tan farklı “habitat”ların varlığına şahit olmuş, bu şahitlik onu korkutmuş, şaşırtmış, hayran bırakmış, zihinsel konforunu sarsmıştır. Gördükleri, deneyimledikleri hakkında notlar almış, onları hatırlatacak hatıralar edinmiştir. Bunu bazen başkalarına anlatmak bazen de kendi bireysel hafızasında canlı tutmak için yapmıştır.

Birçok insanın görme imkanı olmayan coğrafyaları gezip buraları görmeyenlere anlatan seyahat yazarları bazen mistik, fantastik, abartılı kurgusal bir dünya resmetse de sonuçta ortaya ciddi bir seyahat külliyatı çıkmıştır. Seyahat edemeyenler ise hayalini kurmuş, merak ve bir gün gerçekleştirme umuduyla bu külliyatı beslemiştir.

Tarihte seyahatname yazarları, sadece merak duygusuyla yola çıkıp mistik ve gizemli ülkeleri, coğrafyaları gezen gezginlerden oluşmaz. Seyyahlar içerisinde elçilik göreviyle farklı ülkelere seyahat imkanı bulanlar olduğu gibi resmi görevlerle -vergi toplamak gibi- seyahat edenler, esir düşenler, ticari faaliyetler için farklı coğrafyaları gezenler hatta ajanlık için gelenler bulunur (Yüksel 2012, s.1). Kutsal mekanları ziyaret eden hacıların notları da seyahat literatürüne ciddi katkılar yapar. Misyonerlerin gezi notları, çalışma ve gözlem raporları da seyahatname literatüründe önemli bir yere sahiptir.

Anadolu toprakları hakkında notlar tutan ilk seyyahlar Müslüman gezginlerdir. Güneydoğu Anadolu'yu gezen İbn Cubeyr, daha sonra İbn Batuta, 14. yüzyılda Ebul Fida, üzerinde yaşadığımız coğrafya hakkında gezi notlarını bize ulaştıran ilk gezginler arasında sayılabilir. Kudüs'ün Osmanlı kontrolüne girmesiyle kutsal mekanları ziyaret etmek niyetindeki seyyah ve hacılar bu toprakları daha sık geçmek zorunda kalmış, geçtikleri toprakları görmeyenlere anlatmak için ciddi bir literatür üretmişlerdir. (*Yüksel 2012, s. 29*). 19. yüzyıl başlarında başlamak üzere ciddi bir misyonerlik faaliyetine girişen Protestan misyonerlerin Anadolu gözlemleri, bu topraklar hakkındaki siyasi sosyal ve dini içerikli notları ve raporları araştırmayı hak eden ciddi bir yığın olarak ortadadır.

Epistemoloji ve Seyahat

İmam Gazzali'ye göre seyahat imanının temel unsurlarındandır. Tefekkür ile seyahat arasında sıkı bir ilişki vardır. Hem dünyevi hem de batını ilimler seyahatler yoluyla elde edilir. İlim cennetin kapısı seyahat ise onun anahtarıdır (akt. Serdar, 2022, s.272).

Seyahat, tarih boyunca ilim tahsilinde önemli yollardan biri olagelmıştır. İslami ilimlerin teşekkül, birikim ve yayılmasında yine seyahatler önemli bir yer tutar. Bu seyahatleri ifade eden özel bir terim üretilmiştir ki “rihle” terimi bize bu seyahatleri, önemini ve içerdikleri zorlukları tek başına anlatır. Konumuz daha çok seyahatler sırasında karşılaşılan, yaşanan, şahit olunan, merak edilen sosyo teolojik ve kültürel izlenimlerin notlara dökülüp başkalarına ulaştırılmak üzere raporlanmış veya neşredilmiş halleri olan seyahatnamelerdir. İslam tarihinde seyyahların bunca çokluğuna rağmen seyahatnameler görece azdır. Bu durumun seyahate yüklenen anlam ile ilişkili olduğu kanaatindeyim. Batılı zihin, seyahati “ötekine doğru” bir yolculuk olarak algılamak, Müslüman zihin seyahate böyle bakmamıştır (Touati, 2001, 10). Biruni'yi ve birkaç seyyahı dışarda bırakırsak;

Müslüman seyyahlar ağırlıklı olarak İslam dünyasının sınırları içerisinde gezmiş; batılı seyyahlar ise Hristiyan olmayan barbar (!) toprakları daha çok merak etmişlerdir. Elbette bu durumun ortaya çıkmasında Müslüman bir bireyin müslim topraklarda yaşamasının zorluğu da unutulmamalıdır. Yine İslam dünyasında seyahat ve bilginin kesişim kümelerinden biri de “ribat” veya “murabıtlık” kültürüdür. Ribat kültürünün yazılı literatüre katkısı ayrıca araştırılmayı hak eden bir konudur. Bunun yanında İslam dünyasında sürekli seyahat eden dervişlerin deneyim ve şahitlikleri de yazıya direk olarak değil belki dolaylı olarak etki edebilmiştir.

Her Seyahatname Bir Şahitliktir

Seyahat notları ve seyahatnameler birer şahitlik tutanaklarıdır ve seyyah bir şahittir. Gezip gördüklerini birebir aktarmaktan çok, şahit olduklarını kendi zihinsel malzemesi ile yeniden inşa edendir. Bu açıdan seyahatnameler, mekanları, kültürleri, inançları anlatıyor gibi gözüксе de bunlardan daha çok seyyahın zihin dünyası hakkında bilgi verir. Böylece gördüğü ve deneyimlediği yeni habitatı tanıtırken tanımlamış, zihinsel olarak yeniden inşa etmiş olur. Seyahatname, seyyahın zihin dünyasının deneyimlediği habitatı aktarırken yeniden inşa etmesidir. Hiçbir tanım masum değildir. Tanımlananı yeniden inşa eder.

Seyahatnameleri bilimsel birer veri olarak kullanırken; seyyahların sundukları notların bazı illetlerle malul olduğunu unutmamak gerekir. Bu bakış açısını koruduğumuzda seyyahın hazine niteliğindeki verileri arasında çakıl taşları ile elmasları ayırt etmek daha kolaylaşacaktır.

Gördüklerini anlamlandıran, tanımlayan, yer yer yargılayan şahitler olarak seyyahların sunduklarını şu açılardan dikkatle değerlendirmek gerekir:

- a. Seyyahın art niyeti, taşıdığı siyasi, teolojik bagajı

- b. Ön yargısı ve etnosentrik bakışı,
- c. Merakı ve ilgi alanı sebebiyle belli konulara fazla odaklanırken belki de bizim için kıymetli olacak ayrıntıları ıskalaması,
- d. Abartmaya meyli
- e. Gerçekliği olduğu gibi değil, deneyimlediği haliyle aktarması

Adına küreselleşme diyemesek de kültürlerin etkileşiminde seyyahların büyük rolü olmuştur. Gerek gezip gördükleri mekan ve kültürleri kendi okurlarına aktarmaları gerekse kendi kültürü ve yaşam tarzını gittiği coğrafyalara taşımasıyla seyyahlar, modern öncesi dönemin kültür etkileşim ajanları olarak önemli fonksiyonlar icra etmişlerdir.

Dünya medeniyet tarihine arşiv kaydı yapmışlardır. Zira seyyahların gezdikleri dönemde günümüzdeki gibi, yaşanan gündelik hayatı kaydedecek, arşivleyecek herhangi bir arşiv imkanı olmadığından, seyyahların notları medeniyet tarihine birer arşiv kaydı olarak geçmiştir. Onların gördükleri gezdikleri mekan, teneffüs ettikleri kültür, şahit oldukları gündelik hayatın büyük bölümü artık tarihin tozlu örtüsü altında kalmıştır.

Seyyahların notları, tarihçiler için eldeki verileri kontrol ve doğrulama imkanı içerir. Zira otoriteler tarafından kayda alınan resmi tarihin gerçekliğinin ve objektifliğinin test edilmesi gerekir.

Özellikle biz sosyologlar için dini hayatın kılcallarını anlamada gündelik hayat ve rutinler çok önemli veriler sunar. Resmi tarih kayıtları daha genel bilgiler içerir veya olması gerekeni anlatır. Oysa seyyahlar bazen önyargılar barındırsa da gördükleri kültür ve inanç formlarını özellikle de farkında olmayarak gündelik hayatın ayrıntılarını ve rutinleri vererek aktarırlar.

Seyyahlar, farklı kültür ve inanca sahip insan toplulukları ve bunların kültürel üretimleri ile o kadar sık karşılaşır ki bazen çok

önemli bir ayrıntı seyyahın hızı ve yorgunluğu sebebiyle gözden kaçabilir. Seyyah bu ayrıntıyı önemini fark etmeden anlatsa bile bizler bugün onun aktardıklarını çok daha geniş bir perspektifle değerlendirecek imkanlara sahibiz.

Resmi tarih kayıtlarında fazlaca yer verilmeyen halk inançları, seyyahların notları arasında sıklıkla kendine yer bulur. Abartı payını göz önünde bulundurduğumuzda seyahatnameler, araştırmacı için mitoloji, halk inanışları ve hurafeler hakkında ilginç bilgiler içerir.

Evliya Çelebi'nin Gözünde Balıkesir ve Çevresi

Tam adı bilinmemekle birlikte Evliya Çelebi olarak tanınan seyyah, "Kırk yılı aşkın bir süre boyunca hemen hemen bütün Osmanlı ülkesini ve diğer memleketleri dolaşarak Türk kültür tarihinde örneğine rastlanmayan büyük bir seyahatnâme kaleme almıştır (İlgürel 1995, s. 529)" Kendisi notlarında, 1611 yılında İstanbul'da doğduğunu, ailesinin dönemin entelektüel ve ilme değer veren ailelerden biri olduğunu aktarır. Soyunun Germiyanogulları üzerinden Hoca Ahmet Yesevi'ye dayandığını söyler. Buradan aslının Kütahyalı olduğunu anlıyoruz. Dönemin şartlarında oldukça iyi bir eğitim aldığını, Enderun'da eğitim gördüğünü biliyoruz. Kendisi seyahat gerekçesini gördüğü bir rüyaya bağlasa da konunun uzmanları onu yola ve yolculuğa aşık edenin; geniş bir merak, babası ve onun çevresindeki arkadaşlarının sohbetleri olduğunu tahmin etmektedir (İlgürel, 1995, s. 529). Yaklaşık kırk yıl süren seyahatlerinin büyük bölümünü, görevleri vesilesiyle yapmıştır. Elbette ki bu tür görevlere talip olmuştur. Bazen atanan Erzurum'a atanan üst düzey bir memurun yanında gitmiş, bazen elçilik görevi ile uzak diyarlara yolculuk yapmış, bazen bir elçiye refakat etmiş, bazen de bizzat kendisi görevli olarak atanmıştır.

Ömrü bürokrasi görevlerinde geçen bir memurdan bekleneceği gibi notları rapor tarzında değil, daha çok hatırat tarzındadır. Notlarını

yolculuğu sırasında fırsat buldukça, hatıraları henüz canlı iken yazmaya gayret etmiştir. Notlarında kendine has bir üslup geliştirdiği söylenebilir. Uğradığı yerlerin tarihi, coğrafyası, idari yapısı, ekonomik potansiyeli hakkında bilgi verirken halk inançları ve gündelik yaşam ile ilgili edindiği bilgileri de aktarır. Ancak efsaneler, halk inanışları konusunda yer yer abartıya kaçan ifadeleri kullanması onun üslubuna dahildir.

Anlattıklarından ve bu anlattıklarını tarihi kayıtlarla test ettikten sonra görürüz ki; Çelebi gezip gördüklerinin yanında duyduklarını, başkalarından okuduklarını da bize kaynak vermeden aktarır (Çelik, 2012, 70).

Muhtemelen miladi 1659 yılının sonbaharında (Çelik, 2012, s. 70) Bursa'dan yola çıkıp Çanakkale'ye giderken bugün Balıkesir'e bağlı olan topraklardan geçmiştir. Evliya Çelebi yolculuğunda o zamanın nispeten daha büyük yerleşimleri olan Susurluk, Bandırma, Erdek, Edincik, Manyas ve Gönen'den geçmiş, buraların büyük köylerini ziyaret etmiş, bir süre bu güzergahta ikamet etmiştir. Evliya Çelebi genel üslubuna uygun olarak bu yerleşim yerlerinin fiziki durumundan bahseder, dağları denizi, kible yönü vs. aktardıktan sonra beldenin siyasi ve hukuki idaresini anlatır. Çelebi uğradığı beldelerin nasıl ve kim tarafından fethedildiklerinden bahseder. Ayrıca beldede yaşayan müslim ve gayri müslim oranlarını da aktarır. Bunlara ek olarak medreseler, mescitler yöre halkının ekonomik faaliyetleri ve geçim kaynaklarını anlatır. Halk arasında yaygın bölge ile ilgili hikayeleri mitolojik verileri herhangi bir değerlendirmeye tabi tutmadan anlatır.

Gezgin Çelebi önce Bandırmaya gelir, bu beldenin Bursa'ya bağlı olduğunu söyler. Şehri bize tanıtmaya başlar; burada aynı zamanda limanda gümrük görevlisi de olan bir Kadı'nın var olduğunu söyler. Böylece Bandırma limanının 17. Yüzyılda aktif bir liman olduğunu

anlıyoruz. Hatta Çelebi'ye göre mamur kalesi, meskun askeri birliğinin sağladığı güvenlik sayesinde bu liman Marmara denizindeki büyük limanlardan biridir. (Evliya Çelebi, 2001, s.138).

Seyahatnameye göre; o dönemde Bandırma on iki mahalleden oluşmaktadır. 17 mescidinin olduğu ama bunlardan ancak dördünde Cuma kılındığını söyler. Bandırma'da o sırada medrese olmadığını da ekler. Hanlardan, limandaki gümrük işlemlerinden, hamamlardan, çarşısından ve ticari faaliyetlerden kısaca bahseder. Bandırma'nın havasının ne kadar güzel olduğunu anlatmak için Hz. Süleyman'ın ve Belkıs'ın burada yaşadıkları efsanesini aktarır. Bunu daha sonra Erdek ve Edincik için de söyler. Bandırma halkının büyük çoğunlukla Türklerden oluştuğunu; bunların da genel olarak ticaret ile geçinen iyi huylu insanlar olduklarını aktarır (Evliya Çelebi, 2001, s. 139).

Çelebi Bandırma'dan Erdek'e geçer. Onun (2001, s. 139-140) gezdiği dönemde şehirde yöneticinin Müslümanlardan olmasına, vergi toplama memurlarının varlığına karşın bir müftünün olmamasından Erdek'in büyük çoğunluğunun gayri müslim olduğunu anlıyoruz. O dönemde Erdek'te bin hanenin varlığına karşın sadece bir mektebin var olduğunu aktarır. Erdek üzümlerini överken Yunanlı tarihçilerden alıntı yapar ve tarihte meşhur olan Cemşid'in Erdek üzümlerini nasıl övdüğü hikayesini anlatır. Erdek'te binden fazla meyhanenin varlığından bahseder. Bu sayıların abartılı olduğu (Çelik, 2012, s. 78) kabul edilse de bize gösterdiği bölgede gayri müslim nüfusun yaygın ve etkin olduğudur.

Çelebi Erdek'ten seyahatnamede Aydıncık olarak geçen Edincik'e döner. Çelebinin resmettiği Edincik bugünkü Edincik'e oranla daha büyük bir şehirdir. Seyahatnameye göre Edincik'te; Müftü, nakîbüleşrâf vekîli, dizdâr, kethüdâyer, emîn, bâcdâr ve muhtesib vardır. Çelebi burayı büyük bir tahıl ambarı olarak anlatır. Edincikte iki bin hanenin olduğunu söyler. Çelebinin anlatımı tarihi kayıtlarla

teyite muhtaç olsa da anlatımdan o dönemde Edincik, nüfusu on binin üzerinde büyük bir yerleşimdir. Seyahatname notlarına göre o dönemde Edincik'te bir Rum bir de Ermeni mahallesi vardır. Yöre halkı genellikle unculukla geçinirler (Evliya Çelebi, 2001, s. 141).

Gezgin, Edincik halkının dini hassasiyetlerine dikkat çeker. Edincik halkını “ehli sünnete” sıkı sıkıya bağlı olarak tavsif etmesi ilginçtir. Bu kanaate nasıl vardığını tam olarak anlatmasa da notlarının satır aralarından; mescitlerin doluluk oranı ve namaz vakitlerine özen gösteren yöre halkından esinlenerek böylesi bir kanaate sahip olduğunu düşünüyorum. Çelebi, şehirde yedi adet sibyan mektebinin olduğunu belirtir. Evliya Çelebi Edincik'te türbe, zaviye ve ziyaretgahları da ziyaret eder. Bunlardan ikisi; Hüsam Dede ve Küçük Meciduddin türbeleridir.

Evliya Çelebi Manyas'a da uğrar. Genelde yaptığı gibi şehrin adının kaynağını araştırır ve edindiği bilgiyi teyit etmeden aktarır. Gölün büyüklüğünü tasvir eder. Gölden herkesin balık tutamayacağını ancak izinli balıkçıların balık avladığını söyler. Normalde suda ıslanan nesnenin yanmayacağını ama bir sırrı ilahi olarak Manyas gölünde çıkarılan bir sazın çıra olarak kullanıldığını aktarır. Manyas'a yakın bir köyde haftada bir pazar tertip olunduğunu, bu pazara Tire, Manisa, Karesi ve civardan 40-50 bin insanın geldiğini söyler (Evliya Çelebi, 2001, s. 142).

Çelebi Gönen'e ulaşır. Buranın Rumlar zamanında meşhur bir imaristan olduğunu aktarır. Gönen'in eskiden büyük ve gelişmiş bir belde iken, artık bu ihtişamını yitirdiğini söyler. Gönen'de ekserisi yörük olmakla birlikte Rum ve Ermenilerin de yaşadıklarını bildirir (Evliya Çelebi, 2001, s. 140).

İbn Batuta'da Balıkesir ve Çevresi

1304 yılında Tanca'da doğduğu bilinen Berberi kökenli Magripli bir gezgindir. 20'li yaşlarında önce Hac için ülkesini terk eder. Daha sonra

iki defa büyük gezilere çıktığı bilinmektedir. Mısır üzerinden Suriye, Irak ve Anadolu'ya gelir oradan İran ve Hint ülkesine en sonunda Çin'e kadar ulaşır. Gezileri kendisi tarafından değil; ülkesine döndükten sonra şeyhinin emri üzerine, kalemi güçlü bir yazar tarafından notları dikkate alınarak kaleme alınmıştır. Seyahatlerinin başkası tarafından, yolculuktan çok sonra kaleme alınışı, yolculuğu sırasında gezi notları iki veya üç kez çalınmış (İbn Batuta, 1989, s.40) olması gibi unsurlar yazarın notlarına temkinli yaklaşmamızı gerektirir.

İbn Batuta, gittiği yerlerde önce beldenin yöneticisini ziyaret etmeye özen göstermiş, zaviyelerde kalmış, dervişlerle zaman geçirmiş, onların zikir ve ayinlerine katılmıştır. Ancak bu zikir ve ayinlerin her zaman ayrıntısına girmez. Seyahatlerinden sonra Kadılık görevi yapmasından dolayı iyi bir din eğitimi almış olduğunu tahmin etmekteyiz. Seyahat notlarından onun dini hassasiyetleri yer yer göze çarpar.

İbn Batuta'nın Anadolu seyahati, 1334 ile 1338 yılları arasında gerçekleşir. Alanya'da Anadolu'ya ayak basar ve Anadolu notları iki aşamalıdır. Bu iki aşama arasında bir kopukluk vardır. Uzmanlar bu kopukluğun onun seyahat notlarının kaybolması veya çalınması ile ilgili olabileceği kanaatindedirler (İbn Batuta, 1989, 29). İkinci Anadolu gezisi Birgi'den başlar Önce Manisa'ya oradan Bergama'ya Bergama'dan Karesi ve buradan da Bursa'ya geçer.

Balıkesir'e ulaşmadan önce uğradığı Manisa'da şehrin beyin oğlunun cenaze törenine rastlar ve töreni anlatır. Tören ve sonrasındaki yas merasiminin Türklerin eski inançlarından izler taşıdığı görülür (İbn Batuta, 1989, s. 44-45).

Sarp dağları aşır Karesi'ye ulaşır. Karesi'de Ahi Sinan'ın zaviyesinde misafir olur (İbn Batuta, 2000, s. 489), şehrin kadısının kendisini ziyarete geldiğini yazar. Şehir ile ilgili ilk intibası olumludur.

Kalabalık, zengin çarşılar, canlı, hareketli sosyal yaşam onu cezbeder. Ancak şehirde halkın Cuma kılacak bir caminin olmaması dikkatini çeker (İbn Batuta, 2000, s. 489). Halkın kendi çabaları ile şehir dışına doğru bir cami inşa etmeye kalktıklarını ama güçlerinin yetmeyip duvarlarının yarım kaldığını söyler. Halkın Cuma namazını açık alanda ağaçlar altında kılıyor olması onu şaşırtır. Her ne kadar gelişini haber aldığı anda kendisine ipek elbise hediye göndermiş olsa da Karesi beyi hakkındaki intibası pek olumlu değildir. Elbette döneminin siyasi şartlarını bilmeden bu olumsuzlukları yorumlamak yanlış olacaktır. Ancak İbn Batuta, Karesi Beyi Demir Han'ı babası ve kendisinden önce iktidarda olan abisi Yakup Bey gibi karesi ve çevresini ihya etmemekle, tembellik ve ataletle, lüks içinde yaşayıp halkını ihmal etmekle suçlar (İbn Batuta, 1989 s. 40-50). Gezginin, Karesi'de kaldığı süre içerisinde bir Rum cariyeye satın almış olmasından şehirde Rum nüfusun varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Buradan Bursa'ya geçer ve Bursa'da katıldığı sufi sema ve ayini anlatır. Kurban bayramında Manisa'da iken aşurede Bursa'ya yaklaşmış olması; yaklaşık kırk günlük bir süre bu civarda konakladığını ve yolculuk yaptığını göstermektedir.

Sonuç

Her seyahatname bir şahitliktir ve şahidin, gerçeği kendi zihinsel malzemesi ile yeniden inşa ettiği gibi seyyah da gezip gördüğü yerleri yeniden inşa ederek aktarır. Bu inşanın gücü şahidin etki gücüne bağlı olarak etkili veya zayıftır. Seyyahın notları bazen tarihin derinliklerinde keşfedilmeyi bekler bazen elden ele gezerek yeni bir dünyanın temellerini atar.

İbni Batuta ve Evliya Çelebinin Balıkesir ve çevresi hakkında yazdıklarına baktığımızda her ikisinin de bu bölgede dini hayat ile ilgili olarak dört noktaya odaklandıklarını söyleyebiliriz. Bunlardan

birincisi halk inanışları ve efsanelerdir b. Ziyaretler ve her inanıştan insanın etkileşimini sağlayan kutsal mekanlar c. Halk dindarlığının odak noktasını oluşturan tekke ve zaviyeler ve son olarak da mescid ve medreseler ki daha çok kitabi dindarlığın etkinliği hakkında bilgiler verir.

On dördüncü yüzyıl ile on yedinci yüzyılda yapılan bu iki gezi bize; bu bölgedeki dindarlığın üzerinde, medrese çevrelerinden çok, tekke ve zaviyelerin etkili olduğu, halkın eski inançlarının nispeten devam ettiği sufi bir dini hayatın fotoğrafını sunar. Tekkeler canlıdır, dervişler faal ve gezgindir; ziyaretler, çeşitli inanışlardan insanlarla dolup taşar ama medreseler az ve zayıf, büyük şehirlerde ancak müftüler etkindir.

İbni Batuta bölgenin farklı dini kimliği hakkında bilgi vermese de Evliya Çelebi bu konuya meraklıdır. Onun seyahatnamesine göre 17. yüzyılda Balıkesir ve çevresinde Müslim ve gayri müslimler bir arada yaşar. Ancak bu birliktelik homojen bir dağılımla tüm şehre dağılmaz. Rum mahallesi, Ermeni mahallesi, şeklinde inanç temelli mahalleler mevcuttur. İnanç merkezli mahalle yaşamı kendine has bir kamusalılık üretir. Her inancın kendi iç kamusalı vardır. Buna ilaveten tüm şehrin ortak kullandığı çarşı, Pazar, liman gibi diğer kesişim alanları şehrin üst kamusalının sınırlarını çizer.

İbn Batuta, güzergâhındaki tekke, zaviye, mescit gibi dini mekanları tasvir etmeyi öncelerken; Evliya Çelebi, dini mekanları da anlatır ancak okullara, liman ve yollar üzerindeki han ve hamamların varlığına daha ilgilidir.

İbni Batuta, gittiği yerlerde zaviyelerde, tekkelerde konaklar ve yörenin yöneticisi ile tanışır. Dini hayat ile ilgilidir ancak efsaneler, halk inanışlarını bize aktarmaya özen göstermez. Evliya Çelebi ise, efsane ve halk inanışlarına oldukça meraklıdır. Bu tür inanışları ve efsaneleri kaynak ayırımı yapmadan aktarır. Örneğin, Bandırma ve civarını anlatırken burasının Hz. Süleyman'ın yaşadığı yer olduğu

inancını Rum ve Yahudi tarihçilerin rivayetleri ile delillendirir. Çelebinin Rum ve Yahudi kaynaklarından rivayetler aktarması; bölgede Müslümanlarla gayri müslimler arasında bir etkileşimin varlığına işaret ediyor olabilir. Çelebinin bu efsaneleri yöre halkından dinlemiş olduğunu varsayarsak; yöre halkının da Rum efsanelerinden etkilendiği sonucuna ulaşılabilir.

Kaynakça

- Çelik, Şenol (2012). “Evliya Çelebi’nin Bandırma, Aydıncık (Edincik) ve Erdek İle İlgili Verdiği Bilgiler ve Bunların Değeri”. Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute Volume : 15 - Number : 28-1, December 2012 (Special Edition For 20th year Celebration) ss. 67-81
- Evliya Çelebi (2001). Evliya Çelebi Seyahatnamesi V. Kitap. Haz. Yücel Dağlı, S. Ali Kahraman, İbrahim Sezgin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- İbn Batuta (1989). İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler. Ankara: Milli Eğitim Basımevi
- İbn Batuta (2000). İbni Batuta Seyahatnamesi I- II. Çev. A. Sait Aykut. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- İlgürel Mücteba (1995) Evliya Çelebi. TDV İslam Ansiklopedisi Evliya Çelebi Maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C 11. S. 529-533
- Serdar, Ziyaeddin (2022). Cenneti Arayan Adam Septik Bir Müslümanın Yolculuğu. Çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Mahya Yayınları
- Touati, Houari (2001). Orta çağda İslam ve Seyahat Bir Alim Uğraşının Tarihi ve Antropolojisi. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Yüksel, Ece (2012). “17. Yüzyıl Sonu, 18. Yüzyıl Ortası ve 19. Yüzyıl Başında Yabancı Seyyahların Gözünden Batı Anadolu Antik Kentleri”. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi

MEZUNLARIN GÖZÜYLE HAFIZLIK KUR'AN KURLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: BALIKESİR ÖRNEĞİ¹

İsmail ÇOLAK

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Lisans Öğrencisi

Ahmet Ali ÇANAKCI

Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

1. KONU VE PROBLEM

Hafızlık eğitimi,² İslam kültüründe ve eğitim sisteminde önemli bir yer tutmaktadır. Kuran-ı Kerim'in ezberlenmesi ve derinlemesine anlaşılması süreci, öğrencilerin dini bilgi ve becerilerini artırmalarına olanak tanır. Ancak, bu sürecin kendine özgü zorlukları ve sorunları bulunmaktadır. Bu araştırma, hafızlık eğitimi sürecinden geçmiş bireylerin deneyimlerini ve gözlemlerini derleyerek, mevcut sorunları tespit etmeyi ve bu sorunlara yönelik çözümler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Buna göre, mezunların perspektifinden hafızlık Kur'an kursları ile ilgili imkân, sorun ve çözüm önerileri çerçevesinde; yaş, devam durumu hafızlık yapmada etkili olan faktörler, yurtlar, hafızlık süresi, memnuniyet durumu, sosyal etkinlikler, rehberlik, , belletmenler, sınıf sayısı, tatil ve izinler, iletişim ve yaklaşım, pedagoji ve teknolojik araç kullanımı konuları ele alınmıştır

¹ Bu çalışma, 17-18 Ekim 2024 tarihlerinde Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından düzenlenen *Balıkesir'de Dini Hayat Uluslararası Sempozyumu*'nda sunulan "Mezunların Gözüyle Hafızlık Kur'an Kursları: İmkanlar - Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Balıkesir Örneği)" adlı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Hafızlık eğitimi ile ilgili yapılan güncel bazı çalışmalar için bkz. Yıldız, 2019; Güneş, 2020; Yıldırım, 2021; Başkonak, 2022; Özturan ve Çanakcı, 2022.

Bu bağlamda araştırmanın konusu, "Hafızlık Kuran kurslarının farklı yönleriyle incelenmesi" olarak tespit edilmiştir. Bu konu kapsamında, hafızlık eğitimi alan bireylerin yaşadıkları sorunlar, bu sorunların kaynakları ve olası çözüm önerileri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Mezunların gözlemleri ve deneyimleri, Kuran kurslarının işleyişine dair önemli bilgiler sunmakta ve eğitim kalitesinin artırılması için değerli ipuçları sağlamaktadır. Bu araştırma, hafızlık eğitiminin daha verimli ve etkili hale getirilmesi için yapılacak düzenlemelere katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Hafızlık eğitimi süreci, öğrencilerin yoğun bir ezber ve öğrenme sürecine tabi tutulduğu, aynı zamanda çeşitli sosyal ve psikolojik zorluklarla karşılaştığı bir dönemdir. Bu sürecin etkinliği ve verimliliği, büyük ölçüde eğitim ortamının kalitesine, eğitimcilerin tutumlarına ve kullanılan yöntemlere bağlıdır. Ancak, mevcut hafızlık kurslarında çeşitli sorunlar ve yetersizlikler gözlemlenmektedir. Bu sorunlar arasında öğrencilerin aile özlemi, ezber zorlukları, eğitimcilerin tutumları, fiziksel ve psikolojik baskılar ve yetersiz sosyal aktiviteler gibi konular yer almaktadır.

Bu bağlamda araştırmanın temel problemi, "Mezunların gözüyle hafızlık Kuran kurslarında karşılaşılan sorunları farklı yönleriyle tespit etmek ve bu sorunların çözümüne yönelik öneriler sunmaktır" şeklinde belirlenmiştir. Öğrencilerin ve mezunların deneyimlerinden yola çıkarak, mevcut eğitim sistemindeki eksiklikler ve iyileştirilmesi gereken alanlar belirlenmiştir. Bu kapsamda araştırma, hafızlık eğitiminin daha etkili ve öğrenci dostu bir hale getirilmesine yönelik önemli veriler sunmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışmanın, Kur'an kurslarının işleyişine dair farkındalığı arttırması ve eğitim uygulamalarında olumlu değişikliklere, hafızlık eğitime dair mevcut uygulamaların gözden geçirilmesine ve geliştirilmesine katkı sağlaması beklenmektedir.

2. AMAÇ VE ÖNEM

Bu çalışmanın temel amacı, hafızlık Kur'an kurslarında eğitim görmüş ve daha sonra hafızlığını tamamlamış olan mezunların

deneyimlerini ve görüşlerini inceleyerek, mevcut sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri getirmektir.

Hafızlık Kuran kursları, İslam eğitiminin temel yapı taşlarından biridir ve dinî eğitim alanında önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, mezunların gözlem ve deneyimlerinin, mevcut eğitim sisteminin güçlü ve zayıf yönlerini anlama açısından büyük önem taşıdığı söylenebilir.

3. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Araştırmanın kapsamı, Balıkesir'deki (yatılı) hafızlık eğitiminin ve Kur'an Kurslarının mezun öğrenciler tarafından değerlendirilmesi olduğu için, Türkiye'nin diğer illerindeki yatılı hafızlık Kur'an Kurslarını ele almamaktadır. Dolayısıyla çalışma, konu açısından Balıkesir'in Altıeylül ve Karesi merkez ilçelerindeki yatılı hafızlık Kur'an Kurslarıyla sınırlıdır. Ayrıca anket; katılımcılar, yapıldığı zaman, örnekleme birimi, ulaşılan kaynaklar ve elde edilen bulgularla sınırlıdır.

4. YÖNTEM

Mezunların gözüyle hafızlık Kuran kurslarının karşılaştığı sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlayan bu araştırma, nitel ve nicel veri toplama yöntemlerini bir arada kullanarak karma yöntem (mixed methods) tasarımı ve açımlayıcı sıralı desen ile gerçekleştirilmiştir (bkz. Johnson ve Christensen, 2014; Özdemir vd., 2021; Baki ve Gökçek, 2012). Bu yöntem ve desen ile katılımcıların deneyim ve görüşleri hem sayısal verilerle desteklenmiş hem de derinlemesine analiz edilmiştir.

Bu kapsamda ilk önce alan yazın taraması yapılarak konunun teorik çerçevesi oluşturulmuş, daha sonra literatür ışığında anket ve görüşme soruları hazırlanmıştır. Araştırma, etik kurallar çerçevesinde yürütülmüş, katılımcılardan araştırmaya katılmadan önce bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Bu çerçevede mezunların bakışıyla hafızlık Kur'an kurslarının değerlendirilmesine yönelik olarak hazırlanan anket ve görüşme formları, 2024 yılında online olarak uygulanmıştır. Buna göre nicel veriler için, 75 katılımcıya 45 soruluk bir anket uygulanmış, 10 katılımcıyla da görüşmeler/mülakat

yapılmıştır. Araştırmacı tarafından uygulanan anket formlarından elde edilen verilerin istatistiksel analizi Google Forms ve Microsoft Excel programları üzerinden gerçekleştirilmiş, frekans ve yüzde değerler oluşturularak değerlendirme yapılmıştır. Görüşme sorularına verilen cevaplar ise belli temalar altında sınıflandırılmış ve elde edilen bulgular içerik analiz (bkz. Yıldırım ve Şimşek, 2004) tekniği ile değerlendirilmiştir. Ayrıca görüşmelerin gerçekleştirildiği katılımcılara, katılımcı 1 (K1), katılımcı 2 (K2), katılımcı 3 (K3) şeklinde kod verilmiştir.

5. EVREN VE ÖRNEKLEM

Bu araştırmanın evrenini, Türkiye’de hafızlık eğitimiyle/hafızlık kurslarıyla ön plana çıkan Balıkesir³ genelinde hafızlık Kuran kurslarında hafızlığını tamamlamış/mezun olmuş bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Balıkesir ili Altieylül ve Karesi merkez ilçelerinde yer alan hafızlık Kuran kurslarında hafızlığını tamamlamış ve (araştırmanın nicel verileri için) ankete katılan 75, (nitel verileri için) görüşmeye katılan 10 mezun oluşturmaktadır. Bu bağlamda örneklemin belirlenmesinde anket için basit tesadüfi örnekleme (Karasar, 2016), görüşme için amaçlı örnekleme yöntemi (Yıldırım ve Şimşek, 2004) kullanılmıştır.

6. VARSAYIMLAR

Araştırmanın varsayımları şu şekilde sıralanabilir:

1. Katılımcıların, anket ve görüşme sorularını anladığı kabul edilmiştir.
2. Katılımcıların soruları içten ve sağlıklı bir şekilde yanıtladığı kabul edilmiştir.

³ Hafızlık eğitiminde ve yetişen hafızlarıyla önemli bir merkez (Yıldırım/Eski-Camii Kur'an-Kursu-vb.) olma özelliği taşıyan Balıkesir’de bu yönde birçok âlim ve din eğitimcisi yetişmiştir. Balıkesirli bazı âlimler, ön plana çıkan din eğitimcileri ve eserleri için bkz. Bayyığıt, Gördük ve Özkan, 2021; Bayyığıt, Özkan, Çanakçı ve Abdelghany 2021; Özkan, 2012; Özkan, 2016; Özkan 2022; Çanakçı, 2016; Çanakçı, 2019; Çanakçı, 2020; Özturan ve Çanakçı, 2022; Çanakçı, 2022; Çanakçı, 2023.

3. Araştırma sorularının araştırma için yeterli verileri sağladığı kabul edilmiştir.

7. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Konuyla ilgili alanyazın incelendiğinde “Kur'an kursları” ve “hafızlık Kur'an kursları” hakkında yapılmış çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların bazıları (bkz. Özturan ve Çanakcı, 2022) şunlardır:

Güneş (2020), örgün eğitimle birlikte hafızlık konusunu incelediği çalışmasında, hafızlık eğitiminde son yıllarda uygulanmaya başlanan Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık projesini, uygulama süreçleri bağlamında farklı boyutlarıyla ortaya koymuştur.

Yıldırım (2021), "Sosyolojik Açıdan Hafızlık Eğitimi Alan Öğrenciler (Elazığ Örneği)" konusunu ele aldığı araştırmasında, Elazığ ilinde hafızlık eğitimi veren yatılı Kur'an kurslarındaki öğrencilerin hayat şartlarını, sosyo-ekonomik durumlarını ve kurumlara gelmelerindeki temel nedenleri incelemiştir.

Yıldız (2019), "Hafızlık Eğitiminde Ergenlik Döneminde Yaşanılan Problemler (Eskişehir İli Örneği)" adlı çalışmasını Eskişehir ilindeki 6 farklı Kur'an kursunda hafızlık eğitimi alan 329 öğrenci ile gerçekleştirmiş, sorunlar ve önerilere yer verilmiştir.

Aköz (2011), "Kur'an Kursu Öğrencilerinin Gözüyle Öğreticilerin İletişim Davranışlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi: Diyanet İşleri Başkanlığı Konya İl Merkezindeki Yatılı Kız Kur'an Kursları Örneği" adlı çalışmasını 2009-2010 öğretim yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı, Konya il merkezindeki yatılı kız Kur'an kurslarında öğrenim gören 588 öğrenci üzerinde yapmıştır.

Ünsal (2006), "Günümüz Kur'an Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği)" adlı araştırmasını, İstanbul'daki 8 Kur'an kursunda yer alan 416 öğrenci ve 71 öğretici üzerinde gerçekleştirmiş, hafızlık eğitiminin sorun ve çözüm önerilerine yer vermiştir.

Başkonak (2022), çalışmasında örgün eğitimle birlikte hafızlık eğitimini ele almıştır. Bu kapsamda, örgün eğitimde hafızlık sağlama sürecini ve karşılaşılan sorunları ortaya koymuştur.

Çanakçı (2014), Balıkesir'deki yaz Kur'an kurslarını öğrenme ve öğretme süreci açısından ele aldığı çalışmasında, Balıkesir'de yaz Kur'an kurslarında görevli 371 öğretici, 1013 kurs öğrencisi ve 1003 veli üzerinde anket uygulamıştır. Bu bağlamda çalışmada, yaz Kur'an kursları öğrenci-öğretici-veli perspektifinden çok yönlü olarak ortaya konmuştur. .

Çanakçı (2017) çalışmasında, Kur'an kurslarında motivasyon ve verimlilik konusu incelenmiş, kurslardaki motivasyon-verimlilik üzerinde etkili olan faktörler ile ilgili bir durum tespiti yapılarak, bu süreçte karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Özturan ve Çanakçı (2022), Balıkesir'deki hafızlık eğitiminin (Yıldırım Camii Kur'an Kursu merkezli) tarihsel sürecini kısaca ele alarak, günümüzdeki hafızlık kurslarının öğrenme öğretme sürecindeki durumu ve sorunlarını incelemiştir. Çalışma evrenini, Balıkesir ili Altıeylül ve Karesi merkez ilçelerinde yer alan beş Yatılı Hafızlık Kur'an Kursu ve bu kurslarda öğrenim gören 298 öğrenci oluşturmaktadır. Bunların arasından katılımcı olarak basit tesadüfi örneklem tekniğiyle seçilen 203 öğrenci ise araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır. Çalışmada, Balıkesir'deki hafızlık eğitiminin tarihsel süreci, Yıldırım Camii Kur'an kursu bağlamında genel hatlarıyla ortaya konularak, öğrenci görüşleri çerçevesinde hafızlık Kur'an kursları ile ilgili bir durum analizi yapılmıştır.

Yukarıdaki literatür özetlerine bakıldığında, Türkiye'nin farklı yerlerinde Kur'an kursları ve hafızlık Kur'an kursları ile ilgili çalışmalar yapıldığı ancak Balıkesir evreninde yapılan çalışmaların sınırlı düzeyde olduğu ve konunun mezunlar gözüyle ele alınmadığı görülmektedir. Buradan hareketle çalışmanın, mezunların perspektifinden (yatılı) hafızlık Kur'an kurslarında öğrenme-öğretme süreci açısından güncel uygulamalar ve karşılaşılan problemler konusunda ilgili literatüre ve alanda oluşan boşluğun doldurulmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

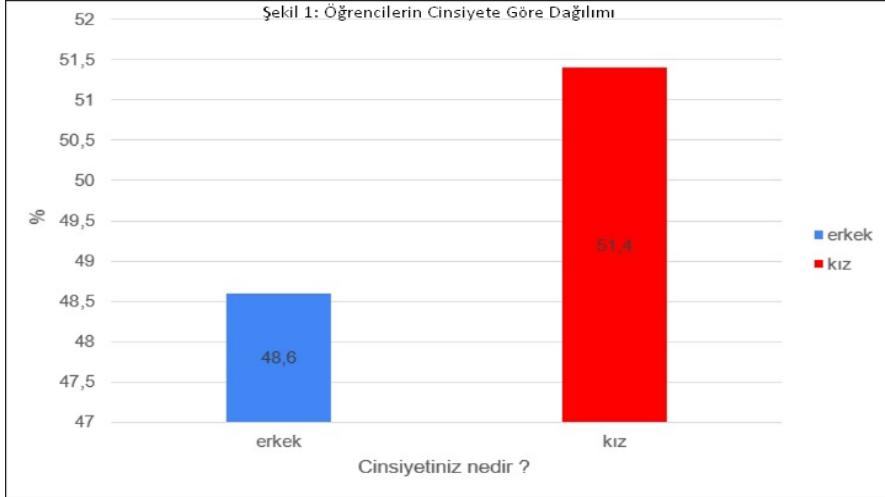
8. BULGULAR VE YORUMLAR

8.1. Görüşmeye Yapılan Örneklem Grubunun Genel Özellikleri

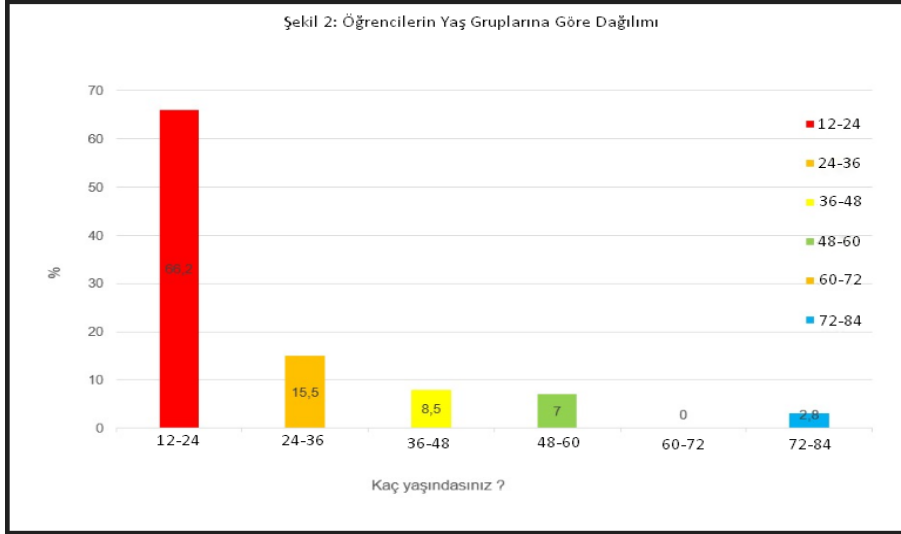
Kod	Yaş	Hafızlık Eğitiminin Tamamlanma Süresi	İkamet Edilen Yer
K1	25	15 Ay	Balıkesir
K2	24	24 Ay	Balıkesir
K3	25	19 Ay	Balıkesir
K4	24	24 Ay	Balıkesir
K5	23	16 Ay	Balıkesir
K6	30	16 Ay	Balıkesir
K7	32	18 Ay	Balıkesir
K8	55	14 Ay	Balıkesir
K9	28	17 Ay	Balıkesir
K10	28	24 Ay	Balıkesir

8.2. Ankete Katılan Örneklem Grubunun Genel Özellikleri

8.2.1. Cinsiyet ve Yaş

Şekil 1 katılımcıların cinsiyet dağılımını göstermektedir. Grafikteki verilere göre, örneklem grubuna giren katılımcıların %51,4'ü kadın ve %48,6'sı erkek. Bu, cinsiyet dağılımının nispeten dengeli olduğunu, ancak kadınların biraz çoğunlukta olduğunu göstermektedir.

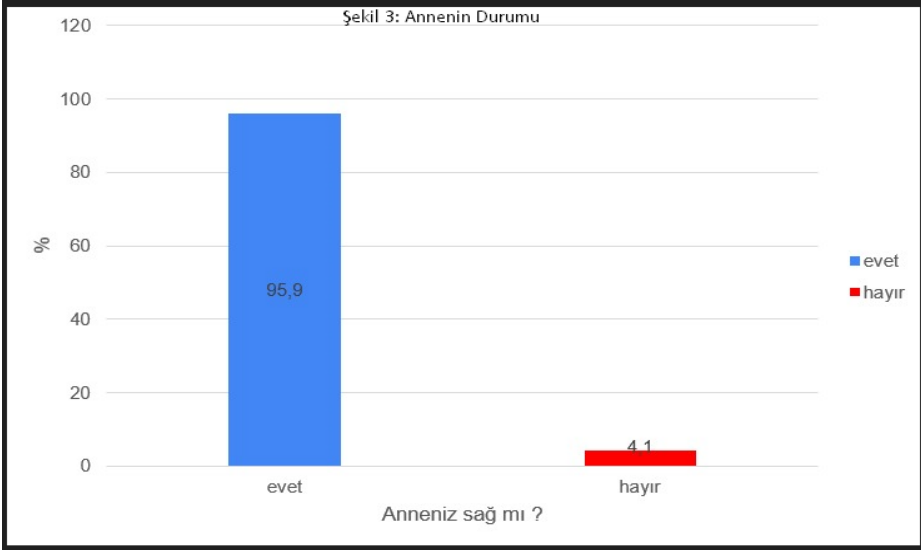

Şekil 2' de ankete katılan hafızların % 66,2 gibi üçte ikisinin 12-24 yaş , % 15,5'inin 24-36 yaş, % 8,5' inin 36-48 yaş, % 7' sinin 48-60 yaş

grubunu oluşturduğu görülmektedir. Ez az oranın ise % 2,8' lik bir oran ile 72-84 yaş aralığı olduğu görülmektedir. Buna göre katılımcıların yaş grubunun daha çok 12-24 yaş arası hafızlığını yeni bitirenler olduğu söylenebilir.

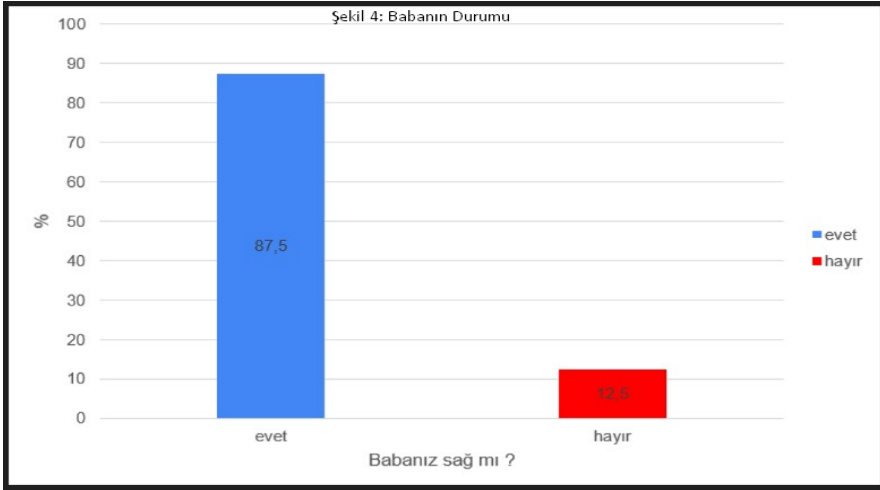
8.2.2. Aile

8.2.2.1. Annenin Durumu

Şekil 3' te katılımcıların %95,9'u annelerinin hayatta olduğunu belirtmektedir. Bu durum, büyük çoğunluğun annelerinin öğrencilik yıllarında hayatta olduğunu göstermektedir. %4,1'lik bir kesim ise annelerinin hayatta olmadığını ifade etmiştir. Kurslar, annesi hayatta olmayan öğrenciler için özel destek programları veya danışmanlık hizmetleri sunabilir. Bu, onların eğitim sürecinde karşılaştıkları zorlukları hafifletmeye yardımcı ve destek olabilir. Anneleri hayatta olan öğrenciler için ise ailelerinin kurs sürecine daha aktif katılımı teşvik edilebilir. Bunun, öğrencilerin daha iyi bir destek sistemi içinde olmalarını sağlayacağı söylenebilir.

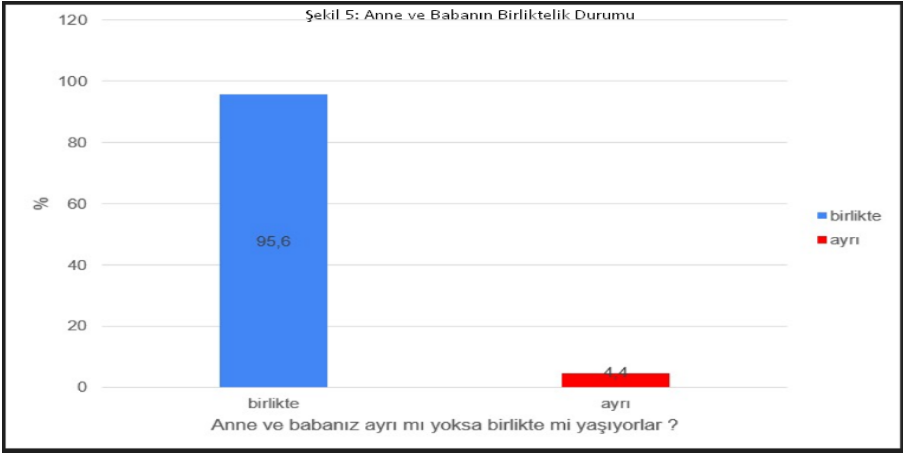
8.2.2.2. Babanın Durumu

Şekil4 ' te katılımcıların % 87,5' i babalarının hayatta olduğunu belirtmiştir. % 12,5' lik bir oran ise babalarının hayatta olmadığını ifade etmiştir. Bu durum, büyük çoğunluğun babalarının öğrencilik yıllarında hayatta olduğunu göstermektedir.

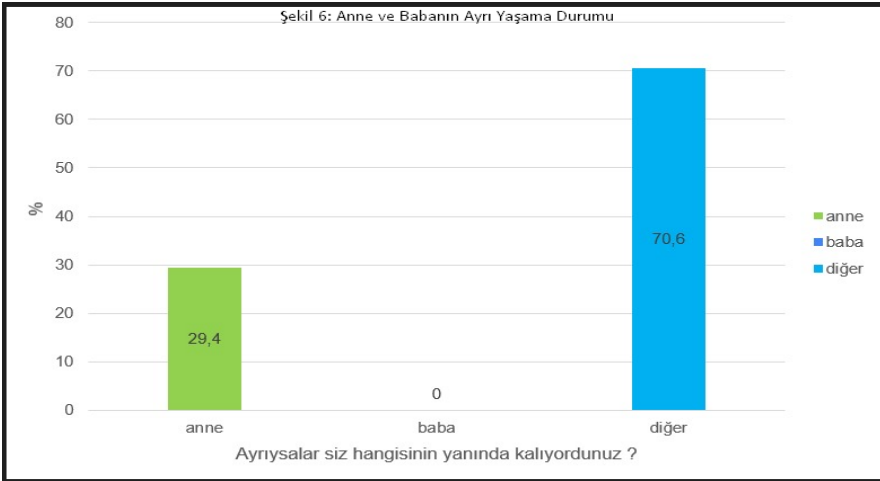
Kurslar, babası hayatta olmayan öğrenciler için eğitim sürecinde karşılaşılabilecekleri zorlukları hafifletmeye yardımcı olacak özel destek programları veya danışmanlık hizmetleri sunabilir. Annelerinde olduğu gibi babaları da hayatta olan öğrenciler için ailelerinin kurs sürecine daha etkin katılımı sağlanabilir ve öğrencilere gerekli destek sunulabilir.

8.2.2.3. Anne ve Babanın Birlikte Yaşama Durumu

Şekil 5'e bakıldığında katılımcıların büyük çoğunluğunun (%95,6) anne ve babasının birlikte yaşadığını belirtmesi, güçlü aile birlikteliğini gösterir. Bunun, öğrencilerin aile desteğini önemli ölçüde hissettiğini ortaya koyması açısından önemli olduğu söylenebilir. Katılımcıların %4,4'ü anne ve babasının ayrı yaşadığını belirtmiştir. Bu oranın, küçük bir kesimi temsil ettiği ancak bu grup için özel destek ve anlayışın/yaklaşımın gerekli olduğu söylenebilir.

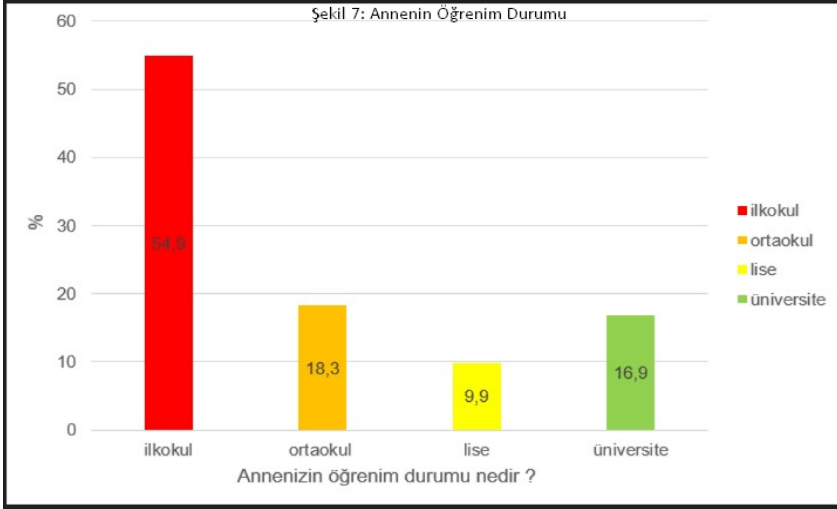
8.2.2.4. Anne ve Babanın Ayrı Yaşama Durumu

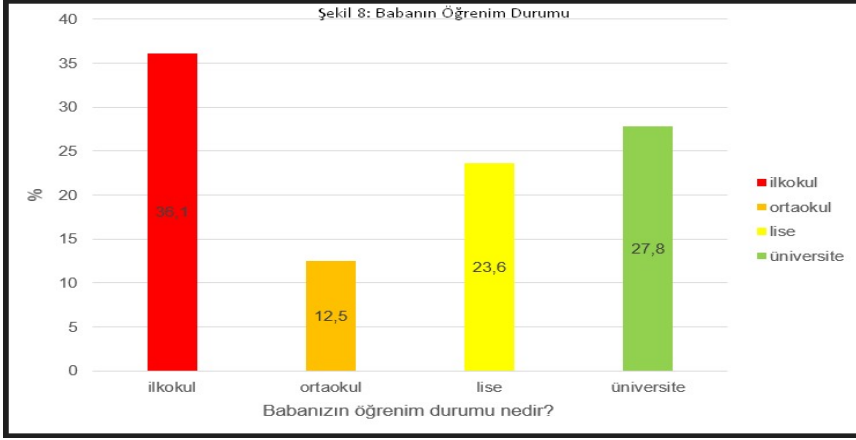
Şekil 6' da Anne ile yaşayan öğrencilerin oranı %29,4'tür. Baba ile kalan öğrencilerin olmaması dikkat çekicidir. "Diğer" kategorisi %70,6 gibi

yüksek bir orana sahiptir. Bu, öğrencilerin önemli bir kısmının anne veya baba dışında başka bir yerde (büyükanne, büyükbaba, akraba, eş vb.) kaldığını göstermektedir.

8.2.2.5. Anne ve Babanın Öğrenim Durumu

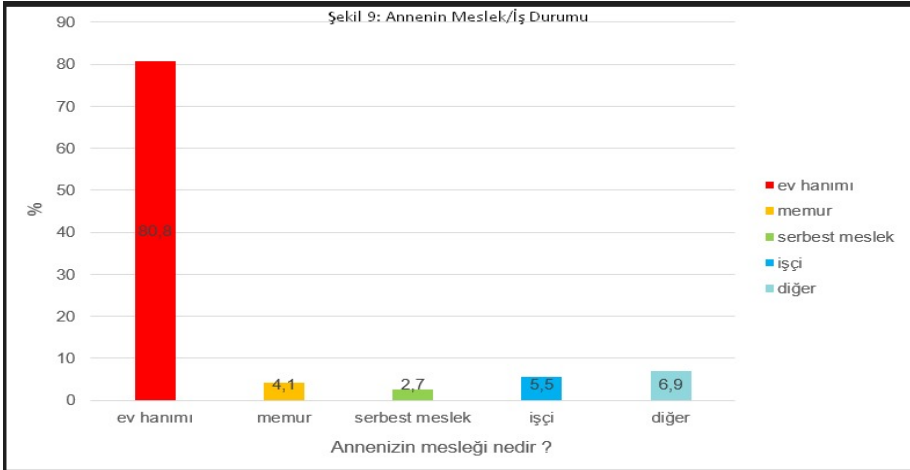

Şekil 7’de anket katılımcılarının annelerinin büyük bir çoğunluğu (%54,9) ilkokul mezunudur. Bu, annelerin eğitim düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. Ortaokul mezunu annelerin oranı %18,3, lise mezunu annelerin oranı %9,9 ve üniversite mezunu annelerin oranı %16,9’dur. Bu veriler, katılımcıların annelerinin yarıdan çoğunun ilkokul mezunu olduğunu göstermektedir. Annenin eğitim seviyesi, öğrencinin eğitim sürecinde aldığı desteği ve yaşadığı deneyimleri etkileyebilir. Kurs yönetimleri, annelerin eğitim seviyesini dikkate alarak, öğrencilere daha etkili destek sağlamayı amaçlayan programlar geliştirebilir. Bu tür destekler, öğrencilerin hafızlık Kur'an kurslarındaki başarılarını ve genel memnuniyetlerini artırabilir.

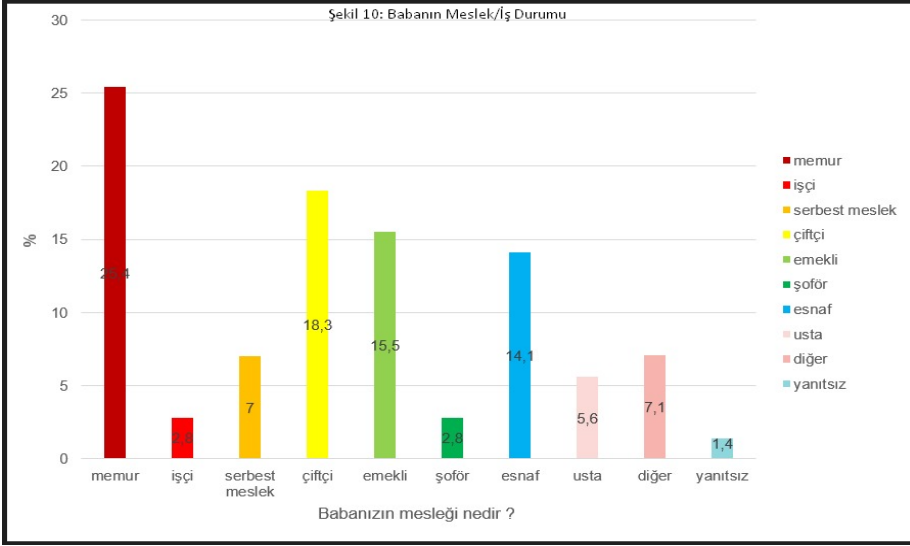
Şekil 8’ de anket katılımcılarının babalarının eğitim düzeyi çeşitlilik arz etmektedir. İlkokul mezunu babaların oranı %36,1 ile en yüksek orana sahiptir. Ortaokul mezunu babaların oranı %12,5, lise mezunu babaların oranı %23,6 ve üniversite mezunu babaların oranı %27,8’dir. Babaların eğitim seviyesi annelerinkinden biraz daha yüksektir. Üniversite mezunu babaların oranı (%27,8), üniversite mezunu annelerin oranından (%16,9) daha yüksektir. Bu durumun, babaların çocukların eğitim süreçlerine destek vermelerinde etkili olduğu söylenebilir.

8.2.2.6. Anne ve Babanın Meslek/İş Durumu

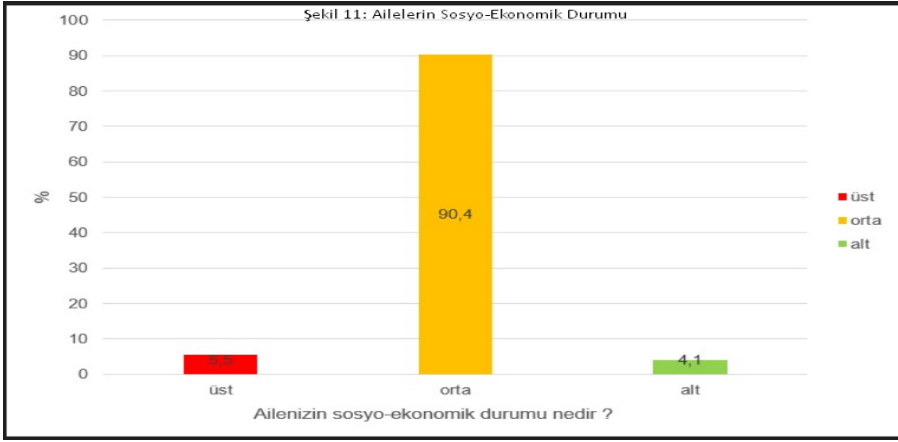
Şekil 9’ ankete katılanların %80,8’i annelerinin ev hanımı olduğunu belirtmiştir. Bunun, katılımcıların büyük çoğunluğunun annelerinin

evde çocuklarla ilgilendiğini gösterdiği söylenebilir. Katılımcıların sadece %5,5'i annelerinin işçi olduğunu, %2,7'si ise serbest meslek sahibi olduğunu belirtmiştir. Bu, annelerin genellikle düşük gelir düzeyine veya belirli bir meslek dalında profesyonel faaliyet göstermediğini gösterebilir. "Diğer" kategorisindeki meslekler ise rehber öğretmen, öğretmen, esnaf olarak belirtilmiştir.

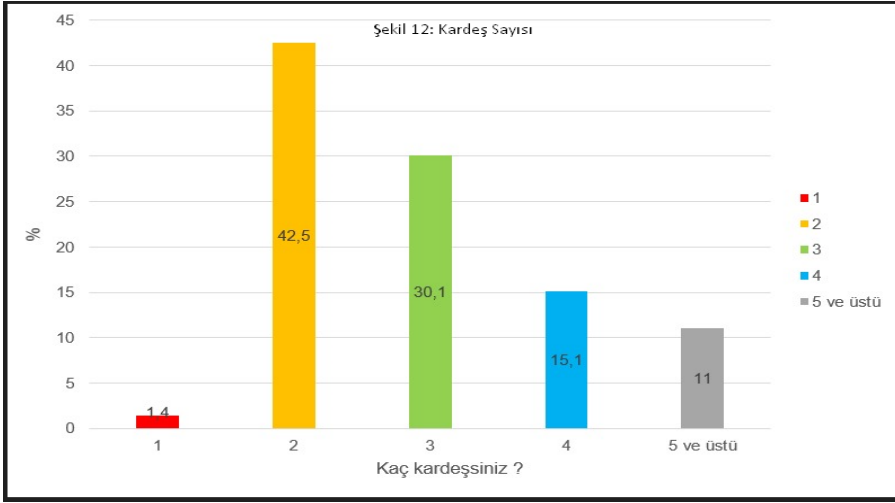
Şekil 10' da babalarının memur olduğunu belirten katılımcıların oranı %23,4'tür. Bu oran, katılımcıların babalarının önemli bir kısmının devlet kurumlarında memur olarak çalıştığını göstermektedir. Babalarının çiftçi olduğunu belirtenlerin oranı %18,3'tür. Bu, katılımcıların babalarının önemli bir kısmının tarım sektöründe faaliyet gösterdiğini göstermektedir. Emekli olan babaların oranı %15,5'tir. Bu oran, katılımcıların babalarının önemli bir kısmının emekli olduğunu ve aktif olarak bir işte çalışmadıklarını ortaya koymaktadır. Esnaf ve serbest meslek sahiplerinin toplam oranı %21,1'dir (esnaf %14,1, serbest meslek %7). Bu, katılımcıların babalarının önemli bir kısmının kendi işlerini yürüttüğünü veya serbest meslek sahibi olduğunu gösteriyor.

8.2.3. Gelir

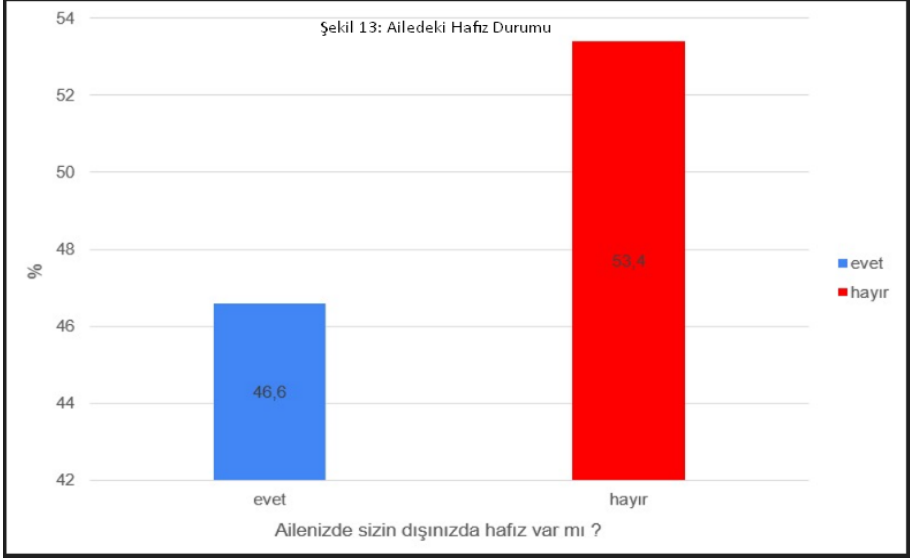
Şekil 11’de ankete katılanların ailelerinin %90,4’ü orta sosyo-ekonomik durumda olduklarını belirtmişlerdir. Bu çok yüksek bir oran olup, katılımcıların ailelerinin büyük çoğunluğunun orta gelir grubunda olduğunu göstermektedir. Katılımcıların ailelerinin %4,1’i alt sosyo-ekonomik durumda olduklarını ifade etmişlerdir. Bu, daha az bir kesimin alt gelir grubunda olduğunu göstermektedir. Katılımcıların ailelerinin %5,5’i üst sosyo-ekonomik durumda olduklarını belirtmişlerdir. Bu oran, katılımcılar arasında üst gelir grubunda olanların oranının düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Buradan hareketle örnekleme bakıldığında, yatılı hafızlık Kur’an Kurslarına alt ve üst gelirli ailelere nazaran daha çok orta gelirli ailelerin çocuklarının katıldığı söylenebilir.

8.2.4 Kardeş Sayısı

Şekil 12' de katılımcıların sadece %1,4'ü tek kardeş olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %42,5'i iki kardeş olduklarını ifade etmişlerdir. Bu, ön plana çıkan kardeş sayısıdır. Katılımcıların %30,1'i üç kardeş olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %15,1'i dört kardeş olduklarını, %11'i ise beş veya daha fazla kardeş olduklarını belirtmişlerdir. Bu dağılım, hafızlık Kuran kurslarına katılan öğrencilerin genellikle kardeş sayısı az olmayan ailelerden geldiklerini göstermektedir. Ailedeki kardeş sayısının fazla olmasının, öğrencilerin aile içindeki sorumlulukları ve kursa devam edebilme durumu üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Kardeş sayısının fazla olması, aileden alınan desteğin ve motivasyonun biraz da olsa düşük olma ihtimalini de barındırdığı ifade edilebilir.

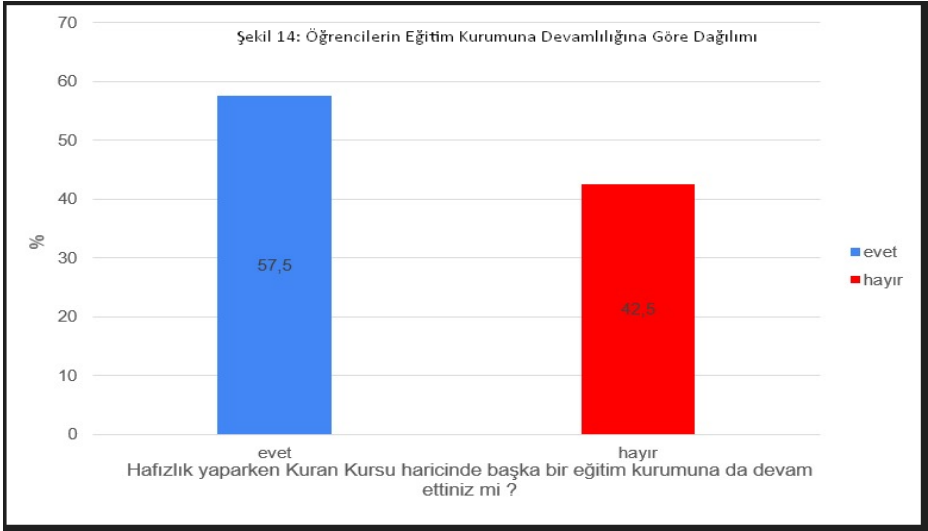
8.2.5 Ailedeki Hafızlık Durumu

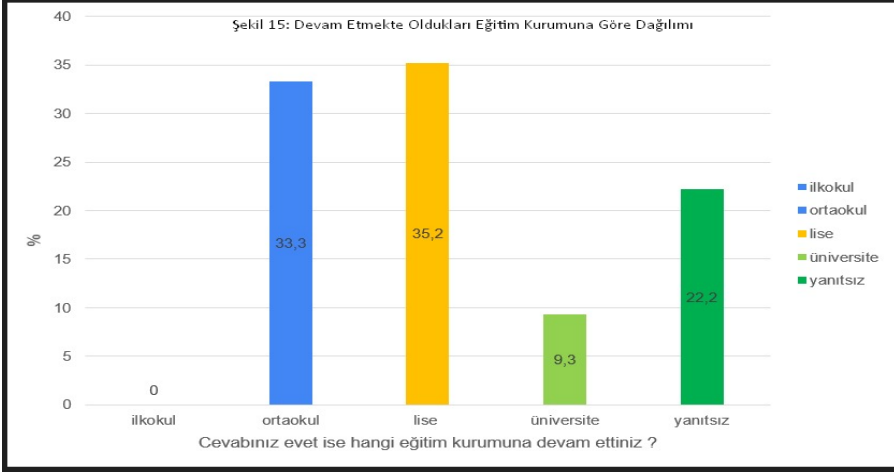
Şekil 13' te katılımcıların %46,6'sı ailelerinde kendileri dışında başka bir hafız olduğunu, %53,4'ü ise ailelerinde kendileri dışında başka bir hafız olmadığını ifade etmişlerdir. Bu dağılım, hafızlık geleneğinin bazı ailelerde sürdüğünü, bazı ailelerde ise bu geleneğin yeni başladığını göstermektedir.

Ailede başka hafızların olması, öğrencilerin motivasyonu ve desteği açısından önem arz etmektedir. Öğrencilerin başarıya olan inancını ve motivasyonunu da artırabilir ve son olarak da hafızlık geleneğinin aile içinde devam etmesi, kültürel ve dini bağların güçlenmesine katkıda bulunabilir.

8.2.6. Eğitime Devamlılık Durumu

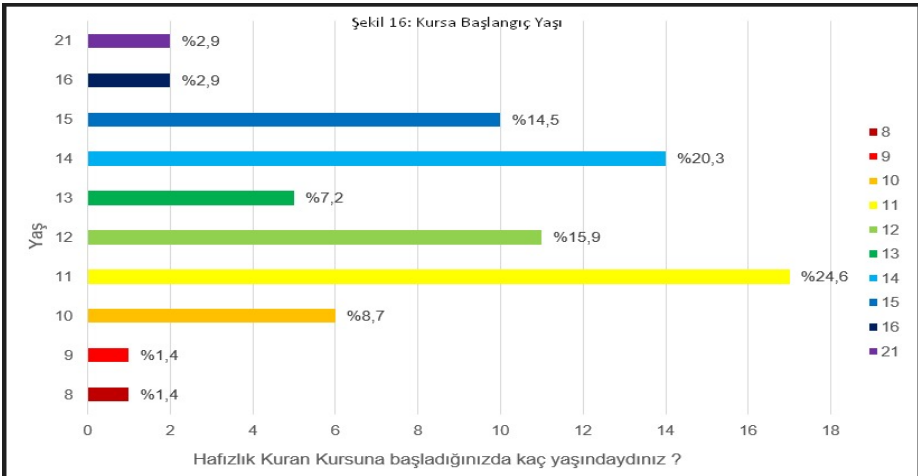
Şekil 14' te katılımcıların %57,5'i hafızlık yaparken Kuran Kursu haricinde başka bir eğitim kurumuna da devam ettiklerini, %42,5'i ise hafızlık yaparken Kuran Kursu haricinde başka bir eğitim kurumuna devam etmediklerini ifade etmişlerdir. Burada yer alan bazı katılımcıların örgün eğitimle birlikte hafızlık projesi uygulamasından önce hafızlıklarını tamamladıkları söylenebilir. Hafızlık yaparken başka bir eğitim kurumuna devam etmek, öğrencilerin eğitim yükünü arttırmış olmasına rağmen onlara zaman yönetimi gibi şeyler de kazandırabilir.

Şekil 15'e göre hafızlık yaparken Kuran Kursu haricinde başka bir eğitim kurumuna devam edenlerin dağılımı şu şekildedir:

Katılımcıların %33,3'ü hafızlık yaparken ortaokula devam ettiklerini, %35,2'si hafızlık yaparken liseye devam ettiklerini, %9,3'ü hafızlık yaparken üniversiteye devam ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların %22,2'si bu soruya yanıt vermemiştir. Farklı eğitim seviyelerine devam eden öğrencilerin karşılaştığı zorluklar da bu durumda farklılık arz edebilir.

8.2.7. Katılımcıların Kursa Başlangıç Yaşı

Şekil 16' da katılımcıların kursa başlangıcındaki yaş dağılımı görülmektedir. Bunlar şu şekilde değerlendirilebilir:

8 yaş (%1,4) ve 9 yaş (%1,4): Bu yaş grubu, hafızlık kursuna başlayanlar arasında en az temsil edilen gruptur. Bu yaşta başlayanlar genellikle daha erken yaşta hafızlık eğitimi almayı tercih eden ailelerden gelmektedir.

10 yaş (%8,7): 10 yaş grubunda hafızlık eğitimine başlayanlar, küçük bir oranı temsil etmektedir. Bu yaş grubu, ilkokul eğitimi tamamlanırken hafızlık eğitimine başlamayı tercih edenleri içerebilir.

11 yaş (%24,6): Bu yaş grubu, hafızlık kursuna başlayanlar arasında en yüksek oranı temsil etmektedir. Bu, ilkokulun sonlarına doğru veya ortaokulun başında hafızlık eğitimine başlamanın en yaygın tercih olduğunu göstermektedir.

12 yaş (%15,9): Bu yaş grubu da önemli bir kısmı oluşturmaktadır. Ortaokulun ilk yıllarında hafızlık eğitimine başlanması bu yaş grubunda yaygındır.

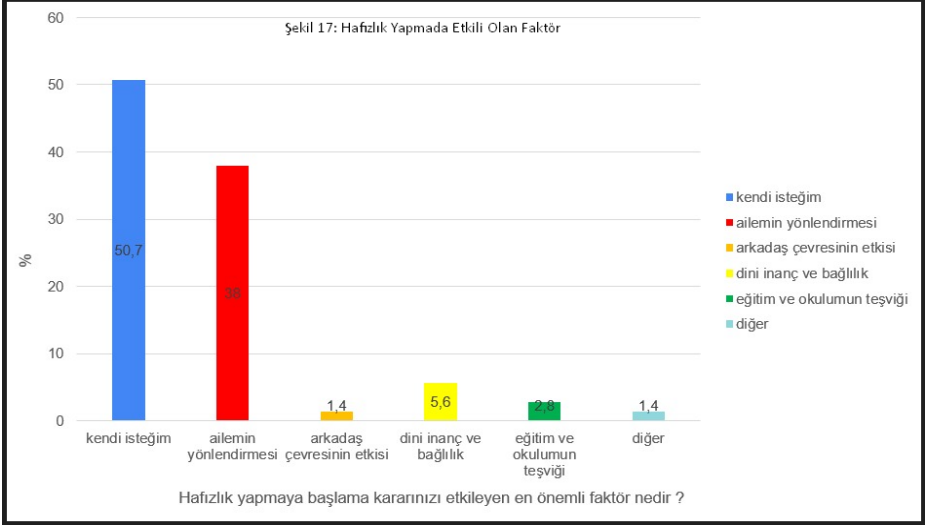
13 yaş (%7,2): 13 yaş grubundaki oran, hafızlık eğitimine başlanmasının ortaokulun ortalarında daha az tercih edildiğini göstermektedir.

14 yaş (%20,3): Bu yaş grubu, hafızlık kursuna başlamak için ikinci en yaygın yaştır. Ortaokulun sonlarına doğru hafızlık eğitime başlanması yaygındır.

15 yaş (%14,5): Lise eğitiminin başında hafızlık eğitime başlayanları temsil eder. Bu yaş grubundaki oran da kayda değerdir.

16 yaş (%2,9) ve 21 yaş (%2,9): Bu yaş grupları, hafızlık kursuna başlamak için daha az tercih edilen yaşlardır. Bu yaşlardaki öğrenciler genellikle daha ileri yaşlarda hafızlık eğitime başlamayı seçen veya çeşitli sebeplerle geç başlamış olan bireylerdir.

8.2.8. Hafızlık Yapmada Etkili Olan Faktörler

Şekil 17’ de görüldüğü üzere hafızlık yapmaya başlama kararında en önemli faktör, katılımcıların kendi istekleri (%50,7) olmuştur. Bu, öğrencilerin kişisel motivasyonlarının ve kendi kararlarının hafızlık sürecinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Kursların, öğrencilerin hedef ve isteklerini destekleyici programlar ve motive edici etkinlikler düzenlemeleri öğrenciler için önemlidir.

Aile yönlendirmesi (%38), hafızlık yapmaya başlama kararında ikinci en önemli faktördür. Ailelerin dini eğitimdeki rolü büyük ve belirleyici olmuştur. Kurslar, ailelerin çocuklarının hafızlık sürecine aktif olarak katılmalarını teşvik etmeli ve aileler için bilgilendirici seminerler düzenlemelidir.

Dini inanç ve bağlılık (%5,6), hafızlık yapmaya başlama kararında önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur, ancak kendi isteği ve aile yönlendirmesi kadar etkili değildir. Kurslar, öğrencilerin dini inançlarını güçlendirecek ve bu bağlılıklarını artıracak etkinlikler ve dersler düzenlemelidir.

Eğitim kurumlarının teşviki (%2,8), hafızlık yapmaya başlama kararında daha az etkili faktördür. Bu, okulların hafızlık konusunda teşvik edici rolünün sınırlı olduğunu gösterebilir. Eğitim kurumları ile

işbirliği yaparak hafızlık eğitiminin faydalarını vurgulayan programlar ve seminerler düzenlenebilir.

Arkadaş çevresinin (%1,4) hafızlık yapmaya başlama kararında etkisi oldukça azdır. Bu, kararın daha çok bireysel veya aile kaynaklı olduğunu gösterir. Arkadaş gruplarının hafızlık konusundaki deneyimlerini paylaşımları için sosyal etkinlikler düzenlenebilir, böylece öğrenciler arasında pozitif bir etkileşim sağlanabilir.

Diğer (%1,4) aktörler de çok az bir etkiye sahiptir. Bu cevabı veren katılımcı ise akrabasının yönlendirmesiyle başladığını belirtmektedir.

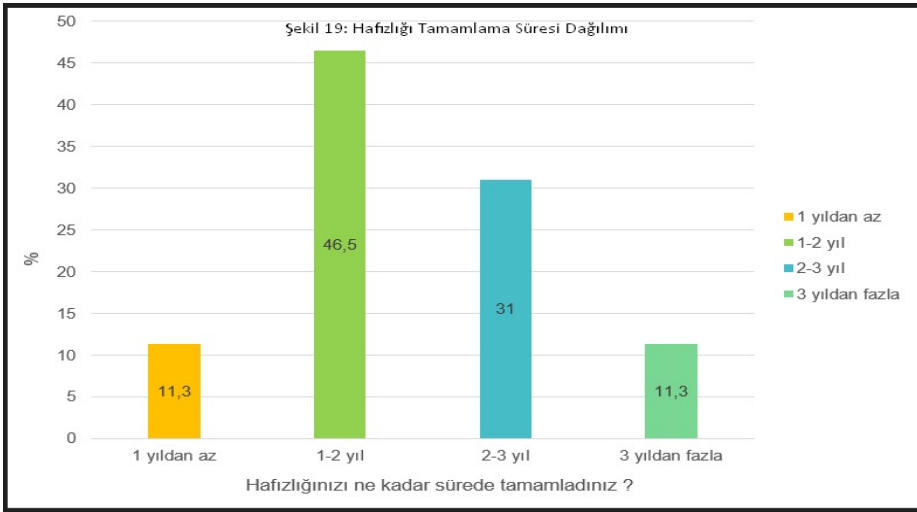
8.2.9. Öğrencilerin Yurtta Kalma Durumuna Göre Dağılımı

Şekil 18’ de görüldüğü üzere yatılı eğitimin(%85,9) yüksek oranda tercih edilmesi, öğrencilerin hafızlık eğitimine tam zamanlı ve yoğun bir şekilde odaklandığını göstermektedir. Bu eğitim modeli, öğrencilerin hem eğitim hem de sosyal aktiviteler açısından daha bütüncül bir eğitim almalarına olanak tanır. Yatılı eğitimin avantajları arasında, sürekli denetim ve rehberlik, disiplinli bir çalışma ortamı, sosyal ve dini etkinliklerin sürekli olarak takip edilebilmesi bulunmaktadır. Uzun süre aileden ayrı kalma, sosyo-duygusal zorluklar ve bireysel özgürlüğün kısıtlanması gibi dezavantajlar da olabilir.

Gündüzlü eğitimin (%14,1) tercih edilme oranı daha düşüktür. Bu model, öğrencilerin gün içinde hafızlık eğitimi alırken akşamları evlerine dönmelerine olanak tanır. Aile ile birlikte daha fazla zaman geçirme, ev ortamında çalışma imkânı, bireysel aktiviteler için daha fazla zaman bulunması gibi avantajları vardır. Disiplinin ve rehberliğin yatılı eğitime göre daha az olmasının, ev ve kurs arasında zaman kaybı, sosyal ve dini etkinliklerden yeterince faydalanamama gibi dezavantajlar olabilir.

8.2.10. Hafızlık Tamamlama Süresi

Şekil 19' da bakıldığında hafızlığını bir yıldan daha kısa (%11,3) sürede tamamlayan öğrenciler, süreci çok hızlı bir şekilde bitirmişlerdir. Bu öğrencilerin hafızlık konusunda yüksek bir yeteneğe ve çok yoğun bir çalışma temposuna sahip oldukları söylenebilir. Bu öğrenciler için ileri düzeyde Kur'an çalışmaları ve diğer dini ilimlerde derinleşme fırsatları sunulabilir. Ayrıca, bu öğrencilerin hızla bitirme sürecindeki motivasyonlarını ve çalışma stratejilerini diğer öğrencilere rehberlik edecek şekilde paylaşımları teşvik edilmelidir.

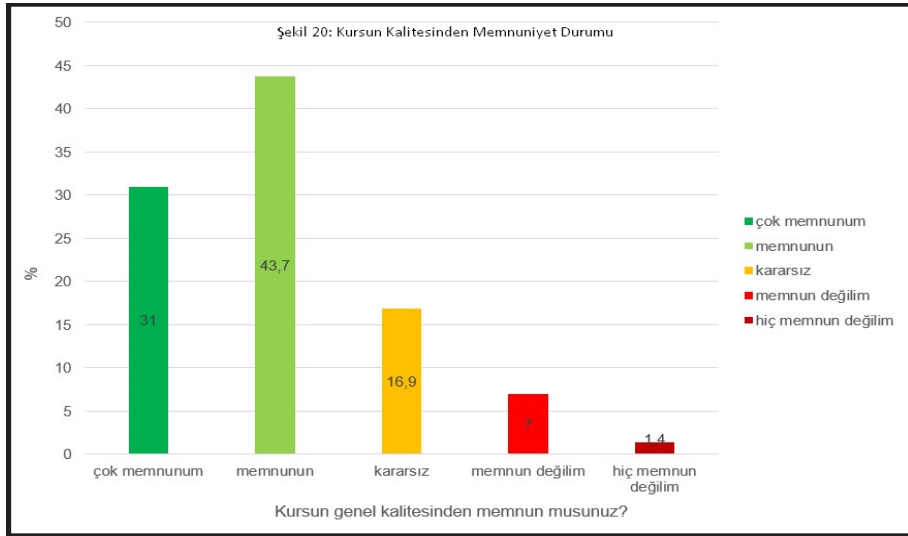
En büyük grubu oluşturan 1-2 yıl (%46,5) süre aralığı, hafızlık eğitiminde en yaygın tamamlanma süresidir. Bu, müfredatın / eğitim programlarının genellikle 1-2 yıllık bir zaman dilimini kapsayacak şekilde tasarlandığını gösterebilir. Bu süre içinde hafızlık yapan öğrenciler için eğitim programlarının etkinliği ve verimliliği

değerlendirilmeli, bu süre zarfında öğrencilerin motivasyonlarını yüksek tutacak ve zorluklarla başa çıkmalarını sağlayacak destek mekanizmaları geliştirilmelidir.

Öğrencilerin önemli bir kısmı hafızlık eğitimini 2-3 yıl (%31) arasında tamamlamaktadır. Bu süre, hafızlık eğitimini daha kapsamlı bir şekilde almayı tercih eden veya çeşitli sebeplerle süreci uzatan öğrencileri kapsamaktadır. Bu süre zarfında hafızlık yapan öğrenciler için düzenli takip ve destek programları sağlanmalı, öğrencilerin süreci tamamlaması için motivasyonel destekler artırılmalıdır. Ayrıca, süreç boyunca karşılaşılan zorluklar hakkında geri bildirim alınmalı ve bu zorlukları aşmak için stratejiler geliştirilmelidir.

Hafızlık eğitimini 3 yıldan uzun (%11,3) sürede tamamlayan öğrenciler, süreci daha yavaş bir tempoda tamamlamışlardır. Bu, öğrencilerin kişisel hızlarına ve karşılaştıkları engellere göre değişiklik gösterebilir. Bu öğrenciler için kişisel destek programları ve birebir rehberlik sağlanmalıdır. Hafızlık eğitimini uzun sürede tamamlayan öğrencilerin karşılaştıkları zorluklar ve bu zorlukları aşmak için izledikleri yollar incelenmeli, bu bilgilerin yeni öğrencilere rehberlik etmesi sağlanmalıdır.

8.2.11. Kurs Kalitesinden Memnuniyet Durumu

Şekil 20' ye bakıldığında katılımcıların %31'i kursun genel kalitesinden çok memnun olduklarını belirtmişlerdir. Bu oran, kursun sunduğu hizmetlerin önemli bir kesim tarafından yüksek memnuniyetle karşılandığını göstermektedir. Kurs yönetimi, bu yüksek memnuniyet oranını devam ettirebilmek ve artırabilmek için mevcut uygulamaları sürdürmeli ve bu öğrencilere kursun hangi yönlerinden özellikle memnun kaldıklarını sorarak bu alanlarda daha fazla yatırım yapmalıdır.

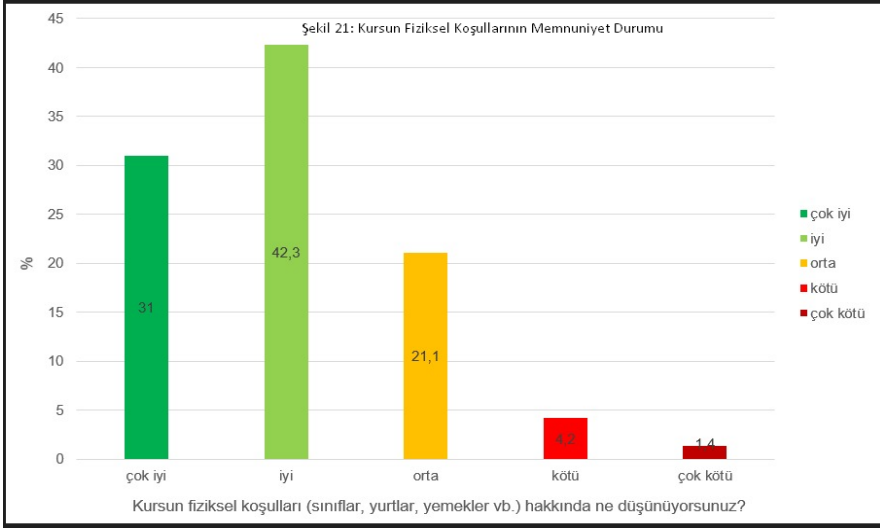
Katılımcıların %43,7'si kursun genel kalitesinden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Bu, kursun genel kalitesinden memnun olanların toplamda %74,7'ye ulaştığını göstermektedir. (Çok memnunum ve memnunum oranlarının toplamı).Kursun genel memnuniyet oranını artırmak için, memnun olan bu grubun geri bildirimleri dikkate alınmalı ve iyileştirme alanları belirlenmelidir. Kurs yönetimi, bu grubun memnuniyetini "çok memnunum" düzeyine çıkarmak için çaba göstermelidir.

Katılımcıların %16,9'u kursun genel kalitesi hakkında kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Bu görüş, kurs hakkında net bir olumlu ya da olumsuz görüşe sahip olmayan bir öğrenci kitlesi olduğunu göstermektedir. Bu kararsız grubu memnuniyete dönüştürmek için, kurs yönetimi bu öğrencilerin endişelerini ve beklentilerini anlamaya çalışmalı ve bu beklentilere uygun düzenlemeler yapmalıdır. Anketler ve geri bildirim toplantıları bu konuda faydalı olabilir.

Katılımcıların %7'si kursun genel kalitesinden memnun olmadıklarını belirtmiştir. Bu grup, kursun bazı alanlarında önemli eksiklikleri olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Memnun olmayan bu öğrencilerin şikayetlerini ve geri bildirimlerini dikkatle dinlemek, bu sorunları çözmek için fonksiyonel olmak gereklidir. Bireysel görüşmeler ve detaylı anketler bu grubun sorunlarının anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Katılımcıların %1,4'ü kursun genel kalitesinden hiç memnun olmadıklarını belirtmiştir. Bu oran, kursun çok az bir kesim tarafından olumsuz değerlendirildiğini gösterir. Bu grubun sorunlarını anlamak ve çözüm üretmek için bu durumla özel olarak ilgilenmek gereklidir. Kurs yönetimi, bu öğrencilerle birebir görüşmeler yaparak

memnuniyetsizlik nedenlerini tespit etmeli ve gerekli iyileştirmeleri gerçekleştirmelidir.

Şekil 21'e göre katılımcıların %31'i kursun fiziksel koşullarının çok iyi olduğunu belirtmiştir. Bu oran, fiziksel koşulların belirli bir kesim tarafından oldukça memnuniyet verici bulunduğunu göstermektedir. Bu memnuniyeti sürdürebilmek ve artırabilmek için mevcut fiziksel koşullar korunmalı ve gerektiğinde iyileştirilmelidir. Bu grup, hangi fiziksel koşullardan özellikle memnun olduğunu belirterek geri bildirim verebilir ve bu geri bildirimler doğrultusunda koşullar daha da iyileştirilebilir.

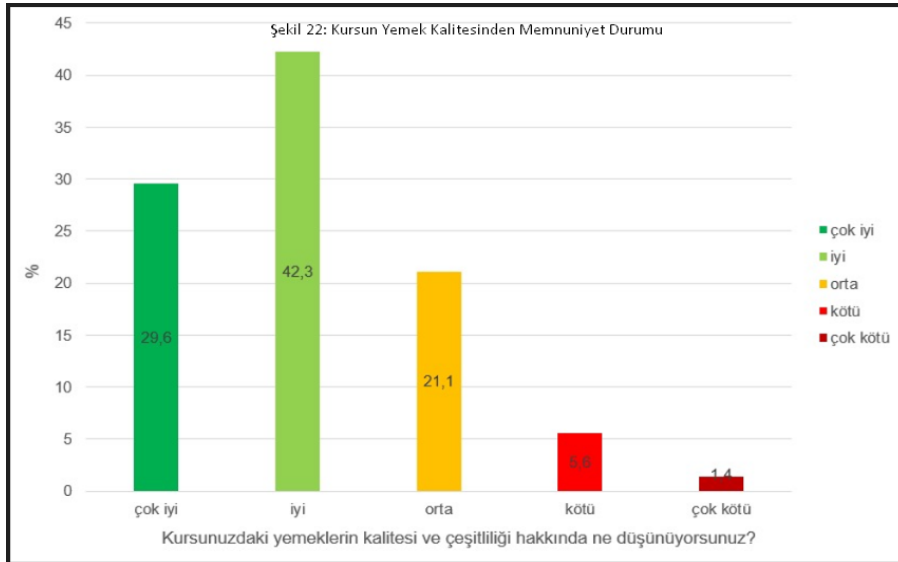
Katılımcıların %42,3'ü fiziksel koşulları iyi olarak değerlendirmiştir. "Çok iyi" ve "iyi" değerlendirmeleri birleştirilerek genel memnuniyet oranının %73,3 olduğu söylenebilir. Fiziksel koşulları iyi olarak değerlendiren bu büyük grubun, küçük iyileştirmelerle memnuniyet düzeyi "çok iyi"ye çıkarılabilir. Öğrencilerin iyi olarak nitelendirdikleri alanların yanı sıra, daha iyi olabileceğini düşündükleri alanlar da belirlenmeli ve geliştirilmelidir.

Katılımcıların %21,1'i fiziksel koşulları orta seviyede değerlendirmiştir. Bu, fiziksel koşullar konusunda kararsız veya bazı alanlarda eksiklikler hissedilen bir öğrenci kitlesi olduğunu gösterir. Orta seviyede değerlendiren öğrencilerden detaylı geri bildirim

olarak, hangi alanlarda iyileştirme gerektiğini belirlemek önemlidir. Bu geri bildirimler doğrultusunda, orta seviyedeki memnuniyet "iyi" veya "çok iyi" seviyesine çıkarılabilir.

Katılımcıların %4,2'si fiziksel koşulları kötü olarak değerlendirmiştir. Bu oran, kursun fiziksel koşullarında belirgin eksiklikler olduğunu düşünen bir grup öğrencinin olduğunu göstermektedir. Kötü değerlendirmelerde bulunan öğrencilerle birebir görüşmeler yapılarak, spesifik sorunları tespit etmek ve bu sorunlara yönelik çözümler üretmek gereklidir. Acil müdahale gerektiren sorunlar varsa, hızla çözülmelidir.

Katılımcıların %1,4'ü fiziksel koşulları çok kötü olarak değerlendirmiştir. Bu, kursun fiziksel koşullarında ciddi sorunlar yaşandığını düşünen küçük bir öğrenci grubunun varlığını göstermektedir. Çok kötü olarak değerlendiren öğrencilerin görüşleri dikkatle dinlenmeli ve belirttikleri sorunlara acil çözümler üretilmelidir. Bu öğrencilerle yapılan görüşmelerde, spesifik sorunların hızlıca çözülmesi hedeflenmelidir.

Şekil 22' ye bakıldığında katılımcıların %29,6'sı yemeklerin kalitesi ve çeşitliliğinden çok memnun olduklarını belirtmiştir. Bu, yemek hizmetinin belirli bir kesim tarafından oldukça beğenildiğini

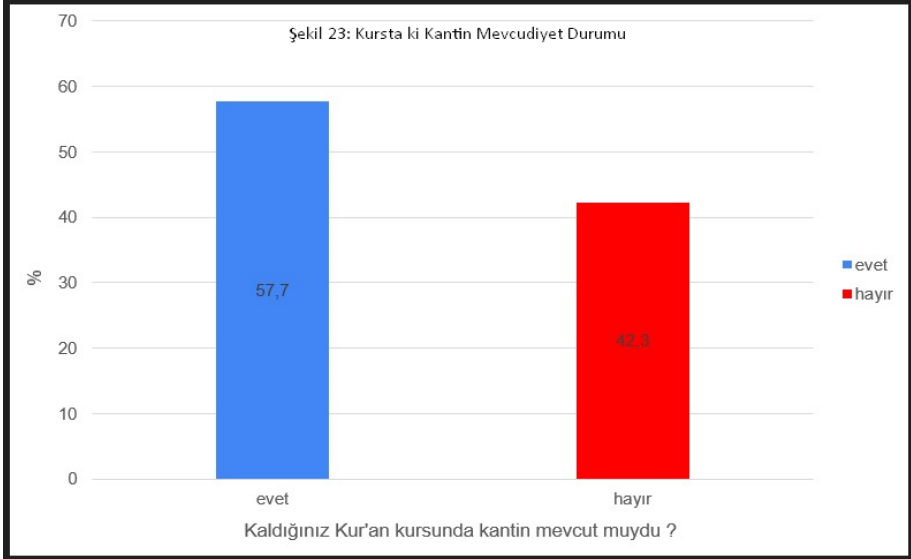
göstermektedir. Katılımcıların %29,6'sı yemeklerin kalitesi ve çeşitliliğinden çok memnun olduklarını belirtmiştir.

Katılımcıların %42,3'ü yemeklerin kalitesi ve çeşitliliğini iyi olarak değerlendirmiştir. "Çok iyi" ve "iyi" değerlendirmelerini birleştirerek genel memnuniyet oranının %71,9 olduğu söylenebilir. Bu grubun memnuniyetini "çok iyi" seviyesine çıkarmak için yemeklerde çeşitliliğin artırılması, besin değerlerine dikkat edilmesi ve sunum kalitesinin artırılması gibi iyileştirmeler yapılabilir.

Katılımcıların %21,1'i yemeklerin kalitesi ve çeşitliliğini orta seviyede değerlendirmiştir. Bu, yemek hizmetinde bazı iyileştirmeler yapılabileceğini düşündüren bir öğrenci kitlesinin var olduğunu gösterir. Orta seviyede değerlendiren öğrencilerden geri bildirim alınarak, yemeklerin hangi yönlerinin iyileştirilmesi gerektiği belirlenmeli ve bu doğrultuda gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Öğrencilerin beklentilerine göre menülerin çeşitlendirilmesi önemlidir.

Katılımcıların %5,6'sı yemeklerin kalitesi ve çeşitliliğini kötü olarak değerlendirmiştir. Bu durum, yemek hizmetinde belirgin eksiklikler olduğunu düşündüren bir grup öğrencinin var olduğunu göstermektedir. Kötü değerlendirmelerde bulunan öğrencilerle birebir görüşmeler yapılarak spesifik sorunlar tespit edilmeli ve bu sorunlara yönelik çözümler üretilmelidir. Menüdeki çeşitliliğin artırılması, hijyen ve sunum kalitesinin iyileştirilmesi gereklidir.

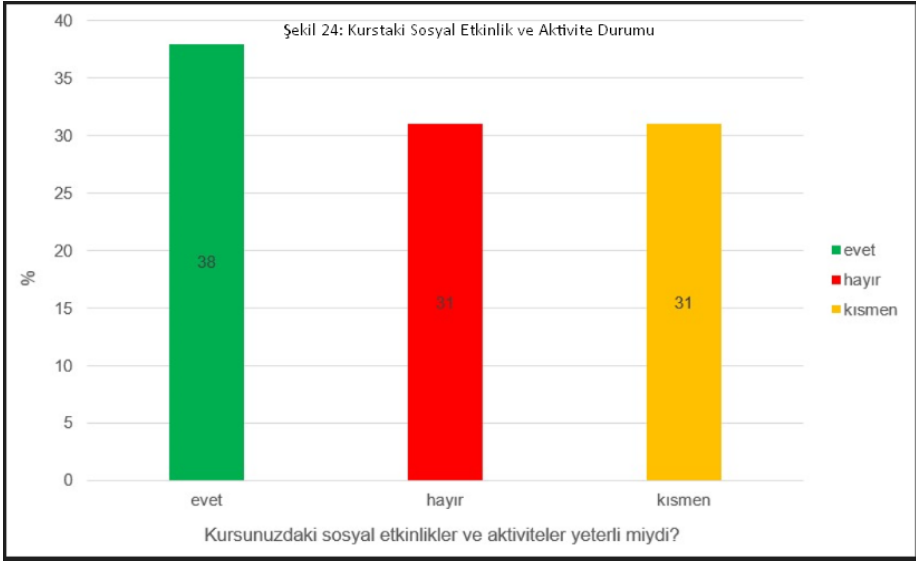
Katılımcıların %1,4'ü yemeklerin kalitesi ve çeşitliliğini çok kötü olarak değerlendirmiştir. Bu, yemek hizmetinde ciddi sorunlar yaşandığını düşündüren küçük bir öğrenci grubunun varlığını gösterir. Çok kötü değerlendiren öğrencilerin görüşleri dikkatle dinlenmeli ve belirttikleri sorunlara acil çözümler üretilmelidir. Bu öğrencilerle yapılan görüşmelere göre, yemek hizmetinin hangi yönlerinin iyileştirilmesi gerektiği belirlenmeli ve hızlıca müdahale edilmelidir.

Şekil 23' e bakıldığında katılımcıların %57,7'si kaldıkları Kur'an kursunda kantin bulunduğunu belirtmiştir. Bu oran, kantin hizmetinin çoğu Kur'an kursunda mevcut olduğunu göstermektedir. Kantin hizmetinin mevcut olduğu kurslarda, öğrencilerin kantinlerden ne derece memnun olduklarını değerlendirmek için ek anketler yapılabilir. Kantinlerde sunulan ürünlerin çeşitliliği, fiyatları, hijyen durumu ve hizmet kalitesi gibi faktörler incelenmelidir. Kantinlerin, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesi önemlidir.

Katılımcıların %42,3'ü kaldıkları Kur'an kursunda kantin bulunmadığını belirtmiştir. Bu, kantin hizmetinin bazı Kur'an kurslarında mevcut olmadığını ve öğrencilerin kantin hizmetinden yararlanamadıklarını göstermektedir. Kantin hizmeti olmayan kurslarda, öğrencilerin kantin ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları değerlendirilmelidir. Bu kurslarda kantin açılması veya alternatif çözümler sunulması (örneğin, belirli günlerde mobil kantin hizmeti gibi) öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabilir. Öğrencilerden gelen talepler doğrultusunda bu hizmetler değerlendirilmeli ve hayata geçirilmelidir.

8.2.12. Kurstaki Sosyal Etkinlik Durumu

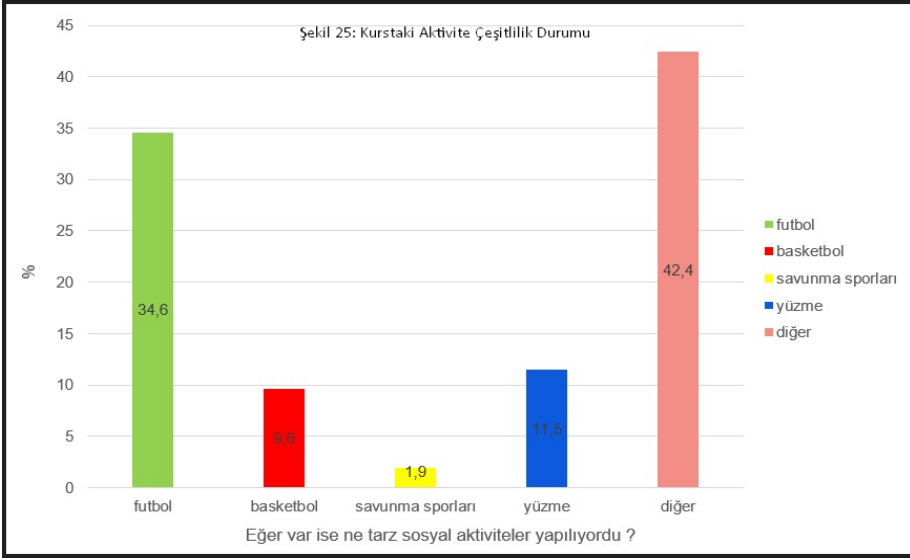
Şekil 24' e bakıldığında, katılımcıların %38'i kurslarındaki sosyal etkinlikler ve aktivitelerin yeterli olduğunu belirtmiştir. Bu oran, etkinliklerin belirli bir kesim tarafından memnuniyetle karşılandığını göstermektedir. Bu memnuniyeti korumak ve artırmak için mevcut sosyal etkinlikler devam ettirilmeli ve öğrencilere hangi etkinliklerden özellikle memnun kaldıkları sorulmalıdır. Başarılı etkinlikler analiz edilerek bu tür aktivitelerin sayısı artırılabilir.

Katılımcıların %31'i sosyal etkinliklerin yeterli olmadığını belirtmiştir. Bu, önemli bir kesimin etkinliklerden memnun olmadığını ve daha fazla veya farklı türde etkinlikler talep ettiğini göstermektedir. Bu grubun ihtiyaçlarını karşılamak için, kurs yönetimi sosyal etkinlikleri çeşitlendirmeli ve öğrencilerin ilgisini çekecek yeni aktiviteler planlamalıdır. Öğrencilerle yapılan anketler ve birebir görüşmeler, hangi tür etkinliklerin eksik olduğunu belirlemede yardımcı olabilir.

Katılımcıların %31'i ise sosyal etkinliklerin kısmen yeterli olduğunu belirtmiştir. Bu grup, bazı etkinliklerden memnun olsa da, eksiklikler veya geliştirilmesi gereken alanlar olduğunu düşündüklerini ifade etmektedir. Bu grubun memnuniyetini artırmak için, mevcut

etkinliklerin nasıl geliştirilebileceği ve hangi yeni etkinliklerin eklenebileceği konusunda geri bildirim alınmalıdır. Kurs yönetimi, kısmen memnun olan öğrencilerin beklentilerini karşılamak için etkinliklerin içeriğini ve sıklığını gözden geçirmelidir.

8.2.13. Sosyal Etkinlik Çeşitleri

Şekil 25'e görüldüğü üzere katılımcıların %34,6'sı futbolun yapılan sosyal aktiviteler arasında yer aldığını belirtmiştir. Futbol, öğrenciler arasında en popüler sosyal aktivite olarak öne çıkmaktadır. Futbol etkinlikleri devam ettirilmeli ve mümkünse daha geniş kitlelere hitap etmek için ligler, turnuvalar ve antrenmanlar düzenlenmelidir.

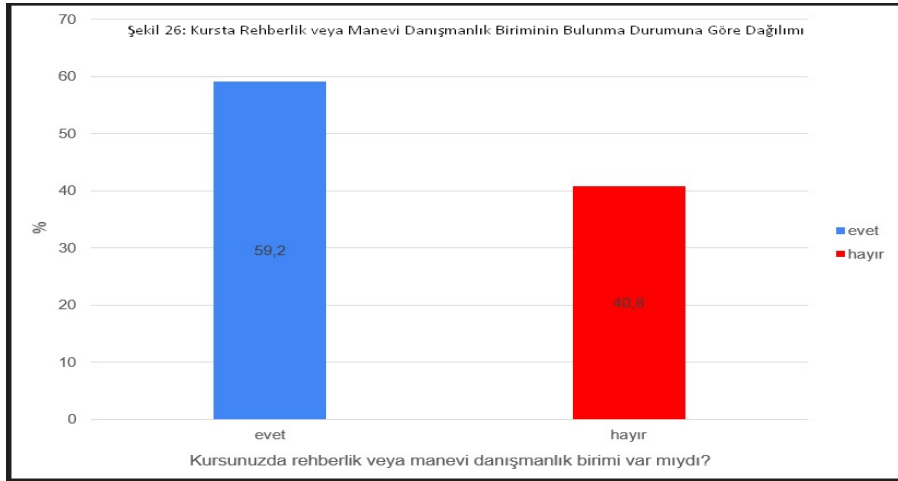
Katılımcıların %9,6'sı basketbolun yapılan sosyal aktiviteler arasında yer aldığını belirtmiştir. Basketbol, diğer spor aktivitelerine göre daha az tercih edilse de önemli bir aktivite alanıdır. Basketbolun daha fazla öğrenci tarafından tercih edilmesi için antrenman programları, turnuvalar ve etkinlikler düzenlenebilir.

Katılımcıların %1,9'u savunma sporlarının yapılan sosyal aktiviteler arasında yer aldığını belirtmiştir. Bu oran, savunma sporlarının kurslarda oldukça az tercih edildiğini göstermektedir. Savunma sporlarının tanıtımı yapılarak bu sporların faydaları

öğrencilere anlatılabilir. Deneme dersleri, seminerler ve workshop'lar düzenlenerek bu sporlara ilgi artırılabilir.

Katılımcıların %11,5'i yüzmenin yapılan sosyal aktiviteler arasında yer aldığını belirtmiştir. Yüzme, öğrencilerin fiziksel sağlığı için önemli bir aktivitedir. Katılımcıların %42,4'ü ise "diğer" kategorisindeki sosyal aktivitelerden bahsetmiştir. Bu oran, farklı ve çeşitli aktivitelerin öğrenciler arasında yaygın olduğunu göstermektedir. Sırasıyla aktiviteler voleybol, gezi, piknik olarak belirtilmiştir.

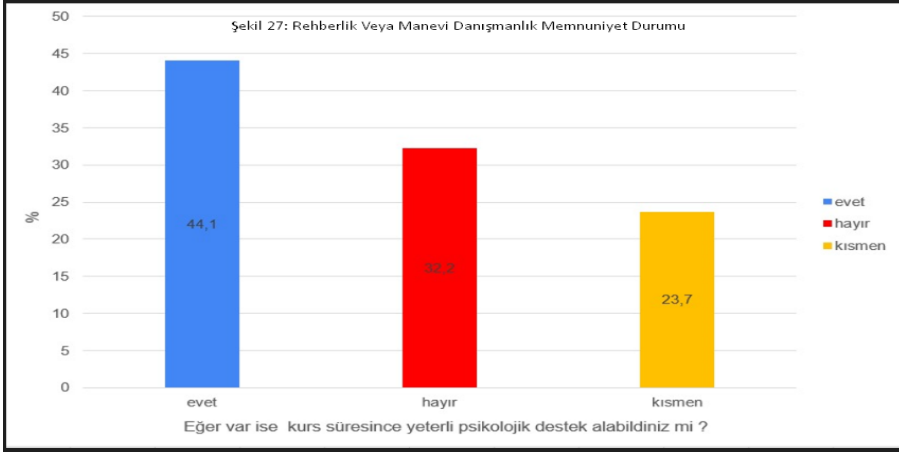
8.2.14. Kurstaki Rehberlik ve Manevi Danışmanlık Durumu

Şekil 26' ya bakıldığında katılımcıların %59,2'si kurslarında rehberlik (veya manevi danışmanlık) biriminin mevcut olduğunu belirtmiştir. Bu, çoğunlukla Kur'an kursunda öğrencilere rehberlik hizmeti sunulduğunu göstermektedir. Rehberlik hizmetlerinin kalitesini değerlendirmek için öğrencilerden geri bildirim alınmalı ve hizmetlerin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Öğrencilerin ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verebilmek için düzenli eğitim ve seminerler düzenlenebilir.

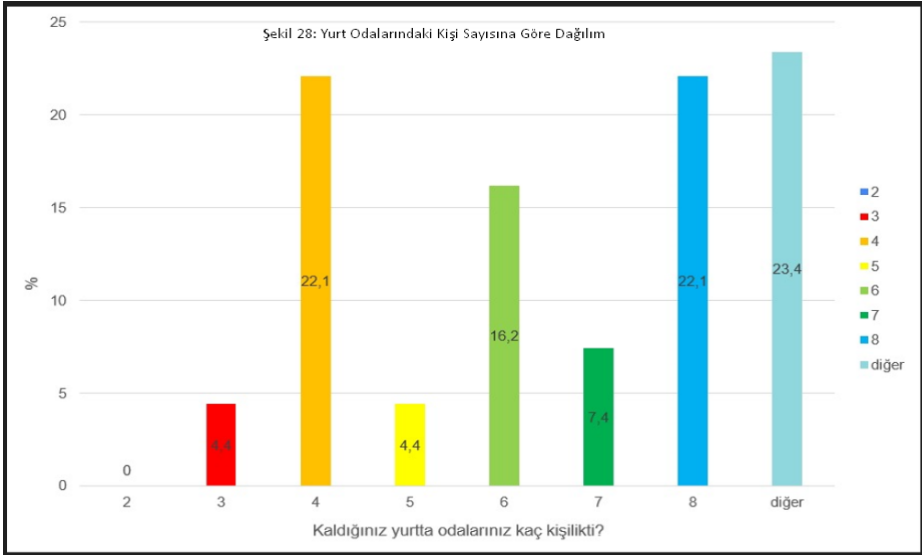
Katılımcıların %40,8'i kurslarında rehberlik (veya manevi danışmanlık) biriminin olmadığını belirtmiştir. Bu oran, bazı Kur'an kurslarında bu hizmetlerin sunulmadığını ve öğrencilerin bu konuda eksiklik yaşadığını göstermektedir. Rehberlik birimi olmayan

kurslarda bu hizmetlerin oluşturulması önemlidir. Bu birimlerin, öğrencilerin psikolojik, akademik ve manevi gelişimlerine destek olabilmek için gerekli olduğu söylenebilir.

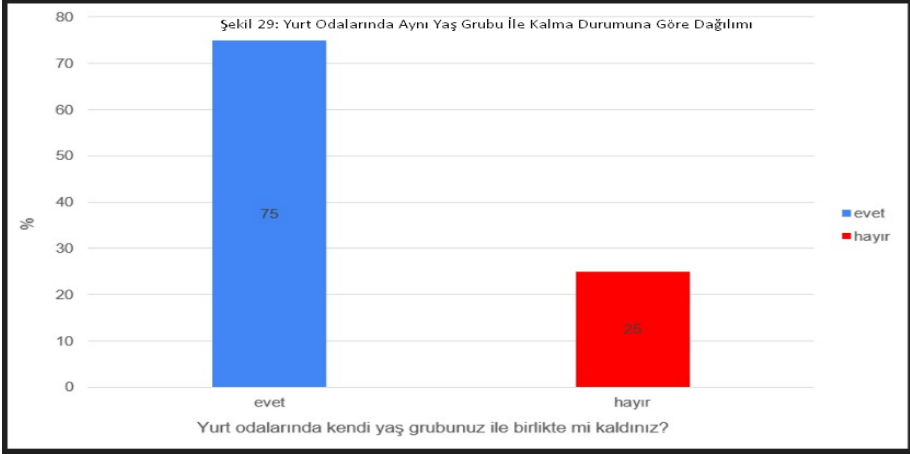

Şekil 27' ye bakıldığında katılımcıların yaklaşık olarak yarısı, kurs süresince aldıkları psikolojik desteği yeterli bulduklarını düşünüyor. Bu duruma göre, kursun sağladığı psikolojik destek hizmetlerinin bir kısmının etkili olduğunu ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşıladığını gösterdiği söylenebilir. Ancak, %32,2'lik bir kesim yeterli psikolojik desteği alamadıklarını belirtmektedir. Bu oranın, kurumun psikolojik destek hizmetlerinin eksik veya yetersiz olduğunu düşünen önemli bir grup katılımcı olduğunu gösterdiği ifade edilebilir. %23,7'lik bir kesim ise kısmen yeterli psikolojik destek aldıklarını belirtmektedir. Bununla, kurumun psikolojik destek hizmetlerinin bazı öğrencilere yardımcı olduğu ancak tüm ihtiyaçları karşılamadığı düşünülebilir.

8.2.15. Yurt Odalarının Durumu

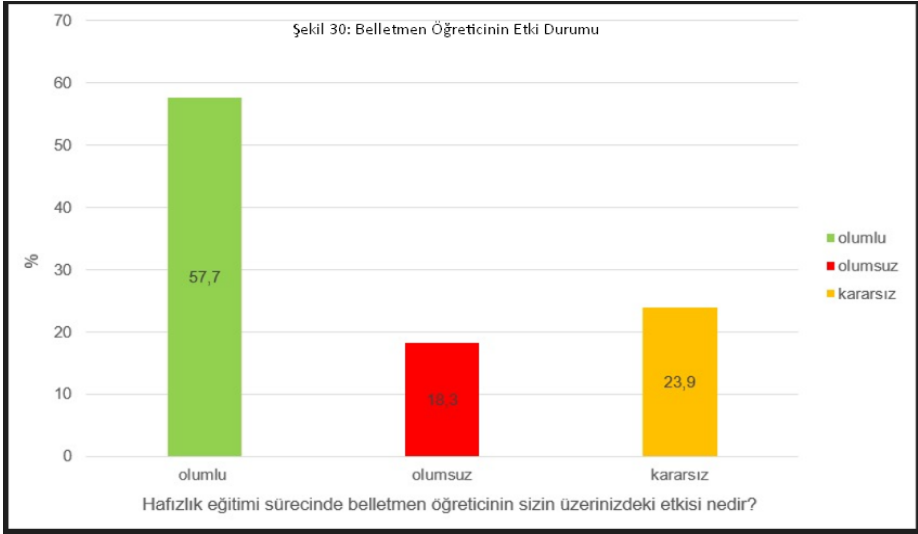
Şekil 28’ de katılımcıların kaldıkları yurt odalarındaki kişi sayısını görülmektedir. Hiçbir katılımcı 2 kişilik odalarda kaldığını belirtmemiştir. Katılımcıların %4,4’ü 3 kişilik odalarda kaldıklarını, %22,1’i 4 kişilik odalarda kaldıklarını, %4,4’ü 5 kişilik odalarda kaldıklarını, %16,2’si 6 kişilik odalarda kaldıklarını, %7,4’ü 7 kişilik odalarda kaldıklarını ve %22,1’i 8 kişilik odalarda kaldıklarını belirtmiştir. %23,4’ü ise "diğer" seçeneğini işaretlemiş ve 8 ile 20 kişi arasında değiştiğini belirtmişlerdir. Ulaşılan bu sonuçlara göre yurt odalarında kalan kişi sayısında 4 ve 8 kişinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Şekil 29' a bakıldığında, katılımcıların %75'i yurtta odada kendi yaş grubuyla birlikte kaldıklarını belirtmiştir. %25'i ise kendi yaş grubuyla birlikte kalmadıklarını ifade etmiştir. Sonuçlara bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun kendi yaş gruplarıyla birlikte kaldıklarını göstermektedir. Ancak %25'lik bir azınlığın bu durumun dışında kaldığını belirtmesiyle, farklı yaş grupları veya karışık yaş gruplarıyla birlikte kalan öğrencilerin varlığının ortaya konulduğu söylenebilir.

Kendi yaş grubuyla birlikte kalmak, öğrencilerin genellikle benzer yaşam tarzlarına ve deneyimlere sahip olmaları nedeniyle sosyal uyum ve etkileşim açısından olumlu bir faktör olabilir. Ancak, farklı yaş gruplarıyla birlikte kalan öğrencilerin değişen deneyimler ve bakış açılarıyla birbirlerinin gelişimine katkı sağlayacağı da göz ardı edilmemelidir.

8.2.16. Belletmen Öğreticinin Etkisi

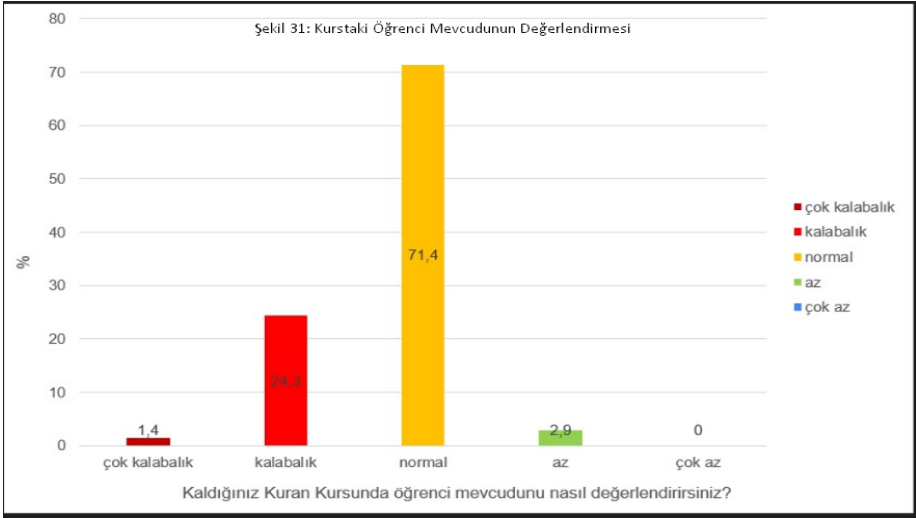

Şekil 30'a bakıldığında katılımcıların %57,7'si belletmen öğreticinin etkisinin olumlu olduğunu, %18,3'ü olumsuz etkisinin olduğunu ve %23,9'u ise kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu sonuçlar, belletmen öğreticilerin öğrenciler üzerindeki etkisinin çoğunlukla olumlu olmakla beraber çeşitlilik arz ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Olumlu etki; çoğu katılımcı, belletmen öğreticilerin pozitif bir etkiye sahip olduğunu düşünmektedir. Bu olumlu etkinin, belletmenlerin öğrenciler üzerinde ilham verici, motive edici ve destekleyici bir rol oynadığını veya onların eğitimine olumlu bir katkı sağladığını gösterdiği söylenebilir. Olumsuz etki; ancak %18,3'lük bir grup, belletmen öğreticilerin olumsuz bir etkiye sahip olduğunu düşünmektedir. Bu olumsuz etkiyle, belletmenlerin öğrencilere yetersiz rehberlik sağladıkları, motivasyonlarını düşürdükleri veya eğitimlerine zarar verdikleri ifade edilebilir.

Kararsızlık: %23,9'luk bir grup ise belletmenlerin etkisi hakkında kararsız olduğunu belirtmiştir. Bu durum, belletmenlerin öğrenciler üzerindeki etkisinin karmaşık ve net olmayabileceğini veya katılımcıların deneyimlerinin farklılık gösterebileceğini gösterebilir.

8.2.17. Öğrenci Mevcudunun Değerlendirmesi

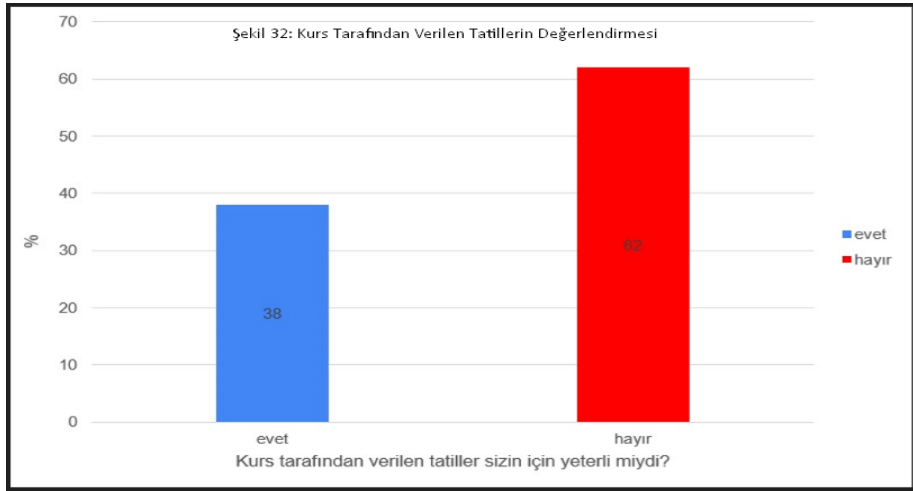
Şekil 31' e bakıldığında katılımcılar, sınıfların mevcuduyla ilgili olarak sırayla çok kalabalık (%1,4), kalabalık (%24,3), normal (%71,4) ve az (%2,9) olarak değerlendirmede bulunmuşlardır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun (%71,4) kurslarındaki öğrenci mevcudunu "normal" olarak değerlendirdiğini görülmektedir. Bunun neticesinde şunlar söylenebilir: Katılımcıların çoğunluğunun öğrenci mevcudunu normal (%71,4) olarak değerlendirmesinin, kursun kapasitesinin ve öğrenci sayısının dengeli olduğunu, öğrencilerin rahatça ders yapabildiği bir ortam sağlandığını gösterdiği söylenebilir. Bu, kursun yönetim ve organizasyon açısından başarılı olduğuna işaret edebilir.

Katılımcıların yaklaşık dörtte biri kursun kalabalık (%24,3) olduğunu belirtmiştir. Bu durum, bazı öğrencilerin ders çalışma ve diğer aktiviteler sırasında yeterli alan bulmakta zorlanabileceğini veya kursun kaynaklarının (öğretmenler, materyaller, alanlar) yetersiz olabileceğini düşündürülebilir. Küçük gruplar ise kursun öğrenci mevcudu konusunda çok farklı deneyimlere sahip olan öğrencileri temsil etmektedir. Çok kalabalık (%1,4) bulanlar, yoğunluktan dolayı olumsuz deneyimler yaşamış olabilirler. Az (%2,9) öğrenci olduğunu belirtenlerin ise, daha çok bireysel ilgi almış ancak sosyal etkileşim açısından zorluklar yaşamış olduğu ifade edilebilir. Hiçbir katılımcının "çok az" (%0) seçeneğini işaretlememesinin, kursların

genel olarak yeterli öğrenciye sahip olduğu ve tamamen boş olmadığı anlamına geldiği ifade edilebilir.

Genel olarak, kurslardaki öğrenci mevcudu, çoğu katılımcı tarafından olumlu bir şekilde değerlendirilmiş gibi görünmektedir. Ancak, kalabalık bulanların sayısı da dikkate değerdir. Bu durum, kurs yönetimlerinin, öğrenci sayısını optimal seviyede tutarak hem bireysel ilgi hem de yeterli sosyal etkileşim sağlayacak bir denge kurmaları gerektiğini göstermektedir.

8.2.18. Verilen Tatillerin Değerlendirmesi

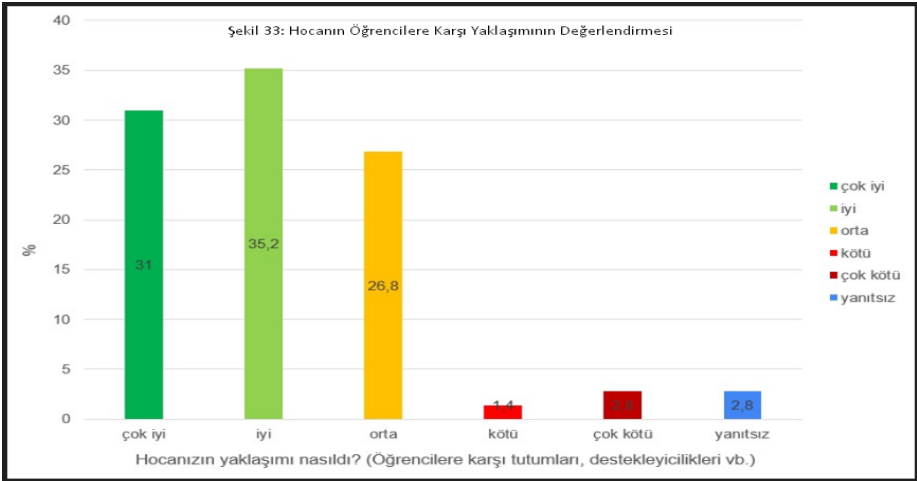
Şekil 32'ye bakıldığında katılımcıların %38'i kurs tarafından verilen tatillerin yeterli olduğunu belirtmiş , %62'si ise tatillerin yeterli olmadığını ifade etmiştir. Bu veriler, tatil sürelerinin yaklaşık üçte ikilik bir oranla çoğu öğrenci tarafından yetersiz bulunduğunu göstermektedir.

Tatilleri yeterli bulan öğrencilerin, mevcut tatil sürelerinin dinlenmeleri, aileleriyle vakit geçirmeleri ve kişisel işlerini halletmeleri için yeterli olduğunu düşündüğü söylenebilir. Dolayısıyla bu grubun, kurs yönetiminin tatil planlamasının kendi ihtiyaçlarını karşıladığını belirttiği anlaşılmaktadır.

Tatilleri yetersiz bulan daha büyük bir grup ise, verilen tatillerin dinlenme ve yenilenme ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olduğunu

belirtmektedir. Bu durumun, öğrencilerin yoğun ve yorucu bir eğitim sürecinden geçtiklerini ve daha fazla dinlenme süresine ihtiyaç duyduklarını gösterdiği ifade edilebilir. Yetersiz tatil süreleri, öğrencilerin motivasyonunu ve genel iyilik halini olumsuz etkileyebilir. Bu sonucun, kurs yönetiminin tatil sürelerini gözden geçirmesi ve tatil sürelerini artırma veya tatil dönemlerini daha iyi planlama konusunda değişiklikler yapması gerektiğine işaret ettiği düşünülebilir. Tatil sürelerinin artırılması, öğrencilerin eğitim sürecindeki stres ve yorgunluğu atmalarına yardımcı olabilir, bu da genel eğitim kalitesini ve öğrencilerin memnuniyetini artırabilir.

8.2.19. Öğreticilerin/Hocaların Değerlendirilmesi

Şekil 33' e bakıldığında, katılımcıların hocalarının öğrencilere karşı tutumları ve destekleyiciliklerini çok iyi (%31), iyi (%35,2), orta (%26,8), kötü (%1,4), çok kötü (%2,8), ve cevapsız (%2,8) şeklinde değerlendirdikleri görülmektedir.

Elde edilen bu sonuçlara göre katılımcıların toplam %66,2'si hocalarının yaklaşımını olumlu olarak değerlendirmektedir. Bu, öğrencilerin büyük bir kısmının hocalarının tutumundan memnun olduğunu ve onların destekleyici, anlayışlı ve motive edici olduklarını düşündüğünü göstermektedir. Bu olumlu geri bildirimlerin, hocaların öğrencilere karşı genel olarak doğru ve etkili bir yaklaşım sergilediğini ve bu sayede öğrencilerin memnuniyetini sağladığını ortaya koyduğu

söylenebilir. Katılımcıların %26,8'i hocalarının tutumunu "orta" olarak değerlendirmektedir. Bu grup, hocaların tutumlarının ne olumlu ne de olumsuz olduğunu, genelde standart veya beklenen düzeyde olduğunu düşündüklerini belirtmektedir. Bu durumun, hocaların yaklaşımlarında geliştirilmesi gereken alanlar olabileceğini ve bazı öğrencilerin daha fazla destek veya anlayış beklediğini gösterdiği ifade edilebilir.

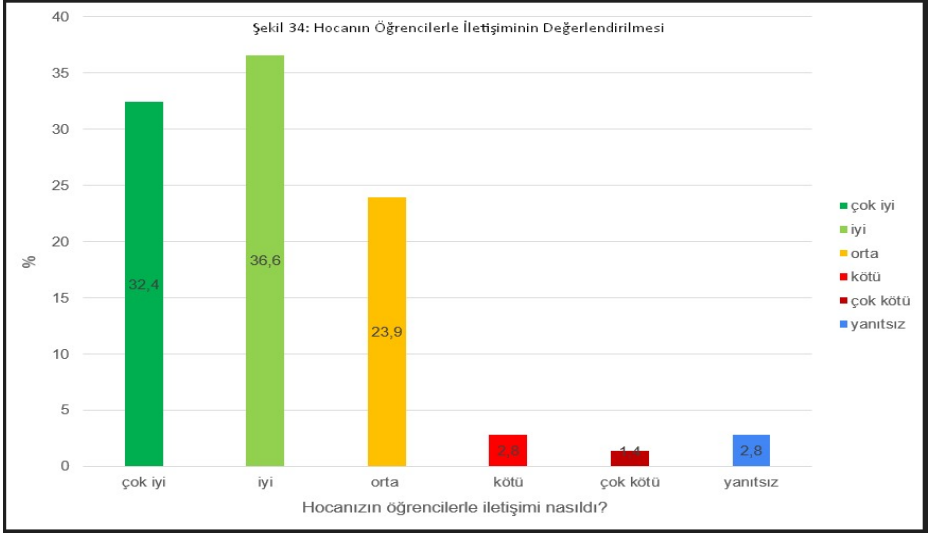
Katılımcıların %4,2'si hocalarının tutumunu olumsuz olarak değerlendirmektedir. Bu durum, bazı öğrencilerin hocalarının yaklaşımlarından memnun olmadığını ve bu tutumların öğrencilerin eğitim sürecini olumsuz etkilediğini göstermektedir. Bu tür geri bildirimler, hocaların öğrencilere karşı tutumlarında önemli sorunlar olabileceğini ve bu konunun ele alınması gerektiğini göstermektedir. Katılımcıların %2,8'i bu soruyu cevapsız bırakmıştır. Bu bulgunun, bazı öğrencilerin hocaların tutumları hakkında net bir görüş belirtmekte zorlandığını veya bu konuda tarafsız kaldığını gösterdiği ifade edilebilir.

Konuyla ilgili görüşmeye katılan mezun hafızların cevapları ise şu şekildedir:

“Genelde sınıftan dışarıya çıkmamızı yasaklardı. Cumartesi çarşı iznine çıkamazdık” (K4).

“Sıkıntı olmazdı” (K7).

Bu veriler, hocaların genellikle iyi bir yaklaşım sergilediğini, ancak bazı durumlarda tutumlarını geliştirmeleri gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda ulaşılan sonuçlar; kurs yönetimlerinin, hocaların eğitim ve destekleyici yaklaşımlarını sürekli olarak gözden geçirmesi ve gerekirse iyileştirmeler yapması gerektiğini göstermektedir. Hocaların öğrencilere karşı tutumları, öğrencilerin eğitim süreçlerindeki başarılarını ve genel memnuniyetlerini önemli ölçüde etkileyebilir. Bu nedenle, öğretmenlerin profesyonel gelişimlerine yatırım yapmanın ve öğrenci geri bildirimlerini dikkate almanın, eğitim kalitesini artırmada kritik bir rol oynadığı söylenebilir.

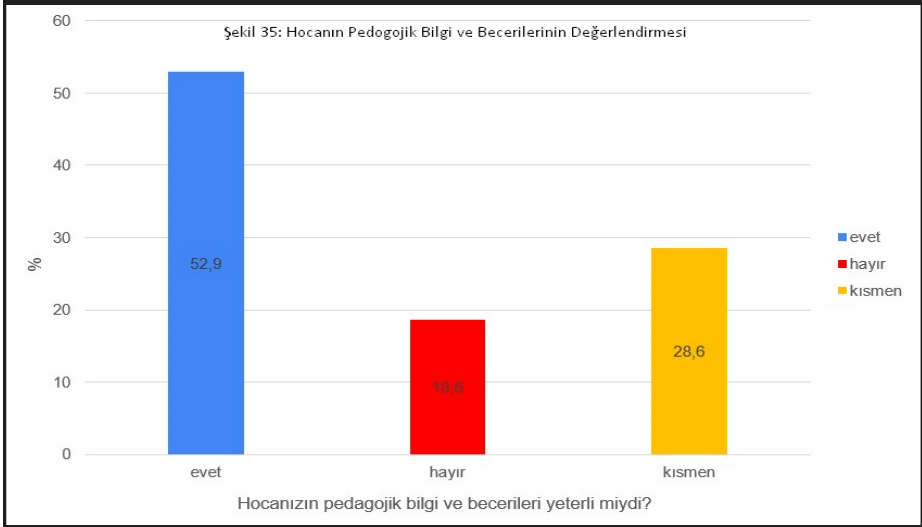

Şekil 34'te öğrencilerle iletişimi çok iyi (%32,4) ve iyi (%36,6) olarak değerlendiren katılımcılar (%69), "hocalarının öğrencilerle iletişimini olumlu" olarak değerlendirmiştir. Bu verilerin, büyük bir çoğunluğun hocalarının iletişim becerilerinden memnun olduğunu ve onları etkili, açık ve destekleyici bulduğunu göstermektedir. İyi ve sağlıklı bir iletişim, eğitim sürecinde öğrenci motivasyonunu artıran ve başarılı bir öğrenme ortamı sağlayan önemli bir faktördür.

Katılımcıların %23,9'u, hocalarının iletişimini "orta" olarak değerlendirmektedir. Bu grup, hocalarının iletişim becerilerini ne çok iyi ne de çok kötü olduğunu, yeterli ama geliştirilebilir düzeyde olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun, hocaların bazı alanlarda iletişim becerilerini geliştirmesi gerektiğine dikkat çektiği söylenebilir. Katılımcıların %4,2'si, hocalarının iletişim becerilerinin olumsuz olduğunu düşünmektedir. Bu katılımcıların, hocalarının iletişimde yetersiz kaldığını ve bu durumun eğitim sürecini olumsuz etkilediğini düşündüğü ifade edilebilir. Bu tür geri bildirimlerin, kurs yönetiminin hocaların iletişim becerilerini geliştirmek için ek eğitimler veya rehberlik sağlaması gerektiğini ortaya koyduğu düşünülebilir. Katılımcıların %2,8'i bu soruyu cevapsız bırakmıştır.

Bu cevaplar birlikte değerlendirildiğinde, hocaların iletişim becerilerini artırmak için düzenli olarak eğitim ve geliştirme programları düzenlenebilir ya da deneyimli hocaların, daha az

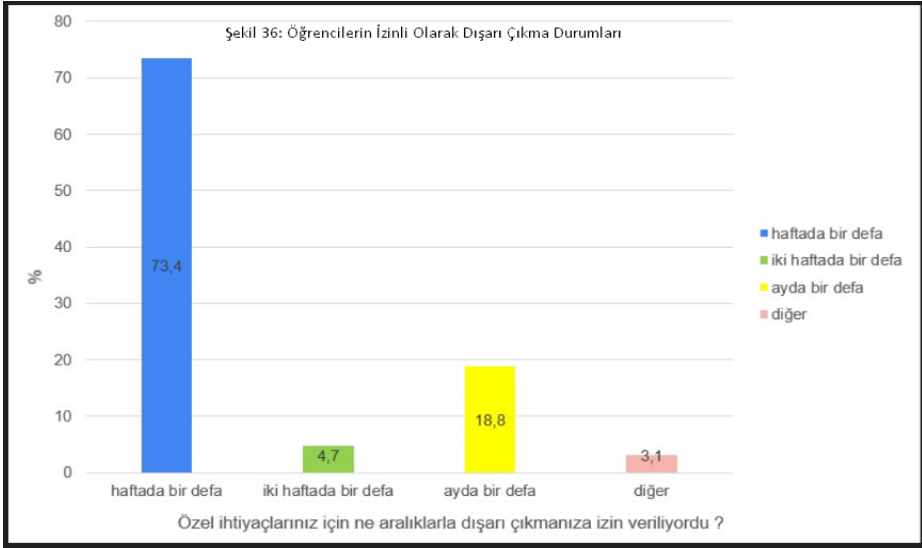
deneyimli olanlara mentörlük yaparak iletişim becerilerini geliştirmelerine destek olması sağlanabilir.

Şekil 35' e bakıldığında, katılımcıların yarısından fazlası (%52,9) hocalarının pedagojik bilgi ve becerilerini yeterli görmektedir. Bu olumlu sonucun, hocaların çoğunlukla etkili öğretim yöntemlerine sahip olduğunu ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabildiğini gösterdiği söylenebilir.

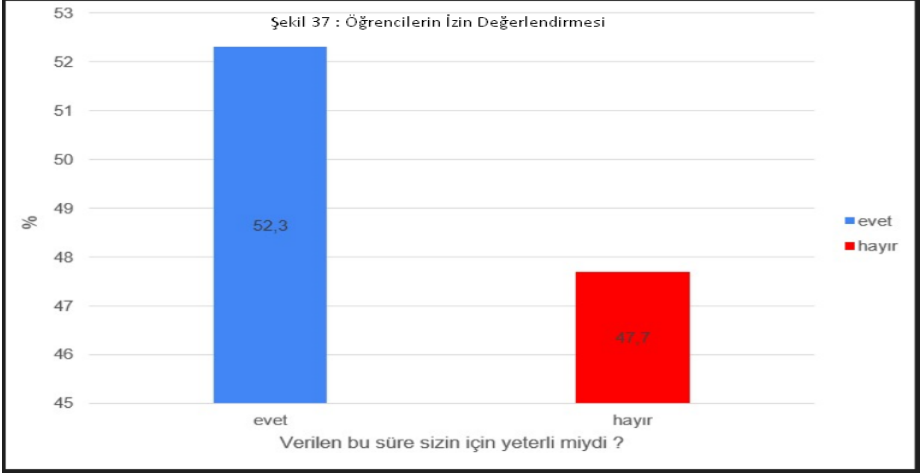
Katılımcıların %28,6'sı, hocalarının pedagojik bilgi ve becerilerini kısmen yeterli bulmaktadır. Bu grup, hocaların bazı alanlarda yeterli olduğunu, ancak bazı eksikliklerin de bulunduğunu düşünmektedir. Bu durum, hocaların belirli konularda daha fazla eğitim ve gelişim ihtiyacı olabileceğini göstermektedir. Katılımcıların %18,6'sı hocalarının pedagojik bilgi ve becerilerini yetersiz olduğu düşüncesindedir. Bu olumsuz değerlendirme ile belirli hocaların öğrencilere etkili bir şekilde eğitim veremediği veya öğretim yöntemlerinde eksiklikler olduğu düşünülebilir. Bir önceki şekilde de belirtildiği üzere hocaların pedagojik bilgi ve becerilerini artırmak için düzenli olarak eğitim ve geliştirme programları düzenlenebilir ya da deneyimli hocaların, daha az deneyimli olanlara mentörlük yaparak pedagojik bilgi ve becerilerini geliştirmelerine destek olması sağlanabilir.

8.2.20. Öğrencilerin İzin Durumu

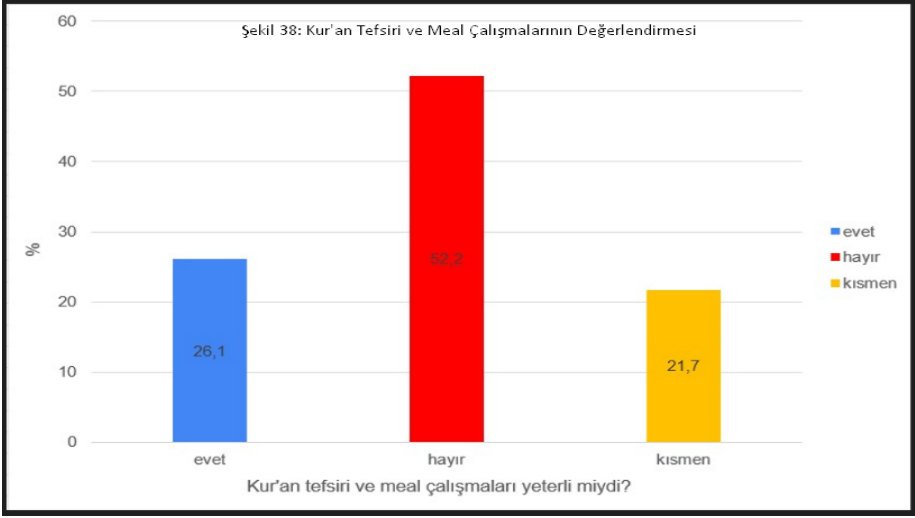
Şekil 36'ya bakıldığında, katılımcıların yaklaşık dörtte üçü (%73,4), özel ihtiyaçları için haftada bir defa dışarı çıkmalarına izin verildiğini belirtmektedir. Bu oran, kursların öğrencilerin dışarı çıkma ihtiyacını düzenli bir şekilde karşıladığını göstermektedir. Katılımcıların %4,7'si, iki haftada bir defa dışarı çıkma izni aldıklarını belirtmektedir. Bu oran, haftada bir defa iznin yanında daha sınırlı bir uygulama olarak görülmektedir. Katılımcıların %18,8'i, ayda bir defa dışarı çıkmalarına izin verildiğini ifade etmektedir. Bu bulgu, daha az sıklıkla dışarı çıkma izni verilen grubu temsil etmektedir. Katılımcıların %3,1'i, belirtilen seçeneklerin dışında farklı bir frekansta dışarı çıkma izni aldıklarını belirtmektedir. Bu grup, kursların esnek veya farklı uygulamaları olabileceğini göstermektedir.

Genel olarak, katılımcıların büyük bir bölümünün (%73,4) haftada bir defa dışarı çıkma izni aldıkları görülmektedir. Bu veri, kursların öğrencilere düzenli olarak dışarı çıkma imkânı sağladığını göstermektedir. Ancak, %18,8'lik bir grup ayda bir defa, %4,7'lik bir grup ise iki haftada bir defa izin aldığını vurgulamaktadır. Bu farklılıklar, kursların farklı uygulamalara sahip olabileceğini veya öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına göre izin sürelerinin değişebileceğini göstermektedir.

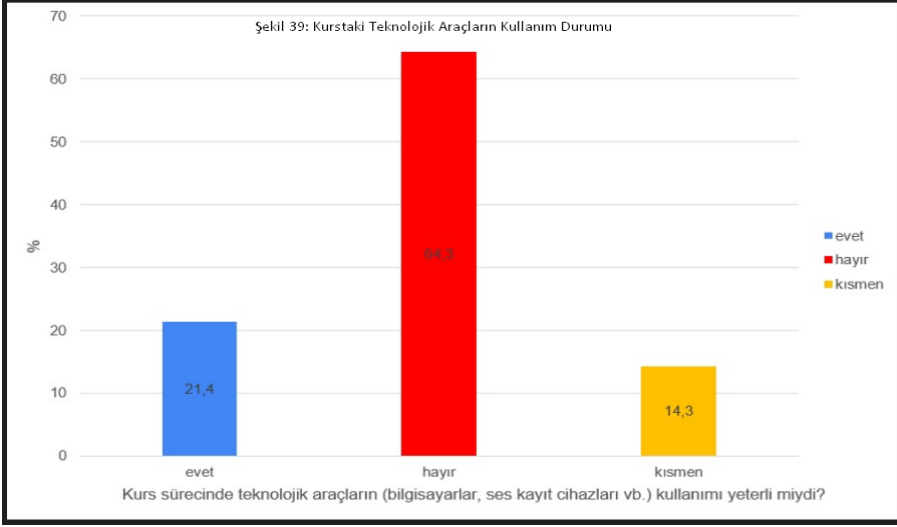
Şekil 37' ye bakıldığında katılımcıların %52,3'ü verilen dışarı çıkma/izin süresinin yeterli olduğunu belirtmektedir. Bu oranın, katılımcıların yarısından biraz fazlasının verilen süreden memnun olduğunu ve ihtiyaçlarını karşılayabildiğini gösterdiği söylenebilir. Katılımcıların %47,7'si ise verilen dışarı çıkma süresinin yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Bu oran, katılımcıların neredeyse yarıya yakınının mevcut sürenin ihtiyaçlarını karşılamadığını düşündüğünü göstermektedir. Bu sonuç, öğrencilerin dışarı çıkma süreleri konusunda neredeyse ikiye bölündüğünü göstermekte ve verilen sürenin bazı öğrenciler için yeterli olduğunu, bazıları için ise yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda kurslarda verilen dışarı çıkma sürelerinin yeniden değerlendirilmesi ve bu sürelerin öğrencilerin ihtiyaçlarına daha uygun hale getirilmesi düşünülp değerlendirilebilir.

8.2.21. Ezber Dışındaki Çalışmaların Durumu

Şekil 38' e bakıldığında katılımcıların %26,1'i, kurslarda ezber dışında Kur'an tefsiri ve meal çalışmalarının yeterli olduğunu belirtmektedir. Buna göre katılımcıların yaklaşık dörtte birinin bu eğitimden memnun olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların %52,2'si, tefsir ve meal çalışmalarının yeterli olmadığını ifade etmektedir. Buna göre, mezun hafızların yarısından fazlasının bu alanda eksiklikler olduğunu düşündüğü görülmektedir. Katılımcıların %21,7'si ise, tefsir ve meal çalışmalarının kısmen yeterli olduğunu düşünmektedir. Bu durum, yaklaşık beşte birlik bir oranın bu çalışmaları bazı konularda yeterli bulurken bazı konularda eksik bulunduğunu göstermektedir. Tefsir ve meal çalışmalarının yeterli olmadığını düşünenlerin %52,2 ile oldukça yüksek bir oranı teşkil ettiği görülmektedir. Buradan, hafızlık Kuran kurslarının bu alanda iyileştirilmesi gerektiğine dikkat çekildiği ifade edilebilir. Ulaşılan bu sonuçlardan hareketle Kur'an tefsiri ve meal çalışmalarının içeriği ve yöntemleri gözden geçirilmeli, eksik görülen alanlar belirlenerek bu konularda daha kapsamlı ve etkili eğitim materyalleri hazırlanmalıdır.

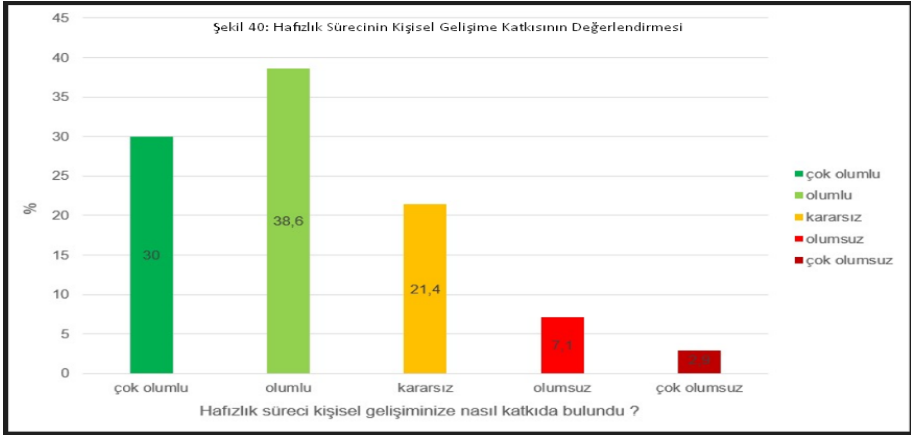
8.2.22. Teknolojik Araçların Kullanımı

Şekil 39' a bakıldığında katılımcıların %21,4'ü kurslarda teknolojik araçların kullanımının yeterli olduğu düşüncesindedir. Bu bulgu, katılımcıların yaklaşık beşte birinin bu alandaki mevcut durumu yeterli bulduğunu göstermektedir. Katılımcıların %64,3'ü teknolojik araçların kullanımının yeterli olmadığını ifade etmektedir. Bu durum, katılımcıların büyük çoğunluğunun teknolojik araçların kullanımında eksiklikler olduğunu düşündüğünü ortaya koymaktadır. Katılımcıların %14,3'ü teknolojik araçların kullanımının kısmen yeterli olduğunu belirtmektedir. Bu grup, bazı teknolojik araçların yeterli olabileceğini, ancak genel olarak iyileştirme gerektiğini ifade etmektedir. Çıkan sonuçlara bakılarak, kurslarda teknolojik araçların (bilgisayarlar, ses kayıt cihazları, projeksiyon cihazları vb.) kullanımını artırmak için yatırımların yapılması gerektiği söylenebilir. Bu araçların sayısı artırılarak ve mevcut olanların güncellenmesi sağlanarak daha etkili bir eğitim ortamının oluşturulması sağlanabilir.

Sonuç olarak öğretmenlere ve öğrencilere teknolojik araçların nasıl kullanılacağı konusunda eğitimler verilerek, mevcut teknolojik imkânların daha verimli bir şekilde kullanılması mümkün hale getirilebilir.

8.2.23. Hafızlık Sürecinin Değerlendirmesi

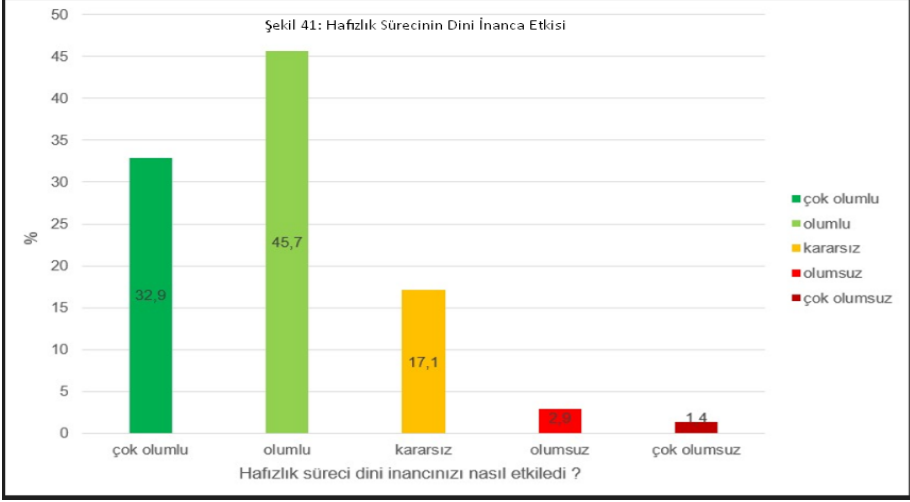

Şekil 40' a bakıldığında katılımcıların %30'u, hafızlık sürecinin kişisel gelişimlerine çok olumlu katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır. Elde edilen bu veri, sürecin katılımcıların önemli bir kısmı üzerinde güçlü ve olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Katılımcıların %38,6'sı, hafızlık sürecinin kişisel gelişimlerine olumlu katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Bu, hafızlık sürecinin genel olarak pozitif bir etki oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların %21,4'ü, hafızlık sürecinin kişisel gelişimlerine katkısı konusunda kararsız kalmıştır. Katılımcıların %7,1'i, hafızlık sürecinin kişisel gelişimlerine olumsuz katkıda bulunduğunu belirtmiş, %2,9'u ise, hafızlık sürecinin kişisel gelişimlerine çok olumsuz etkide bulunduğunu ifade etmiştir. Bu, küçük bir kesimin süreci oldukça negatif deneyimlediğini göstermektedir.

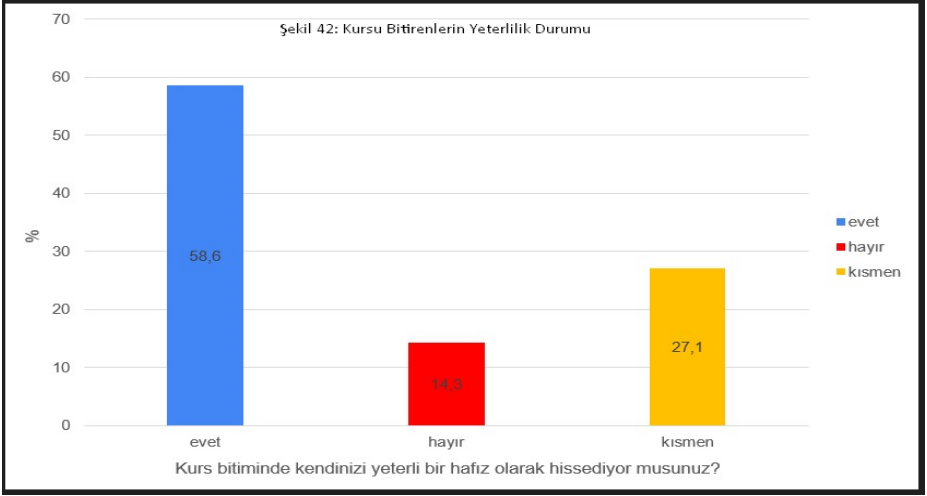
Bu konuda yapılan mülakat sonucu ulaşılan katılımcı görüşleri ise şöyledir:

“Büyük ölçüde memnun kaldım ancak sosyalleşme açısından zor dönemlerden geçtik. Kendi kabuğumuza çekilme dönemleriydi ve bu sosyalleşme anlamında olumsuz etkiler bıraktı” (K1)

Anket ve görüşme sonuçlarına göre; hafızlık sürecinden olumlu deneyimler yaşamış katılımcıların tecrübelerini paylaşması teşvik edilerek, diğer öğrencilerin de süreci daha olumlu bir şekilde değerlendirmelerine yardımcı olunması sağlanabilir.

Şekil 41' e bakıldığında katılımcıların %32,9'u, hafızlık sürecinin dini inançlarını çok olumlu etkilediğini belirtmektedir. Buna göre, hafızlık sürecinin katılımcıların önemli bir kısmının dini inançlarını güçlü bir şekilde pekiştirdiğini gösterdiği söylenebilir. Katılımcıların %45,7'si, hafızlık sürecinin dini inançlarını olumlu etkilediğini ifade etmektedir. Buradan, hafızlık sürecinin genel olarak katılımcıların dini inançlarına pozitif yönde katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların %17,1'i, hafızlık sürecinin dini inançlarını nasıl etkilediği konusunda kararsız kaldığına dikkat çekmektedir. Katılımcıların %2,9'u, hafızlık sürecinin dini inançlarını olumsuz etkilediğini belirtmektedir. Bu bulgu, sürecin bazı katılımcılar için istenmeyen etkiler oluşturulabileceğini ortaya koymaktadır. Katılımcıların %1,4'ü ise, hafızlık sürecinin dini inançlarını çok olumsuz etkilediğini ifade etmektedir. Elde edilen bu sonuçlara göre katılımcıların dörtte üçünden biraz fazlasının hafızlık sürecinin dini inançları üzerinde çok olumlu/olumlu yönde etkisi olduğuna dikkat çektiği söylenebilir.

Şekil 42' ye bakıldığında katılımcıların %58,6'sı, kurs bitiminde kendilerini yeterli bir hafız olarak hissettiklerini, %14,3'ü yeterli bir hafız olarak hissetmediklerini ifade etmektedir. Bu durumun, kursun bazı katılımcılar için yeterli olmadığını ve ek çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu gösterdiği söylenebilir. Katılımcıların %27,1'i ise, kurs bitiminde kendilerini kısmen yeterli bir hafız olarak hissettiklerini belirtmektedir. Kendilerini yeterli hissetmeyen (%14,3) ve kısmen yeterli hisseden (%27,1) katılımcılar, kursun bazı alanlarda geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymakta ve bunun özellikle hafızlık sürecinde belirli konularda daha fazla destek ve rehberlik gerektiğini gösterdiği ifade edilebilir.

Diğer yandan hafızlık sürecinde öğreticinin yaklaşımıyla ilgili; "Dersinizin zayıf olduğu ya da ders verememe gibi bir durumunuz olduğunda hocanızın size karşı olan tutumu nasıldı?" şeklinde sorulan açık uçlu soruya katılımcıların verdiği cevaplar 3 başlık altında toplanarak şu şekilde sıralanabilir:

1. Destekleyici ve Anlayışlı Yaklaşımlar

- *"İyiydi"*
- *"Yaparsın yaparsın derdi takma kafana derdi"*
- *"Doğal ve Sakin"*
- *"Dersimi pekiştirmek için yardımcı olurdu alırdı iyi değilse tekrardan alırdı dinlerdi"*
- *"Yardım ederlerdi"*
- *"Ders vermemize yardımcı oluyordu, ya da diğer güne daha iyi ders yapmamızı sağlıyorlardı"*
- *"Olumlu ve destekleyici"*
- *"Anlayışlı"*
- *"Pozitif"*
- *"Ders vermeme yardımcı olurdu dersimden kalmamam için"*
- *"Ders açığımı kapatmaya ve sağlam geçmeye yönelik planlama yapardı"*
- *"Dersimin daha sağlam olabilmesi için yardımcı olurdu"*
- *"Dersimi tekrar vermem konusunda beni desteklerdi"*
- *"Anlayışla karşılardı"*
- *"Diğer güne daha iyi ders yapmaya yardımcı oluyorlardı"*
- *"Kötü muamelede bulunulmuyordu ama ceza veriliyordu"*
- *"Tabii ki de hocam dersimi vermemi isterdi. Onun için çabalar, dersimi veremeyince üzülürdü ama bana kötü davranmazdı"*

2. Olumsuz Yaklaşımlar

- *"Sert"*
- *"Kötü"*
- *"Bağırarak"*
- *"Heves kırıcı"*

- "Hayal kırıklığı"
- "Sinirli ise kötü ama çalıştığımı görürse ve sakin olursa anlayış göstermeye çalışır"

- "Asık suratlı"
- "Biraz sert bir tutum vardı"

3. Değişken Yaklaşımlar

- "Günden güne değişebiliyordu"
- "Değişiyordu"
- "Çoğu zaman anlayışla karşılar fakat yeterince çalışmadığımızı düşünüyorsa kızabilirdi"
- "Çalışmama bağlı"
- "Sinirli ise kötü ama çalıştığımı görürse ve sakin olursa anlayış göstermeye çalışır"
- "Bazen oluyordu sabah dersimi toplayamıyordum olsun yavrum sen elinden geleni yaptın diyordu yarın için 2. Dersim'de hazırlamama yardımcı oluyordu"
- "Diğer türlü haliyle kızıyordu"
- "Nasihat ..ceza..hafta sonundan muaf..kınama"
- "Benim hocam bambaşkaydı, o yüzden tutumu da bana karşı diğer öğrencilere göre farklıydı"
- "Sinirli ise kötü ama çalıştığımı görürse ve sakin olursa anlayış göstermeye çalışır"
- "Olması gerektiği gibi"
- "Normal"
- "Yaparsın yaparsın derdi, takma kafana derdi"

Elde edilen bu veriler çerçevesinde;

1. Destekleyici ve anlayışlı tutumların, öğrencilerin başarısızlık durumlarında moral bulmalarını ve motivasyonlarını korumalarını

sağlamalarına katkı sunduğu söylenebilir. Bu tür yaklaşımların, öğrencilerin derslerdeki eksikliklerini giderme konusunda yardımcı olduğu ve öğrenci-hoca ilişkisini güçlendirdiği ifade edilebilir.

2. *Olumsuz tutumların*, bazı öğrenciler üzerinde stres ve baskı meydana getirdiği, bunun da öğrencilerin derslerine olan ilgisini ve motivasyonunu olumsuz yönde etkilediği düşünülebilir. Bu tür yaklaşımların, öğrenci-hoca ilişkisini olumsuz etkilediği söylenebilir.

3. *Değişken tutumların*, öğrencilerin belirsizlik yaşamalarına ve ikilemde kalmalarına neden olabileceği, bu durum öğrencilerin hocanın tutumuna göre değişken bir performans göstermelerine yol açma eğiliminde olabileceği ifade edilebilir.

8.2.24. Hafızlık Sürecinde Yaşanan Sorunlar

Hafızlık Kur'an kurslarında yaşanan sorunları mezunların gözüyle daha detaylı tespit edebilmek için yapılan görüşmelerde katılımcılara "Hafızlık sürecinde karşılaştığınız en büyük sorun/zorluk neydi?" sorusu sorulmuştur. Bu bağlamda mülakata katılan bazı katılımcıların görüşleri şunlardır:

"Çok büyük sorunla karşılaşmadım." (K1)

"Ders veremediğim haftalar çarşı iznine çıkamamak." (K4)

"Aktivite azlığı"

"Yetersiz iletişim"

"Yetersiz izinler" (K5)

Hafızlık Kur'an kurslarında yaşanan sorunlar, katılımcıların yukarıdaki ve bunların dışındaki görüşleri çerçevesinde 5 başlık altında ele alınabilir. Konuyla ilgili katılımcı görüşleri şu şekildedir.

1. Aile ve Sosyal İlişkiler

- *"Aile özlemi"*
- *"Aileden ayrı kalmak"*
- *"Annemden ayrı kalmam"*
- *"Evden ayrı kalmak"*

- “Arkadaş ortamının gittikçe bozulması”
- “Yalnızlık”
- “Çevre ilişkileri”
- “Akran zorbalığı”
- “Büyüklerin zorbalığı”
- “Arkadaş ortamının gittikçe bozulması”
- “Yaşadıklarımıza göre kısıtlanmış hayat”

2. Eğitim ve Ezber Zorlukları

- “Ezber”
- “Ezberimi sağlamlaştırmakta zorlanmam”
- “Zihinsel olarak zorlanmam, ezberimi sağlamlaştırmakta zorlanmam”
- “Hafızlık yaparken sayfalarımı yapmakta zorlanıyordum”
- “Hafızlığın her anı zor”
- “Benim uzun sürdü hafızlığım çok yoruldum bu yüzden”
- “Unutma”
- “Derste kalmak”
- “Cüzlerin zorluğu”
- “Zaman zaman dersten kalmam”
- “Ezber”
- “Bazen dersimi güzelce yapıyordum ama sabah veremiyordum”

3. Psikolojik ve Fiziksel Zorluklar

- “Psikolojik”
- “Depresyon”
- “İlk başladığımızda yapabilir miyiz yapamaz mıyız korkusu”
- “Manevi Yardım alamama”
- “Pandemi döneminde görüntülü ders vermek”

4. Disiplin ve Yurt Hayatı

- *“Hocamızın bize küsmesi”*
- *“Şiddet”*
- *“Belletmen hocamızın bize karşı olan tutumu”*
- *“Disiplin çok fazlaydı gerginlik korku oluyordu”*
- *“Belletmen”*
- *“Kursun aşırı derecede disiplin içermesi”*
- *“Ders verilmediğinde uygulanan olumsuz tepki”*
- *“Cennet sopanın altında idi çoğumuzda bu psikolojinin altında ezildik”*
- *“Yurt”*
- *“Temizlik görevlisi yokluğu ve talebelerin yorulması”*
- *“Kalabalık yerde olmak”*

5. Fiziksel Koşullar ve İmkânlar

- *“Kısıtlı imkânlar”*
- *“Telefonumdan ayrılmak”*
- *“Vakit yetersizliği”*
- *“Uykum”*
- *“Okul ve sosyal etkinlik yetersizliği”*
- *“İzin süresi”*

Ulaşılan bu katılımcı görüşleri bağlamında;

1. Aile özlemi ve sosyal ilişkilerde yaşanan zorluklar, öğrencilere duygusal destek sağlanarak azaltılabilir. Aile ziyaretlerinin daha düzenli ve sık yapılması, sosyal etkinliklerin artırılması bu sürece destek sunabilir.

2. Öğrencilerin ezber konusunda yaşadığı zorluklar, bireysel eğitim planları ve destekleyici öğretim teknikleri ile hafifletilebilir. Öğrencilerin öğrenme stillerine uygun materyallerin kullanılması, ezber süreçlerini kolaylaştırabilir.

3. *Psikolojik destek hizmetlerinin sunulması*, öğrencilerin bu zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca fiziksel aktivitelerin ve sağlıklı yaşam koşullarının sağlanması, öğrencilerin genel sağlık durumunu iyileştirebilir.

4. *Disiplin ve yurt yaşamı konusundaki sorunlar*, hocaların öğrencilere karşı daha anlayışlı ve destekleyici bir tutum sergilemesiyle çözülebilir. Disiplin kurallarının öğrencilere net bir şekilde açıklanması ve uygulamada adil olunması önemlidir.

5. *Öğrencilerin daha iyi fiziksel koşullarda eğitim alması* için yurt ve kurs olanaklarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca öğrencilere ders dışı etkinlikler ve rahatlama fırsatları sunulmalıdır.

8.2.25. Kur'an Kurslarının İyileştirilmesi İçin Öneriler

Hafızlık Kur'an kurslarının iyileştirilmesi için "Kur'an kurslarının iyileştirilmesi için en önemli öneriniz nedir?" şeklindeki sorulan açık uçlu soruya katılımcıların verdikleri cevapları şu şekildedir: (Tüm katılımcılar):

- "Hafızlık dersleri haricinde öğrenciyi rahatlatmak adına güzel muhabbetler sohbetler yapılabilir. Tabii bu belli düzen ölçüsünde yapılmalı kanaatimce. Psikolojik destek gibi olur bu öğrenciye yoksa öğrenci kendi içinde buhrana düşünüyor. Dersine de yansıyor bu durum. Hafızlık haricinde vakit az kalsa da ilmiyal derslerinin yapılmasını gerekli görüyorum. Bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum" (K1).

- "Bir hafızlık öğrencisi Hafız olduktan sonraki hayatında maddi ve manevi olarak kalacak bir yer ve burs imkânı sağlamasını isterim" (K2).

- "Kursların daha çok denetlenmesi lazım"

- "Öğrencilerin Kuran'ı anlayarak ve kavrayarak ezberlemelerinin sağlanması ayrıca Kuran kurslarının ahlaki eğitim yönünden de geliştirilmesi gerekmektedir"

- "Önce eğitimcilerin eğitilmesi gerekiyor"

- "Kaliteli eğitim.... Başı boşluğun olmaması"

- "Motive edici sosyal aktiviteli programlar"

- "Arapça dersleri konmalı Tefsir Fıkıh Siyer İlmihal geniş çaplı anlatılmalı"

- "Hocaların pedagojik formasyonu alması"

- “Hafızlığın yanı sıra, ibadetleri layığıyla yapabilmek, namaz bilinci oluşturmak”

- “Öğrencilerin dersten arta kalan zamanlarda streslerini atabileceği alanların oluşturulması”

- “Fiziki şartların iyileştirilmesi”

- “Hocalar daha anlayışlı olsun”

- “Hocaların öğrenci ayrımı yapmamasına dikkat etmeleri gerekir. Talebeleri daha çok anlamaya ve en çokta onlar tarafından sıkıntı ve dertlerini tarafsızca dinlemeliler. Kursta en azından 2-3 tane temizlik görevlisi olmalı talebelere temizlik yönünden çok yüklenmemek gerekli”

- “Dört dörtlük eğitim ve öğretim olması için her şeyin düşünülmesini isterim”

- “Empatili bireylerin yetişip yetiştirilmesi Bu konuda bize çok iş düşüyor Hocaların pedagojik formasyon eğitimi almaları lazım eğitim almak yetmez hayata da geçirmek gerek çok zor bir meslek zor olduğu kadarda mükâfatı çok bunun farkında olmak Kursun iyileşmesinin hocalardan geçtiğini düşünüyorum Ben şanslıydım çünkü çok harika bir belletmenim vardı”

- “Çocuklar ile empati kurmak, daha önce öğrenci olduğumuzu unutmamak ve bence çocukların kalbini kazanmak”

- “Yaş grubu dağılımını düzgün yapmak”

- “Dini ibadetlerde zorunlu tutulmayıp öğrencilerin kendi istekleriyle ibadetlerini yapmaları

- “Denetimler ve sosyal faaliyetler”

- “Daha çok aktivite”

- “Eğitmenlerin duyuşsal olarak da kendilerini geliştirmesi gerektiğini düşünüyorum. Özellikle hafız talebelerin duyuşsal olarak yetkilerini kaybetmeme için özen gösterilmeli”

- “Başka mesele ise ailelerde hafız ebeveyn olma hususunda ciddi bir planlama ve duyuşsal eğitim olması gerektiğini düşünüyorum”

- “Görevi yürüten hocalar özveri ve anlayışlı olmalı”

- “Diyanet tarafından ödenek ile destek sağlanmalı”

- “Etkinlik yapılması”

- “İyi yetişmiş hocaları ve zeki öğrencileri kurslara kazandırmak”

- “Ne için orada olduğumuzun öğretilmesi gerekiyor”

- “Gezi yapılabilir”

• “Ders dışı etkinliklerin öğrencileri daha eğlendirecek etkinlikler olması, Kur’an-ı Kerim’i anlamak konusunda da etkinlikler yapılmasını tavsiye ederim”

• “İyi bir pedagojik rehber öğretmeni”

• “Ev çıkışı izinleri öğrenciyi motive edecek biçimde düzenlensin”

• “Pedagog, sağlık personeli, gece bekçisi, aktivite salonları mutlaka olmalı”

• “Çocuklara onların yaşlarına göre davranmak”

• “Fiziki şartların güncelleştirilmesi ve sosyal aktivitelere yeterince yer verilmesi”

• “Denetim”

• “Ev izinleri biraz daha olabilir”

SONUÇ

Hafızlık Kur’an kurslarında imkânlar, sorunlar ve çözüm önerileriyle ilgili tespit, değişim ve değerlendirmeleri mezun hafızların gözüyle ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, karma (nicel+nitel) bir araştırmadır. Bu bağlamda çalışmada, ailedeki hafız durumu, eğitime devamlılık durumu, kursa başlama yaşı, hafızlık yapmada etkili olan faktörler, yurttaki kalma, hafızlık süresi, memnuniyet durumu, sosyal etkinlik, sosyal etkinlikler, rehberlik, yurtların fiziki şartları, belletmen öğreticiler, sınıf mevcudu, tatil ve izinler, öğreticilerle iletişim ve yaklaşım, pedagojik bilgi ve beceri, teknolojik araç kullanımı, karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri konuları mezun hafızların gözüyle incelenmiştir. Buradan hareketle katılımcılara uygulanan anket ve görüşmelerden elde edilen bulgulara dayanılarak analizlerde-değerlendirmelerde bulunulmuş ve katılımcıların görüşleri bağlamında aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmaya katılan hafızların cinsiyet durumuna bakıldığında, cinsiyet dağılımının nispeten dengeli olduğu anlaşılmaktadır. Yaş durumuna bakıldığında katılımcıların yaş grubunun daha çok 12-24 yaş grubunda yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Anne ve babalarının büyük oranda sağ ve birlikte olduğu belirlenmiştir. Anne ve babanın öğrenim durumuyla ilgili olarak ise katılımcıların anne ve babalarının önemli bir oranla ilköğretim mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Meslek

açısından inceleme yapıldığında annelerin daha çok ev hanımı, babaların ise memur olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun ailelerinin sosyo-ekonomik durumlarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların daha çok 2 ve 3 kardeşi olduğu, ailelerinde yarıya yakın bir oranla hafız yer aldığı, yarıdan çoğunun hafızlık sürecinde Kur'an kursu dışında bir eğitim kurumuna devam ettiği, bunun da daha çok lise ve ortaokul olduğu görülmektedir. Hafızlığa başlamada ise 11 yaş ön plana çıkmaktadır.

Hafızlık yapmada etkili olan faktörlere bakıldığında ise katılımcıların kendi isteği ve ailenin yönlendirmesinin yoğunluk gösterdiği görülmektedir. Yurtta kalma durumu dikkate alındığında, büyük çoğunluğun yatılı olarak hafızlık yaptığı belirlenmiştir. Hafızlığın tamamlanma süresi ele alındığında 1-2 yılda hafız olmanın önemli bir oranı teşkil ettiği tespit edilmiştir. Diğer yandan kursların kalitesinden memnuniyet durumu ele alındığında, katılımcıların yaklaşık dörtte üçünün genel olarak kurslardan çok memnun/memnun olduğu, aynı şekilde kurslardan fiziki şartlar ve yemek kalitesi açısından memnuniyetin fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca katılımcıların yarıdan fazlası kurslarda kantin olduğuna dikkat çekmektedir.

Kurslara sosyal etkinlikler açısından bakıldığında, üçte birinden biraz fazla katılımcı kurslarda sosyal etkinlikler ve aktivitelerin yeterli olduğunu, bunda da futbolun öne çıktığını belirtmektedir. Katılımcıların çoğunluğu kurslarda rehberlik ve manevi danışmanlık biriminin yer aldığını, katılımcıların yarıya yakını bu birimden psikolojik destek almış olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında yurtta odaların daha çok 4 ve 8 kişilik olduğu, odalarda çoğunlukla kendi yaşlılarıyla kaldığı ve bu süreçte belletmenlerin katılımcılar üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Öte yandan kursların öğrenci mevcudunun normal olduğu, verilen tatillerin çoğunlukla yetersiz bulunduğu görülmektedir. Öğreticilerin yaklaşımıyla ilgili olarak ise katılımcıların çoğunluğunun öğreticilerin yaklaşımı, iletişimi ve pedagojik bilgisinden/becerisinden memnun olduğu tespit edilmiştir. İzin durumlarına bakıldığında, öğrencilerin çoğunlukla haftada bir defa izinli olarak dışarı çıktığı ve izin sürelerini

yeterli bulduğu belirlenmiştir. Ezber dışında Kur'an tefsiri ve meal çalışmalarının durumu incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğu kurslarda bu çalışmaların ve teknolojik araç kullanımının yeterli olmadığını dışınmaktadır. Aynı şekilde hafızlık sürecinin değerlendirmesiyle ilgili olarak ise katılımcıların çoğunluğu hafızlık sürecinin kişisel gelişimlerine ve dini inançlarına olumlu katkı sağladığı dışıncesindedir. Kurs bitiminde de kendilerini yeterli bir hafız olarak görmektedir. Ayrıca hafızlık sürecinde yaşanan sorunlar ile ilgili olarak, aile ve sosyal ilişkiler, eğitim ve ezber zorlukları, psikolojik ve fiziksel zorluklar, disiplin, yurt hayatı, fiziksel koşul ve imkân temelli sorunların ön plana çıktığı söylenebilir.

Ulaşılan bu sonuçlar bağlamında hafızlık Kur'an kurslarında motivasyon ve verimliliğin artırılması için belli temalar altında şu önerilere yer verilebilir:

1. Eğitim ve ğretim Kalitesinin Artırılması

- *Pedagojik Formasyon:* ğreticilerin pedagojik formasyon eğitimi alması ve bu eğitimi hayata geçirmesi sağlanmalıdır.
- *Anlayarak Ezberleme:* ğrencilerin Kuran'ı anlayarak ve kavrayarak ezberlemeleri sağlanmalıdır.
- *Çeşitli Dersler:* Arapça, tefsir, fıkıh, siyer ve ilmihal gibi derslerin geniş çaplı anlatılması önemlidir.
- *Kaliteli Eğitim:* Eğitim ve öğretimin her yönüyle dışınılmesi ve planlanması gereklidir.

2. Sosyal ve Psikolojik Destek

- *Sosyal Aktiviteler:* Motive edici sosyal aktivitelerin programlanması önemlidir.
- *Stres Atma Alanları:* ğrencilerin dersten arta kalan zamanlarda stres atabilecekleri alanların oluşturulması gereklidir.
- *Empati ve Anlayış:* Eğitimcilerin öğrencilerle empati kurarak, anlayışlı ve destekleyici bir tutum sergilemeleri gereklidir.

3. Disiplin ve Denetim

- *Kursların Denetlenmesi:* Kur'an kurslarının daha sık ve titiz bir şekilde denetlenmesi gerekmektedir.
- *Disiplin ve Ceza:* Disiplin kurallarının adil ve anlayışlı bir şekilde uygulanması, gereksiz sertlikten kaçınılması önemlidir.

4. Fiziksel Koşulların İyileştirilmesi

- *Fiziksel Şartların İyileştirilmesi:* Yurt ve kursların fiziki şartlarının güncellenmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir.
- *Temizlik Görevlileri:* Kurslarda temizlik görevlilerinin bulunması, öğrencilerin temizlik yükünden kurtarılması gerekmektedir.

5. Duyusal ve Manevi Destek

- *Duyusal Gelişim:* Öğrencilerin duysal olarak desteklenmesi ve motive edilmesi önemlidir. Özellikle hafız talebelerin duysal yetilerini kaybetmemeleri için özen gösterilmelidir.
- *Aile Bağları:* Ailelerle olan bağların güçlendirilmesi ve aile ziyaretlerinin daha düzenli yapılması gerekmektedir.

6. Öğrenci İhtiyaçlarının Karşılanması

- *Ev İzinleri:* Ev izinlerinin düzenlenmesi ve öğrencilerin motivasyonunu artıracak şekilde planlanması sağlanmalıdır.
- *Yaş Gruplarına Göre Davranış:* Öğrencilerin yaş gruplarına göre davranılması, her yaş grubunun ihtiyaçlarının dikkate alınması önemlidir.

7. Dini ve Manevi Eğitim

- *İbadet Bilinci:* Hafızlık eğitiminin yanı sıra, ibadetlerin layıkıyla yapılabilmesi ve namaz bilincinin oluşturulması önemlidir.
- *Kuran'ın Anlamı:* Öğrencilere Kur'an'ın ne olduğu sağlıklı bir şekilde anlatılmalı ve bu konuda bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Baki A. ve Gökçek T. (2012). "Karma Yöntem Araştırmalarına Genel Bir Bakış". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 11 (42), 1-21.
- Başkonak, M. (2022).*Örgün eğitimde hafızlık sağlama*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Bayyığit M., Özkan M., Çanakcı, A. A. ve Abdelghany, A. H. (Ed.) (2021). *Balıkesirli Bir İslam Alimi İmam Birgivi*. (3 c.). Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi / Kent Arşivi Yayınları.
- Bayyığit M., Gördük, Y. E. ve Özkan M. (Ed.) (2021). *Vefatının 50. Yılında Hasan Basri Çantay*. (2 c.). Balıkesir: Altıeylül Belediyesi Yayınları.
- Çanakcı, A. A. (2014). *Öğrenme ve Öğretme Süreci Açısından Yaz Kur'an Kursları (Balıkesir Örneği)* Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çanakcı, A. A. (2016). "Hasan Basri Çantay'da Eğitim: "Himâye-i Etfâl" Çalışmaları Bağlamında Bir Değerlendirme (Günümüz Eğitim Sistemi İle Mukayeseli)", *Mîzânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi* 2, 57-74.
- Çanakcı, A. A. (2017). Din Eğitiminde Motivasyon-Verimlilik Sorunu ve Çözüm Önerileri: Kur'an Kursları Örneği. *Din Eğitiminde Motivasyon ve Verimlilik Sempozyumu* içinde (31-97), Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları/Eğitim-1.
- Çanakcı, A. A. (2019). "Birgivi Mehmed Efendi'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eğitim Anlayışı", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 8, 89-121.
- Çanakcı, A. A. (2020). "Gönenli Mehmet Efendi'nin Hayatı, Kişiliği ve Eğitim Anlayışı", *Turkish Studies- Comparative Religious Studies* 15 (1), 1-21.
- Çanakcı A. A.(2022). "Bir Eğitimci Olarak Hafız Ahmet Karatoprak". *Geçmişten Günümüze Balıkesir'in Kültürel Mirası Uluslararası Sempozyumu (2-4 Aralık 2022) Özet Kitabı*. (Ed. M. Bayyığit vd. 90. Konya: Palet yayınları.

- Çanakcı A. A.(2023). “Sarı Hoca’nın Eğitim Anlayışı”, *Sarı Hoca Mehmet Ruhi Turan*. (Ed. M. Özkan ve A. A. Çanakcı). 119-162. Balıkesir: Altıeylül Belediyesi Kültür Yayınları No:17.
- Güneş, A. (2020). *Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Johnson, B. ve Christensen, L. (2014). *Eğitim Araştırmaları (Nicel, Nitel ve Karma Yaklaşımlar)*. S. B. Demir (Çev. Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özturan, E. ve Çanakcı, A. A. (2022). “Balıkesir’de hafızlık eğitiminin tarihsel gelişimi ve günümüzdeki problemleri”, *Geçmişten Günümüze Balıkesir’in Kültürel Mirası 1*. (307-349). Konya: Palet Yayınları.
- Özdemir, A. vd. (2021). “Türkiye’de Eğitim Bilimleri Alanında Yapılan Karma Yöntem Tezlerde Tipolojik ve Yöntemsel Eğilimler”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 54, 23-53. DOI: 10.15285/maruaebd.826728.
- Özkan, M. (2012). "Hasan Basri Çantay'ın 'Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim' Eseri üzerine Bir Değerlendirme", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15 (28), 43-66.
- Özkan, M. (2016). *XVI. Yüzyıl Osmanlı Alimi ve Fakihî Muhammed Birgivi'nin Fıkıhî Meselelere Yaklaşımı*. Bursa: Emin Yayınları.
- Özkan, M. (2022). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İki Âlim Profili: Hasan Basri Çantay ve Mehmet Ruhi Turan (Sarı Hoca)”. *Geçmişten Günümüze Balıkesir’in Kültürel Mirası-5* (Ed. M. Bayyığıt vd.). 6-42. Konya: Palet Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yıldırım, S. (2021). *Sosyolojik Açıdan Hafızlık Eğitimi Alan Öğrenciler (Elazığ Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

Yıldız, F. (2019). *Hafızlık Eğitiminde Ergenlik Dönemine Bağlı Yaşanılan Problemler (Eskişehir İli Örneği)* Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

DİN EĞİTİMİNE VE KUR'ÂN'A ADANMIŞ BİR ÖMÜR: HAFIZ ÖMER HOCA'NIN BALIKESİR'İN DİNİ HAYATINA KATKISI*

Nuriye İNCİ

Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi Birgivi İlahiyat Fakültesi

Giriş

Cumhuriyet dönemi din eğitimi ve Kur'an öğretimi faaliyetleri ile İstanbul'da öne çıkan önemli isimlerden biri Gönenli Mehmet Efendi'dir. 1901 yılında Kırımlı fakir bir çiftçi ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Gönenli Hoca, hafızlığını tamamladıktan sonra 1921'li yıllarda İstanbul'a gelerek Serezli Ahmed Şükrü Efendi'nin ders halkasına katılmıştır. 1925 yılında kıraat ilminden icazet almış İstanbul'da Medresetü'l-İrşad'a kaydolmuştur. 1924 yılında medreselerin kapanması sonrasında yeni açılan imam hatip mektebi son sınıfa kabul edilerek 1927 yılında buradan mezun olmuştur. İlk görevine Gönen Merkez Camii'nde başlayan Hocaefendi, 1931'de yedek subay olarak askerlik yapmıştır. Askerlik dönüşü İstanbul'da vazife almış ve 1954'ten 1982'ye kadar da Sultan Ahmed Camii'nde imamlik vazifesinde bulunmuştur. Yeraltı Camii imamı Hafız Ali Efendi'nin 1976'da ölümü ile reisü'l-kurralık görevini üstlenen Gönenli, vefatına kadar (1991) bu görevini devam ettirmiştir. Resmi görevleri ve unvanları yanı sıra Türkiye'de din görevlilerine duyulan ihtiyaç ve onların yetişmesi konusunda gayretleri ile temeyyüz eden Gönenli Mehmed Efendi, kendine has yöntemi ve iletişim becerisiyle halkın güvenini kazanmış ve İstanbul'da Fatih semtinde Üçbaş, Hacı Hasan, İmaret-i Atik, Akseki Mescidi ve daha başka kursların iâşesini ve öğrencilerin burs ve ihtiyaçlarını karşılayarak buralarda pek çok talebenin eğitim almasına imkân sunmuştur. İstanbul'un diğer semtlerinde de açılan Kur'ân kurslarının resmi yönden sorumluluklarını da üstlenmiştir. Kıraat âlimliği, Kur'an Kursu öğreticiliği ve vaizlik görevleriyle toplumun manevi dönüşümüne

* Bu çalışma 17-18 Ekim 2024 tarihinde gerçekleştirilen Balıkesir'de Dini Hayat Uluslararası Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş tam metnidir.

büyük katkı sağlayarak tedrisinde yetişen talebelerini gerekli yönlendirmelerde bulunmuş güzide hocalardan ders almalarını sağlamıştır.¹ Günleri her daim planlı geçen Gönenli Hocaefendi, haftanın her günü Fatih, Koca Mustafa Paşa, Topkapı, Aksaray, Laleli, Beşiktaş ve Ortaköy gibi ilçelerdeki camilerde vaaz vererek geçirmiştir. Onun çok yönlü bu görev anlayışının yetiştirdiği talebelerine de sirayet ettiği görülmektedir. Bu talebelerinden biri Hafız Ahmet Karatoprak'tır.

Ahmet Karatoprak Hoca, 1923'te Balıkesir'in Gönen ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlk Kur'ân eğitimini babasından aldığı gibi hıfzını da babasında tamamlayıp 1937 yılında talim, tecvid ve kıraat dersleri için İstanbul'a giderek eğitimini Gönenli Mehmet Efendi Hoca'da tamamlamıştır. 1940 yılında ilk olarak Fatih Camii'nde vekil olarak göreve başlayan Karatoprak Hoca, 1941'de de asil müezzin olarak atanmıştır. 1942 yılında başlayan askerliği II. Dünya Savaşı'na denk gelmesi nedeniyle 1976 yılına kadar sürmüştür. Askerlik dönüşü Süleymaniye Camii'nde müezzinlik görevi yapmıştır. Gönenli Mehmet Efendi'nin yönlendirmesi ile 1948 yılında Balıkesir Yeşilli Camii'ne resmi Kur'an Kursu öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Balıkesir'de hem mesleki kabiliyeti hem de sosyal kişiliği sayesinde ünü artan Karatoprak Hoca, pek çok talebe yetiştirmiştir.²

Bu çalışmanın konusu, Hafız Ahmet Karatoprak ve onun yönlendirmesiyle Gönenli Mehmed Efendi'nin tedrisinde yetişen Hafız Ömer Hoca'nın eğitim yıllarını ve Balıkesir'in dini hayatına sağladığı katkıları ele almaktadır. Çalışmanın amacı, Gönenli Mehmed Efendi'nin Kur'ân eğitiminde izlediği yöntemi ve hoca-talebe

¹ Gönenli Mehmet Efendi, 2 Ocak 1991 yılında da Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Kabri, Edirnekapi Sakızağacı Mezarlığında 6-1'de en aşağı kısımda bulunmaktadır. Ramazan Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*, (İstanbul: Acar Basım, 2014), 204-205; Recep Akakuş, "Gönenli Mehmed Efendi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999), 14:149-150.

² Karatoprak Hoca, 1973 yılında Yıldırım Camii imam-hatipliğinden emekli olmuştur. Emeklilik sonrası da talebe yetiştirmeye devam etmiştir. 27 Haziran 2008 yılında vefat eden Karatoprak Hoca, Balıkesir Başçeşme Mezarlığı'na defnedilir. Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*, 226.

arasındaki değer aktarımını, Kur'an öğretim sistemine dair bir örnek olarak, Hafız Ömer Hoca'nın hatıratı çerçevesinde değerlendirmektedir.

Çalışmanın kaynağı, Hafız Ömer Hoca'nın vefatından üç yıl önce kaleme aldığı "Hayat Tercemem" başlıklı hatıratıdır. Bu hatıratı yazmaya Ramazan Alparslan'ın *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları ve Bu Nesli Yetiştirenler* isimli kitabındaki biyografilerden ilham alarak başlamıştır. Alparslan, bu eserinde 1950-2000 tarih aralığında İstanbul'da ehl-i Kur'an ve Mevlithanlar ve bu nesli yetiştirenler şeklinde iki kuşak arasında bir devrin anatomisini ele almaktadır. Hafız Ömer de bu neslin önemli şahsiyetlerini yetiştiren ve kendisine emek veren hocalarına olan şükranını ifade etmek maksadıyla bu hatıratı yazdığını belirtmektedir.

Hatıratın yazıldığı defter, 2007 yılına ait orta boy koyu kahverengi renkte bir ajandadır. Ajanda sayfaları numaralandırıldığında hatıratın 73 sayfadan oluştuğu görülmektedir.³ Ajandada, hatıratın yanı sıra telefon numaralarından alışveriş notlarına, aylık bütçe hesaplarından ailesi ile ilgili önemli tarihlere kadar birçok kişisel not bulunmaktadır. Özellikle en son yazdığı not olan eşinin vefat tarihi "11.12.2022 Pazar, Hanife'nin vefatı" dikkat çekicidir. Bu ajanda, (sağlığında) Kur'an okuduğu rahlenin hemen alt gözünde duran, kendisinden geriye kalan az sayıdaki eşyadan biridir.⁴ Hatırat, Hafız Ömer Hoca'nın özellikle Balıkesir ve İstanbul'daki öğrencilik yıllarını, hocalarını, o dönemin ders usullerini ve din eğitimi adına yapılan hizmetleri ve bu esnada yaşanan bazı hatıraları içermektedir.

Bu çalışma, hatıratta yazılan sıra gözetilerek ele alınmıştır. El yazısı ile yazdığı hatırat, metne aktarılırken gramer açısından küçük dokunuşlarda bulunulmuş ve metnin aslının korunmasına özen gösterilmiştir. Çalışmanın birinci ana başlığında eğitim yılları ve hocaları ile olan hatıralarına yer verilmiştir. İkinci ana başlıkta ise hizmetleri, şahsiyeti ve eğitimci yönüne dair tahlillerde bulunulmuştur. Bu bağlamda yazdıkları, hocalarına bir şükran ifadesi

³ Metin boyunca hatıratı yapılan alıntılar yaptığımız bu numaralandırma esas alınarak verilmiştir.

⁴ Ajandadaki telefon numaraları, çalışma esnasında kendisi hakkında bilgilere ulaşmak için büyük bir imkân sunmuştur.

olarak değerlendirilebilirken, bu çalışma da Hafız Ömer Hoca'nın hatırasını yaşatmak adına bir teşekkür ifadesidir.⁵

1. Eğitim Yılları ve Hocaları

1.1. Ailesi ve Çocukluk Dönemi (1943-1959)

Hafız Ömer Hoca, 1943 yılında Balıkesir'in Savaştepe⁶ ilçesinin, Sarıbeyler Beldesi⁷ Camii Kebir Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Ailesi, Ahmet Efendiler Sülalesi⁸ olarak tanınmaktadır. Babasının adı Ahmet ve annesinin adı Emine Top'tur. Toplam dört kardeşin (merhum Süleyman, Arife, Hüseyin) en küçüğüdür. Babası molladır, diğer yandan çiftçilikle uğraşmıştır. Annesi ise ev hanımıdır. Ömer,

⁵ Hafız Ömer Hoca'nın bir evladı olarak henüz sağlığında iken yazdığı kadarıyla bu hatıratı okuduğumuzda, dönemin dini hayatı, hafızlık sistemi, yapılan hizmetlerin bölgenin dini kurumlar tarihine ışık tutan yönleri olduğu fark edilmiş hatıratı yazmaya devam etmesi konusunda bizzat teşvikimiz olmuştur. Bu çalışma, kendisine olan vefanın bir ifadesi ve hatıralarının gün yüzüne çıkmasına vesile olması düşüncesiyle kaleme alınmıştır. Üzerimizde olan emeklerine bir şükrandır.

⁶ Yunan işgali altında kaldığı dönemde büyük mücadeleler verilerek Milli ordumuz tarafından 6 Eylül 1922 yılında Balıkesir ve Savaştepe düşman işgalinden kurtarılır. Eski adı Kilesun olan nahiye daha sonra Balıkesir İl Meclisi'nin 10 Ekim 1934 kararıyla adı değiştirilerek Savaştepe adını alır. 4 Mart 1954 tarihli 6325 sayılı yasa ile 1 Haziran 1954 tarihinde ilçe merkezi haline gelir. <https://balikesir.diyenet.gov.tr/savastepe> 8.11.2024.

⁷ Sarıbeyler, seferberlik çöreği ile tanınan bir beldedir. Bu çöreğin hikayesi şöyledir: Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı yıllarında seferberlik ilan edildiğinde Sarıbeyler'den pek çok genç cepheye çağrılır. Anneler evlatlarını cepheye gönderirken yanlarına yöreye has çöreklerden de koymuşlardır. Savaş sırasında Mehmetçik birçok yönden yokluk içinde mücadele vermektedir. İşte bu yıllarda Sarıbeyler köyünden nineler ve anneler bu çöreklerden hazırlayarak küfelere koyarlar ve halkın yardımı ile yedi sekiz gün içinde eşeklerle bu çörekleri Mehmetçiğe ulaştırırlar. Malzemesi ile besleyici ve yapısı itibarıyla uzun süre kalabildiğinden bu çörek savaş yıllarında askerimize yoldaş olmuştur. Halen gelenek olarak düğünlerde ve bayramlarda yapılmaya devam eden bu çörek Savaştepe Sarıbeyler Seferberlik Çöreği adıyla Sarıbeyler'e ait somut olmayan kültürel miras listesinde yerini almaktadır. Balıkesir Kent Konseyi 20 Eylül 2022; Çanakkale savaşında şehit düşenler arasında Hafız Ömer Hoca'nın annesi tarafından dedeleri de bulunmaktadır.

⁸ Anlatılanlara göre eskiden efendilik sınavı yapılmaktadır ve sınavı kazanan kişiye efendilik lakabı verilmektedir. Ahmet Efendiler sülalesi ismi buradan geldiği bilinmektedir. Ayrıca Hafız Ömer'in birkaç kuşak dede isimleri de Ahmed'dir. Bu geleneğe abisi Hüseyin ve Hafız Ömer de devam ettirerek erkek çocuklarının adını Ahmet koymuşlardır.

beş altı yaşlarına gelince yazları babası ile tarlaya gitmektedir. Diğer yandan da cami imamından namaz surelerini ezberden öğrenmeye başlamıştır. O dönemde cami imamları mahalle tarafından tutulmaktadır.⁹ Bu imamlardan Hafız Seyid ilk hocasıdır. Ömer, altı yaşında ilk okula başlar. Öğretmeni uzaktan dayısı Sadık Saldık'tır. On bir yaşında ilk okulu bitirir. Ardından beş yıl kadar çobanlık yapar. Çobanlık yaptığı zamanlarda elif cüzü devamlı çantasındadır. Kendi kendine Kur'ân'ı öğrenmeye çalışır. Okurken takıldığı takdirde Abdullah Bah adında bir çoban vardır ona sormaktadır. Kur'ân okumayı böylece çobanlık yıllarında kendi çabası ile öğrenir. Bir gün babası, Ömer'in Kur'ân-ı Kerîm'i okumaya başladığından haberdar olur. O dönemde mahalle camiine Kocabıyıklar köyünden bir imam görevlendirilmiştir. Ömer sabahları bu imam efendiden ders alır ve ders sonrası hayvanları otlatmaya devam eder. O imam da yıllığı dolduğunda köyden gider. Ardından camiye anne tarafından dayısının oğlu olan Hulusi Işık imam olarak görevlendirilir. O imam da molladır. Ömer, onunla derslere devam eder. Ömer, Kur'ân'ı seri

⁹ Cumhuriyetin ilanından sonra din politikalarında alınan kararlardan biri 15.12.1927 tarih ve 846 sayılı Şûray-ı Devlet (Danıştay) kararı ile din görevlileri devlet memurluğu statüsünden çıkarılmıştır. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda yasak olan din eğitimi çok partili hayata geçişle yeniden canlanmaya başlamıştır. 1948'de imam-hatip ve yetiştirme kursları 1951'de de imam-hatipler açılmaya başlamış Kur'an Kursları yaygınlaşma sürecine girmiştir. Mustafa Öcal, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de din eğitimi ve öğretimi". Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7(7) (1998), 241-268. Fakat dini hizmetler konusunda medrese öğrencilerinden bazıları köy ve kasabalarda imamlık için her dönem imamı olmayan köyleri araştırmak ve bulmak suretiyle köy muhtarı ve köy idaresi ile anlaşma yapmaktadır. Böylece kasaba veya köy halkı mahalle camilerinde din görevlisi ihtiyaçlarını kendi imkânları dahilinde gidermeye çalışırlar. Köy halkının tarla işlerine göre belirlenen bu süre dolduğunda ya tekrar bulunduğu köyde göreve devam etmekte veya ayrılmaktadırlar. Hafız Ömer'in hatıratıta yazdığı satırlardan bu uygulamanın köyünde de sürdürüldüğü görülmektedir. Bu uygulama 1965 yılında imamlar da dahil başkanlığın bütün personeli devlet memurları kapsamına girmiş olsa da Anadolu köy ve kasabalarında görev yapan imamlar 1970'li yıllara kadar maddi yönden çok cüzi ücretler karşılığında bu görevi yerine getirmeye çalışmışlardır. Ayrıca manevi yönden de halk tarafından dışlanma ve ikinci sınıf muamelesi görmek gibi tutumlarla karşılaşmışlardır. 1970'li yıllara kadar köy imamlarının hatıratına dair bknz. Dr. Mehmet Bulut, "Bir Zamanlar Köy İmamları" 21.01.2019. www.diyanehaber.com.tr.

okumaya başlayınca hocası hafızlık için kabiliyeti olduğunu fark eder ve hafızlığa başlatır. Bu sırada yine hayvan otlatmaya devam etmektedir. Bir gün babası tarlaya yanına gelir. O da elinde Kur'an ders çalışırken uyuya kalmıştır. Geldiğini fark edince uyanır. Babası dersini okumasını ister fakat o dersini okumak istemez. Söz dinlemeyince babası kızar ve tarladan ayrılır. Ömer bu durumu içerler ve akşam eve geldiğinde annesine olanı anlatarak "iki karpuz bir koltuğa sığmaz. Eğer beni okutacaksanız iyi bir yere gönderirsiniz" deme cesaretini gösterir. Cami imamı olan Hulusi Hoca da babasına 'Ahmet Dayı burada bu şekilde hafızlık olmaz Ömer'i bir tarafa gönderelim' diyerek iyi bir yerden eğitim almasını destekler. Bunun üzerine babası ve Ömer, Balıkesir Yıldırım Cami Kur'an Kursu'na¹⁰ yatılı olarak okuması niyetiyle yola çıkmışlardır.

1.2. Balıkesir Yıldırım Kur'an Kursu'nda Hafızlık (1959-1960)

O dönemde Balıkesir Yıldırım Eski Cami Kur'an Kursu hafızlık eğitimi konusunda öne çıkan bir kurumdur. Hoca olarak ise Hafız Ahmet Karatoprak (d.1923/öl. 2008) ders vermektedir. Bu görev yaptığı yıllarda Ahmet Karatoprak Hoca¹¹ ile Ömer ilk karşılaşması (1959 yılında) hatıratında şöyle anlatılmaktadır:

...Babam beni Eski Cami Kur'an Kursu'na götürdü. Orada Hoca Efendi olan Ahmet Karatoprak'la daha önceden hiç tanışmıyorduk. Görüşme başladığında bana yaşımı sordu. Ben on altı yaşında olduğumu söyleyince babama 'ben bu talebeyi alamam çok geç kalmışsınız' dedi. Durum böyle olunca biz oradan ayrıldık. Fakat babam vazgeçmeyip çözüm arayışına girdi. Balıkesir Yeşilli Cami imamı Hafız Şevket'i, Karatoprak Hoca'nın yanına getirdi. Hafız Şevket Hoca Efendi, Karatoprak Hoca'ya

¹⁰ Balıkesir'in en eski Osmanlı yapılarından olan cami Yıldırım mahallesindedir. Cami hakkında yapım kitabesi bulunmamakla birlikte 1388 yılında Yıldırım Beyazıt tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Büyük bir avlu içerisinde medrese ve imaret barındırması ile külliye şeklinde hizmet görmüştür. <https://balikesir.ktb.gov.tr/TR-65923/tarihi-yapilar.html>. 8.11.2024.

¹¹ Karatoprak Hoca, 1952 yılında Yıldırım Camii bitişiğindeki külliye, yatılı kurs haline getirildiğinde eğitim-öğretime burada devam etmiştir. Görev yaptığı yıllarda hem hafız yetiştirmiş hem de binlerce öğrenciyi Kur'an okumayı öğretmiştir. A. Ali Çanakçı, Balıkesir ve Merkez Köylerinde İmam-Hatiplerin Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü (Bursa: Emin Yayınları, 2017).

'Ömer'in her şeyine ben kefilim' dedi. Böylelikle onun referansı ile talebe olarak alındık. Karatoprak Hoca, önce beni yüzüne okumam için Bayram Hoca isminde bir Hoca Efendi'ye gönderdi. Dört ay yüzünden okurken kendim bir yandan dört sayfaya kadar ezberleyip kalfa olan Hafız Niyazi isminde bir arkadaşına dersleri dinletiyordum. Dört ay geçince Bayram Hoca beni Karatoprak Hoca'ya yönlendirdi ve hoca bana beş satır ezber verdi. Burayı ezberle gel, dersin bu dedi. Böyle üç gün devam ettik. Çünkü 45 dakikada bir sayfayı ezber yapan hafızlığa başlatılıyordu ve dördüncü gün bana iki sayfa verdi. Bunları ezberle gel dedi. Ertesi günü ben iki sayfayı da ezbere dinlettim. Bana artık Hocam hafızlığa başlayabilirsin dedi.¹²

Ömer, Karatoprak Hoca ile kursa kayıt esnasında geçen diyalog ve Hafız Şevket Hoca'nın kefil oluşuna mahcup olmak istememektedir. Ayrıca kişilik olarak gayretli ve başarmaya odaklı birisi olması sayesinde hafızlığını hiç dersten kalmadan bir yıl içinde tamamlamıştır. Bu dönemi hatıratında şöyle anlatmaktadır:

Hafızlığa hazırlık döneminde kendi isteğimle dört sayfaya kadar ezber yapabiliyordum. Fakat Karatoprak Hoca bu durumdan haberi olmadığından ezberlemem için bana önce iki sayfa vererek hafızlığa başlatmak istedi. Ben, dört sayfadan başlayabilirim Hocam dedim. Hoca önce olmaz dedi fakat daha önce ezber yaptığımı söyleyince 'hadi dört sayfadan başla evlad bakalım' dedi. Dört sayfadan hafızlığa başladım ve hiç dersten kalmadan dört sayfa bitti. Dört sayfa bitince dört pişmiş iki çığ yapabilirim hocam dedim. İlk önce yine olmaz dedi sonra izin verdi, altı bitti yedi sayfadan gitmeye başladım. Bu arada Ramazan ayı geldi ve Hoca bizi izne gönderdi. Köyde her Ramazan ayında mukabele okunurdu ve camimizin imamı olan Ali Molla bana 'hafızlığa çalışan yüzünden mukabele okumaz' dedi. Ben o zaman yedi sayfayı da ezbere mukabelede okudum. İzinden döndüğümde Hocama üç sayfa çığ istiyorum Hocam dedim. Hoca yapamazsın dedi. Ben Ramazan ayında zaten yedi sayfayı pişirdiğimi söyledim. Sonra hocam üç sayfa daha çığ verdi ve böylece on sayfaya çıktım. Hoca yine de 'çok süratli gidiyorsun on sayfayı pişir' dedi. Bana çığ sayfa vermedi. Sonra Hoca iki sayfa daha çığ verdi ama pişmişleri de beraber verirsin dedi. Ben de tamam Hocam dedim. Böylece on iki

¹² Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 6-7.

*sayfaya çıktım. Bir sayfa çiğ verdi on üçten gittim. On üç bitti. On dört, on beş birer sayfa çiğ ile yine bir sayfa çiğ verdi on altıya çıktım. On altı bitti en sonunda dört sayfa daha çiğ aldım ve bu vaziyette hiç dersten kalmadan hıfzımı bitirdim.*¹³

Ömer'in hiç dersten kalmamasında yaşının diğer arkadaşlarından biraz daha büyük oluşunun da etkisi olmuştur. Ayrıca babasının ona evde sorumluluklar vermesi ve yaptığı işi başarmaya odaklanması da önemli bir etkindir. Ayrıca Hafız Ömer, 16 yaşına kadar köy hayatının zorluklarını görmüş okumayı da kendisi istemiştir. Dolayısıyla o dönemin şartları düşünüldüğünde bu fırsata sahip olabilen öğrenci sayısı pek azdır. Bunun yanında karakter olarak arkada kalmayı seven birisi değildir. Elindeki kıymetin farkında olan Ömer, derslerine odaklanarak hiç dersten kalmadan hafızlığını bitirmiştir. Fakat 'hiç dersten kalmadan' ifadesinin altında şu îmâ yatmaktadır ve hocası ile geçen diyalogu şöyle aktarır:

...hafızlıkta bir gün dersi tam yapamadım. Hoca çağırdı. Hocam dersi tam yapamadım dedim. Hoca inanmadı 'Sen dersi yapmışsındır gel oku' dedi. Ben 'Hocam yapamadım' dedim. Dersim 28. cüzde idi okumaya başladım. On iki sayfadan gidiyordum beşinci sayfaya geldim orada takıldım. Hoca, 'yarın eğer bu derste bir tane yanlıştın çıkarsa seni Allah rızası için döverim' dedi. Ve bana 'hiç dersten kalmadan hafızlığımı bitirdim demen için yarın senden iki ders birlikte istiyorum' dedi ve ertesi gün iki dersi birlikte verdim. Böylece hiç dersten kalmadan hıfzımı tamamlamış oldum. Bu da unutulmaz bir hatıra olarak kaldı.

*Hafızlık ezberlerini tamamladıktan sonra Kur'ân'ı bir defa cüz olarak Hoca'ya dinlettim. Sonra Hoca ikincide bir cüz ezbere on sahife de yavaş okumak sureti ile onar sahife olarak dinledi. Hafızlık eğitimini böylece tamamladıktan sonra "ben seni İstanbul'a göndereyim" dedi ve önce köyüne git baba ve annen ile görüş dedi.*¹⁴

İstanbul'a gitmeden önce Ömer'e köyünde hafızlık merasimi yapılır. Hocası Hafız Ahmet Karatoprak, Rasim Kabacık ve Eski Cami'nin müezzini Hafız Halil Kurtdereli hafızlık merasimine iştirak

¹³ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 9-11.

¹⁴ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 12-13.

ederler. Bu merasimden on gün sonra Hafız Ömer İstanbul için yola çıkacaktır.

Bu on gün içinde köyde Cumhuriyet Camii cemaati ondan bir hafta boyunca namazları kıldırmasını ister. Bu onun ilk imamlık tecrübesi olacaktır. O hafta cuma hutbesinin konusu, alkol içmenin zararları ve dînî hükmü hakkındadır. Namaz biter camiden çıkarken bir cemaatle şöyle bir diyalog geçmektedir:

Caminin hemen yanında Mustafa isminde bir cemaat vardı meğer o alkol almış ben bunu bilmiyordum. Namazdan çıkarken camiinin kapısı önünde beni bekliyormuş. Öfkelenerek 'Oğlum Hafız, bu köyde benden başka alkol alan yok mu?' dedi. Ben de Mustafa Amca ben sizin alkol aldığınızı bilmiyorum ki siz bana neden böyle öfkeleniniz dedim. 'Oğlum Hafız hutbede hep bana bakarak hutbeyi okudun' dedi. Ben yine ben sizin alkol aldığınızı bilmiyorum' desem de o 'Bilmiyorum diyorsun ama hep bana bakarak okudun' demeye devam etti. Ben de benim öyle bir niyetim olmadığını ve hutbeyi tüm cemaate okuduğumu söyledim. Bu arada cemaatte de aralarında ondan başka alkol alanlar varmış onlar dediler ki Mustafa amca imamın okuduğu hutbe sana değil umuma aittir deyip böylece onu ikna ettiler. Sonra kusura bakma dileyerek camiden ayrıldı. İlk imamlığım ve ilk hutbemde böyle bir olayla karşılaştım ve bir hafta doldu. Cemaate hakkınızı helal edin diyerek köyden ayrıldım. Balıkesir'e hocamın yanına gittim.¹⁵

Hafız Ömer, çocuklarına ve talebelerine bu örneği anlatarak cami cemaatinin her kesimden ve farklı düşüncelere sahip kişiler olabileceğini bu nedenle imamlık mesleğinde bu tür iletişim kazaları olabildiğini anlatmaktadır.

¹⁵ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 14-16.

1.3. Altı Minareli Camii Yılları (1960-1963)

O dönemde haberleşme için mektup önemli bir işlev görmektedir. Karatoprak Hoca, Hafız Ömer İstanbul için yola çıkmadan önce bir mektup yazmıştır. Bu mektup gideceği yerde pek çok kapıyı açacaktır. Hocası mektubu Hafız Ömer'e verir ve hiç açmadan Gönenli Mehmet Efendi Hoca'ya iletmesini tembihler. Hafız Ömer, mektubu, kurstan yataklarını ve eşyalarını alır ve Balıkesir tren istasyonuna gelir. Trenle Bandırma'ya oradan da İstanbul için vapura binecektir. İstanbul'a daha önce hiç gitmediği için yola çıkmadan önce hocası ona yolu şöyle tarif etmiştir: "Karaköy'de vapurdan ineceksin, altı minareli bir cami var o camiye doğru gideceksin. Camiye vardığında imamını bulup bu mektubu vereceksin." Hafız Ömer, yol boyunca heyecanla yolculara ara sıra İstanbul'a varmaya ne kadar kaldı diye sormaktadır. Vapur Karaköy İskelesi'ne yanaştığında sohbet ettiği yolculardan biri 'evlat sen nereye gidecektin?' diye sorar. O da hocasının tarifi üzerine 'ben altı minareli bir cami varmış oraya gideceğim' der. Vapurdaki yolcu 'Evladım bak. Şu görünen dört minareli caminin (Ayasofya) yanından geçeceksin ondan sonra altı minareli cami hemen onun karşısındadır' diyerek yolu tarif eder ve Galata Köprüsü'ne kadar ona eşlik eder. Sonra yolu doğruca takip etmesini tembihler. Hafız Ömer, yatak yorgan sırtında, bavul elinde yola koyulmuştur. O esnada yağmur yağmaya başlar. Kimseyi tanımadığından durmadan yola devam eder. Fakat yatak ıslandıkça ağırlaşmaya başlamış bu halde "altı minareli" dedikleri Sultan Ahmed Camii'ne varmıştır.

Camiye vardığında o gün Hoca'nın bir müezzini nöbettedir ona buranın imamı Gönenli Mehmet Efendi Hoca mı diye sorar. Geldiği yerin doğru olduğundan emin olduktan sonra müezzinle tanışır. Yatak ve bavulu bir tarafa bırakarak öğle namazını beklerler. Vakit yaklaştığında Gönenli Hoca Efendi camiye gelir ve öğle namazını kıldırır. Sonra sarıklıya girer. Ömer, hoca ile görüşmek için müezzinden onay alarak sarıklının kapısını çalar. Hoca içeriye buyur eder. Hafız Ömer, 'hocam ben öğrenciniz olmak için buraya gönderildim' der ve hemen Karatoprak Hoca'nın mektubunu uzatır. (Fakat Hoca daha mektubu açmadan) Ömer'e yüksek sesle "Sen hiç utanmaz mısın böyle bir delikanlı ta Balıkesir'den buraya bir kucak

sakallı imamın önüne diz çökmeye mi geldin”, “İstanbul’un barı var, plağı var, eğlence yeri var git oralara hayatını yaşa” der ve durur. Sonra mektubu açıp okuyunca Ömer’e ‘sen hafız mısın’ diye sorar. Ömer de evet Hocam der. Bu kişiyi (Karatoprak Hoca için) nereden tanıyorsun diye sorar o da ‘benim Hocam’ der. Mektubu Ömer’e geri uzatır. ‘Sana bu mektup yine lazım olur’ diyerek camiden ayrılır.

Hafız Ömer, müezzinin yanına gider olanları şaşkınlıkla anlatır. Müezzin ise belli ki duruma alışkındır. Ona ‘hafızlığın nasıl kaç sayfa yapabilirsin’ diye sorar. Hafız Ömer de bir cüz yapabilirim der. Müezzin ‘on sahife yap, güzel olsun Hoca seni akşam namazından sonra dinler’ der. Akşam vakti geldiğinde Gönenli Hoca’nın öğle vaktindeki halinden eser yoktur. Şefkatli bir sesle Hafız Ömer’e ‘Balıkesirli hemşerim gel bakalım dersi yaptın mı’ diyerek yanına çağırır. O da yaptım Hocam der ve dersi okumaya başlar, yanlışı çıkmadan okuyunca Hoca beş lira para verir. Ayrıca yatak yorganın var mı diye sorar. Ömer de evet var Hocam der. Yatağını yorganını getir şu karşı tarafta koğuş var diyerek arkadaşlarının yataklarının yanına koymasını söyler. Ömer hemen Hoca’nın yanından ayrılır ve karşılaştığı bir talebeye ‘burada koğuş varmış Hoca Efendi oraya gitmemi söyledi’ der. O talebe tebessüm ederek ‘şu yatakların olduğu yer koğuş oraya yataklarını yerleştirebilirsin’ der. O zaman anlar ki caminin içi gündüz dershane, akşam yatakhane. Böylece Sultan Ahmed Camii’nde kalmaya başlar. Velhasıl Hoca ile ilk karşılaşmada böyle bir talebelik samimiyet sınavı atlatmış ve İstanbul’da talebelik dönemi başlamıştır.

1.4. Tekbir Al Oku Sübhanekeyi!

Hafız Ömer İstanbul’da talebeliği boyunca Gönenli Hoca Efendi’nin yönlendirmesi ile başka hocalardan da ders alır. Bu hocalarından biri, Kesik Bacak İsmail Efendi’dir (1905-1972).¹⁶ Bu hocası ile olan hatırasını şöyle anlatmaktadır:

¹⁶ Batı Trakya’nın Serez şehrinde 1905’te dünyaya gelen İsmail Efendi, ilk öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra ailesiyle İstanbul’a gelir Üsküdar Toptaşı’na yerleşir. Toptaşı Askeri Rüştiyesine kaydolur. Çok hareketli bir çocuk olan İsmail Efendi, okuldan eve dönerken bindiği tramvaydan düşerek iki bacağını birden kaybeder. O günlerde hoca, dayısı Fatih Camii dersiamlarından ve Şehzadebaşı

Gönenli Hoca, bizi talebeliğe kabul ettiği günün ertesinde -kendisine dersi verdikten sonra- arkadaşlar ile Fatih Camii'ne Kesikbacak İsmail Efendi'ye (Bayrı) talim dersine yönlendirdi. İsmail Efendi 21 gün boyunca 'tekbir al oku Sübhaneke'yi' diyerek her gün talim dersi olarak Sübhaneke'yi okumamı istiyordu. Ama şurada yanlışın var veya şurayı düzeltmelisin demezdi. Artık 21. gün ben kalfa arkadaşlardan birine 21 gündür aynı dersi okuyorum. Hoca git çalış da gel diyor. Şu benim dersimi dinleyebilir misin? Diyerek ricada bulundum. O esnada Hoca'nın bizi uzaktan bizi gördüğünü fark ettik. Ertesi gün derse gelip Sübhaneke'yi okuduğumda hoca artık dersi geçebilirsiniz dedi. Böylece Sübhaneke duasını 22. gün geçebildim. Bu da bir hatıra olarak kaldı.¹⁷

Talim derslerinin devam ettiği dönemde Hafız Ömer arkadaşları ile Sultan Ahmet Camii'nde kalıp, Fatih Camii'ne talim dersine devam etmektedir. 1960-61'li yıllarda Türkiye'nin siyasi atmosferinden etkilenmemeleri mümkün değildir. Bu zor zamanları hatıratında detaylı bir şekilde yazmasa da hocalarının, öğrencilere derse toplu halde gelmemelerini ve yolda dikkatli olmaları gerektiği tavsiyelerine yer vermektedir.

Camii şeyhülkurrası Serezli Ahmed Şükrü Efendi'nin himayesine hafızlık yapar. Daha sonra Of'lu Mehmet Aşikkutlu ile reisülkurra Varnalızade Hamdi Efendi'den aşere takrib okuyarak icazet alır. Bekir Haki Yener ve Ömer Nasuhi Bilmen'in derslerini takip ederek hadis ve fıkıh ilmini geliştirir. Derslere devam ederken bir yandan ticaretle de uğraşmaktadır. 1930 yılında ise ticaret işlerini bırakarak tamamen öğrenci yetiştirmeye vaktini tahsis eder. Zira onca Kur'an ilmine dair bilgilerini ticaret hayatı içinde heba etmek istememiştir. 1931'de Afyon Şuud'ta fahri Kur'an Kursu hocalığı yapar. Orada evlenir ve dört çocuk sahibi olur. 1932'de çıkan soyadı kanunu ile Bayrı soyadını alır. 1952 yılında İstanbul Fatih'te Dülgerzade Camii Kur'an Kursu'na naklen gelir. 1953'te Raif Bahriyeli ile hacca gider. Dülgerzade Camii'nde yirmi yıl kadar görev yaptıktan sonra 1972 yılında emekli olur. İsmail Efendi de İstanbul'da en çok talebe yetiştiren hocalardan biridir. Gönenli Mehmet Efendi Hoca gibi o da talim ve tecvid konusunda pek çok aşere takrib talebesi yetiştirmiştir. Maaşının bir kısmını öğrencilerine harcamak üzere her ay Gönenli Mehmed Efendi'ye göndermiştir. 11 Kasım 1972 yılında vefat eden Hoca'nın naaşı Edirnekapi Şehitliğinde 18. Adaya defnedilir. Bacaklarının kesik olması onun kendine olan özgüveninden bir şey kaybettirmemiştir. Hayatı boyunca saygın ve hizmet dolu bir yaşam sürdürmüştür. Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*, 211-212.

¹⁷ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 24.

1.5. Nuruosmaniye’de Talim Dersleri

Hafız Ömer, Fatih Camii’nde derslere bir süre devam ettikten sonra Gönenli Mehmed Efendi Hoca’nın yönlendirmesiyle Nuruosmaniye Camii’nde ders veren Hacı Hafız Hasan Akkuş Hoca’da (1885-1972)¹⁸ talim derslerine devam eder. Hocası ile ilk karşılaşmasını hatıratında şöyle anlatmaktadır:

Kış mevsiminde Sultan Ahmet’ten Fatih’e gidinceye kadar rahmet ve kar yağdığı günlerden birinde ıslanmışım. O gün giysiler üzerimde kurumuştur. Bu sebepten olsa gerek ağır bir şekilde rahatsızlandım. Gönenli Hocam, bana doktora vermem için bir pusula yazıp Aksaray Gureba Hastanesine¹⁹ gitmemi söyledi. Doktora varınca pusulayı verdim. Beni muayene etti. Sonra yatıp kalktığımız yeri sordu. Ben de Sultan Ahmed Camii’nde kalıp Fatih’e derse gittiğimizi söyledim. Sonra Doktor, ‘Hoca Efendi’ye selam söyle seni yakın bir Hoca’ya göndersin’ diyerek bir pusula yazıp elime verdi. Ben de camiye gidince Hoca Efendi’ye pusulayı

¹⁸ Hacı Hafız Hasan Akkuş, Ankara’nın Kızılcahamam ilçesinin Başkonak köyünde 1885’te doğmuştur. Akkuş, ilk eğitimini babasından alır. İlkokulu Sirkeci Hamidiye Mektebi’nde tamamlar. Hıfzını tamamladıktan sonra da Ayasofya Merkez Rüstiyesini bitirir. 1913 Çemberlitaş Dizdariye Camii’ne müezzin olur. Burada müezzinlik yaparken Ayasofya Medresesi’ne de devam eder. 1915’te askere alınıp Yemen cephesine sevk edilir. Yedek subay olarak askerliği sırasında İngilizlere esir düşer. 1918 yılında yapılan anlaşma sonucu esaretten kurtularak yurda dönmüştür. Askerlik dönüşü Dizdariye Camii müezzinliğine devam eder. Bu arada Tabak Yunus Camii imamı Hafız Hasan Efendi’den kıraat-i seb’a, aşere ve takrib dersleri alır. 1926 yılında Nuruosmaniye Camii baş imamı olan ve Akrepoğlu Osman Nuri Efendi adında bir zattan takrib dersi okur. Ayasofya dersiamlarından Ama Hafız Halil Efendi’den ders alır. 1936 yılında Akrepoğlu’nun Adapazarı’na gidişi ile başımam olur. 1940-50 arası dönemde ilk defa Nuruosmaniye Külliyesi’nde resmi bir Kur’an Kursu açmaya muvaffak olur. Nuruosmaniye Kur’an Kursu Cumhuriyet dönemi açılan ilk resmi statüde Kur’an Kursudur. Bu kursun açılmasında gösterilen kolaylık Hasan Akkuş’un, Atatürk’ün de sevip hürmet ettiği Türkiye ilk Diyanet İşleri başkanı Rıfat Börekçi’nin sayesinde. Hasan Akkuş, kendine has okuyuşu ve nağmeleriyle bir ekol olurken sosyal ilişkileri ve sempatisi ile gönüllerde taht kuran bir şahsiyettir. Kendi isteği ile 1972’de emekli olan Akkuş, 8 Ocak 1972’de vefat eder. Namazını Hendekli Abdurrahman Efendi (Gürses) kıldırılmıştır. Kabri Zincirlikuyu mezarlığındadır (14/3 ada) Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur’an ve Mevlithanları*, 40.

¹⁹ Günümüzde Bezmialem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi olarak hizmet veren kurumdur.

ilettilim. Bunun üzerine Hocam, bana 'sen o Balıkesir'den getirdiğin mektubu ne yaptın' diye sordu. Ben de mektup duruyor Hocam dedim. O mektubu alarak Nuruosmaniye'ye gitmemi söyledi. Ben de Nuruosmaniye'ye giderek Hacı Hafız Hasan Akkuş Hoca Efendi'ye mektubu verdim. Hoca hemen "tekbir al Sübhaneke'yi oku bakalım" dedi. Okuyuşumu duyunca talim dersi aldığımı anlayarak kimden ders aldın dedi. Ben de İsmail Hoca Efendiye gittiğimi söyledim. Bu esnada mektubu açıp baktığında 'Karatoprak Hoca zaten seni bize yollamış evlad' dedi. Sonra hıfzın nasıl diye sordu ve Kur'ân'dan muhtelif yerlerden okuttu. Hıfzım hakkında bir yorum yapmadı Karatoprak Hoca ile bir hatırasını anlattı. "Senin hafızlığa çalıştığın hocanı tanıyorum diyerek tebessümle 'o burada okurken beni uğraştırırdı' dedi. Ben de merakla Hocam ne yapıyordu diye sordum. Hoca yumurta topuk ayakkabı giyer ve fötr şapka takardı. Derslere böyle geldiği zaman ben şapkasını alırdım fakat o yine Eyüp Sultan'a gider orada bir mihrabiye okuyarak yine bir fötr şapka alıp giyerdi. Ben onun fötrlerini almaktan usandım, o geri satın almaktan usanmadı ve böyle derslere devam ederdi.²⁰ Bu sohbetten sonra dersin nerede diye sordu. Fil Suresinde kaldığımı söyledim. Oradan başlatarak kıraat derslerine Hoca'da devam ettim.²¹

Bu zaman zarfında Hacı Hafız Hasan Akkuş Hoca'ya derslerini vermek için Nuruosmaniye'ye gelmeye akşamları yine Sultan Ahmed Camii'nde kalmaya ve mukabele okumaya devam etmiştir.

Gönenli Hoca'nın sistemine bakıldığında talebelerinin eğitim sürecinin başından sonuna takip etmekte ve o dönem kıraat konusunda işini zirvede yapan tüm hocalara öğrencilerden beklenen kıvam oluşana kadar tedris almalarını sağlamaktadır. Bu şekilde pek çok hafız rahle-i tedrisinde yetişmiştir. Talebelerin sadece derslerini takip etmekle kalmayıp kendisi de bizzat akşamları Sultan Ahmed Camii'nde on sayfa mukabele geleneğini sürdürmüştür. Dersinde yanlış çıkmazsa öğrencilere harçlık verir talebenin lokantada bir öğün

²⁰ Karatoprak Hoca, Balıkesir'de görevli olduğu yıllarda da fötr şapka giymeye devam etmiştir. Bazen bu cami cemaati tarafından tuhaf karşılasa da Kur'ân okuyuşu ve her düşünce ve görüşe açık kişiliği ile camiye gelen tüm cemaatin gönlünde yer edinmiştir. Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*, 226.

²¹ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 25-29.

yemek yemesini sağlamaktadır. Talebe okurken yanlış çıkarsa Hoca'dan o gün harçlık yoktur. Dolayısıyla lokantada yemek hakkı da olmaz. Hafız Ömer, talebeler olarak biz "Sultan Ahmed'de okurken nasıl oluyor da Mahmutpaşa'da lokanta sahibi bizim derste yanlış yaptığımızı anlıyordu, o zaman telefon da yoktu. Hoca ile lokanta sahibi sakallı hacı bir baba nasıl haberleşiyorlardı orasını hiç aklımız almazdı" şeklinde anlatıyor.

Gönenli Hoca ayrıca talebelerine görev alması konusunda da yönlendirmelerde bulunmuştur. Bu hatıratında şöyle anlatılmaktadır:

Bir gün Gönenli Hoca Efendi beni yanına çağırdı. Evladım bu hoca ile müftülüğe gideceksin dedi. O hoca Salkım Söğüt Cami imamı Hafız Burhan idi. Beraber Süleymaniye'ye İstanbul Müftülüğü'ne gittik. Zamanın İstanbul müftüsü Bekir Haki Yekta Efendi, Eminönü müftüsü Ali Yekta Efendi²² ve Fatih müftüsü Abdurrahman Güzel Yazıcı odada oturmaktaydılar. Ben ve Hafız Burhan üç müftünün bulunduğu odanın kapısını çalarak içeri girdik. Müftüler bize hoş geldiniz dediler. Hafız Burhan Hoca'ya bu talebe kim diye sordular. O da Balıkesirli Hafız Ömer diye beni tanıştırdı. Müftüler, evladım seni buraya kim gönderdi diye sordular. Ben de Gönenli Mehmed Efendi'nin talebesi olduğumu söyledim. Oku bakalım Fatiha'yı diyerek sınavı başlattılar. Okumaya başlayınca sureyi bitirmeden dur dediler. Hafız Burhan'a bu talebe görev yapabilir diyerek hemen elimize üç müftünün imzasının bulunduğu bir belge verdiler. Sonra biz Hafız Burhan ile Sultan Ahmed'e döndük. Gönenli Hoca ne oldu diye sordu. Ben elimdeki imzalı belgeyi verdim. Bana, sen yataklarını al Hafız Burhan ile Salkım Söğüt Camii'ne (Sirkeci tramvay

²² Ali Yekta Efendi, 1891 yılında Bursa'nın Gemlik ilçesinde dünyaya gelir. On iki yaşında iken İstanbul'a giderek çeşitli hocalardan ders almıştır. 1927 yılında Darülfünun Hukuk Fakültesi'nden mezun olur. İlk görevine 1924 yılında Mimar Ayaş Camii'nde başlar. 1952 yılında bir süre Mushafları inceleme Kurulu başkanlığına vekalet eder. Pertevniyal Valide Sultan, Şehzadebaşı ve Hırka-i Şerif camilerinde görev yapmıştır. 1951 yılında Fatih müftülüğüne vekaleten, 18 Aralık 1954 yılında ise asaleten tayin edilir. 7 Haziran 1955'te buradan ayrılır. 1960'ta ise Eminönü Müftülüğüne vekaleten atanır. Bu görevini 1965 yılına kadar sürdürmüştür. Ayrıca İstanbul müftülüğüne de dersiam olarak atanmıştır. 1914 yılında Çanakkale cephesinde savaştığı da bilinen Ali Yekta Efendi, 4 Ocak 1966 yılında vefat etmiştir. Alparslan, *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*,193.

durağı ile Güllhane durağı arasında bulunan Karaki Hüseyin Çelebi Camii adıyla bilinmektedir.) yerleşmemi istedi.²³

Hafız Ömer, Hafız Burhan Hoca ile eşyaları alarak oraya yerleşir. Orada namazları kıldırıp yine Nuruosmaniye'ye derse gitmeye devam etmiş sekiz ay kadar imam vekili olarak görev yapar. Bu esnada yoğunluk olduğu günlerde Mecidiye Kur'ân Kursu'ndaki²⁴ talebelere kıraat dersi verir. Bu şekilde bir süre görevine ve derslere devam etmiştir.

Bu camide bir hatırası şöyledir:

Bir gün sabah namazında Salkım Söğüt Camii'nde sarık ve cübbeyi giydim mihraba geçtim arka sağıma bir baktım İstanbul müftüsü Ali Yekta Efendi ve Fatih müftüsü Abdurrahman Güzel Yazıcı, sol tarafıma baktım kendi köyümden altı veya yedi cemaat vardı (İstanbul'a hastane için gelmişler). Tekbir aldım ama hiç elbisemde kuru yer kalmadı desem mübalağa olmaz. Namazdan sonra mihrabiyeyi okudum. İstanbul müftüsü kalktı bana doğru yürüdü ve ben hemen kalktım eline kavuştum elini öptürmedi. Evlat sana asli görev verelim dedi. Bu da unutamadığım hatıralardan biridir.²⁵

Bu zamanlar yirmi yaşına bastığı döneme denk gelmektedir. Askerlik için yoklamaya çağrılır.

²³ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 31-33.

²⁴ Mecidiye Kur'ân Kursu'nda yine Karatoprak Hoca'nın öğrencisi Ömer Aycan yıllarca talebe yetiştirmiştir. Ömer Hoca ile Hocaları Karatoprak ve Salkım Söğüt Cami imamı Hafız Burhan vesilesi ile tanışmıştır. Emekli olduktan sonra memleketi Aslantepecik'te ikamet etmektedir. Hafız Ömer'in sağlığında görüşmeye devam ettiği arkadaşlarından. Ömer Aycan, Telefon Görüşmesi 14.11. 2024.

²⁵ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 34.

1.6. Askerlik Yılları (1963-1965)

Hafız Ömer, İstanbul-Eminönü askerlik şubesinde muayene olarak 1963, Nisan ayının 23'ünde askere gider. Askerde önce Kütahya'da temel eğitimini tamamlar fakat dağıtımı hemen çıkmaz. On başı terfiye takar ve ondan sonra gelen devrede bir manga verirler. Hafız Ömer onlara eğitim yaptırırken bir İzmir'e bir de Diyarbakır'a sevkiyatı çıkar. Salih Zeki isminde komutanı Ömer'i Diyarbakır'a göndereceğini söyler. Sülüs kağıdını eline verirler Diyarbakır'a yola çıkar. Fakat dosyaları İzmir'e gitmiş olduğu için nöbet ve içtimaa çıkmaz. Üç ay sonra dosyası gelir ve bölük odasına çağırırlar. Silah teslim ederler. O dönemde kışladaki caminin imamı terhis olmuştur. Maruf Giray isminde yüzbaşı odasına çağırır ve 'Ömer evladım sen hafızmışsın. Silahını teslim et bugünden sonra sana nöbet yazılmayacak ve içtimaa çıkmayacaksın imamlık görevine devam edeceksin' der. Hafız Ömer böylece askerde 18 ay kışla camisinde imamlık görevi yapmıştır.

Askerlik yıllarında aklında kalan birkaç hatırasını şöyle anlatmaktadır: Emin Alpkaya isminde tuğgeneral vardır. Cuma selasını verdiğinde ilk önce camiye gelerek imamın arkasında saf tutan birisidir. Bir gün Hafız Ömer bu komutan ile odasında görüşmek ister. Komutan da Ömer'le görüşmeyi kabul eder. Odasına girdiğinde Tuğgeneral Ömer'e 'Hocam otur, odaya girince burada askerlik bitti sen benim Tanrı misafirimsin' diyerek samimi davranır. Komutan

ikramda bulunur ve ‘görüşme isteme sebebin nedir’ diye sorar. Hafız Ömer, ‘Komutanım bizim de ezanımız şehrin ezanları gibi hoparlörden okunsa nasıl olur’ diyerek kışla camiinde ezanın hoparlör ile okunması talebini iletir. Komutan hemen emir verir. O günden sonra kışla caminde ezan artık hoparlör ile okunmaya başlar. Halktan bazı kişiler bu uygulamadan memnun kalırlar.

Hafız Ömer askerlik döneminde isteyen arkadaşlarına camide kıraat dersi verir. O arkadaşlarından bazılarının terhis olduktan sonra imam, müezzin veya Kur’ân Kursu öğretmeni olarak görev aldıklarını hatıratında bahsetmektedir.

Askerliği bittikten sonra terhis vakti geldiği gün Hafız Ömer, bölük flamasını, silahını, üniformasını teslim eder. Terhisini de eline verirler nizamiye kapısının önüne gelir. Bir asker arkadaşı koşarak yanına gelir ve ona Maruf Giray yüzbaşı seni çağırıyor der. Ömer dönerek yüzbaşının odasına varır. Yüzbaşı ‘evlat depoya git elbiselerini al, tabancanı al, flamayı al, sivilleri çıkar asker ol’ der. Ömer şaşırır ‘niye yüzbaşım benim askerlik bitmedi mi yoksa!’ diye sorar. Yüzbaşı ‘evlat sen beni dinle bir daha merasime çık. O da sivil hayatında bir anın olsun’ der ve tekrar bir daha merasime çıkar. Merasimden sonra 1965 Nisan ayının 23’ünde terhis olur.²⁶ Bu da onun için unutulmaz bir anı kalmıştır.

1.7. Siirt’te Arapça Eğitimi

Hafız Ömer, askerlik sonrası Siirt’in Kozluk ilçesine Arapça öğrenimi için gider. Kozluk o dönemde medreseleri ile ünlüdür ve birçok âlimin uğrak yeridir. Dönemin Kozluk müftüsü Molla Cemil’dir. Hafız Ömer’i, talebesi olan Sason Müftüsü Molla Hasib’e gönderir. Bu iki zat yörede ilmi ile öne çıkan meşhur hocalardandır. Hafız Ömer’in yanına Zülfikar Karagöz adında bir kalfayı da vererek birlikte Sason’a gönderirler. İkisi birlikte orada bir ilim yuvasının açılmasına vesile olurlar. Orada bir müddet kaldıktan sonra Molla Cemil, Hafız Ömer’i Kozluk’a çağırır ve cumadan evvel yarım saat Hıdır Beki Camii’nde Kur’ân okumasını talep eder. Kozluk’taki öğrencilere de kıraat dersi vermesini ister. Üç ay bu şekilde hem

²⁶ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 38-43.

Arapça öğrenir hem de kıraat dersi verir. Fakat daha sonra buradan ayrılmak durumunda kalır. Hafız Ömer bu olayı hatıratında şöyle anlatmaktadır:

Bir gün yanında tabanca olan bir genç, çarşıda geziyordur. Bir asker, bu gençteki silahı görür. O genç, asker silahı benden alır diye kaçır, asker de takip edince askere ateş açar. Ondan sonra asker, o genci yakalamak için takip eder fakat yakalayamaz. Emniyet amiri bu olay üzerine o gencin kim olduğunu araştırır ve müftünün öğrencilerinden biri olduğu tespit edilir. Bu nedenle Emniyet Müdürlüğü her seferinde müftüyü bu talebe seninmiş diyerek onu bulması konusunda ikaz eder. Bu olay üzerine bir gün müftü derse geldiğinde bize 'Çocuklar beni çok rahatsız ediyorlar, herkes başının çaresine baksın' dedi. Biz de bunun üzerine hizmetleri yarım bırakarak dönmek zorunda kaldık.²⁷

Siirt Kozluk'ta aldığı Arapça eğitimi ve hizmetleri güvenlik gerekçesi ile yarım kalır ve Hafız Ömer tekrar İstanbul'a dönmeye karar verir.

1.8. Memleketten Mektup: İstanbul'u Köyüne Götürmek

Hafız Ömer bu olay sonrasında tekrar İstanbul'a gelir ve yeniden Gönenli Mehmed Efendi ve Hacı Hafız Hasan Akkuş Hoca'nın derslerine devam eder. Bir hafta kadar Sultan Ahmet Camii'nde kalmıştır. Gönenli Hoca, o dönemde Divan yolundaki Firûz Ağa Camii²⁸ imamı Bekir Topaloğlu'nun (1932-2016)²⁹ vekaletini yapması için görevlendirir. Böylece Firûz Ağa Camii'ne taşınır. Caminin

²⁷ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 46-47.

²⁸ Firuz Ağa Camii, II. Bayezid'in hazinedar başı Firuz Ağa tarafından 1491 yılında yapılmıştır. Sultan Ahmed Camii ve Ayasofya Camii'nin arasında bir konumda olup Sultan Ahmed Tramvay durağı önünde yer almaktadır.

²⁹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Kitâbü't-Tevhîdî'ni Muhammed Aruçi ile tercüme ve yayına hazırlaması yanı sıra kelim alanında yaptığı pek çok akademik çalışmalarıyla bilinen Bekir Topaloğlu, 1952 yılında geldiği İstanbul'da imam-Hatip Okulu'na kaydolar ve 1959'da burayı birincilikle bitirdikten sonra aynı yıl yeni açılan İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ne girme hakkı kazanır. Sultanahmet'te bulunan Firuz Ağa Camii'nde bir süre imam-hatip olarak görev yapmıştır. Pek çok akademik çalışmaya imza atan Bekir Topaloğlu, 2016 yılında vefat etmiştir. İlyas Çelebi, "Bekir Topaloğlu", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV, 2019), 2:603-606.

sermafilinde kalmaya başlar. Orada kalırken yine askerden önce olduğu gibi Sultan Ahmet'te akşam namazından sonra on sahife mukabele okumaya devam etmektedir. Bir akşam okudukları mukabele, tarak fabrikası sahibi adına okunmaktadır. Hafız Ömer, bu fabrika sahibinin onu eğitim hayatı boyunca destekleyen sponsoru olduğunu sonradan şöyle öğrenecektir: Fabrika sahibi bir gün Firûz Ağa Camii'ne namaza gelir ve namaz sonrası ona Hafız Ömer sen misin? diye sorar. Ömer de evet efendim benim buyurun der. Biraz sohbet ederler fabrika sahibi 'Sen kimin hafızı olduğunu biliyor musun' diye sorar. O da 'hayır efendim bilmiyorum' diye cevap verir. Fabrika sahibi, 'sen benim hafızımdın' diyerek orada tanışmış olurlar. Meğer Gönenli Mehmed Efendi Hoca, himayesinde olan her öğrenciyi bir iş adamı veya esnafa zimmetler ve eğitim süreleri boyunca hafızların iâşe ve ihtiyaçlarını onların karşılamasını sağlamıştır. Tanışma faslı bittikten sonra fabrika sahibi 'seni bizim Sağmalcılar'daki fabrikaya götürüyüm' der ve birlikte fabrikaya giderler. Fabrika sahibi Ömer'e senin kabiliyetin iyidir. Şu makinenin başına otur bakalım diyerek ustaya işi tarif etmesini söyler. Usta işi gösterir ve Hafız Ömer üç vardıyanın yapmış olduğu tarak ve çerçeveleri cilalayarak bitirir. Fabrika sahibi 'Oğlum Hafız, camide senin işin beş buçuk altıda bitiyor sen bundan sonra buraya gelip bu işi de yapabilirsin' diyerek yaptığı bu iş karşılığında ona harçlığını verir.³⁰ Böylece ders ve namaz vakitleri aksamayacak şekilde orada kısa bir süreliğine çalışmıştır.

Biraz zaman geçer ve bir gün memleketinden komşuları ve uzaktan akrabası olan İsmail Aydemir adında bir öğretmen, İstanbul'a Ömer'in görev yaptığı camiye gelir ve babasının köye gelmesini istediği konusundaki talebini iletir. Ömer, hocasına babasından haber geldiğini ve kendisini köye çağırdıklarını söyler. Hocası, git bakalım evladım der. Cuma namazını Firûz Ağa Cami'nde kıldırır. Bekir Topaloğlu Hoca'ya da memleketine gideceğini bildirir. Cuma akşamı otobüse biner. Cumartesi memleketine gelir. Babasına 'hayır olsun baba beni çağırmışsın' der. Babası da 'oğlum artık biz senin dönmeni istiyoruz. Burada mahallemizde Camii Kebir'e kadro geldi komşular

³⁰ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 49-50.

da senin burada imam olmanı arzu ediyorlar' şeklinde aralarında bir konuşma geçer. Ömer, bu duyduklarına canı sıkılır ve 'ama ben İstanbul'da okuyorum' dese de annesi ikna için olsa gerek 'dönmezsen sütümü helal etmem' şeklinde ağır konuşur. Bu konuda kararlı olan babası ertesi gün Ömer'i de yanına alarak Savaştepe Müftülüğü' ne giderler. Müftüye 'benim oğlum İstanbul'da okuyor, mahallemize kadro geldi oğlum müracaat etse olur mu' diye sorar. Müftü de on iki kişi müracaat etti Ömer'le birlikte on üç kişi oluyor şeklinde cevap verir. İmtihan ne zaman diye sorarlar. Müftü, 'yarın' diye cevap verir. Ertesi gün Savaştepe Müftülüğünde sınav olur. Kurulda milli eğitim müdürü diğeri müftü bir de İstiklal Camii imamı Ali Osman Ocak vardır (isimlerini sonradan öğrenir). Müdür, 'sen ilk okulu kimde okudun' diye sorar. Hafız Ömer, cevap verir. Sonra bir araba kömür bir küfe yumurta hesabı sorarlar. Ömer hesapları yapar ama hiç Kur'ân'dan okutmazlar. Ona İstanbul'da aldığı eğitime dair sorular sorarlar. O da cevap verir. Sonra sınav sonucu açıklanır. Müftü 'Hemen göreve başlayabilirsin' der.³¹

Ömer sınavı kazandığını öğrenir fakat ikilem içindedir. Babasına ben bu durumu hocalarıma izah etmeliyim diyerek tekrar İstanbul'a döner. Gittiğinde Firuz Ağa Camii'nde bir mevlit programı vardır. Orada bu müşkül durumu hocalarına bildirir. Firuz Ağa Camii'nde Mahmud Hocaefendi³² adında bir büyüğüne de anlatır. Diyalog şöyle geçmiştir:

*Hoca bana, burada senin gibi köyünden kaç tane okuyan talebe var diye sordu. Ben, benden başka yok Hocam dedim. Hoca, bana 'İstanbul'a herkes gelip okuyamaz burada kalamıyorsan İstanbul'u köyüne sen götürürsün' dedi. Bunun için İstanbul'dan ayrılmak istemesem de ayrılma sebebimden birincisi babamın isteği ve annemin ağır konuşması ikincisi de Mahmut Hoca'nın bu tavsiyesidir.*³³

³¹ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 51-53.

³² Hatıratı bahsedilen Mahmut Hoca Efendi'nin soyadı "Afen" olduğu tahmin edilmektedir. Metinde meydana gelen deformasyon sebebiyle tam okunamamıştır.

³³ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 54.

Bundan böyle Mahmut Hoca'nın bu sözü, Hafız Ömer için hayatında bir pusula olur ve memleketinde göreve başlamak için İstanbul'dan ayrılır. Artık hizmet yılları başlamıştır.

2. Memleketinde Hizmet Yılları

2.1. Camii Kebir'de İlk Görev (1965 sonu)

Hafız Ömer, resmi olarak 23 yıl, vekaleten ve askerlik yılları da dahil edilirse toplam 28 yıl görevde bulunmuştur. Görev yaptığı dönem ve emeklilik sonrası her zaman 30 ila 50 arasında her zaman talebesi olmuştur. İlk olarak memleketi olan Sarıbeyler Camii Kebir'de imamlığa başlar. Henüz 23 yaşındadır. Göreve başladıktan üç yıl sonra 1969 yılında evlenir. O süreçte babası rahatsızlanmıştır. Babasını hastaneye götürüp ilgilense de hastalığı teşhis edilemez.³⁴ Evliliğinden üç ay sonra babası tahmini 52 veya 55 yaşlarında vefat etmiştir.

Hafız Ömer, Camii Kebir'de imamlık yapmaya başladığı andan itibaren köyün gençlerini camiinin odasında okutmaya başlar. O dönemde köyde Hafız Ömer diye başka bir hafız daha vardır. Cami cemaatinden bazı kişilere ben mukabele okuyayım beni dinleyiverin diye ricada bulunur. Çünkü imamı hafız olan cami, cemaatinin de yüzde sekseni imamlık yapacak kadar Kur'an'ı okuyacak durumdadırlar. Tabi Ömer yaş olarak diğer Hafız Ömer'den genç olduğu için cemaat onu çocuk hesabına alıp mukabelesini dinlemek istemezler. Böylelikle kendi mahallesinde görev yapmanın ilk zorlukları ile böyle karşılaşmıştır.

Bu zaman diliminde bir gün Soma'nın Karacahisar Köyü'nden bir hafız köye düğüne gelir. Yatsı namazına Camii Kebir'e gelir. İhlas Suresini okumaya başlar. O İhlas'ı bitirince Hafız Ömer cemaatin birinden sarığı ve cübbeyi ona gönderir. Kendisi de müezzinlik yapar. Misafir namazı kıldırır. Namazdan sonra cami odasına geçerler. Misafir, Hafız Ömer'in hafız olduğunu öğrenince ona Kur'an'dan soru sormaya başlar. Bir buçuk saat şuradan oku, buradan oku diye âyetleri başlatır, gerisini onun okumasını ister. Hafız Ömer'i Allah utandırmaz her sorduğu âyetin devamını okuyabilir ve son olarak Meryem

³⁴ Ailesinin İstanbul'dan dönmesi konusundaki ısrarının sebebi, babasının rahatsızlığı olduğu tahmin edilmektedir.

Suresi'nin son sayfasını okumasını ister. Ömer, bu sorulara son vermek için 'ben orayı ezberlemedim, bir buçuk saattir bana soru soruyorsunuz okursam ne yapacaksınız' diye latife yapar. Misafir, 'sana 135'lik traktörüm var onu vereceğim' der. Cemaatten Hüseyin Zengin isminde biri de Ömer'e 'sen okuyamazsan ne yapacaksın' diye sorar. O da 'babamdan miras bir evim var ben de onu vereceğim' der. Ömer okumaya başlar ve sahife biter. Misafir hafız, tebessüm ederek 'yol yakın mı' diye sorar. Hüseyin (Zengin)Amca 'ne oldu hafız kaçacak mısın? Odanın sol tarafının yol var' der. Misafir Besmele çeker hem hüzünlenir hem de tilavete devam eder âyet bittikten sonra cemaate dönerek 'bu muhitte birinci hafız ben isem ikinci de Hafız Ömer'dir' diyerek hocanızın kıymetini bilin şeklinde bir tembihte bulunur. Bundan sonra cemaat Hafız Ömer'in Kur'ân ilmine dair bilgisine daha çok kıymet vermeye başlayarak çocuk gözüyle bakmaktan vaz geçerler. Öyle ki Balıkesir'e ve İstanbul'a gitmezden evvel köyde onu okutan hocaları dahi ondan kıraat dersi almak isterler. Hatta Hulusi Hoca, 'ben Hafız Ömer'in hocasıyım o da benim hocam' diye latife yapar.³⁵

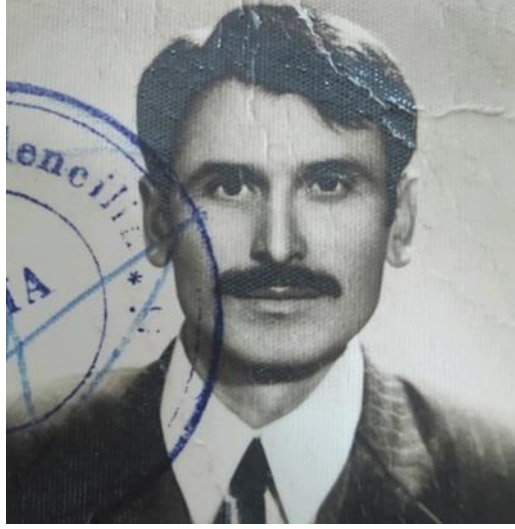
Bu süreçte kış aylarında camiinin odasında ilmiyal dersleri okutmaya devam eder. Cemaatten yaz kış kırktan aşağı talebesi olmaz. O camide dokuz yıl görev yaptığı yıllarda hiç talebe okutmadığı zaman olmamıştır. Bu arada bazı yakın köylerden de okumaya gelenler olur. Talebeler artınca Hafız Ömer, köyün muhtarına Kur'an Kursu'na ihtiyaç olduğunu bildirir. Kendi görev yaptığı yer müsait olmadığı için Cumhuriyet Camii'nde Kur'an Kursu açmak istese de o caminin cemaati ve imamı orada kursun açılmasına rıza göstermezler.³⁶ Sonra Hacı Mehmet Yılmaz (Hacı Yani lakabında) isminde bir hayırsever hem cami yeri hem de Kur'an Kursu yeri için bağış yapar. Kur'an Kursu için cami cemaati ile dernek kurarlar ve yardımlarla önce Kur'an Kursu binası yapılır. -Yıllar sonra da cami Hacı Mehmet Yılmaz adına inşa edilmiştir.- Böylelikle Camii Kebir'de

³⁵ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 55-56.

Cumhuriyet Camii, Taşdibi olarak da adı bilinmektedir. Bu caminin odası Cumhuriyetin ilanından hemen sonra 1924 yılında Sarıbeyler İlkokulu olarak açılır. Daha sonra okul yeri taşınır. Bu caminin odası Sarıbeyler'de diğer cami odalarına göre eğitim-öğretim için daha uygundur.

dokuz sene görev yapar fakat memleketinde kendi doğduğu mahallede imamlık yapmak onun için ayrı bir imtihan olmuştur ve bazı sebeplerden dolayı imamlıktan istifa etmek durumunda kalır.³⁷

2.2. Madencilik ve Çiftçilik Günleri

Hafız Ömer istifa ettikten sonraki günleri şöyle anlatır:

İstifa ettiğim gün çalışmak için Soma Çamlınyit Maden'ine girdim. Orada çalışırken madende bir çam ağacı vardı yattığımız yere yakın. O çam ağacı benim hıfzımı tekrar ettiğim yerdi. İşten çıkınca orada ağacın gölgesinde ders çalışırdım. Dokuz ay sonra madeni bıraktım. Sonra bir çift öküz aldım. Babamdan kalan tarlalar vardı bir buçuk yıl da onları ekerek çiftçilik yaptım. Fakat yine de içimde bunun için okumadın diyen bir ses vardı. Bir gün Balıkesir'e gittim ve müftülüğe uğradım. Müftülük memuru arkadaşım haftaya imtihan var müracaat et dedi. Ben de müracaat ettim ve eve geldim hanıma dedim ki benim öküzüm, ineğim hiçbir şeyim yok ben ders çalışmaya başlıyorum dedim. Bir hafta sonra Balıkesir'e gittim müezzinlik imtihanına

³⁷ İstifa etme kararını almada etkili olan sebebi hatıratında yazmamakla birlikte göreve başlama yaşının genç olması hasebiyle (23-24 yaşlarında) hatıratında cemaatin kendini çocuk gibi görmelerinden bahsetmesi fikir vermektedir. Bir de başta da ifade edildiği üzere 1965 yılına kadar imamlık mesleği köy halkı tarafından tutulan hocalarla sürdürülmüştür. Muhtemelen o dönemin imam algısı ve Hafız Ömer'in zorluk yaşama sebeplerinden biri olduğu düşünülebilir.

*girdim ve beş kadro açılmıştı 52 müracaat vardı. Sözlü imtihanına girdim iyi geçti bana dediler ki yazılıya iyi çalış. Ege Otel’inde altı kişilik bir odada yer ayırttık ve altı arkadaş orada kaldık. Benim yatağıma dışardan sokak lambasının ışığı vuruyordu. Ben o gece on tane soru çıkardım ve onlara çalıştım. Ertesi gün sınavda soruların çoğu bu çalıştığım yerlerden çıktı ve ben ikinci olarak imtihanı kazandım.*³⁸

2.3. Yolçatı Camii ve Savaştepe İmam-Hatip Okulunun Açılışı

İmtihanı kazandıktan sonra Hafız Ömer, Savaştepe Yolçatı Camii müezzini olarak göreve başlar. Görev yaptığı dönemde vazife arkadaşlarıyla Savaştepe’de bazı hizmetlerde bulunmuşlardır. Yolçatı Camii’nin yanında bir de Kur’an Kursu bulunmaktadır. İmamı da arkadaşı Hafız Musa Karaca’dır.³⁹ Onunla talebe okutmaya devam ederler. O zaman civar ilçelerde imam hatip okulları kurulmakta fakat Savaştepe’de henüz bir imam hatip okulu bulunmamaktadır. Hafız Musa Hoca ve cami cemaati ile imam hatip okulu açılması için çalışmalara koyulurlar. Bu süreci Hafız Ömer hatıratında şöyle anlatmaktadır:

³⁸ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 59-60.

³⁹ Hafız Musa Karaca Hoca’da eğitimini İstanbul Nuruosmaniye’de alan talebe arkadaşlarından biridir. Bu çalışma vesilesi ile görüşmede hem Yolçatı Camii’nde hem de emeklilik sonrası yıllarda Bergama’nın Zeytindağı Köyü’nde iki veya üç yıl üst üste Ramazan boyunca mukabele okudukları süreç dahil olmak üzere aralarında hiç incitici, kırıcı bir söz dahi geçmediğini çok yakın bir dostluk ilişkisi içinde hizmet ettiklerini aktarmıştır. Musa Hoca oradaki yaşadığım güzelliği vazife hayatım boyunca hiçbir yerde yaşamadım diyerek duygularını ifade etmiştir. Hafız Ömer’i, aile dostlarına çok önem veren biri olarak tanıdığını belirterek, babalarının da asker arkadaşı olduğunu bu nedenle dostluklarının kökenlerinin çok eskiye dayandığını ifade etmiştir. Hafız Ömer’in kişiliğini sorduğumuzda başarma azmi olan bir karakteri olduğunu fakat bu zaman zaman hırs gibi algılandığı için haksızlığa uğratıldığına şahitlik ettiğini ifade etmiştir. Vefatını duyduklarında ölümünden çok müteessir olduklarını Sarıbeyler’den onun gibi bir daha bu düzeyde insan gelmeyeceğini fakat zamanında değerinin de çok bilinmediğini üzümlerle ifade etmektedir. Dünya görüşü olarak Hafız Ömer’in en öne çıkan yönünün sağlam bir sağ ve muhafazakar duruşu olduğunu da belirtmiştir. Musa Karaca, Telefon Görüşmesi, 21.02.2024, Savaştepe. Musa Hoca yaş itibarıyla (83) birçok şeyi hatırlayamadığını fakat aklında ona dair en öne çıkan yönlerin bunlar olduğunu ifade etmiştir.

Bir gün Balıkesir milletvekili sayın İlhan Aytekin, babasının da talebesi olan Sepetçi Köyü'nden Savaştepe'ye göçen bir talebesinin ziyaretine gelmişler. Sabah namazına Yolçatı Camii'ne geldiler cemaatle birlikte namazdan sonra kahveye çay içmeye gittik. Cemaat ile içilen çayın parasını Musa Hoca vermek istedi. -Vekil olan arkadaş ile Balıkesir'de biz beraber okumuştuk.- Vekil, ben Ömer'in çayını içmeye geldim dedi. Çay parasını Musa Hoca'ya geri vererek ben ödedim. -O zamana kadar Musa Hoca'ya vekilin benim talebe arkadaşım olduğunu söylememiştim.- Vekile latife yaparak, bu çay sana pahalıya mal olur dedim. Milletvekili arkadaş o zaman bana bir isteğiniz mi var diye sordu. Biz de birlikte evet var. Biz burada imam-hatip okulu açılmasını istiyoruz dedik. Vekil hemen kalemi çıkardı ve bir kağıda not yazmaya başladı. Ben vekile 'bu notu giderken sakın Üzümcü deresine atmayasın' diye latife yaptım. O da 'ben kaldıramayacağım yükün altına girmem' dedi. Biz de 'o halde biz bir müdür bir de mühür istiyoruz' dedik. On beş veya yirmi gün demeden müdür de mühür de geldi. Bu hadiseyi o zamanki Savaştepe müftüsü duymuş beni ve Musa hocayı yanına çağırdı. Biz daireye gittik ve müftü endişeli bir şekilde 'siz ne yaptınız' dedi. Biz ne yaptık hocam dedik? 'Hani okul binası, nerede talebe' dedi. Biz de müftüye dedik ki Hocam Kur'an Kursu'nda yatılı talebe yok. İki derslane bir yatakhane bir de yemekhane var. Birinde gündüzlü talebeler okuyor öbürleri boş. Onları derslane yaparız ve caminin yakınında evi olan cemaatten iki kişi de evlerinin altını veriyor dedik. O zaman müftü 'hani talebe nerede' dedi. Biz de 'Siz bize izin verin biz talebe buluruz' dedik. Müftü Bey bana izin verdi ertesi gün Karacalar, Kurudere, Çiftlikdere, İncirli, Kozcağız, Dibekalanı, Yolcupınarı ve Esenköy'ü dolaşıp kendi köyüm Sarıbeyler'e gelerek müftüye telefon ettim ve toplam 35 talebe bulduğumu bildirdim. Müftü Bey, 'sen gelme yarın da köyünü dolaş' dedi. Sabah kalktım ilk okuldan mezun olan talebelerin listesini okuldan aldım. Sarıbeyler'i öğle vaktine kadar dolaştım oradan da otuz beş talebe buldum. Müftüye telefon ettim ve diğer köylerden bulduklarım dahil 70 talebe olduğunu söyledim. Müftü Bey bana, 'gelin Hocam artık gerisi gelir' dedi. Böylece imam hatip okulu o yıl içinde açılmış oldu (1977). Okulun ilk müdürü Abdülcelil Kaya idi. Ders yılı başladı Ahmet Seymen adında bir öğretmen geldi. Daha sonra Osman Çıtak isminde bir öğretmen daha geldi. Süleyman Karakaya ile toplam dört öğretmenle okul eğitime başladı. Biz imam olan arkadaşım

Musa Karaca ile Savaştepe Öğretmen okulunda Mustafa Kutlu diye bir hoca vardı onu ziyarete gittik. Hocaya 'İmam hatip okulu açıldı ama her derse öğretmen yok' dedik. O hoca da bize 'her derse ben arkadaş ayarlarım' dedi. Biz de öğrencilerin Kur'ân-ı Kerîm talilerini dinliyorduk. Bunun haricinde imam arkadaşım ile bir ay birimiz bir ay birimiz şeklinde Kur'an Kursu talebelerini de okutuyorduk ve böyle hem kurs talebelerinin derslerine devam ettik hem de Yolçatı Camii'nde imam-hatip olarak görevi sürdürdük. Hafız Musa Karaca Hoca ve ben bir ve ikinci dönem imam-hatip okuluna giden talebelerin akşamları derslerine yardımcı olduk. Onların içinde talebelerimiz Süleyman Süngü,⁴⁰ Mehmet Yakar,⁴¹ Süleyman Özer, Zekeriya Akşam, yeğenlerim Eyüp⁴² ve Ahmet Top⁴³ gibi güzide daha nice talebeler yetiştiriler. Okulun açılma hikayesi böyle oldu.⁴⁴

Bu okulun ikinci dönem öğrencilerden Mehmet Yakar, okul yıllarını şöyle hatırlamaktadır:

1977 yılında iki şube olarak açılan okul daha sonra dört şube olunca yer sorunu yaşandı ve çözüm olarak Savaştepe Yolçatı Mahallesi esnafından Soğancı Ömer'in dükkanı ve Ekrem Oral Ticaret adında traktör parçası satan bir dükkan sınıfa dönüştürüldü. Bu şekilde eğitim zor olduğundan sonra 1980 yılında ihtilal nedeniyle Savaştepe Anadolu

⁴⁰ Talebelerinden Süleyman Süngü'yü ses kabiliyeti dolayısıyla İstanbul'a Merhum İsmail Biçer'e öğrenci olarak yönlendirmiştir.

⁴¹ Mehmet Yakar, Savaştepe İmam-Hatip okulundan sonra Balıkesir İmam-Hatip Lisesinde eğitimine devam etmiştir. Sonra Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakülte'sini kazanmış mezun olduktan sonra öğretmenliğe atanmıştır.

⁴² Okul talebelerinden yeğeni Eyüp Top ile okulun ilk yılları hakkında görüştüğümüzde o zaman Kırkağaç imam hatipte okuduğunu ve Savaştepe İmam-Hatip okulu açılınca naklini buraya yaptırdığını aktarıyor. Sınıflarının 34 kişi olduğunu ve Sarıbeyler'den bir otobüs ile Savaştepe'ye imam-hatip okuluna geldiklerini anlatmaktadır.

⁴³ Yeğeni Ahmet Top, bu okulda bir süre eğitime devam ettikten sonra Bursa imam-hatip okulu parasız yatılı sınavına girmek ister. Onun da okulda velisi Hafız Ömer'dir. Bu sınav için babasının imzası gerekir. Fakat babası Bursa uzak olduğu düşüncesi ile dilekçesini imzalamak istemez. Ahmet, amcasına gider ve velisi olarak dilekçeyi imzalamasını ister. Bir süre sonra sınav sonuçları açıklandığında evlerine mektup gelir. Sınavı kazandığını öğrenince babası artık bir şey dememiştir. Böylece okul naklini Bursa'ya aldırır. Kur'an Kursu öğretmeni olarak görevine devam etmektedir.

⁴⁴ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 63-66.

Öğretmen Lisesi kampüsünde bulunan Köy Enstitüleri⁴⁵ kapatılınca boşalan sınıfların olduğu yere İmam-Hatip okulu öğrencileri yerleştirildi.⁴⁶

Mehmet Yakar o dönemi şöyle hatırlamaktadır:

Okul müdürü sınıfta öğrencilere okul müdürü velin kim diye sorsa birçok öğrenci Hafız Ömer Hocamın adını verirdi. Hocamızın birçok öğrencinin velisi olmasında köylerdeki ailelerin hem tarla işleri hem de maddi gerekçelerle okula gidip gelerek çocuklarını takip etme imkânları bulunmadığı etkendi. Birçok talebenin kaydının yapılması Hocamızın vesilesi ile olduğu için takiplerini de o yapıyordu.⁴⁷

Hafız Ömer, Hafız Musa Hoca talebelerin ihtiyaçları, yeme içme gibi ihtiyaçları konusunda da seferber olmuşlardır. Savaştepe halkını da bu eğitim faaliyetlerine dahil etmişlerdir. Savaştepe’de açılan ilk imam-hatip, Yolçatı Camii Kur’an Kursu binasında bu şekilde üç yıl kadar hizmete devam etmiştir.

2.4. Müezzinlikten İmamlığa: Sarıbeyler Yeşilli Camii

Görev yaptığı bu yıllarda vazife başında olan müezzinler için bölge imtihanı hakkı verilmiştir. Hafız Ömer Bursa’da imtihana girmiş 450 kişinin girdiği imtihanda 95 puan alarak yeterlilik imtihanını kazanmıştır. O dönemde eşi ve çocukları memleketi Sarıbeyler’de olduğu için Yeşilli Camii imamlığı kadrosuna talip olmuştur. Yapılan sınavdan sonra Sarıbeyler Yeşilli Camii imamı ve Kur’an Kursu öğretmeni olarak atanmıştır. Burada da on bir yıl görev yapmıştır.

Bu camiye geldiğinde ilk işi on beş kişi kadar olan cemaati nasıl artırabiliriz meselesidir. Cemaati nasıl çoğaltabiliriz diye bir kampanya başlatırlar. Gelen cemaatle toplantı yaparlar ve herkes bir

⁴⁵ Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan Savaştepe Köy Enstitüsü ve onun devamı niteliğindeki Savaştepe Anadolu Öğretmen Lisesi ilçenin adının duyulmasında önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de önde gelen öğretmen okullarından biri olarak bu okulun mezunları ülkenin her bir köşesinde öğretmenlik görevi yaparak binlerce gencin yetişmesine imkân sağlamıştır. <https://savastepe.meb.gov.tr/www/ilcemiz-savastepe/icerik/374>. 14.11. 2024.

⁴⁶ Mehmet Yakar, Röportaj: 14.11. 2024.

⁴⁷ Mehmet Yakar, Röportaj: 14.11. 2024.

kişi daha yanında namaza komşusunu veya arkadaşını getirsin şeklinde karar alırlar. Bu biraz başarılı olurlar ama tam istedikleri verimi alamazlar. Başka formül bulan Hafız Ömer her akşam namazından sonra bir haneye şorba içmeye gider ve yatsı namazına gelirken o hane sahibi de camiye birlikte gelmektedir. Eğer getirdiği o cemaat camiye gelmeye devam etmezse tekrar ziyarete giderek cemaatin namaza sürekliliğini sağlayanaya kadar ziyaretlere devam eder. Böylece cemaat sayısı yatsı namazı ve öbür vakitlerde elli kişiye kadar çıkar. Cami biraz bakımsızdır. İlk önce cemaatle el ele verirler bir dernek kurarlar. (Mahalle eşrafından Hayri Işık, Necati Usta gibi cemaatin önde gelenleri cami ile ilgili yapılacak işlerde ona destek ve yardım edenlerin başında gelmektedir.) Caminin içine beton dökerler üzerine tahta taban çakarlar. Tavanı da elden geçirirler. Fakat para yetmez. Para yetmeyince cami yararına bir deve güreşi organize etmeye karar verirler. Ondan kalan para ile de caminin minaresi yoktur, minare yaptırmaya karar verirler. Cami odasını da tekrar tamir ettirerek genişletirler. Böylece cami odasında mahallenin çocukları okumaya başlar ve on bir sene, otuz beş kırktan aşağıya talebe sayısı düşmemiştir. (Bu talebelerin çoğu) Savaştepe İmam Hatip Okulu'na giden otuz beş talebe gibi diğer yıllarda kayıt yapılan öğrencilerdir. Bir yandan bu çocukların velisi olmaya devam etmiştir. O talebeler akşamları kıraat dersi almaya gelirler. Hafız Ömer onlarla meşgul olur.⁴⁸ Öğrencilerinden Mehmet Yakar hocası ile yine bir hatırasını şöyle anlatmaktadır:

Köyde mevlit veya bir merasim olduğuunda halk Ömer Hoca'mızı davet ederdi. Biz Süleyman Süngü ile camide müezzinlik yapmayı, ilahi söylemeyi öğrenmiş olsak da henüz toplum önünde Kur'an okumaya, ilahi söylemeye çekiniyorduk. Daha ortaokul öğrencisi idik. Bir seferinde Hocamız bizi Karşıyaka Camii'nde bir mevlide götürdü. Fakat biz orada bulunan bir direğin arkasına saklandık. Hocamız bize gözüyle işarete ederek yanına çağırrsa da biz gitmeyince yanımıza gelip elimizden tutarak hocaların yanına götürdü. Sonra bir şekilde ilahi söylemeye başladık. Herkes sesimizi çok beğendi. Mevlit sonunda harçlıkları da alınca biz daha da motive olmuştuk. Böylece bu tür merasimler olduğuunda artık

⁴⁸ Hafız Ömer Hoca, *Hayat Tercemem*, 70-71.

*Hocamızın yanında biz de gitmeye başlamıştık. Bu özgüvenimiz ve kabiliyetimizi geliştirmek açısından unutamadığımız önemli bir andı.*⁴⁹

Hafız Ömer, Yeşilli Camii'nde 11 sene bu şekilde görevde bulunmuştur. Gündüzleri küçük yaşta çocukları, akşam da imam-hatip okuluna giden yetişkin öğrencileri okutmuş kalan vakitlerde de kendi çocukları ile evde derslere devam etmiştir.

Deve güreşi organizasyonundan hatırladıklarını büyük oğlu Ahmet şöyle anlatmaktadır:

*Bir gün daha belki 12-13 yaşlarında olduğum dönemde deve güreşi için gelen kişiler develerini bizim evin bahçesine bağlamışlardı. Kız kardeşlerim tabi o güne kadar yakından deve görmedikleri için hem biraz şaşkın hem de korkarak eve koşup geldiler. Develer bizim bahçede kaldığı süre zarfında da dışarı çıkmayıp sadece camdan seyretmekle yetinmişlerdi. Ben ise onlara binmek için can atıyordum. Hatırladığım bir Hıdırbalı Köyünden Deveci Ahmet Amcanın devesi, Bergama'dan bir deve diğerleri neredendi hatırlamıyorum... Deve sahipleri de birkaç gün biz de misafir olmuştu. Tabi o zaman biz çocuk olduğumuz için bunun cami inşaatı için olduğunu çok da fark etmemiştik. Sonra güreş günü geldiğinde biz de seyretmeye gittik. Babam acaba niçin başka bir etkinlik değil de deve güreşi organize etmiş olabilir dersiniz, Yeşilli Camii mahallesinde babamın uzaktan teyzesinin eşi Deveci Mehmet adında bir cemaati vardı. Onun da yıllarca hep devesi olmuş. Bizim Ege taraflarında yaygın olan deve güreşi etkinliği muhtemelen köydekilerin de ilgisini çekecek ve civar köylerden seyircilerin de toplanmasıyla cami için iyi bir kazanç elde edilecekti. Zira babam insanlar neyi sever ne ilgi toplar ve ne kazanç getirir gibi konuları çok iyi gözlemleyen, stratejik ve planlı iş yapmayı seven birisi idi. Böylece yapılan etkinlik sonucunda cami yeniden onarılmış ve minaresi de yapılmıştı.*⁵⁰

Cami ve odası tamir edildikten sonra öğrenciler eğitime devam eder. Bunlar arasında büyük oğlu Ahmet ve kızları Emine ve Fatma da vardır. Cami odasında yapılan dersleri anlatmalarını istediğimizde aktardıkları hatıralar şöyledir:

⁴⁹ Mehmet Yakar, Röportaj-Telefon Görüşmesi: 14.11. 2024.

⁵⁰ Ahmet Toprak, Röportaj: 15.10.2024.

Babamız akşamdan derslerimizi evde okutmasına rağmen hafta içi okul sonrası ve hafta sonu Yeşilli Camii'ne derse gelmemizi ve orada çalışmamızı isterdi. Bizi camiye götürürdü. Babam bize diğer çocuklara nasıl davranıyorsa ayırmadan eşit bir şekilde muamele ederdi. Hatta dersimizi okuturken en sonlara doğru bizi dinlerdi. Yani önce diğer talebelerine öncelik verir çocuklarını kayırıyor fikrinin oluşmasını istemezdi. O dönemde ders için öğle namazına doğru evden çıkar ikindi namazına kadar aralıksız talebeleri okutur ve bitmezse ikindiden sonra akşama kadar ders vermeye devam ederdi. Cami odası geniş olduğundan en az 40 ila 50 arası talebesi olurdu. Yeşilli Camii'nin hemen yanında Fethiye Halamız vardı. Ders aralarında bazen onun yanına giderdi. Onun çocukları da babamızın talebesiydi. Zaten o dönemde mahallede ve köyde onun talebesi olmayan çocuk yoktur desek abartı olmaz. Çünkü kimseyi ayırım yapmadan önemseydiği için cami cemaati arasında her görüşten insanın çocuğu derse gelirdi. Cemaatte o nedenle çocuklarını babamıza eğitimleri için çekinmeden emanet ederlerdi. Ayrıca öğrencilerin aileleri ile görüşür onların eğitim almaları için teşvik ederdi. Ayrıca onca çocuk dersten çıktıktan sonra odanın günlük temizliğini de yine kendisi yapardı. Daha büyük temizlik için de annemizi çağırır mahallenin kadınları ile organize olarak birlikte camiye temizlerlerdi. O zamanlar babamızın küçük bir traktörü vardı. Römorka bütün halıları koyup cemaatten kişilerle birlikte gün boyu yıkamışlardı. Yine caminin ısınma ihtiyacını da erkek cemaatle çözerlerdi. Her işi cemaatle yaparak camiye sahip çıkmalarını sağlardı. Cami odası ise hem sohbet ve muhabbetin hem de cami veya köyün hayır hasenat işlerini istişare ettikleri yerdi. Yine yıllık temizlik boya badana işleri cami cemaati ile yapılır, yorgunluklar üzerine camiye herkes yemek vs. getirir "örfene" dedikleri toplu yemekler yapılırdı. O nedenle babamızın görev yaptığı camisine gelen cemaat aynı zamanda sosyalleşir ve bir nevi orası hem maddi hem manevi işlerin görülmesi yönüyle eskiden camilere yüklenen işlevi yerine getiren bir eğitim yuvası görevi görürdü...⁵¹

⁵¹ Emine Doğdu-Fatma Aktaş, Röportaj; 15.10.2024. Savaştepe-Sarıbeyler.

Hafız Ömer hatırlarını biz çocuklarına anlatmayı seven birisiydi. Bu anı yazdığı hatıratında yer almamakla birlikte oğlu Muhammed Fatih, Yeşilli Camii'nde görevli olduğu yıllarda gerçekleşen bir hadiseyi şöyle anlatmaktadır:

Yeşilli Camii'nde görev yaptığı dönemde o dönemin Savaştepe Müftüsü Turgut Açarı'dır.⁵² İlk görev yeri Savaştepe olan Müftü Bey, köy denetimleri için karlı bir kış gününde Sarıbeyler Yeşilli Camii'ne geldiğinde babama Savaştepe Kur'an Kursu'nda çocukların yakacağına kalmadığını söyler. Babam da Hocam siz camide vakit namazı için kalın biz cemaatle gidip odun toplayalım demiştir. Müftü Bey önce olmaz ben de gideceğim deyip hatta aracın bagajından çizmesini çıkarsa da camide kalması konusunda ısrar edilince ikna olup o vakit namazını kıldırmıştır. Babam ve cemaatinden birkaç kişi çevre köylerden odun toplayarak Savaştepe Kur'an Kursu'na götürmüşlerdir.⁵³

⁵² Turgut Açarı, 1957 yılı Düzce doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Düzce'de tamamlamıştır. İki yıl kadar imam-hatiplik görevi yapmıştır. 1976 yılında başladığı Yüksek İslâm Enstitüsü'nden, 1980 yılında mezun olmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Eğitim Merkezi üçüncü dönem Kursunu bitirerek, 1983 yılında Balıkesir'in Savaştepe İlçesine Müftü olarak tayin olur. 1986 yılında Bolu'nun Seben İlçesine naklen atanmıştır. 1987 yılı mart ayında da Almanya Siegburg Merkez Camii'ne Din Görevlisi olarak gönderilmiştir. Altı yılın sonunda eski görev yeri olan Seben'e geri dönerek iki yıla yakın vaizlik görevinde bulunmuştur. 1995 yılı başlarında, Balıkesir/Gönen müftülüğüne atanmıştır. 2002 yılı Eylül ayında da İstanbul Beyoğlu Müftülüğüne, 2008 yılında da Artvin İl Müftüsü olarak atanmıştır. 2010 tarihinde ise Balıkesir İl Müftüsü olarak atanmıştır.<https://artvin.diyaret.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=130&MenuCategory=Kurumsal>; 2022 yılında emekli olan Turgut Açarı Hoca ile yaptığımız telefon görüşmesinde Savaştepe'de görev yaptığı yıllarda öğrenciler için yakacak ihtiyacı olduğunda köylerden odun toplamak için halkla birlikte hareket ettiklerini, ormandan odun toplayıp traktörlerle taşımaları esnasında denetime takılma endişesinden dolayı biz de yanlarında giderdik şeklinde hatıraları kendisi de aktarmıştır. Ayrıca görüşmede Hafız Ömer'in din görevlisi olarak örnek gösterilecek bir kişilikte olduğunu, olayların daha ziyade iyi yönünü görmeye çalışan, olumsuz durumlarda işi espiye vurarak üzerinde çok durmak istemezdi şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Herkesin kendisini hayırla yad ettiğini, hayatta iken iyi işlerde bulunduğuna biz şahit olduk şeklinde kendisinden bahsetmiştir. Emekli Müftü Turgut Açarı, Telefon görüşmesi 14.11.2024.

⁵³ Muhammed Fatih Toprak, Röportaj: 15.10.2024. Savaştepe-Sarıbeyler.

2.5. Savaştepe İmam Hatip Lisesi Yeni Binası ve Kız Çocuklarının Eğitime Başlaması

İmam Hatip okulu böylece Yolçatı Camii'nde açıldıktan üç yıl sonra öğrenci sayısı artınca Anadolu Öğretmen Lisesi kampüsüne taşınır. Oradan da müstakil olarak Balıkesir yolu üzerine inşa edilen şimdiki binasına geçecektir. 1992 yılına kadar okula sadece erkek talebe alınmaktadır. Yeni binaya geçince kız talebelerin alınmasında emek verenler içinde Hafız Ömer de bulunmaktadır. O dönem Hafız Ömer ve diğer imam arkadaşlarının kız çocukları yine eşraftan bazı ailelerin kızları Savaştepe İmam-Hatip Lisesi'nin ilk öğrencileri olarak eğitim hayatına başlarlar. Daha sonraları 28 Şubat döneminde imam hatip okuyanlar işsiz kalıyor diye bir söylenti dolaşınca pek çok veli kız öğrencilerini imam hatibe kaydettirmez. O dönemde tek kız öğrenci olarak Hafız Ömer'in küçük kızı Rukiye kalmıştır. O da tek başına okulda kız öğrenci olarak zorlandığı için okulu bırakmak istemiş Hafız Ömer de Gönen İmam-Hatip lisesine naklini yaptırmıştır.⁵⁴ Velhasıl Hafız Ömer Savaştepe imam hatibin yeni binasının inşası kadar kendi çocukları olarak bizleri de bu okula kaydettirerek ve başka öğrenciler bularak imam hatipte kız öğrencilerin okumasına katkı sağlayanlardandır.

2.6. Emeklilik Yılları ve Vefatı

Hafız Ömer, Yeşilli Camii'nden sonra az bir süre de Minareli Cami'de görev yapar ve 1992 yılında imamlıktan emekli olur. 1996 yılında eşi ile hac görevini yerine getirmiştir. Emeklilik sonrası da mahallesinde inşa edilen Raşit Ağa Camii'ne resmi kadro gelene kadar vakit namazlarını kıldırılmaya çalışarak cemaatten Kur'an öğrenmek isteyenlere akşamları ders vermeye devam etmiştir. Bu dersler yanı sıra civardan imamlık veya Kur'an Kursu öğretmenliği sınavına girmek ve vazife almak isteyenleri bu sınavlara hazırlanmalarına yardımcı olmuş ve genellikle öğrencileri bu sınavlardan başarı ile göreve getirilmişlerdir. Hafız Ömer, 2019 pandemi sürecine kadar ders vermeye devam etmiştir. Pandemi sonrası başta Bilgin Yazıcı olmak üzere Sarıbeyler, Savaştepe ve Soma'dan yaklaşık 15 kişilik bir grup

⁵⁴ Rukiye Zeybek, Röportaj:15.10.2024. Savaştepe/Balıkesir.

kendisinden ders almak istese de evde bunu yapmasına imkân olmadığı için mahalle caminde ders yapmak istemiştir. Fakat pandemi tedbirlerinden dolayı dersin yapılmasının uygun görülmediği bildirilmiştir. Yine de bireysel olarak ders almak isteyenleri Hafız Ömer geri çevirmeyerek vefatına kadar dersleri sürdürmüştür. Çocukları ve talebelerine her zaman Kur'an öğrettiğiniz ders halkanız olsun şeklinde bir vasiyeti olmuştur. Bunu kendisine aşıl原因an hocasının Gönenli ve Karatoprak Hoca olduğunu hatıralarında aktarmaktadır.⁵⁵

Hafız Ömer'in hizmet ettiği yıllarda şüphesiz eşi Hanife Hanım ve çocukları her zaman destekçisi olmuştur. Kendisine ömür boyu can yoldaşı olan eşi Hanife Hanım 11.12.2021 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Hafız Ömer de eşinin vefatından çok geçmeden 9 Mart 2023 yılında dâr-ı bekâya irtihal etmiştir. Hastanede kaldığı on beş gün içinde hastalığı tam olarak teşhis edilememiştir. Cenaze defn hazırlıkları oğlu Muhammed Fatih ve öğrencisi Süleyman Söngü tarafından eda edilmiş vasiyeti üzerine cenaze namazını oğlu Muhammed Fatih tarafından kıldırılmıştır. Hafız Ömer'in kabri Sarıbeyler Mahallesi, Aşağı Mezarlık aile kabristandadır.

Hafız Ömer geriye, iki erkek ve dört kız olmak üzere toplam altı çocuk ve on bir torun bırakmıştır. Çocuklarının her biri Savaştepe İmam-Hatip Lisesi öğrencisi olmuştur. Dört çocuğu ise ilahiyat eğitimini tamamlamıştır. Büyük kız ve küçük oğlu ise hafızdır.⁵⁶ Farklı hizmet alanlarında din hizmetlerini sürdürmektedirler. Torunları da kamu ve özel sektörde farklı hizmet alanlarında görev yapmaktadırlar. En küçük torunları Bilal ve Şeyma, Savaştepe İmam-Hatip Lisesi orta öğretim kısmında eğitim görmektedir. Erkek torunlarından Ali Eymen ise hafızlık bayrağını taşımaya namzet olarak eğitimine devam etmektedir.

⁵⁵ Fatma Aktaş, Röportaj;15.10.2024. Savaştepe/Balıkesir.

⁵⁶ Evlatlarının isimleri Ahmet, Emine, Fatma, Nuriye, Muhammed Fatih ve Rukiye'dir. Emine ve Muhammed Fatih hafızdır. Diğer evlatları da imam-hatip, ilahiyat ön lisans, ilahiyat mezunudur. Torunları Mervenur, Büşra, Yiğit, Semiha, Zeynep, Elif Almina, Ali Eymen, Zehra, Bilal ve Şeyma'dır. Bir torunu da küçük yaşta vefat etmiştir. Onun adı da Zeynep'tir.

3.Hafız Ömer Hoca'nın Vazife Anlayışı ve Kişiliği

Mütevazı bir hayat süren Hafız Ömer, sosyal yönü güçlü, nüktedan, açık sözlü, azimli ve kararlı, haksızlığa göz yummayan, titiz, disiplinli ve düzenli bir kişiliğe sahiptir. En önemli özelliği ise vefalı oluşudur. Özellikle hocaları, talebe arkadaşları ve baba-dede dostları ile sıla-ı rahmini hep sürdürmüştür.

Yetiştirdiği öğrenciler arasında her düzeyden meslek sahibi bulunmaktadır. Bürokrat, öğretmen, imam-hatip, çiftçi ve çoban gibi farklı meslek gruplarından gelen ve Kur'an öğrenmek isteyen herkesi ayırt etmeksizin öğrenci olarak kabul etmiş gerekli yönlendirmelerde bulunmuştur.

Hafız Ömer, Kur'an ve din hizmetlerine dair yapılacak her görevi, hayatında öncelikli olarak yer vermiştir. Vazife şuuru ne memurluk görevi icabı ne de bunun karşılığı olarak aldığı ücret içindir. Hafız Ömer Hoca, hocalarının 'İstanbul'u köyüne götür' nasihati ile memleketine dönmüş ve Balıkesir ile İstanbul'da aldığı eğitim birikimi ve modelini memleketinde uygulamaya çalışmıştır. Tabi bu süreçler kolay olmamıştır. Bazen anlaşılmadığı, bazen de değersiz hissettirildiği zamanlar olmuştur. Fakat o, görev bilinci ile hizmetlerine ara vermeksizin devam etmiştir. Onun için Kur'an, her zaman öğrenimi devam eden ve bu konuda asla tam olunamayan bir manevi değerdir. Bunu her vesile ile hayatta iken vurgulamıştır. Evde ve camide yaptığı dersleri daha yakından takip eden öğrencileri Süleyman Süngü ve Mehmet Yakar şunları anlatmaktadır:

Talebelik yıllarımızda Hocamızın evine gittiğimizde Kur'an ve kıraat üzerine sohbetlerimiz olurdu. Hocamız Hacı Hafız Hasan Akkuş, Abdurrahman Gürses gibi hocaların plaktan kaydedilmiş okuyuşlarını dinletir üzerine saatlerce müzakere ederdik. Bu okuyuşlar İsmail Biçer, Amir Ateş, İlhan Tok, İsmail Doruk, Fevzi Mısır, Kani Karaca, Aziz Bahriyeli, İsmail Coşar, Yusuf Gebzeli gibi değerli hocaların okuduğu aşr-ı şeriflerdi. Birlikte okuyuşlarındaki nağmeler ve incelikler üzerine saatlerce müzakere ederdik. Hocamızın eşi de bize çay demler ikramda bulunurdu. Hatta bir keresinde bu

*sohbetimiz sabah namazına kadar sürmüştü. Hocamızın bitmek tükenmek bilmeyen Kur'ân aşkı ve öğretme azmi vardı.*⁵⁷

Hafız Ömer, kendi çocuklarını da evde okutmaya kararlılıkla devam etmiştir. Yöntemi ise şöyledir:

*Babamız evde bize kardeşler olarak birbirimizin okuyuşlarımızı takip etmemizi ve birbirimizin ezberlerini dinlememizi isterdi. Bazen de ders çalışırken sesli olarak dördümüzü birden dinler ayrı ayrı yanlışlarımızı bulur düzelttirmeden dersi asla geçirmezdi. Talim derslerinde de her harfin hakkını vermek gerekirdi. Ders esnasında evlatlık hukuku bir yerde durur talebelik terbiyesi takınılırdı. Diğer yandan okul derslerimizi de tek tek kontrol eder çalışma yöntemi ve disiplinimizi sağlardı.*⁵⁸

Evde bir baba olarak Hafız Ömer nasıldı diye sorulduğunda şu yönleri anlatılmaktadır:

Babamız disiplini ve düzgün iş yapmayı seven biriydi. Evde çocukları olarak hepimizin bir görevi vardı. Abim ve küçük erkek kardeşimin görevi mutfak alışverişine gitmekti bir de ev dışındaki işlerde babama ve anneme yardım ederlerdi. Diğer iki ablam ise ev işlerinde anneme yardım ederlerdi. Babam bize ev işlerini taksim eder annemin de işini kolaylaştırırdı. Mesela birimiz evi temizliyorsa diğeri de yemek yapmaya yardım ederdi. Ertesi gün yemek yapan evin temizliğini yapardı. Benim görevim ise, henüz ilkokul son ve ortaokul başlarından itibaren, Cuma namazında babamın okuyacağı hutbe konusunun kaynaklarını tespit etmektir. Bu görev için, bana birkaç gün önceden belirlenen konuyu söyler ve ben de kütüphanede bulunan Sesleniş, Hakses, Diyanet Dergisi'nin orta sayfasındaki cuma hutbeleri arasından konuyu seçer kütüphanedeki diğer kitaplardan da araştırarak bir kaynak tasnifi yapardım. Saatlerce onları okuyarak, bu kaynakta şunu anlatıyor, burada şu yönden bahsediyor diye içerikler hakkında babama eve geldiğinde bilgi verirdim. O da çalışmamı dikkate alırdı. Bu görevim, lise hayatı

⁵⁷ Süleyman Süngü, Telefon Görüşmesi: 11.03. 2024; Mehmet Yakar, Telefon Görüşmesi, 14. 11. 2024.

⁵⁸ Emine Doğdu, Röportaj: 15.10.2024. Savaştepe.

boyunca devam etti. Bu sayede kütüphanedeki kitapların içeriğine hâkim olmuştum. Hatta İmam Hatip'te hocalarımız dönem ödevi verdiklerinde hemen kütüphaneye gider, arkadaşlarıma da “Şu kitapta bu konu var” şeklinde yardımcı olurdum. Şöyle düşündüğümde, ilk akademik faaliyetlere aslında o zaman başlamıştım.

Yine ortaokul, lise yıllarında bazen fatura ödeme gibi evle ilgili resmi işler olurdu. Babam bu işleri yavaş yavaş bizim öğrenmemizi ve yapmamızı isterdi. Tabi o zaman hükümet dairesine gidip iş yapmak için “ya bizi dikkate almazlarsa ya yanlış yaparsam” gibi tereddütlerimiz olurdu. Fakat, yaşadığımız yer küçük olduğu için birçok devlet memuru babamızı tanıdığından bize yardımcı olurlardı. Böylece işi başarılı bir şekilde halletmiş olurduk. Ayrıca şahsi işlerimizi de kendimizin takip etmesini sağlar bize sorumluluk verirdi. Hayata atıldığımızda, bu tecrübelerin bizi yarınlara hazırlayan küçük provalar olduğunu fark etmiştik. Kısacası, babamız ve annemiz, hayatın her aşamasında bize rehberlik ettiler.

Sonuç

Sonuç olarak, Hafız Ömer'in Balıkesir'de başlayan ve İstanbul'da devam eden eğitim hayatında, hocalarının vazife anlayışı ve eğitim modelini esas aldığı görülmektedir. Dönemin şartlarına rağmen, hocalarının kendi imkân ve becerileriyle bir toplumu din hizmetleri adına organize ederek, talebe-hoca ve esnaf arasında bir sistem kurarak bir zihin inşası gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Hafız Ömer'in vazife anlayışında hocalarının izleri belirgindir. Gönenli Hoca'nın kurucu şahsiyeti, kurum yönetimi ve talebelere sahip çıkışı, Hafız Ömer'de yaşayan bir değer olarak yansımaktadır. Hacı Hafız Hasan Akkuş hocanın ilk yatılı Kur'an kursunun açılmasına vesile olması ve Karatoprak Hoca'nın Balıkesir İmam-Hatip Okulu'nun açılmasındaki öncülüğü, Hafız Ömer'in eğitimci ve kurucu yönüne etki etmiştir. Hocalarının her görüşten insanla anlaşabilen eğitim anlayışı, öğrencilerine de bir üslup olarak sirayet etmiştir. Ayrıca, hocaları, talebeler arasında güçlü bir kardeşlik bağı kurulmasına vesile olmuşlardır. Örneğin, Karatoprak Hoca'nın zaman zaman düzenlediği Hafızlar buluşmaları, bu bağı güçlendiren

etkinliklerdendir. Hafız Ömer, hayatı boyunca tüm hocaları ve talebe arkadaşlarından hep hürmet ve sevgiyle bahsetmiştir.⁵⁹ Öğrencilik yıllarından tanıdıklarını her fırsatta arayarak ve sorarak vefasını sürdürmüştür. 1943'ten 2023'e kadar seksen yıllık ömrüne pek çok şey sığdıran Hafız Ömer'in bu hatıratı, dönemin din eğitimi ve kurumlar tarihine ışık tutması bakımından daha detaylı bir çalışma konusu olabilir. Ancak biz, yazdığı bu hatırat ve gözlemlerimizi aktarmakla yetiniyoruz. Aktarılan bu bilgiler ve hatıralar, Hafız Ömer'in hayatı kadar dönemin izlerini ve değerlerini de yansıtmaktadır. Ruhları şâd olsun; bıraktıkları bu mirasın nesiller boyu sürmesi temennimizdir.

⁵⁹ Karatoprak Hoca, sağlığında zaman zaman civarda yetiştirdiği öğrencileri ile buluşma günleri düzenlemiştir. Bu toplantılara Hafız Ömer de katılarak bu birlikteliği sürdürmeye devam etmişlerdir. Karatoprak Hoca'nın vefatından önce her Balıkesir'e gidişinde ziyaret edip hal ve hatırını sormayı vefa bilmiştir.

Kaynakça

- Akakuş, Recep. "Gönenli Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.
- Alparslan, Ramazan. *İstanbul Ehl-i Kur'an ve Mevlithanları*. İstanbul: Acar Basım, 2014.
- Çanakcı, A. Ali. *Balıkesir ve Merkez Köylerinde İmam-Hatiplerin Mesleki Yeterliliği ve Yaygın Din Eğitimindeki Rolü*. Bursa: Emin Yayınları, 2017.
- Çelebi, İlyas. "Bekir Topaloğlu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV, 2019.
- Öcal, Mustafa. "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de din eğitimi ve öğretimi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7/ 7 (1998): 241-268.
- "İlçemiz Savaştepe." <https://savastepe.meb.gov.tr/www/ilcemiz-savastepe/icerik/374>. Erişim: 14.11.2024.
- "Tarihi Yapılar." <https://balikesir.ktb.gov.tr/TR-65923/tarihi-yapilar.html>. Erişim: 8.11.2024.
- Balıkesir Kent Konseyi. <https://balikesir.diyanet.gov.tr/savastepe>. Erişim: 8.11.2024.
- Bulut, Mehmet. "Bir Zamanlar Köy İmamları." 21.01.2019. www.diyanethaber.com.tr.

BALIKESİR'DE YAŞANAN DİNİ BAYRAM VE KANDİL GECELERİNİ KARESİ GAZETESİ SÜTUNLARINDAN TAKİP ETMEK

Işıl GÖKTAŞ

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi

KARESİ GAZETESİ

Karesi gazetesi Balıkesir'de yayınlanan ilk yerel gazetedir. Yayın hayatının ilk dönemi olan 1886-88 yılları arasında 4 sayfa olarak basılmış, 1914'te başlayan ikinci döneminde farklı zamanlarda 4, 6, 8 nadiren de daha fazla sayfa olarak neşredilmiştir. *Karesi*, vilayet/sancakla ilgili atamaları, terfileri, kaza ve köylerden gelen mektupları, bölgede yaşananları, halkın ilgi ve ihtiyaç duyduğu çeşitli konulardaki makaleleri yayımlayan; İstanbul ve diğer vilayetlerle, yer yer dış ülkelerle ilgili önemli haberleri sayfalarına taşıyan, okuyucularını sade ve anlaşılır bir dille bilgilendirmeyi amaçlayan bir yayın organıdır. Döneminde ülkemizde geçerli olan Arap alfabesiyle Türkçe olarak çıkarılmış, zaman zaman kesintiye uğramakla birlikte varlığını Cumhuriyet döneminde de korumuştur. Bugün bazı sayfaları bilgisayar ortamına geçirilirken netliğini kaybederek okunamaz hale gelmiş, birkaç sayı da kaybolmuş olsa da kullanılabilir nüshaları çeşitli kütüphanelerde mevcuttur.¹

Karesi gazetesi, sadece haber aktarmakla kalmayıp, olayları satırları arasında kayıt altına alarak bir arşiv belgesi görevini de üstlenmiş, yayımlandığı dönemden bu güne ışık tutmuş kıymetli bir kaynaktır. Biz de burada *Karesi*'nin sayfalarında kendine yer bulan, Müslümanlar için büyük öneme haiz dini gün ve geceleri, bayramları tahlil etmeye çalışacağız.

Bilindiği üzere kandiller, II. Selim döneminde camilerin minarelerinin kandillerle aydınlatılması geleneği neticesinde bu ismi

¹ *Karesi* Gazetesi örnek ilk sayfalar için bkz. Ek-1

almışlardır.² Müslüman toplumların geneli için önemli ancak bizim kültürümüzde daha da önemli olduğu görülen bu gecelerde yapılanlar, hem saray hem halk tarafından en samimi şekilde geçirilmek istenmesi ve renkli görüntülere sahne olması açısından pek çok çalışmanın da konusu olmuştur. Kandiller Mevlid, Regaib, Miraç, Berat ve Kadir geceleridir. (malumunuz) Bunlarla ilgili genel bilgilere girmekten ziyade bizim için esas olan, Balıkesir’de bu gecelerde yapılmış ve gazete sütunlarında kendine yer bulmayı başarmış olan haberlerdir. Ayrıca Ramazan bayramı ile Kurban Bayramı da konumuz içerisinde yer almaktadır. Faydalandığımız sayılar *Karesi*’nin ilk dönemi ile ikinci döneminin, yoğunlukla ilk altı senesidir.

Belirtmekte fayda var ki haberler oluş sırasıyla değil, sunulmaları, benzer içerikleri olanlar veya anlatılanların belirleyiciliği esas alınarak derlenmiştir.

Mevlid Kandili:

Hız. Muhammed’in doğumu vesilesiyle kutlanan kandildir. Kültürümüzde Hız. Muhammed’e olan sevgi ve hassasiyet sebebiyle olsa gerek, gazetede hakkında en çok yer bulan haber Mevlid kandili hakkındadır.³

Karesi gazetesi haftalık olarak neşir edildiğinden haberler bazen gelecek olan önemli günü tebrik şeklinde önceden, bazen de yapılanları anlatmak suretinde bir sonraki sayıda yayımlanmıştır. 12 Rebiulevvel olarak kabul edilen Mevlid gecesinden 4 gün sonraki 16 Rebiulevvel 1333 tarihini taşıyan 41. Sayısında geniş bir haber yer almaktadır. Bir mevlid kandilinde neler yapıldığının görülmesi açısından güzel bir örnek olduğunu düşündüğümüz bu yazıdan anlaşıldığına göre, geceyi Müslümanların samimi duaları, gözyaşlarıyla ıslanmış yakarışları ve ibadetleri nurlandırmıştır. Ordularımızın muzaferiyeti ve şehitlerin ruhları için yapılan yakarışlara hem Sultani Mektebinde hem de Zağnos Paşa Camii’nde okunan ‘Mevlid’ler eşlik etmiştir. Haberin aktarılışından, mekteplerin

² Nebi Bozkurt, "Kandil", *DİA.*, c. XXIV, s. 300-301.

³ Örnek metin olarak bkz. Ek-2

Mevlid gecesinde program düzenlediği anlaşılmaktadır. Karesi de, bu gecede hissi duyguları son derece samimi, son derece içten bir şekilde okuyucularına aktararak o anın feyzini sürdürmeyi hedeflemektedir. Aynı şekilde bu sayı içerisinde Dava Vekili Emin Vedat Bey'in Mevlid kandili vesilesiyle yazdığı güzel manzumesi de kendine yer bulmuştur ki bu da, halkın böyle gün ve gecelere hassasiyeti olduğunu gösteren bir örnektir.⁴

14 Rebiu'l-evvel 1305 tarih ve 87 numaralı *Karesi*'de, Vilayet haberleri başlığı altında, Mehmed Fevzi Efendi tarafından davet edilen ulema, memurlar ve diğer misafirlerle akşam ve yatsı namazlarının hep birlikte kılındığı, "Kutsiyetü'l Ahbar fi Mevlid-i Ahmedî'l Muhtar" adlı mevlid-i şerifin okunduğu görülmektedir. Haberin devamında, ertesi gün Zağnos Paşa Camii'nde her beldedeki Müslümanlar dinlemiş kadar kalabalığın hazırda bulunduğu, örneği görülmemiş bir ayet tefsiri yapıldığı, mevlid-i şerif okunarak müteakiben güzel bir duanın edildiği coşkulu ifadelerle aktarılmıştır. Takip eden yazıda ise, kandil sebebiyle Mekteb-i Rüşdi'de öğrencilere öğle namazını müteakip mevlid-i şerif menkıbesi okutturulduğu, şeker dağıtıldığı ve bu güzel uygulamanın çocukların âdap ve eğitimleri açısından etkili bir yöntem olduğu belirtilmiştir.⁵ Yine aynı sayıda mektebin muallimlerinden Sadrettin Efendi'nin okuduğu kaside, gelecek 3 sayıda da devam ederek toplamda 4 parça olacak şekilde yayımlanmıştır. Gazetenin 6 Rebiulevvel 1341 tarihli 97-128. sayısında görmekteyiz ki Mevlid-i Nebevi dolayısıyla şehirdeki bilumum cami ve mescitler sadece ibadet, dua ve niyazlarla değil kandillerle de aydınlanmıştır.

7 Rebiulevvel 1305 tarihli 86. sayıda, yaklaşan Mevlid kandili dolayısıyla yayınlanan güzel bir naat göze çarpmaktadır.⁶ 11 Rebiu'l-evvel 1334 tarihli 39-91 numaralı sayısına baktığımızda, gazetenin idrak edilecek olan Mevlid kandilini okuyuculara duyururken, devletin içinde bulunduğu durumdan ötürü bu gecede yapılacak dualarda daha bir hassasiyet gösterilmesi beklentisinde olduğu

⁴ Karesi, Nr. 41 16 Rebiulevvel 1333- 19 Kanun-ı Sani 1330 / 1 Şubat 1915 Pazartesi

⁵ Karesi, Nr. 87, 14 Rebiu'l-evvel 1305/ 18 Teşrin-i Sani 1303, Çarşamba

⁶ *Karesi*, Nr. 86, 7 Rebiu'l-evvel 1305/ 11 Teşrin-i Sani 1303, Çarşamba

görülmektedir.⁷ 40-92 numaralı 18 Rebiu'l-evvel 1334 sayılı takip eden haftada ise yine bir önceki senede olduğu gibi, talebelerin görev aldığı bir program düzenlendiği, okunan Mevlid'in ardından dua edildiği ve katılanlara da kuruyemiş ikramında bulunulduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen önceki sayıya yer kalmadığı için bir sonraki sayıda basılan "Dini Bir İhtifal" adlı yazıdan, o gece ile ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler elde etmek mümkün. Örneğin; Mevlid okutulacağı zaman talebeye temiz elbise giyinmeleri, güzel koku sürünmeleri ve abdest almaları uygun bir şekilde söylenilmiş; icap eden yerlere de yazıyla durum bildirilmiştir. Muhakkak ki böyle bir hazırlık, gençlere peygamber sevgisini ve kandili hakkıyla idrak etmeyi de öğretmiş olmaktadır. Öyle ki ilerleyen satırlarda en küçük yaştaki talebelerin bile, bu gün okula neşe ile koşarak geldikleri ve günün ulviyetiyle sevinç doldukları anlatılıyor. Bu program dolayısıyla bir araya gelen okullar için de kaynaşma vesilesi gerçekleşmiş olup, talebelerin okuduğu salavat-ı şerifeler ve Kaside-i Bür'e ile muallim tarafından okunan Türkçe dua da, gecenin feyzine feyz katmış, izleyenler için de tesirli bir akşama sebep olmuştur. Yazıdan anlaşıldığına göre bu merasimin okullarda düzenlenmesi,, gençlerin dini, vatanî ve milli fikirlere sahip olması ve bu şekilde yetişmesi açısından gerçekleştirilen faydalı bir uygulamadır.⁸ Ayrıca Balya, Edremit gibi yerlerden gazeteye ulaşan ve kandil gecesini Mevlid okutturulduğuna dair gönderilen varakalar, bize gerçekleştirilen uygulamaların vilayet merkezi ile sınırlı kalmadığını da göstermektedir.⁹

Savaşın etkisi ile zor günlerin yurdun her yanında hissedildiği zamanlarda, özellikle cepheye yakın olan ve sık sık bunun sıkıntısını yaşayan halkın Allah'a bolca niyazda bulunmak, yardım dilemek için; düşmanın zelil, ordumuzun muzaffer olması talebi ve şehitlerimizin ruhuna dua etmek için bu önemli kandil gecesini bir vesile olarak gördükleri aşikârdır.¹⁰ Öyle ki bu isteklerin 1336 senesinde de, 2 sene sonraki kandilde de benzer şekilde olduğu, okunan mevlidlerin ardından dualarla yüce Allah'a yalvarılarak bu gecenin

⁷ Karesi, Nr. 39-91 11 Rebiulevvel 1334/ 4 Kanun-ı Sani 1331 Pazartesi

⁸ Karesi, Nr. 40-92 18 Rebiulevvel 1334/ 11 Kanun-ı Sani 1331 Pazartesi

⁹ Karesi, Nr. 42-94 3 Rebiulahir 1334 25 Kanun-ı Sani 1331

¹⁰ Karesi, Nr. 33-189 16 Rebiulahir 1336 3 Kanun-ı Evvel 1333 Pazartesi

değerlendirildiği görülmektedir.¹¹ Söz konusu habere baktığımızda, Zağnos Paşa Camii'nde yapılan merasimde naat okunduğu, dinleyenler üzerinde çok tesirli olduğu ve gecenin duasının bu kez Medine-i Münevvere Delili Şeyh Hamza Efendi tarafından Arapça yapıldığı da dikkati çeken ayrıntılar arasındadır.

Bu konuyla ilgili haberlerdeki, Hz. Muhammed'den bahseden her cümlede, övgü ve sevgi dolu ifadelerin en güzel edebi ve şairane şekillerde kullanılıyor olması da güzel nüanslar arasında sayılabilir.¹² *Karesi* incelendiğinde Mevlid-i Nebevi münasebetiyle yazılarak gazeteye gönderilmiş Kasidelerin de kendilerine sayfalar içinde yer buldukları görülmektedir.¹³ Bu vesileyle kaydedilmesi gereken bir husus da *Karesi* gazetesinin kandil kutlamaları ile ilgili haberleri verirken, temenni ve dualarını okuyucuları ile gayet samimi biçimde paylaşmış olduğudur.¹⁴

Regaib Kandili:

Kuran'da kendisine saygı gösterilmesi istenen, hadislerde ise oruç tutulmasının tavsiye edildiği bir gün olarak karşımıza çıkan Regaib kandili, Recep ayının ilk Perşembesi olarak eda edilmekte ve Hz. Muhammed'in ana rahmine bugün düştüğü düşünülmektedir.¹⁵

Karesi gazetesinin ilk iki yıllık dönemindeki üç kandil kutlama haberinden ikisi Regaib kandili hakkındadır. 55 ile 102. sayılarda¹⁶ hem akşam hem de yatsı namazlarında, camilerde cemaatin önemli ölçüde fazlaştığı, namaz ve dua ile geç vakitlere kadar ibadetin devam ettiği ifade edilmektedir. *Karesi*, Regaib kandillerinin ertesi günü vilayette memurlar arasında tebrikleşmenin gerçekleştiğini de kaydetmiştir.

Okuduğumuz haberlerden anladığımız kadarıyla, Regaib kandilinde cami ve mescitler ile minareler ve hatta hükümet konağı

¹¹ *Karesi*, Nr. 28-288, 22 Rebiul evvel 1338 15 Kanun-ı sani 1335 Pazartesi

¹² *Karesi*, Nr. 41 16 Rebiulevvel 1393/ 19 Kanun-ı Sani 1330; 2. Sene Nr. 40-92 18. Rebiulevvel 1334/ 11 Kanun-ı Sani 1331 Pazartesi

¹³ *Karesi*, Nr. 38, 12 Rebiulevvel 1304/ 8 Aralık 1886, Çarşamba; Nr.39 ve Nr. 40'da da devamı yayımlanmıştır.

¹⁴ *Karesi*, Nr. 28-288, 22 Rebiulevvel 1338 / 15 Kanun-ı evvel 1335 Pazartesi

¹⁵ Hamdi Tekeli, "Regaib Gecesi", *DİA.*, c. XXXIV, s. 535-536.

¹⁶ *Karesi*, Nr. 55, 22 Recep 1304 / 25 Mart 1303; Nr. 102, 9 Recep 1305 / 9 Mart 1304

süslenmiş;¹⁷ bu hayırlı ve mübarek gecenin tüm Müslümanlar adına mutluluklara vesile olması için camilerde Allah'a dualar edilmiştir.¹⁸ Yine bu gecede savaş sebebiyle dualarda, Mevlid kandilinde olduğu gibi ordunun zaferi, düşmanın perişan olması konularında yoğunlaşmıştır.¹⁹

*Karesi'*nin haberleri verdikten sonra bu vesileyle okuyucularının kandillerini tebrik edip, hayırlı temennilerde bulunduğu da görülmektedir.

“Leyle-i Mübareke-i Regaib

Perşembe gecesi leyle-i celile-i Regaip olmasıyla âdet-i müstahsene-i (güzel özellik) İslamiyeden olduğu veçhile o gece cevami ve mesacid-i şerife ve hükümet konağı kanadil-i Süreyya-adıl ile tenvir edilmiş (aydınlatılmış) ve akşam ve yatsı namazlarında dahi âmme-i muvahhidin (Tevhi ehli) tarafından efzayış-i ömr-i (ömrünün artması) şevket-i hazret-i padişahî dua-yı icâbet-intimâsının tekrar ve tezkarıyla tezyin-i zat u (süslenmiş)sıfat kılınmıştır.

Rabb-i Celil, halife-i rûy-i zemin velî-nimet-i bî-minnetimiz padişahımız efendimiz hazretlerini nice nice leyâlî-i mübarekenin idrakiyle serîr-i şevket-masîr-i hilâfette berdevâm buyursun. Âmin.” (Nr. 102, 9 Recep 1305)

Miraç Kandili:

Hiz. Muhammed'in bir gece vakti Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yürütülmesi ve oradan da göğe yükseltilmesi olayının anıldığı Recep ayının 27. Gecesidir. Türk kültüründe miraç denildiği zaman hem isra hem de miraç olayı anlaşılmaktadır. Mahiyeti, bedenen mi ruhen mi gerçekleştiği, Allah'ın görülüp görülmemesi meselesi zaman zaman tartışılan konular arasında olsa da Miraç Kandili Müslümanlar için önemli bir kandildir. *Karesi'*ye baktığımızda, Balıkesir'de de bu gecenin hassasiyetle ele alındığı anlaşılmaktadır. Genelde konuyla

¹⁷ *Karesi*, Nr. 102; 9 Recep 1305/ 9 Mart 1304, Çarşamba

¹⁸ *Karesi*, Nr.6, 7 Recep 1332 / 19 Mayıs 1330 Pazartesi

¹⁹ *Karesi*, Nr.5-57, 10 Recep 1333 / 11 Mayıs 1331, Pazartesi

ilgili duyuruların bu mübarek geceyi takip eden ilk sayıda yayınlandığı görülmektedir.

Haberlere yansıdığına göre bu kandilde Müslümanlar ibadethanelerine kapanarak hem Yaratıcıya şükranda bulunmuş, hem dualar ederek hallerini, isteklerini bildirmiş hem de alem-i İslam'ın kurtuluşu için içtenlikle yakarmışlardır.²⁰ Hz. Muhammed'in miracının vuku bulduğu bu gece tüm Müslümanlar için Tanrı'nın feyiz ve bereketine ulaştıkları bir gece olarak kabul edilmiş ve böyle değerlendirilmiştir.²¹

Karesi, cami, mescit ve minarelerin süslendiği bu gecenin öneminden bahsettiği²² yazılarının ardından, dualarının kabulü temennisini okuyucuları ile paylaşmayı bu kandilde de ihmal etmemiştir.

28 Recep 1338 tarihinde yayınlanan 45-305 sayılı *Karesi*'de Miraç gecesinin kutlanması ile ilgili haber, coşkusu ve haberi veriş şekli ile dikkat çekici olduğu için kısa bir bölüme burada yer veriyoruz:

“ ... iş bu şeb-i mes'udun (mutlu gecenin) kâr-u kutsiyetini tebcilen (kutlayarak) şehrimizin bilumum cevami' ve mesâcid-i şerifesiyle menair-i (minareler) müniresinde ikad-ı kanadil-i süreyya-mesîl edilerek (Süreyya yıldızı gibi oturtularak) gece yarılarna kadar ta'ât ve ibadât ile iştilal olunup ihraz-ı mesubat (sevap kazanma) edilmiş ve vatan-ı azizimizin halâsı (selameti) için füyûz-ı ruhaniyyet-i celile-i cenab-ı risalet-penahiden kemâl-i huşû ve hudu' ile istiğase (yardım istemek) ve istimdat (medet, istek) kılınmıştır. Cenab-ı Allah şeb'i mes'ud-ı mi'racı teakub ettikçe müşahede-i emsal-i adîdesiyle padişahımızı ve kaffe-i mü'min ve mü'minatı kâmrân ve bahtiyar buyursun amin bi-hurmeti kitab-ı mübîn ve seyyid'il mürselîn.”

Malumdur ki miraç hadisesi, Müslüman milletlerin sanat ve edebiyatına da etki eden bir olaydır. Bu konuda yazılmış eserlere genel

²⁰ *Karesi*, Nr. 8-60, 1Şaban 1333, 1 Haziran 1331, Pazartesi; 4. Sene, Nr. 3-159, 29 Recep 1335, 21 Mayıs 1333, Pazartesi

²¹ *Karesi*, Nr. 8-60, 1Şaban 1333, 1 Haziran 1331, Pazartesi; 4. Sene, Nr. 3-159, 29 Recep 1335, 21 Mayıs 1333, Pazartesi

²² *Karesi*, Nr. 105, 30 Receb 1305/ 30 Mart 1304, Çarşamba

olarak Miraciyye denilmektedir. Karesi'den anladığımıza göre Miraç kandilinde Miraciyye okunması Balıkesir'de de uygulanmıştır.²³ 45-305 sayılı Karesi'de bu gece Gazi Zağnos Mehmet Paşa Camii'nde "huffaz-ı hoş-elhân" tarafından Miraciyye okunmuş, ardından da Hacı Hafız Nasuh Efendi tarafından yapılan ve gecenin milletimize feyz getirmesi duasına göklere yükselen âminler eşlik etmiştir.²⁴

Berat Kandili:

Müslümanların Allah'ın bağışlaması ile günahlarından kurtulacağı ümidiyle Berat gecesi olarak adlandırdıkları bu kandil, diğer günlere nazaran daha fazla ibadetle geçirilmesi adet haline gelmiş bir gündür ve Şaban ayının on beşinci gecesi olarak kabul edilir.²⁵

Kutsal kabul edilen bu geceye, *Karesi*'nin her iki döneminde de rastlamak mümkündür. Nitekim 60 numaralı *Karesi*'de²⁶ Şaban ayının on beşinci Pazartesi gecesinin/ 9 Mayıs 1887 Berat kandiline denk gelmesi dolayısıyla Balıkesir'deki bütün cami ve mescitlerin derûn ve bîrununda/içlerinde ve dışlarında kandillerle aydınlatılmalarına önem verildiği ve camilerin cemaat tarafından şenlendirildiği ifade edilmektedir. Gazetenin ikinci döneminde konuyla ilgili kayıtlarda da dikkat çekici metinler yer almaktadır. Berat kandili akşamında camilerin ve ibadet için seçilen تنها odaların, Müslümanlarca doldurulduğu; dualar ve yakarışlarla İslam'ın parlak zamanlarına dönme isteğinin, Osmanlı ülkesinin kurtuluş yolunu bulması niyazlarının, yapılan dualar arasında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Haberlerden anlaşılan bir diğer husus da kandil ışıklarının ve süslerin cami, mescit ve minareleri başka senelerde de

²³ Kandil geceleri ile ilgili olarak Osmanlı Camilerinde çeşitli uygulamalar yanında dini musikimizin Regaibiyiye ve Miraciyye olmak üzere iki uygulaması dikkat çekmektedir. Bunlardan ilkinin Balıkesir'de uygulamasına bizim kaynaklarımız içerisinde rastlamamız mümkün olamadı ise de ikincisi olan Miraciyye'nin okunduğu kaydedilmiş bulunmaktadır.

²⁴ *Karesi*, Nr. 45-305, 28 Recep 1338/ 19 Nisan 1336 Pazartesi

²⁵ Halit Ünal, "Berat Gecesi", *DİA.*, c. V, s. 475-476.

²⁶ *Karesi*, Nr.60, 25 Şaban 1304/ 6 Mayıs 1303 Çarşamba

bezediğidir.²⁷ Bu ortam ve hissiyat içerisinde ibadetlerin sabaha kadar devam ettiği de ifade edilmektedir.²⁸

9-113 sayılı *Karesi*'de, Berat gecesi münasebetiyle Büyük Camii Şerif'te askerler tarafından şehitlerimiz için bir mevlid-i şerif okutulduğu ve halktan binlerce kişinin de bu anma töreninde hazır bulunduğu kayda geçirilmiştir.²⁹ Bu da bize, diğer mübarek gecelerde olduğu gibi Berat kandilinin de savaşta kaybettiğimiz şehitlerimizin aziz ruhlarına dua etmeye, ordumuzun başarısı için Allah'tan yardım istemeye bir vesile olarak görüldüğünü anlatmaktadır.

6-162 numaralı sayıda, yine bolca duaların edildiği, ibadet yerlerinin kandil ışıklarıyla nurlandığı, Müslümanların ibadet ve tâât ile geceyi geçirdiklerinden bahsederken şu eklemeler de yapılmıştır:

“...Leyle-i mezkurede (bahsedilen gecede) (Gazi Zağnos Paşa) cami-i şerifinde ervah-ı şuhedaya ithaf edilmek üzere Mevlid-i Nebevi ve Aşr-ı Şerifler kıraat olunmuş ve bu vesile-i hasene ile de alem-i İslam için an karîb mes'ûd ve şaşaalı eyyamın tuluuna (doğuşuna), vatanın selametine ve şanlı ordularımızın tevalî-i muvaffakiyat (başarılarının sürmesine) ve husûl-i muzafferiyatına (muzaffer olmalarına) dualar edilmiştir...”³⁰

13 Şaban 1341 sene ve 62 numaralı *Karesi*'de, gazete kandil ile ilgili yazısını vermeden önce hakkında kısa bir bilgi de vermekte, bu sayede okuyucularını aydınlatmaktadır. Bu sayıdaki örnekte: Şaban'ın on beşinci gecesi olan bu gecenin Mübarek Ramazan'ın da müjdeleyicisi olduğu, manevi kurtuluş vesilesi olan bu kandilde af ve mağfirete kavuşma ümidinin, tüm ehl-i imanı sardığı ifadelerinin yanı sıra; Allah'ın huzurunda huşu içerisinde ibadetlerin yerine getirilmesinin önemi belirtilirken, okuyucuları için de gazete yönetimince hayır duada bulunmaktadır.³¹

²⁷ *Karesi*, Nr. 12, 19 Şaban 1332 / 30 Haziran 1330 Pazartesi; 3. Sene Nr. 9-113, 18 Şaban 1334/6 Haziran 1332 Pazartesi

²⁸ *Karesi*, Nr. 1-261, 18 Şaban 1337 / 19 Mayıs 1335 Pazartesi

²⁹ *Karesi*, Nr. 9-113, 18 Şaban 1334/6 Haziran 1332 Pazartesi

³⁰ *Karesi*, Nr. 6-162, 20 Şaban 1335 / 11 Haziran 1333, Pazartesi

³¹ *Karesi*, Nr. 62, 13 Şaban 1341 / 1 Nisan 1339, Pazartesi

Kadir Gecesi:

Kur'an-ı Kerim'in indirildiği gecenin adıdır. Aynı adı taşıyan sureden, bin aydan daha hayırlı olduğu anlaşılmakta olan bu gece, Müslümanlar nezdinde çok farklı bir öneme sahiptir.³² Kadir suresinde "O gecede, Rablerinin izniyle melekler ve Ruh (Cebrail), her iş için iner dururlar. O gece esenlik doludur. Ta fecrin doğuşuna kadar" ayetlerinden ötürü daha fazla sevap kazanma isteği elbetteki Müslümanları daha fazla ibadet etmeye yönlendirmektedir.

Hem günümüz süreli yayınlarına baktığımızda Kadir gecesinin gazete sayfalarında kapladığı yer sebebiyle, hem de diğer kandillerle ilgili uygulamaların birçok defa haber yapılmış olması hasebiyle bu mübarek gece hakkında Karesi'de de oldukça kapsamlı bilgiler bulabileceğimiz fikrine karşılık sadece bir sayıda kısa bir tebrik ile okuyucuların bilgilendirildiği ve hemen ardından yaklaşan bayramın tebrik edildiği görülmektedir.³³ Söz konusu bu tek tebriğin bulunduğu sayının basım tarihinin 27 Ramazan olması, henüz haber yapılacak bir uygulama olmadan basımın gerçekleştiğini gösterse de, aradan geçen 1 haftada haberin eskimiş olmasından dolayı gazeteye alınmadığını söylemek pek de mümkün görünmemekle birlikte haber yapılmaması için başka bir sebep de bulunamamıştır.

Karesi, kimi defa tüm kandilleri haber konusu yapmış, bazen sayfa sayısının azalması bazen de zorunlu haberlerinin sütunlarını doldurması gibi sebeplerle tüm kandillerde haber yapımına yer ayıramamış görünmekle beraber, genel olarak Balıkesir'de kandillere verilen önemi gözler önüne sermeyi başarmıştır. Kandiller *Karesi*'nin satırlarından okunduğunda bilhassa zor zamanlardan geçen ülke için Allah'a daha samimi, daha içten bir şekilde dualar edilebilinen; ibadetlerin en güzel haliyle yerine getirilmeye çalışıldığı ve pek çok Müslümanın bir arada olabilmesine de imkân tanıyan vesileler olmuştur. *Karesi*, hem şehrin ruhani havasını aktararak hem de kendi

³² M. Sait Özervarlı, "Kadir Gecesi", *DİA.*, c. XXIV, s. 124-125.; Mustafa İsmet Uzun, "Kadir Gecesi (Edebiyat ve Sosyal Hayat)", *DİA.*, c. XXIV, s. 125-127.

³³ *Karesi*, Nr. 16-68, 27 Ramazan 1333 / 27 Temmuz 1331, Pazartesi, bkz. Ek-3

yürekten dualarını okuyucularla paylaşarak manevi bir iklim oluşturmayı başarmıştır.

Bayramlar

Ramazan Bayramı:

Ramazan ayının başlangıç ve bitişinin hesaplanması, fıkıhçılarca ayrıntılı şekilde çalışılmış bir konudur. Müslümanlar arasında birliğin sağlanması açısından hilalin görünmesi yani “Rü’yet-i Hilâl” meselesi oldukça önemlidir. ³⁴ “Hilâli görünce oruca başlayın; onu tekrar görünce bayram yapın. Eğer hava kapalı ise içinde bulunduğunuz ayı otuz güne tamamlayın” (Buhârî, “Şavm”, 11; Müslim, “Şıyâm”, 17-20) hadisi doğrultusunda oruca başlama ve bitirme, doğal olarak da Ramazan bayramının tespit edilebilmesi için hilâlin görülmesi, hassasiyet arz etmektedir.³⁵ Doğal olarak gazete sütunlarında da bu husus konu edilmiştir.³⁶

Karesi gazetesi, hilalin görünmesi ile başlayan Ramazan’ın, atılan toplar ile duyurulduğunu³⁷, bu kutlu ayda huzur ve huşu içerisinde yapılacak ibadetlerin ve duaların kabul edilmesi temennisini okuyucuları ile paylaşmış; mübarek oruç ayını samimi bir şekilde tebrik ettiğini ifade etmiştir.³⁸ İyi dileklerin, duaların haricinde, İstanbul’da ay boyunca yapılanlar da okuyuculara aktarılmış³⁹; Balıkesir’deki camilerde yapılan dersler, vaaz ve nasihatler, Zağnos Paşa Camii’ndeki tefsir dersleri⁴⁰ gibi yazılarla halk bilgilendirilmiş; Ramazan ayının “Evveli rahmet, ortası merhamet ve ahiri cehennemden kurtuluş” olması hasebiyle Müslümanlar için öneminin idrakine de dikkat çekilmiştir. ⁴¹

³⁴ Hacı Mehmet Günay, "Ramazan", *DİA*, c. XXXIV, s. 433-435.

³⁵ İrfan Yücel, "Hilâl", *DİA*, c. XVIII, s. 1-11.

³⁶ *Karesi*, Nr. 62, 2 Ramazan 1304/ 25 Mayıs 1887, Çarşamba

³⁷ *Karesi*, Nr. 13,7 Ramazan 1303 /28 Mayıs 1302 Çarşamba

³⁸ *Karesi*, Nr. 14, 4 Ramazan 1332 / 14 Temmuz 1330, Pazartesi; 4. Sene, Nr. 8-164, 5 Ramazan 1335 / 25 Haziran 1333

³⁹ *Karesi*, Nr. 15, 21 Ramazan 1303/11 Haziran 1302 Çarşamba

⁴⁰ *Karesi*, Nr.16, 28 Ramazan 1303/18 Haziran 1302 Çarşamba

⁴¹ *Karesi*, Nr. 3-263, 3 Ramazan 1337 / 2 Haziran 1335, Pazartesi

Karesi, Ramazan bayramını ilk sayfada, bazen hilâlin görünüp görünmemesine göre bayramın zamanını haber verip hayır dualarla tebrikler ederek⁴², bazen de bir bayram gününü anlatarak okuyucularına aksettirmiştir.⁴³ Bu gibi haberlerin, arefe ve bayram gününe denk geldiğinde gazetenin basılmamasından dolayı bazen 2 hafta geç verildiği de olmaktadır.⁴⁴

8 Şevval 1334 tarih ve 15-119 sayılı gazetede yer alan haber, Ramazan bayramı açısından pek çok ayrıntıya ulaşabileceğimiz güzel bir örnektir:

“ Muayede Resmi

Bayramın tekmil-i selasîn itibarıyla Pazartesi gününe müsadif olması hasebiyle o gün zat-ı âlî-i mutasarrıfı ile erkân-ı memurin Namazı eda-yı salat-ı îdden sonra, Hükümet konağına giderek, orada parlak bir surette muayede (bayramlaşma) resmi icra edilmiş ve müşarun ileyh hazretleri ile diğer memurin canibinden bütün devaire (daireler) ve bazı zevata iade-i ziyaret buyurulmuştur.”⁴⁵

Haberdan anlaşıldığı üzere bu sene hilâl görünemediği için tekmîl-i selasin ile Ramazan 30 güne tamamlanmıştır. Bayram namazı kalabalık bir şekilde eda edilmiş, hükümet konağında bayramlaşmış, daha sonra da bayram ziyaretleri yapılmıştır. Hilâlin kasabanın pek çok yerinde görüldüğü bir sonraki sene ise bayram namazı ve bayramlaşma aynı şekilde gerçekleşmiştir.⁴⁶ Başka bir sayıda *Karesi* müftülüğünün, hilâlin görünmemesi sebebiyle tekmil-i selâsîne göre bayramı belirlediği şeklindeki haber de, yaklaşan bayrama yönelik tebriklerle beraber gazetede yayımlanmıştır.⁴⁷ Bu şekildeki

⁴² *Karesi*, Nr. 17, 5 Şevval 1303/ 25 Haziran 1302, Çarşamba; 1-2. Sene, Nr.66, 8 Şevval 1304, 29 Haziran 1887, Çarşamba

⁴³ *Karesi*, Nr. 18 25 Ramazan 1332 / 8 Ağustos 1330

⁴⁴ *Karesi*, Nr. 66, 8 Şevval 1304, 29 Haziran 1887, Çarşamba

⁴⁵ *Karesi*, Nr. 15-119, 8 Şevval 1334 / 25 Temmuz 1332

⁴⁶ *Karesi*, 10 Şaban 1335, / 30 Temmuz 1333, Pazartesi

⁴⁷ *Karesi*, 27 Ramazan 1332 / 14 Haziran 1336

bilgilendirme ve tebrikler bazen kısa da olsa, gazetede kendilerine yer bulmaktadırlar.⁴⁸

5 Şevval 1303 sene ve 17 numaralı gazetede çok ilgi çekici bir husus göze çarpmaktadır: Ramazan bayramı sebebiyle, hapishanede bulunup da cezalarının üçte ikisi bitmiş olanların, padişahın emri ile bırakılması yazısı Balıkesir'e gelmiş, 42 kişinin durumunun salıverilmeye uygun olduğu tespit edilmiş; bunun duyurusu yapılırca bayram namazı için camiye gitmek üzere sokakta bulunan halkta mutluluğa sebep olmuştur. Görünen odur ki, bu 42 kişinin yanı sıra Biga mutasarrıflığında da 23 kişi gerekli şartları taşıdığı için Bayram namazından önce salıverilmiştir.⁴⁹ ("Padişahım çok yaşa)

Kurban Bayramı:

İdü'l-adhâ şeklinde adlandırılan Kurban bayramı, Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail'e dayanmaktadır ve Hicri takvimin son ayı olan Zilhicce'nin onunda başlayıp dört gün boyunca devam etmektedir.

Tüm İslam âleminde kutlanan bu bayram elbette ki Balıkesir'de de dini hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Ancak bazen arife veya bayram gününe tesadüf ettiğinde gazetenin çıkarılamadığını da tekrar hatırlatmak yerinde olur.⁵⁰

Gazetenin, Kurban bayramının ilk gününün ne zaman olduğu belirlendiğinde, okuyucularına bunu duyurması,⁵¹ onları tebrik edip iyi temennilerde bulunması⁵², kurban bayramında bayramlaşmanın nasıl yapıldığının anlatılması, gelen tebrik telgraflarının belediye meydanında sesli bir şekilde okunması,⁵³ yapılan nutukların dinleyemeyenler için tam metin halinde daha sonra yayımlanması⁵⁴

⁴⁸ *Karesi*, Nr. 12-64, 29 Şaban 1333/ 29 Haziran 1331, Pazartesi; Nr.70-536, 28 Şaban 1343 / 23 Mart 1341

⁴⁹ *Karesi*, Nr. 17, 5 Şevval 1303/ 25 Haziran 1302

⁵⁰ *Karesi*, Nr. 26, 17 Zilhicce 1303/ 3 Eylül 1302 Çarşamba; Sene 1-2. Nr.75, 18 Zilhicce, 1304/ 26 Ağustos 1303, Çarşamba

⁵¹ *Karesi*, Nr.75, 18 Zilhicce, 1304/ 26 Ağustos 1303 Çarşamba

⁵² *Karesi*, Nr. 26-78, 9 Zilhicce 1333 / 5 Teşrin-i evvel 1331, Pazartesi

⁵³ *Karesi*, Nr. 78, 10 Muharrem 1305/ 16 Eylül 1303, Çarşamba

⁵⁴ *Karesi*, Nr. 26, 17 Zilhicce 1303/ 3 Eylül 1302, Çarşamba

bize o dönemdeki Kurban bayramı uygulamaları hakkında bazı bilgiler vermektedir.

Nr: 24-128 sayı ve 18 Zilhicce 1334 tarihli *Karesi*'de bayram ile ilgili güzel bir yazı bulunmaktadır:

“ Muayede resmi

Şehr-i Zilhiccenin ibtidası (başlaması) Cuma gününden ispat olması üzerine Cumartesi arefe Pazar günü bayramın birinci gününe müsadif olduğundan salat-ı îd-i adhayı müteakip daire-i hükümette parlak bir surette muayede (bayramlaşma) resmi icra edilmiştir. Ve bu babda tanzim buyurulan program mucibince umera-yı askeriye, ilmiye ile bilumum rüesa-yı me'murîn tarafından zât-ı âlî hazreti-i mutasarrıfı.....ye arz-ı tebrikat edilmiş ve zuvvarın (ziyaretçilerin) cümlesi şekerlerle, sigaralarla izaz (ikram) kılınmıştır.”⁵⁵

Kurban bayramının Müslümanlar için önemli bir bayram olduğu gazetede bu haberden rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bayram namazını müteakip bayramlaşmalara önem verildiği, askeriye, ilmiye sınıfı ve çeşitli memurluklarla bayramlaşıldığı ve mutasarrıf tarafından ikramda bulunulduğu bu haberden çıkarılanlardır.

Toparlayacak olursak *Karesi* gazetesi, vilayetin dini hayatının aydınlatılması hususunda zaman zaman bir hatırat gibi ayrıntılı bilgiler vermiş zaman zaman da çeşitli sebeplerden ötürü haberleri atlamış veya kısaca geçmiştir. Yine de Balıkesir'in o dönemlerdeki dini hayatının anlaşılması, Balıkesir halkının inanç anlamında önem verilen gün ve gecelerde neler yaptıklarının resmedilmesi, bayramların nasıl geçirildiği ve bir gazetenin yaşamdan kesitleri nasıl sunduğu konusunda bir örnek olması açısından güzel bir kaynaktır.

⁵⁵ *Karesi*, Nr. 24-128, 18 Zilhicce 1334 / 3 Teşrin-i evvel 1332

EKLER:

Ek-1

Ek-2

«Tebrik

Bu akşam Peygamber-i zi-şanımız Efendimiz hazretlerinin âlem-i vücuda kadem-nihade oldukları gecenin devr-i seneviyesine tesadüf ediyor.

Alem-i İslâm'ın on üç asırlık hayatında bütün Müslümanlar tarafından her sene tes'îd ve tebci edilen bu leyle-i mübareke, bu sene Hilafet-i İslamiye'nin a'dâsını kahr ve tedmir (mahv, perişanlık) ettiği günlerin ferdasına (ertesi gününe) müsadıf olduğundan kulûb-ı müslimin bir kat daha garîk-i sürur (sevinç) ve inşirah olmuştur.

(Karesi) bu gibi leylâ-i mübarekenin tevali-i idraki (devamı) temennisine terdifen (katarak) sevgili kârî ve karielerine arz-ı tebrikât eyler.» (Nr. 39-911 Rebiu'l-evvel 1334)

Ek-3

«Tebriklerimiz

Bu gece Tanrımızın lütfuyla erdigimiz mübarek Kadir Gecesi ile yaklaşan bayramı bütün okuyucularımıza kutlarız.»

KAYNAKÇA

- Abdülaziz Bey, Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, İstanbul, 1995.
- Hacı Mehmet Günay, "Ramazan", *DİA.*, c. XXXIV, s. 433-435.
- Halide Aslan, "Osmanlı İmparatorluğu'na Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller". *İSTEM*, 13 Aralık 2009, s. 199-231
- Halit Ünal, "Berat Gecesi", *DİA.*, c. V, s. 475-476.
- Hamdi Tekeli, "Regaib Gecesi", *DİA.*, c. XXXIV, s. 535-536.
- İrfan Yücel, "Hilâl", *DİA.*, c. XVIII, s. 1-11.
- Karesi, Nr. 1, 11 C. Âhir 1303/ 05 Mart 1302/ 17 Mart 1886- Nr.105, 30 Receb 1305/ 30 Mart 1304/ 11Nisan 1888.
- Karesi, Nr. 1, 01 C. Âhir 1332/ 27 Nisan 1914- Nr. 52-208, 01 Şaban 1336/ 13 Mayıs 1334/ 1918.
- Mehmet Işık, Osmanlı Devletinde Kandil Kutlamaları,
https://www.academia.edu/3561294/OSMANLIDA_KAND%C4%B0L_KUTLAMALARI
- M. Sait Özervarlı, "Kadir Gecesi", *DİA.*, c. XXIV, s. 124-125.
- Mustafa İsmet Uzun, "Kadir Gecesi (Edebiyat ve Sosyal Hayat)", *DİA.*, c. XXIV, s. 125-127.
- Nebi Bozkurt, "Kandil", *DİA.*, c. XXIV, s. 300-301.
- Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Dini Hayatında Bir Kesit: Rü'yet-i Hilal Meselesi", *Diyanet İlmi Dergi*, c. XXXV, S. 1 (Ankara Ocak-Şubat-Mart, 1999), s. 55-82.

BALIKESİR'DE DİNİ HAYATIN ŞEKİLLENMESİNDE BALIKESİR İMAM HATİP OKULU İLK KAYITLI KIZ ÖĞRENCİLERİNİN ROLÜ

Muhammed İbrahim TEPE

Öğretmen, MEB, Balıkesir İmam Hatip Lisesi

Mükail DALMIŞ

Öğretmen, MEB, Balıkesir İmam Hatip Lisesi

Giriş

Tarihsel süreçte eğitim ve özelde dini eğitim; “Adem’e (as) bütün isimlerin öğretilmesiyle” başlamıştır. Bu eğitim süreci genelde, insanlık tarihiyle başlayıp insanlık tarihinin (kıyametin) nihayetine kadar sürecektir. Özelde ise eğitim, bireyin ana rahmine düşmesiyle başlayıp hayatının son bulduğu ana kadar devam eder.

Makalemizde tarihi süreçte eğitim, eğitim kurumları, eğitime muhatap kitle ile özellikle kızların ve kadınların eğitimi ve bu kitleye yönelik din eğitimi konusu incelenecektir. İslam tarihinin başlangıcı Asrı Sadette dini eğitim ve dini hayat; Raşit Halifeler Döneminde kadın ve kızlara yönelik eğitim ve dini eğitim; Emeviler, Abbasiler, Endülüs Emevileri, İlk Türk Devletleri dönemlerinde kadınlara ve kızlara yönelik eğitim ve dini eğitim, Selçuklular, Osmanlılar ve nihayet Cumhuriyet dönemi ve sonrasında kadın ve kızlara yönelik eğitim ve dini eğitim alanındaki gelişmeler ele alınacaktır. Bütün bu gelişmeler ışığında Türkiye’de açılan ilk İmam Hatip Okulları içerisinde yer alan Balıkesir İmam Hatip Okulunun inisiyatif alarak 1969’ da ilk kız öğrenci kaydı ile okuttuğu ve 1973’te mezun ettiği kız öğrencilerin Balıkesir’in dini hayatının şekillenmesinde oynadığı rol ele alınacaktır.

Bu çalışmada veriler; arşiv araştırmalarından ve mülakat tekniği kullanılarak Balıkesir İmam Hatip Okulu 1973 ilk mezunu kız öğrencileriyle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir.

Asrı Sadette ve Raşit Halifeler Döneminde Kadınlara ve Kızlara Yönelik Dini Eğitim

Gönderilen bütün peygamberler ve nebiler gönderildikleri kavme manevi alanda rehber oldukları gibi maddi alanda da rehber olmuşlardır.

“Alemlere rahmet olarak gönderilen”¹ Peygamber Efendimiz (sav): “Ben muallim olarak gönderildim”² hadisleriyle ümmetini eğiten bir peygamber olduğunu ifade buyurmuşlardır. Peygamber Efendimizi diğer peygamberlerden ayıran önemli özelliklerinden biri de “Bütün insanlığa gönderilmiş”³ olması vasfıyla hem içinde bulunduğu toplumun eğitimine katkı sağlaması hem de kendi ashabının oluşturduğu büyük-küçük, kadın-erkek toplumun eğitimiyle bizzat ilgilenmesidir.

Peygamber Efendimizin (sav) Medine-i Münevvere’ye hicretleri, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da birçok yeniliğin ve gelişmenin başlangıcı olmuştur. Hicretin hemen ilk aylarında bir mescidin yaptırılması ve mescidin yanında “Suffe” denilen ilk eğitim öğretim biriminin açılması makalemizin de konusu olan “dini hayat” ve dini hayat içerisinde “dini eğitime” önceliğin tanınması açısından önem arz etmektedir. Peygamber Efendimizin (sav) Medine-i Münevvere’ye hicretlerinde ilk karşılaştığı kesimlerden biri de kız ve erkek çocukları olmuştur. Kız ve erkek çocukların hep bir ağızdan “Taleal Bedru Aleyna” ezgisini söylemeleri Peygamber Efendimizin (sav) takdirlerine mazhar olmuştur. Peygamber Efendimizin (sav): “Beni seviyor musunuz?” sorusuna “Evet” cevabı üzerine Peygamber Efendimiz (sav): “Ben de sizi seviyorum” sözlerine muhatap olmuşlardır.⁴ Peygamber Efendimizin (sav) torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’i dizine oturtarak kendilerine din eğitimi verdiği bilinmektedir. Kızı Hz. Fatıma’ya: “Ey Fâtıma! Kendini cehennemden kurtar! Çünkü sizi Allah’ın azabından kurtarmaya benim gücüm

¹ Enbiya suresi, 107. Ayet.

² İbn Mâce, Sünnet, 17.

³ Sebe’ suresi, 28. Ayet.

⁴ Mehmet Emin Ay, Asrı Saadette Çocuk Eğitimi, Fikriyat Dergisi, Haziran 2017

yetmez.”⁵ Buyurarak kızının şahsında ümmetinin dini eğitime verdikleri önemi göstermişlerdir. Peygamber Efendimiz (sav), dini eğitim konusunda büyük-küçük, kadın-erkek ayrımı yapmamıştır. “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”⁶ ayeti ve “İlim öğrenmek kadın-erkek her Müslüman üzerine farzdır.” , “İlim ve Hikmet müminin yitik malıdır. Onu nerede bulursa alır.”⁷ Hadislerinin hayata yansıyan bir uygulaması olarak dini eğitimin prensiplerini belirlemişlerdir.

Suffe ile başlayan eğitim öğretim seferberliği, ilk mektep olarak nitelendirebileceğimiz “Küttab” kurumları ile devam etmiştir. Erkeklerin eğitimi kadar kızların eğitimi de Kur’an ve sünnette yer almaktadır. Peygamber Efendimizin (sav) eşleri eğitim öğretim faaliyetlerinde etkin görev almışlardır.⁸

Peygamber Efendimizin (sav) başlattığı eğitim öğretim seferberliğinde tam bir fırsat eşitliği vardır. “Ümmü Seleme Hazretlerinin, küttabdan hür olmayan birkaç çocuğun kendisine yün sıramada yardım etmesini istemesi bu kurumda azatlı, hür, köle vs. bütün çocukların beraber eğitim gördüklerini göstermektedir.”⁹ Bedir Savaşı akabinde okuma-yazma bilen esirlerin on Müslüman çocuğa okuma yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakılmaları İslam dininin eğitim-öğretime, özellikle çocukların eğitimine verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir.¹⁰ Küttablarda eğitim gören çocuklar sadece okuma yazma öğrenmiyorlar aynı zamanda Kur’an kıraatı, İslam dininin esasları, ahlak, kültür, yönetim gibi hayatın her alanına yönelik eğitim alıyorlardı. Nebevi eğitimden geçenler farklı görevler alabiliyorlardı. Henüz sekiz yaşında iken Amr b. Selime, mensubu bulunduğu kabilesine Kur’an muallimi olarak tayin edilmiştir.¹¹ Diğer

⁵ Müslim, İmân s. 292, Terc., Mehmet Sofuoğlu.

⁶ Zümer suresi, 9. Ayet.

⁷ Tirmizi, İlim, s. 343, Terc., Abdullah Parlayan

⁸ Ahzab Suresi 34. ayet (Siz evlerinizde okunan Allah’ın ayetlerini ve hikmetini hatırlayın. Şüphesiz Allah en gizli şeyi bilendir, hakkıyla haberdardır.) Türkiye Diyanet Vakfı Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Ankara 1997, s. 421.

⁹ TDV, İA 2004, Ankara cilt 29 s. 5-6

¹⁰ Hüseyin Algül, İslam Tarihi, Gonca Yayınları 1992

¹¹ TDV, İA 1991, İstanbul cilt 3 s. 91

tarafından henüz 18'inde bir genç olan Usame b. Zeyd Bizans üzerine sefere giden orduya komutan olmuştur.¹²

İslam tarihi incelendiğinde Asrı Saadette kadınların, sosyal hayatın her alanında aktif hizmetlerde bulunduğu görülür. Kadın; cihatta, barışta, sporda, mescitte, ticarete, alış verişte, orduya teçhizat hazırlamada, sağlıkta vs. kısaca her alanda etkindir. Bu konuda da Peygamber Efendimiz (sav) ümmetine örnek olmuşlardır. Eşi Hz. Aişe ile zaman zaman koşu yarışı yapmışlardır. Bazen Hz. Aişe'nin Peygamber Efendimizi (sav) geçtiğini bazen de Hz. Aişe'nin Peygamber Efendimizi (sav) geçtiğini hadisi şerifler zikretmektedir.¹³ Ancak sonraki dönemlerde İslam coğrafyasının genişlemesi sonucu farklı kültür, düşünce ve aile yapısına sahip toplulukların İslamiyet'e girmeleriyle kadının sosyal hayatta ve kamusal alandaki görünürliğünde de farklılıklar gözlemlenmiştir.

Raşit Halifeler Döneminde Peygamber Efendimiz'den (sav) tevarüs eden nebevi metod uygulanmıştır. Hz. Ömer'in "'Çocuklarınıza ok atmayı, ata binmeyi ve yüzmeyi öğretiniz.'" ¹⁴ hadisini ilke edinerek bir müfredat hazırlayıp valilere gönderdiği bilinmektedir.¹⁵ Hz. Ali ve Abdullah b. Abbas da çocukların eğitimini halkalara devamla sağlamışlardır. Bu yöntem Emevîler döneminde de devam etmiştir.¹⁶

Raşit Halifelerden Sonra Kadınlara ve Kızlara Yönelik Dini Eğitim

Peygamber Efendimizden (sav) sonra Raşit Halifeler İslam kültür ve mirasını aynen devam ettirmişlerdir. Ancak yukarıda saydığımız sebeplerle İslam coğrafyasının genişlemesiyle kadınların ve kızların eğitiminde ve sosyal hayatta bulunmalarında farklılıklar yaşanmıştır. Öyle ki, Peygamber Efendimizin (sav) kız ve erkek çocukların

¹² Sabri Akpolat (2007). Peygamberimiz ve Gençlik. Harran İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17(17), s. 246.

¹³ Ebu Davud, Cihat 68

¹⁴ Tayalisi, Sünen, 2096

¹⁵ Teceli Karasu, Hz. Ömer'in Çocuklar İle İlişkisinin Günümüz Pedagojisi Açısından İncelenmesi, Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fak Dergisi, 2018 s. 591

¹⁶ Elif Akbaş, Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri, 2018, s. 11-12

eğitimine yönelik uygulamalarından uzaklaşmış, yöresel ve kültürel faktörler baskın olmuştur. Emeviler döneminde mektepler çoğalmış olsa da¹⁷ zamanla kadınlar kamusal alandan ayrılarak evlerine çekilmişlerdir.¹⁸

İlk dönemlerden itibaren mekteplere ait bir bina olmadığından muallimler genellikle mahalle mescidinde ders halkası kurarak eğitim öğretimi sürdürmüşlerdir.¹⁹ Emeviler döneminde Küttabların varlığı korunmakla birlikte çocukların eğitimi cami dışında bir mekanda verilmeye başlanmıştır. Mektebe giden çocuklar, yanlarında yazı yazmak için özel bir levha bulundururlardı. Yanlarına bu levhalara yazdıkları yazıları silmek için su dolu bir kap da alırlardı. Yazılan yazıya hürmeten silinen yazının kalıntılarını denizlere, kuyulara, akarsulara veya çığnenmeyecek temiz bir yere dökerlerdi.²⁰

Emeviler ve Abbasiler döneminde sınıf farkı olmaksızın bütün çocuklar aynı ders halkasında eğitim görürlerdi. Halife çocukları da dahil halkın ve kölelerin çocukları beraber eğitim almışlardır.²¹ Ancak Abbasiler döneminde şehzadeler için saray mektepleri hizmet vermeye başlamıştır.²² Endülüs Emevi Devleti döneminde çocukların eğitiminde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ücretsiz eğitim veren mekteplerin sayısında artış gözlemlenmiş ilk yatılı mektepler inşa edilmiştir.²³ Karahanlılar ve Selçuklular döneminde Küttablar “Sıbyan Mektebi” adıyla eğitim hizmeti vermeye başlamıştır. Genellikle camiye bitişik imar edilen Sıbyan Mektepleri Osmanlıda da varlığını geliştirerek devam ettirmiştir.²⁴

¹⁷ TDV İA 2004, Ankara cilt 29 s. 5-6

¹⁸ Yakup Aksoy, Osmanlı Devleti’nde Kız Öğretmen Okulları (Darümuallimat) ve Kadının Meslek Hayatına Katılması, 2017, s. 14

¹⁹ TDV İA 2004, Ankara cilt 29 s. 5-6

²⁰ TDV İA 2004, Ankara cilt 29 s. 5-6

²¹ Elif Akbaş, Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri, 2018, s. 11-12

²² Elif Akbaş, Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri, 2018, s. 16

²³ Elif Akbaş, Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri, 2018, s. 17

²⁴ Elif Akbaş, Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri, 2018, s. 19-20

Osmanlı'dan Cumhuriyete Kız Öğrencilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri

Osmanlıda ilk Sıbyan Mektebi, Fatih Sultan Mehmet tarafından “Dârü’t-talim” adıyla Fatih Külliyesi içerisinde açılmıştır. Sıbyan Mektepleri; sonraki dönemlerde dârü’t-tâlim, dar’üs-sıbyan, dârü’l-ilim, mektebhane, muallimhane, mekteb-i sıbyan adlarıyla anılmıştır.²⁵ Bu mekteplerde erkek-kız çocukları beraber okumakta idiler. XIX. yüzyıldan itibaren mektep kelimesi, geniş anlamda ve bugünkü okul karşılığında hemen hemen bütün eğitim kurumlarının başına getirilerek kullanılmıştır.²⁶

Türk-İslam medeniyetinin değerleri çerçevesinde şekillenen Osmanlı toplumunda, kadınlar aldıkları eğitimle kamusal alanda varlık göstermişlerdir. 19. yüzyıldan önce Osmanlı toplumunda kız çocuklarının eğitimleri sıbyan mektepleriyle sınırlıydı. Eğitimlerini sürdürmek isteyen kız çocukları bu eğitimlerini daha çok ev mekteplerinde veya ailenin ekonomik durumuna bağlı olarak kendi evlerinde hocalardan özel ders alarak tamamlamakta idiler. Tanzimat döneminde yaygın anlayış daha çok kız çocuklarının gelecekteki rollerine bir hazırlık olarak eğitilmiş iyi bir eş, eğitilmiş iyi bir anne, eğitilmiş iyi bir ev kadını, devlete millete padişaha bağlı ve sadakatli birer birey yetiştirmek üzerine idi. Bu anlayış dönemin gazete ilanlarına da yansımıştır.²⁷

1824’te Sultan 2. Mahmut’un fermanıyla sıbyan mekteplerine devam zorunlu hale getirilmiştir.²⁸ Tanzimat döneminde kızların eğitiminde “İlim öğrenmenin kadın erkek her Müslümana farz olduğu” dini referansı esas alınmıştır. Kızların eğitim görmelerinin İslâm ve şeriata aykırı olmadığı ailelere matbuat lisansı ile da anlatılmıştır. Bu dönemde kızların örgün eğitime alınması

²⁵ Cahit Baltacı, TDV İA 2004, Ankara cilt 29 s. 5-6

²⁶ Cahit Baltacı, TDV İA 2004, Ankara c. 29, s. 5-6

²⁷ Takvim-i Vekayi, 24 Haziran 1862, s. 3

²⁸ Yahya Akyüz (2011). Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler, s. 12; Zeynep Kaya, 19. Yüzyılda Toplumı Dönüştürücü Bir Etki Olarak Kız Çocuklarının Eğitimini Bir Kurum Üzerinden Okumak: Dârülmuallimât Örneği, Sahn-ı Semân’dan Dârülfünûn’a XIX. Yüzyıl Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası, s. 182

imparatorluk genelinde eğitimin kitleleşmesine katkı sağlamıştır. Din, dil ve ırk farkı gözetmeksizin devlet kontrolünde kız çocuklarına mahsus mektepler açılmıştır. Böylece kadınların eğitim sürecine katılmaları sağlanmıştır.²⁹

1258/1842 yılında Tıbhâne-i Amire bünyesinde bir ebe okulu açılmıştır. Okul, 10'u müslüman kız öğrenci ve 26'sı gayrimüslim kız öğrenci olmak üzere 36 mezun vermiştir.³⁰

Sultan Abdülmecit Efendi'nin 1845 tarihli iradesiyle Osmanlı İmparatorluğu eğitim sisteminde önemli bir dönüm noktası yaşanmıştır. Bu irade ile "eğitimin din ve dünya açısından herkese gerekli olduğu, halkın cehaletinin giderilmesi için" sıbyan ve rüşdiye mekteplerinde köklü düzenlemelerin yapılacağı üst öğrenim için bir Darü'l-fünûn açılacağı ilan edilmiştir.³¹ Bu dönemde varlıklı bazı aileler, kız çocuklarını yabancıların açtığı azınlık okullarına göndermişlerdir. Bazıları da konaklarında, hocalar tayin ederek kız çocuklarına özel ders aldirtmışlardır.

1869 yılına kadar kızların eğitimi yaygınlaştırılmıştır.³²Bu kapsamda 1858'den itibaren kız rüştiye mekteplerinin açılmasıyla kızlar çocukları bir üst düzeyde eğitim alma fırsatı bulmuşlardır. Kız rüşdiyelerine kadın öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla 1870'de "Darü'l-muallimat" adında öğretmen okulları açılmıştır.³³

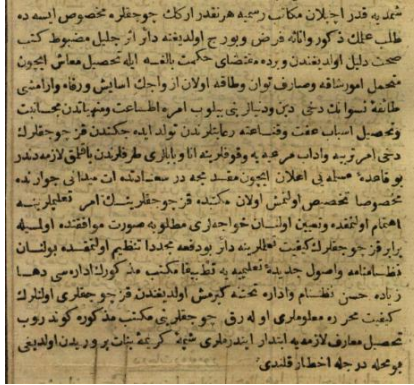
²⁹ Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 5.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yay., Ekim 2003, s. 31

³⁰ Selçuk Akşin Somel, Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi, s. 225

³¹ Yahya Akyüz, 1999, https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm erişim, 10 Ağustos 2024

³² Mehmet Ali Seven-Ali Osman Engin, Türkiye'de Kadının Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler, s. 179

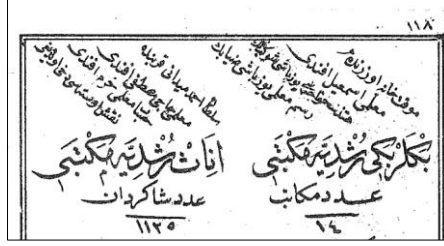
³³ Yahya Akyüz, 1999, https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm erişim, 10 Ağustos 2024

Takvim-i Vekayi, 24 Haziran 1862, s. 3

24 Haziran 1862 (26 Zilhicce 1278) tarihli padişah iradesiyle, İstanbul At Meydanı'nda açılan kız rüştiyesinin önemi vurgulanmış ve kız çocuklarının eğitiminin dini bir görev olduğu açıkça belirtilmiştir. Sultan Ahmet Kız Rüştîyesinin açılması ve burada eğitim görececek kız çocuklarının eğitim gerekçeleri dönemin gazete haberlerinde yer almıştır. Takvim-i Vekâyi gazetesinin 26 Zilhicce 1278/24 Haziran 1862 tarihli nüshasının 3. sayfasında “Mevâdd-ı Gayriresmiye” başlığı altında ifade edilmiştir. Söz konusu ilanda; İslam dininde ilim öğrenmenin kadınlar için de geçerli olduğu vurgulanmıştır. Kadın eğitiminin hem bireysel hem de toplumsal refah için önemi belirtilmiştir. Kadınların dini bilgilere sahip olmasının aile içi ilişkileri güçlendireceği, toplumsal normlara uygun davranışlar sergilemelerini sağlayacağı ve dolayısıyla toplumun huzuruna katkı sunacağı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, kız çocuklarının terbiye ve adab-ı muaşeret konusunda yetiştirilme sorumluluğunun anne babalara ait olduğu belirtilerek, velilerin At Meydanı'ndaki mektebe çocuklarını göndermeleri teşvik edilmiştir.

1969'da açılan Balıkesir İmam Hatip Okuluna kız çocuklarını kayıt yaptıran velilerin yukarıdaki ilanda ortaya konulan düşüncelere paralel bir anlayışla kayıt yaptırdıklarını yaptığımız görüşmelerden hareketle söyleyebiliriz.

Sultan Ahmet İnas Rüştîye Mektebi -1862³⁴

1869'da yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti'nde ilk kez tüm çocukların kız erkek farketmeksizin ilkokula gitmesi zorunlu hale getirilmiştir. Erkek çocukları için 6-10, kız çocukları için ise 7-11 yaşları eğitim görme yaşı belirlenmiştir.³⁵ İslam fıkhu kuralı gereği ilköğretim düzeyindeki sıbyan mekteplerinde kızlar ergenlik yaşına gelene kadar erkek öğrencilerle birlikte aynı binalarda fakat erkeklerden ayrı bir sırada oturmaları öngörülmüştür. Ergenlik sonrasında ise rüştiyelerde ayrı binalarda ve kadın öğretmenlerden eğitim almalarına fırsat tanınmıştır.³⁶ Nizamname ile eğitim kurumları; sıbyan mektepleri ve rüştiyeler, idadi ve sultaniler ve mekatib-i âliyeler olmak üzere üç kademeye ayrılmıştır.

1869'da başlayan zorunlu eğitim uygulaması, 1876 Kanun-u Esasi ile daha da güçlendirilerek anayasal bir hak haline getirilmiş, böylece eğitimin önemi hukuki olarak vurgulanmıştır.³⁷ Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin getirdiği yenilikler doğrultusunda, 26 Nisan 1870'te İstanbul'da açılan Darü'l-muallimat, kız sıbyan ve rüştiyelerine nitelikli öğretmenler yetiştirmek üzere önemli bir görev üstlenmiştir.³⁸

³⁴ 1279/1862 yılı Devlet Salnamesi, s. 118, Matbaayi Amire, İstanbul

³⁵ 1869 Tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (sadeleştirilmiş), s. 550, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977

³⁶ Duygu Köse & Hatice Gökçen Özkay, Geç Osmanlı Modernleşmesinde Kadın Eğitim Yapıları, s. 102.

³⁷ Kanun-i Esasi'nin 15, 16, 110 ve 114. Maddeleri eğitimle ilgilidir. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/> erişim: 11 Ağustos 2024

³⁸ Yahya Akyüz, 1999, https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm erişim, 10 Ağustos 2024

Maarif Nazırı Münif Paşa'nın katkılarıyla 1880'de ilk kız idadi mektebi açılmıştır. İki sene sonra kapatılan kız idadisi 1911'de tekrar açılmıştır. Kadınların yüksek öğretime devamları ise 12 Eylül 1914'te İnas Darü'l-fünunu kurulmasıyla mümkün olmuştur.

İsmi	Sırası	Yaşı	Okuduğu Kitaplar	Okuduğu Sayı	Okuduğu Tarih	Okuduğu Yeri	Okuduğu Zamanı
Fatma Hatun	1	10	İlmü'l-Hisab	10	1880	İstanbul	1880
Şehzade	2	12	İlmü'l-Fıkıh	12	1881	İstanbul	1881
Emine Hatun	3	14	İlmü'l-Tarîh	14	1882	İstanbul	1882
Hasan Hatun	4	16	İlmü'l-İktisâd	16	1883	İstanbul	1883
Ali Hatun	5	18	İlmü'l-İktisâd	18	1884	İstanbul	1884
Yusuf Hatun	6	20	İlmü'l-İktisâd	20	1885	İstanbul	1885
Hasan Hatun	7	22	İlmü'l-İktisâd	22	1886	İstanbul	1886
Ali Hatun	8	24	İlmü'l-İktisâd	24	1887	İstanbul	1887
Yusuf Hatun	9	26	İlmü'l-İktisâd	26	1888	İstanbul	1888
Hasan Hatun	10	28	İlmü'l-İktisâd	28	1889	İstanbul	1889
Ali Hatun	11	30	İlmü'l-İktisâd	30	1890	İstanbul	1890
Yusuf Hatun	12	32	İlmü'l-İktisâd	32	1891	İstanbul	1891
Hasan Hatun	13	34	İlmü'l-İktisâd	34	1892	İstanbul	1892
Ali Hatun	14	36	İlmü'l-İktisâd	36	1893	İstanbul	1893
Yusuf Hatun	15	38	İlmü'l-İktisâd	38	1894	İstanbul	1894
Hasan Hatun	16	40	İlmü'l-İktisâd	40	1895	İstanbul	1895
Ali Hatun	17	42	İlmü'l-İktisâd	42	1896	İstanbul	1896
Yusuf Hatun	18	44	İlmü'l-İktisâd	44	1897	İstanbul	1897
Hasan Hatun	19	46	İlmü'l-İktisâd	46	1898	İstanbul	1898
Ali Hatun	20	48	İlmü'l-İktisâd	48	1899	İstanbul	1899
Yusuf Hatun	21	50	İlmü'l-İktisâd	50	1900	İstanbul	1900
Hasan Hatun	22	52	İlmü'l-İktisâd	52	1901	İstanbul	1901
Ali Hatun	23	54	İlmü'l-İktisâd	54	1902	İstanbul	1902
Yusuf Hatun	24	56	İlmü'l-İktisâd	56	1903	İstanbul	1903
Hasan Hatun	25	58	İlmü'l-İktisâd	58	1904	İstanbul	1904
Ali Hatun	26	60	İlmü'l-İktisâd	60	1905	İstanbul	1905
Yusuf Hatun	27	62	İlmü'l-İktisâd	62	1906	İstanbul	1906
Hasan Hatun	28	64	İlmü'l-İktisâd	64	1907	İstanbul	1907
Ali Hatun	29	66	İlmü'l-İktisâd	66	1908	İstanbul	1908
Yusuf Hatun	30	68	İlmü'l-İktisâd	68	1909	İstanbul	1909
Hasan Hatun	31	70	İlmü'l-İktisâd	70	1910	İstanbul	1910
Ali Hatun	32	72	İlmü'l-İktisâd	72	1911	İstanbul	1911
Yusuf Hatun	33	74	İlmü'l-İktisâd	74	1912	İstanbul	1912
Hasan Hatun	34	76	İlmü'l-İktisâd	76	1913	İstanbul	1913
Ali Hatun	35	78	İlmü'l-İktisâd	78	1914	İstanbul	1914
Yusuf Hatun	36	80	İlmü'l-İktisâd	80	1915	İstanbul	1915
Hasan Hatun	37	82	İlmü'l-İktisâd	82	1916	İstanbul	1916
Ali Hatun	38	84	İlmü'l-İktisâd	84	1917	İstanbul	1917
Yusuf Hatun	39	86	İlmü'l-İktisâd	86	1918	İstanbul	1918
Hasan Hatun	40	88	İlmü'l-İktisâd	88	1919	İstanbul	1919
Ali Hatun	41	90	İlmü'l-İktisâd	90	1920	İstanbul	1920
Yusuf Hatun	42	92	İlmü'l-İktisâd	92	1921	İstanbul	1921
Hasan Hatun	43	94	İlmü'l-İktisâd	94	1922	İstanbul	1922
Ali Hatun	44	96	İlmü'l-İktisâd	96	1923	İstanbul	1923
Yusuf Hatun	45	98	İlmü'l-İktisâd	98	1924	İstanbul	1924
Hasan Hatun	46	100	İlmü'l-İktisâd	100	1925	İstanbul	1925

1295/1878'de İstanbul'da açılan İnas Rüşdiye Mektepleri³⁹

Tanzimat öncesinde eğitim, daha çok medreselerde ve ailede dini bilgiler üzerine yoğunlaşırken Tanzimat ile birlikte Batı etkisinde yeni tip okullar açılarak eğitimde çağdaşlaşma adımları atılmıştır. 1869'da çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi, Fransa Eğitim Bakanı Victor Duruy'un eğitim politikalarından esinlenerek hazırlanmıştır.⁴⁰

Tanzimat dönemine kadar din ve dini eğitim, eğitim-öğretimin her alanında hissedilirken Tanzimat süreciyle birlikte okullarda dini dersler, derslerden bir ders olarak yerini almaya başlamıştır.⁴¹ Eğitimci M. E. Erişirgil'in (1891-1965) yazdığına göre, "Tanzimattan sonra, tabiat derslerini okutanlarla din derslerini okutanların kültür bakımından birbirleriyle hiç ilgisi yoktu. Din hocaları, diğer hocaların okuttukları konular hakkında hiçbir şey bilmedikleri gibi, çoğu zaman

³⁹ 1295/1878 Devlet Salnamesinde İstanbul'da açılan İnas Rüşdiye Mektepleri s. 259

⁴⁰ Şefika Kurnaz, 1999, s. 1/26, https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/14.htm Erişim, 11 Ağustos 2024

⁴¹ Hasan Meydan (2013). Din, Ahlak Ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi, s. 220.

onların okuttuklarının dayandığı esasları sözleriyle, halleriyle inkâr ediyorlardı.”⁴²

Tanzimatla birlikte din derslerinin normal bir ders gibi müfredatta yer alması uygulamasının günümüzde Kız İmam Hatip Okullarının müfredatıyla benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

Melahat Mustafa Hanım'ın Karesi Mithat Paşa İnas Numune Mektebi 2. sınıftaki karnesi ve karnede din derslerinden aldığı notlar 1337/1920-1921⁴³

Tanzimat süreciyle birlikte Osmanlı İmparatorluğunda kız öğrencilere yönelik eğitim sistemindeki gelişmelerin Batı toplumlarına göre daha erken, Asya ülkelerine göre (özellikle Hindistan) geç başladığı söylenebilir. Bunda “İlmin kadın-erkek her Müslüman üzerine farz olduğu” dini referansının etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Birçok Avrupa ülkesinde kızlara yönelik bağımsız okullar bulunmazken Osmanlıda kızlara yönelik ilk ve ortaöğretim faaliyetleri Tanzimat süreciyle birlikte hız kazanmıştır. Bu faaliyetler Sultan Abdülhamit döneminde hızlı bir gelişme göstermesine hatta cami olan hemen her köye bir ilkokul yaptırılmış olmasına rağmen⁴⁴

⁴² Yahya Akyüz (2011). Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler, s. 16.

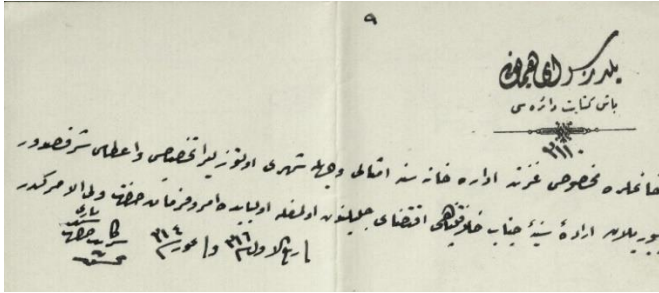
⁴³ Melahat Mustafa Hanım'ın Karnesi, <https://phebusmuzayede.com/23125-osmanlica-kara-mithat-pasa-inas-mektebi-talebe-karnesi-1326-27-30x20-cm.html> Erişim: 12 Ağustos 2024

⁴⁴ Bahar Baskın, 2007, s. 91

ülkenin karşı karşıya kaldığı talihsizlikler, diğer ülkelerin Osmanlı üzerindeki emelleri, sürekli toprak kaybetmesi ve savaşların etkisiyle Batıdaki gelişmelere paralel olarak kızlara yönelik Avrupa'daki hızlı yükselişi takip edememiştir.

Savaşlara ve bütün olumsuzluklara rağmen Osmanlıda eğitim öğretim faaliyetleri devam etmiştir. Özellikle savaşların da etkisiyle aydınlar “Çökmekte olan devleti eğitim ve öğretmenler kurtaracaktır.” tezini savunmuşlardır.⁴⁵ Birçok aydın, düşünür ve alim eğitimin ailede ve “ağuş-i mâderde” başladığını ifade etmişlerdir.⁴⁶ Eğitimin devleti felakete gidişten kurtaracak bir yol olarak görülmesi kızların eğitimine yönelik faaliyetlerin ağırlık kazanmasına yol açmıştır.⁴⁷

Osmanlının son döneminde Cumhuriyete giden yolda eğitim alan kadınlar hayatın her alanında varlık göstermeye başlamışlardır. Devletin tahsisat teşviki ile “Kadınlar Dünyası”, “Hanımlara Mahsus Gazete”, “Alem-i Nisvan” gibi dergi ve gazeteleri çıkarmışlardır.

Hanımlara Mahsus Gazeteye ayrılan tahsisat⁴⁸

Kızların Eğitime Duyulan İhtiyaç

Kızların eğitimi, sadece bireysel bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik kalkınmanın temel taşlarından biridir.

⁴⁵ Yahya Akyüz (2011). Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler, s. 18.

⁴⁶ Selçuk Akşin Somel, Osmanlı Modernleşme Dönemince Kız Eğitimi, s. 225

⁴⁷ Yahya Akyüz (2011). Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler, s. 13.

⁴⁸ CA, İ-HUS-00066-00029-001-001

Geleceğin anneleri olarak çocuklarına daha iyi bir eğitim verme ve donanımlı bireyler yetiştirmede aldıkları eğitim rolü önemli olacaktır.

Kızların eğitimine yönelik dinen herhangi bir kısıtlama bulunmamasına rağmen gerek Arapların kurduğu gerekse Türklerin kurduğu devletlerde, Asrı Saadet'te kız çocuklarının eğitimine gösterilen hassasiyet gösterilememiştir. Bunda mezkur devletlerin sürekli savaş halinde olmaları, kültürel yapı, "ilmin farz-ı kifaye" olması vs. sebepler sayılabilir.

Kızların eğitimi; sadece bir hak değil, aynı zamanda insanlığın ve sağlam bir aile yapısı ve devleti mukadder kötü felaketlerden kurtaracak bir yatırımdır. Kız çocuklarının eğitime yapılan her türlü destek; daha adil, daha gelişmiş ve daha sürdürülebilir bir dünya için atılmış önemli bir adımdır.

Kız çocuklarının eğitiminin önemi konusunda toplumsal farkındalık açısından bazı aydın ve alimlerin görüşlerini ifade yerinde olacaktır:

Şemsettin Sami, kız çocuklarına yapılan yatırımın, geleceğe yapılan en karlı yatırım olduğunu ifade ile şöyle demektedir: "Erkeklerle verilen eğitim yalnız kendi şahıslarında kalır, ölümleriyle yok olur. Kadınlara verilen eğitim ise çocuklarına ve gelecek nesillere de geçer. Erkekleri eğitmek gölge veren bir ağaç dikmektir. Kadınlara eğitim vermek ise hem gölge hem meyve verecek bir ağaç dikmektir. Kadınları eğitmeksizin yalnızca erkekleri eğitmeye çalışan bir toplum; kum üzerine temelsiz bir köprü kuran, yağmur yağdıkça köprüünün yıkıldığını görüp yeniden yapmaya mecbur olan bir adama benzer. Bir toplumun eğitiminin temeli kadınların eğitimidir. Kadınlar toplumun esasıdır. Uygarlığın oluşumu, toplumun mutluluğu kadınların eğitilmesine bağlıdır."⁴⁹

⁴⁹ Yahya Akyüz,
1999, https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm
erişim, 10 Ağustos 2024

Saffet Paşa, Münif Paşa, Ziya Paşa gibi bazı aydınlar, toplumun geri kalmasının en önemli nedenlerinden biri olarak kız çocuklarının ve kadınların eğitimden mahrum bırakılmasını göstermişlerdir.

Namık Kemal ise çocuğun eğitiminden birinci derecede annesinin sorumlu olduğunu, annesinin aldığı eğitimin çocuğun daha donanımlı olmasını sağladığını aksi halde cahil kalmasına da sebep olacağını söyler.

Gazeteci, yazar ve fikir adamı Celal Nuri Efendi, İslamiyet'in kadınlara geniş haklar verdiği düşüncesindedir. “Kadınların bu hale gelmesinin sebebi, İslam dininin yanlış anlaşılmasından doğan yanlış uygulamalardır. Oysaki İslam dininin kadınlara verdiği haklar, Hristiyan Batı'nın kadına verdikleriyle kıyaslanmayacak ölçüdedir.”⁵⁰ demektedir.

Osmanlı Maarif Nazırlarından Feylesof lakaplı Dr. Rıza Tevfik, İslam dininin kadının yükselmesini engellemediği; bilakis dini kurallara uyulması halinde kadının hak ettiği seviyeye geleceği, toplumda ezilmesinin sebebinin dini değil, toplumsal olduğu düşüncesindedir. Çocuklar, ilk eğitimlerini annelerinden aldığı için kadınların çok iyi eğitilmeleri gerektiğine inanır.⁵¹

Balıkesir’de Kız Öğrencilere Yönelik Eğitim Faaliyetleri

Osmanlıda Tanzimat öncesi dönemde kızların temel eğitimi için tek seçenek sıbyan mektepleri idi. Beş-altı yaşlarındaki kız ve erkek çocukları, sıbyan mekteplerinde birlikte eğitim görürlerdi. Ancak, dönemin sosyal ve ekonomik koşullarına bağlı olarak bazı yerlerde kızlar ve erkekler ayrı sıbyan mekteplerinde okuyorlardı. Sıbyan mekteplerinde cami hocaları ve mahalledeki bazı bilgili kadınlar da görev almışlardır. Bu da bize çok eskiden beri yüzeysel de olsa kadınların bir çeşit öğretmenlik yaptıklarını göstermektedir.⁵²

⁵⁰ Yasemin Tümer, II. Meşrutiyet Dönemi Fikir ve Edebiyat Hayatında Kadın Eğitimi, s. 61.

⁵¹ Yasemin Tümer, II. Meşrutiyet Dönemi Fikir ve Edebiyat Hayatında Kadın Eğitimi, s. 66.

⁵² Zeynep Kaya, 19. Yüzyılda Toplumu Dönüştürücü Bir Etki Olarak Kız Çocuklarının Eğitimini Bir Kurum Üzerinden Okumak, s. 182; Yahya Akyüz,

Sıbyan mekteplerinin temel amacı, çocuklara İslam dininin temel ilkelerini öğretmek, Kur'an-ı Kerim okuma, yazı yazma becerilerini kazandırmak ve toplumun değerlerine uygun bireyler yetiştirmek olmuştur. Bu mektepler, sadece dini eğitim vermekle kalmayıp aynı zamanda çocukların sosyalleşmelerine ve toplum hayatına uyum sağlamalarına yardımcı olan birer sosyalleşme ortamı işlevi de görmüştür.

Balıkesir eğitim tarihine baktığımızda birçok sıbyan mektebinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan bazıları şunlardır:⁵³

Mahmut Ağa Muallimhanesi, Rihleti Efendi, İbrahim Çelebi, Kara Kadı, Yahya Efendi, Hasan Celebi, Hanımzade, El-Hac Mehmet, Rasih Zade, Sıbyan Hacı, Çeşmeli Hoca, Yaralı, Arap Hacı, Şükrüye Hoca ve Mahkeme Katibi Muallimhaneleridir.

Sıbyan mekteplerinde Balıkesirlilerin çok yakinen tanıdığı alim Mehmet Birgivi'nin 1218/1804 yılında baskısı yapılan Vasiyetnâme adıyla bilinen Risâle-i Birgivî adındaki Türkçe ilmi hal kitabı okutulmuştur.⁵⁴

“Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”

⁵³ Bülent Bayraktar, Balıkesir'de Eğitim, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 49-50

⁵⁴ Emrullah Yüksel, TDV İA, c. 6, s. 193; Emrullah Yüksel, Mehmet Birgivi (929-981/1523-1573). Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2); Elif Akbaş, Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri, s. 43.

Gönen Kız Mektebi 5. Sınıf Talebeleri⁵⁵

Osmanlıda kızlara ortaokul düzeyinde ilk rüştiye mektebi 1859'da İstanbul'da, İstanbul dışında ise 1883'te açılmıştır. ⁵⁶ Kız idadi mektepleri de 1880'de açılmıştır.

Balıkesir'de 1864 yılında ilk Müslüman rüştiye mektebi açılmıştır. 1869 yılında ilan edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Edremit ilçesinde bir rüştiye mektebi daha açılır. Eğitim Nizamnamesinden önce Balıkesir'de bir rüştiye mektebinin varlığı Balıkesir'in imparatorluk sınırları içerisinde eğitimde önemli bir yere sahip olduğunu göstermesi açısından önemli görülmüştür.⁵⁷

1889 yılına Balıkesir'de 6 Müslüman iptidaide 532 erkek, 359 kız; 1 Müslüman rüştiyede ise 125 öğrenci öğrenim görmektedir.⁵⁸

1914 yılı verileri değerlendirildiğinde Balıkesir'de bulunan mektep, kız ve erkek sayıları bakımından Kale-i Sultaniye, Karesi, Bolu, Canik, İzmit ve Niğde vs. livalar arasında ön sıralarda gelmektedir.⁵⁹ Bunda

⁵⁵ Gönen Kız Mektebi, Mazideki Balıkesir, <https://www.facebook.com/profile/100064168502116/search/?q=g%C3%B6nen%20k%C4%B1z%20mektebi> Erişim 15 Ağustos 2024.

⁵⁶ 1301/1884 Devlet Salnâmesi, Selanik İnas Rüştiye Mektebi, s.385; Bursa İnas Rüştiye Mektebi, s.387; Kastamonu İnas Rüştiye Mektebi, s.390; Konya İnas Rüştiye Mektebi, s.391; Beyrut İnas Rüştiye Mektebi, s.395.

⁵⁷ Ali Tüner, http://w3.balikesir.edu.tr/~aturer/balikesirdeegitim.html#_ftnref37%E2%80%8E Erişim, 13 Ağustos 2024

⁵⁸ Ali Tüner (1998). Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Balıkesir'de Eğitim, s. 53

⁵⁹ Duygu Köse & Hatice Gökçen Özkay, Geç Osmanlı Modernleşmesinde Kadın Eğitim Yapıları, s. 131.

tarihi bir geçmişe sahip olmak ve payitahta yakınlık gibi etkenler tesirli olmuştur. Rüştîye ve idadilerde eğitimi alan kız öğrenciler için 1914 tarihinde İstanbul'da İnas Dârülfünûnu açılmıştır.⁶⁰

Balıkesir Hamidiye İnas Mektebi- 1900⁶¹

İkinci Meşrutîyet'ten sonra Balıkesir merkezde 6 adet olmak üzere il genelinde toplam 10 adet inas mektebi bulunmaktadır. 1916-1917 ders yılında Gureba Hastanesi binasında⁶² 1 adet Darü'l-muallimat açılmıştır.⁶³ İnas Dârü'l-fünûnundan mezun olanların devlet kurumlarında istihdam edilmesi, kadınların kamusal alanda görünürlüğünü tescillemiş ve devlet tarafından da "çalışan kadının" topluma katılımı onaylanmıştır.⁶⁴

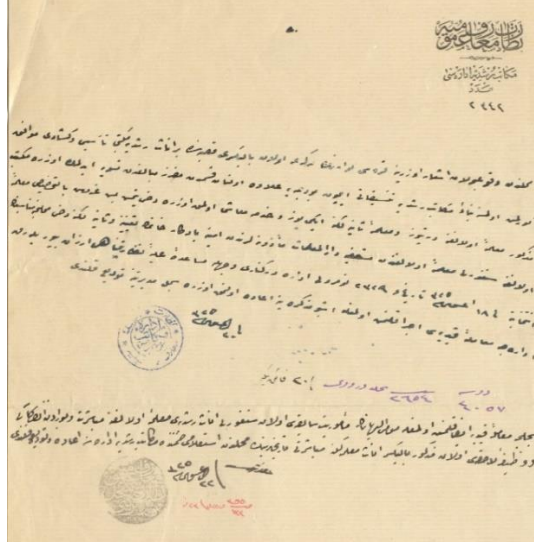
⁶⁰ Şefika Kurnaz, 1999, s. 15/26,
https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/14.htm
Erişim, 11 Ağustos 2024

⁶¹ Balıkesir Hamidiye İnas Mektebi,
<https://tr.pinterest.com/pin/453878468675280426/> Erişim 15 Ağustos 2024

⁶² Gureba Hastanesi Binası, 1924-1926 yılları arasında Balıkesir İmam ve Hatip Mektebi olarak kullanılmıştır.

⁶³ Duygu Köse, & Hatice Gökçen Özkay, Geç Osmanlı Modernleşmesinde Kadın Eğitim Yapıları: Taşra İnas Mektepleri ve Darülmuallimatlar, s. 127

⁶⁴ Bahar Baskın, 2007, s. 91

1325/1907 tarihli Balıkesir’de İnas Rüstiye Mektebinin açıldığını bildiren bir arşiv belgesi⁶⁵

Cumhuriyet döneminin ilk on beş yılında, eğitime yönelik dönüşümler hız kazanmıştır. Kadınların eğitim yoluyla meslek edininip toplum yaşamına katılması Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen en önemli dönüşümlerden biri olarak görülmektedir.⁶⁶

1926’da İlk Mektep Müfredat Programı Amerikalı eğitimci John Dewey’in raporu esas alınarak “toplu öğretim ve iş okulu” anlayışına göre hazırlanmıştır. Bu program 1936 yılına kadar uygulanmıştır.⁶⁷

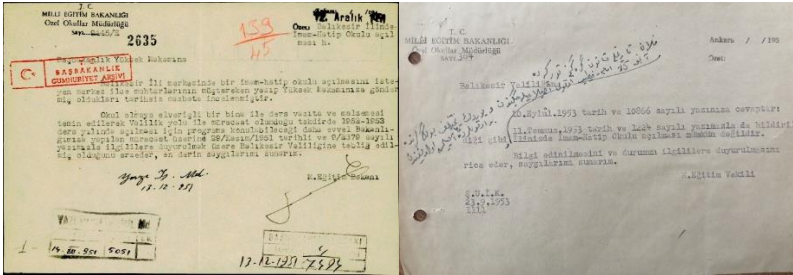
Cumhuriyet döneminde eğitimde Avrupa normalarına uygun düzenlemeler yapmıştır. Yapılan bu düzenlemelerden birisi de “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” ile yapılan düzenlemelerdir. Türkiyede bulunan 479 medresenin tamamı kapatılmıştır. Bu medreselerden durumu uygun olanlardan 26’sı kanunun 4. maddesi gereği İmam ve Hatip Mekteplerine dönüştürülmüştür. Bu çerçevede Balıkesir Darü’l-hilafeti’l-aliyye Medresesi, Balıkesir İmam ve Hatip Mektebine dönüştürülmüştür. Böylece sınırlı da olsa din eğitimi ve din eğitimi

⁶⁵ CA, MF-İBT-00243-000051-001-001

⁶⁶ Yahya Akyüz (2011). Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler, s. 20-21.

⁶⁷ Elif Akbaş, Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri, 2018, s. 55.

veren kurumlar devletin kontrolünde faaliyetlerine devam etmiştir. Ancak kız öğrencilerin dini eğitim almalarına yönelik herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Kısa bir süre sonra imam ve hatip mekteplerinin kapatılmasıyla da devlet okullarında hem erkek hem kız öğrencilerin dini eğitim almaları engellenmiştir. Okullarda “Din Bilgisi” adıyla okutulan din dersleri 1939-1948 yılları arasında bütün eğitim kurumlarından kaldırılmıştır.⁶⁸ Din derslerinin kaldırılması ve din hizmetlerini yapacak elemanları yetiştirecek kurumların kapatılması din hizmetleri alanında ciddi aksamalara sebebiyet vermiştir. Problemin giderek büyümesi 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti yönetimini çözüme zorlamıştır. Din hizmetleri alanındaki problemlerin çözümü için 1951’de yedi merkezde İmam Hatip Okulları açılmıştır. Bu tarihten itibaren hem imam hatip okullarında hem de diğer okullarda din dersleri zorunlu olmaksızın okutulmaya başlanmıştır. Yurt sathında imam hatip okullarının açılacağı haberleri üzerine Balıkesir halkı hemen harekete geçmiştir. İlk olarak Balıkesir Muhtarlar Birliği, Maarif Vekaleti nezdinde müracaatta bulunmuştur. Akabinde Milli Mücadelenin öncülerinden Hulusi Zarphı’nın ve Balıkesir Müftülüğünün müracaatları ve diğer bütün çabalara rağmen Balıkesir’de din hizmetlerinde öncülük edecek bir imam hatip okulu 1958 yılına kadar açılmamıştır.

Balıkesir’de bir imam hatip okulunun açılması için yapılan müracaatlar ve verilen cevaplar.⁶⁹

Balıkesir Kur’an-ı Kerim Öğretimini Koruma Derneği’nde faaliyet yürüten Ahmet Karatoprak Hocanın 1955’te başlayan girişimlerinin

⁶⁸ Nevzat Y. Aşıkoğlu, M. Fatih Genç (2012). Yeni Anayasa Tartışmaları Ve Zorunlu Din Dersleri. s. 8.

⁶⁹ CA, 30-10-142-17-23; Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Arşivi

sonucunda 1958’de Balıkesir’de bir imam hatip okulu açılmıştır. Fakat kız öğrencilerin dini eğitim almalarına yönelik bu dönemde de herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir.

1951’den itibaren birçok merkezde imam hatip okulu açılmıştır. Balıkesir İmam Hatip Okulu Türkiye’de 18. sırada açılan bir okuldur. İmam Hatip Okullarının öğrenci kayıt kabul şartlarında cinsiyet ibaresi olmadığından bazı imam hatip okulları insiyatif olarak kız öğrenci kayıtları yaptırmıştır. Tespitlerimize göre okulumuz, Yozgat ve Çorum’dan sonra kız öğrenci kaydı yapan üçüncü okuldur. Bu verilerden hareketle Balıkesir halkının kız çocuklarının dini eğitimlerine ne kadar önem verdiklerini söyleyebiliriz.

Balıkesir İmam Hatip Okulunun diğer imam hatip okulları arasındaki yeri ve önemi⁷⁰

Balıkesir İmam Hatip Okuluna Kız Öğrencilerin Alınması Süreci

İmam Hatip Okullarının açıldığı tarih olan 1951 yılından itibaren imam hatip okulları erkek öğrencilerin gittiği ve din hizmetleri için eleman yetiştirdiği okullar olmuştur. Ancak gelişen şartlar kız öğrencilerin de yerinde ve kaynağında doğru bir din eğitimi almalarını gerekli kılmıştır. Uygulamada imam hatip okulları erkek öğrencilerin gittiği bir okul olsa da bu okulların yönetmeliğinde kayıt kabul

⁷⁰ Harita ve haritadaki verilerin tespiti ve işlenmesi (1951-1958); M.İbrahim Tepe-Mikail Dalmış tarafından yapılmıştır.

şartlarında “erkek olmak” şartı olmadığından kız çocuklarına dini eğitim vermek isteyen duyarlı bazı aileler çocuklarını bu okullara göndermek istemişlerdir. Ancak “Kız öğrenciler bu okula gider mi, gitmez mi? İmam mı olacaklar?” gibi tartışmalar yaşanmıştır. Türkiye’de kız öğrencilerin imam hatip okullarına kayıtlarıyla ilgili Z. Şeyma Arslan ve Sema Silkin (2013)’in yaptıkları araştırmaya göre bu okullara kız öğrencilerin kayıtlarına ancak 1960 yılında Yozgat İmam Hatip Okuluna dört kız öğrencinin kaydı ile başlamıştır.⁷¹ Bu tarihten 1968 yılına kadar imam hatip okullarına kız öğrencilerin kaydı ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. İmam Hatip Okullarına kız öğrencilerin yoğun olarak kayıtları 1968-1969 eğitim yılında olmuştur. Bu yıl Çorum İmam Hatip Okulunda iki şube olarak kız öğrencilerin kaydı yapılmıştır. 1968 yılı kız öğrencilerin imam hatip okullarına kayıt yaptırmalarına bir milat olmuştur. Balıkesir İmam Hatip Okuluna kız öğrencilerin ilk kaydı 1969-1970 eğitim yılına rastlamaktadır. Bu yönüyle okulumuz Türkiye’de kız öğrenci kaydı yapan üçüncü okul olma özelliğini taşımaktadır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye’de Kız İmam Hatip Okullarının açılması gerektiğini ilk dile getiren, Kız Kur’an Kursu Muallimesi Ayşe Celep’tir. Konu ile ilgili 1969 tarihli Fedai Dergisinin 49. Sayısında “Kız İmam Hatip Okullarının Açılmasını İstiyoruz” başlığı ile bir makale yayınlamıştır. Ayşe Celep bu yazısında Kız İmam Hatip Okullarının açılmasının, kızların dini eğitim alabilmeleri için gerekliliğini dile getirirken kızların gittiği kız enstitülerinde dini eğitim kapsamında “ahlâk ve fazilet dersi” verilmeyişinin insanın hayatında büyük bir eksikliğe sebebiyet verdiğinden bahseder. Bu eksikliğin ancak Kız İmam Hatip Okullarının açılması ile giderilebileceğini dile getirmiştir.⁷²

İmam Hatip okullarına kız öğrenci alınmaz yönünde bir hüküm bulunmadığından ilk defa 1969-1970 eğitim öğretim yılı başında okulumuzun orta kısmına kız öğrenci alınmaya başlanmıştır. Okulumuz 1976 öncesi orta kısmına kız öğrenci alan Türkiye’deki 13 İmam hatip okulundan biridir. Okulumuzun orta kısmına ilk kayıt

⁷¹ Z. Şeyma Arslan ve Sema Silkin 2013, s. 632

⁷² Fedai Dergisi, 1959, c.4, s.13

yaptıran kız öğrenciler resmi kayıtlara göre 25 Eylül 1969 tarihinde numara sırasına göre; 90 nolu Fatma Fırat, 92 nolu Ayşe Kevser Fırat, 106 nolu Zekiye İlkdoğdu, 109 nolu Emine Ocaktan 122 nolu Melek Budakoğlu, 139 nolu Sündüs Ayyıldız ve 200 nolu Muhsine Aşık'tır. Diğer öğrenciler ise 10 Ekim-8 Kasım 1969 tarihleri arasındaki kayıt tarihine göre; 791 nolu Emel Budakoğlu, 336 nolu Fazile Gürhan ve 862 nolu Amine Gül'dür.

1971-1972 ders yılı sonunda imam hatip okullarının orta kısmı kapatılarak kız öğrencilerin imam hatip okullarına gitmeleri engellenmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığının İmam Hatip Okullarının orta kısmının kapatılması ile ilgili aldığı karar üzerine okulumuz aile birliği yönetim kurulu ve okulumuz koruma derneği 17 Ağustos 1971 tarih ve 8 nolu okul aile birliği yönetim kurulu kararıyla müştereken verilen kararın kaldırılması ve bu okullarda okuyan binlerce öğrenci ve ailelerinin mağdur olmaması için Cumhurbaşkanına, Senato ve Meclis Başkanlarına, Başbakana , Milli Eğitim Bakanına ve diğer devlet ricaline telgraflar göndermişlerdir.

Aynı tepki 1972 yılında da devam etmiş, okul aile birliği yönetim kurulu üyeleri Hamdi Savaş (Başkan), Bayram Göktaş, Salih Kahraman, Mahmut İnan, Hüseyin Çetin, İrfan Şentürk, Ahmet Duran, Sadık Ünal ve Hacı Sulak 25 Temmuz 1972 tarihinde imam hatip okullarının orta kısmının kapatılmaması için ilgili devlet ricaline tekrar telgraflar göndermişlerdir.

09 Ocak 1976 tarihinde okul aile birliği genel kurulu yapılmıştır. İbrahim Dönder ve Cemal Çağların teklifi ile okul aile birliği genel kurulunun 01 nolu kararı ve tasvibi ile imam hatip liseleri ve meslek okulu mezunlarının üniversiteye girmeleri ile ilgili kanunun veto edilmesi hususunda yeni idare heyetinin gerekli teşebbüslere geçmesi için Okul Koruma Derneği, Balıkesir İmam Hatip Lisesi Mezunları Derneği ve Balıkesir Din Görevleri Derneği'nin iş birliği yaparak ilgili yerlere telgraf göndermesi kararlaştırılmıştır.

1983 yılında 21 derslikli ek binanın yapılmasıyla sınıflarda öğrenci yoğunluğunda bir rahatlama olmuştur. 1 Ağustos 1986'da Okul Aile

Birliği Yönetim Kurulu; Veli Yamak, Erdoğan Akça, Mücahit Can, Rıfat Şen ve Zeki Keskin başkanlığında toplanarak özellikle kız öğrenci velilerinin isteklerini dikkate alıp okulun eğitim öğretim binalarından birinin kız öğrencilere tahsis edilmesini dile getirmiştir. Kız öğrencilerin eğitim görmesi planlanan eski binanın alt katında tuvaletlerin olması ve bu tuvaletlerin doğrudan kanalizasyona bağılı olmasından dolayı daha kullanışlı olacağı düşünülmüştür. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim, tefsir, fıkıh, hadis, kelim, akaid, siyer vb. derslerin müfredatında yer alan ve özellikle kadınlarla ilgili dini hükümleri daha iyi ve ayrıntılı öğrenebilmeleri için kız öğrencilerin ayrı bir binada eğitim görmelerinin faydalı olacağı kanaatiyle alınan bu karar, İl Millî Eğitim Gençlik ve Spor Müdürlüğüne sunulmuştur.

Okulumuzda kız öğrencilerimiz⁷³ ve öğretmenleri Tahir Korucuoğulları

İmam Hatip Liselerinin lise kısmına ancak 1976'da kız öğrenciler alınabilmiştir. 1976 yılı itibariyle okulumuzda sürdürülegelen karma eğitim 2014 yılında Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün 19 Haziran 2014 tarih ve 2545967 sayılı kararı ile Şule Yüksel Şenler Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'nin açılışına kadar devam etmiştir. Bu yıl okulumuzdaki kız öğrenciler, öğretmenleri ile birlikte bu okula nakledilmişlerdir. 2014-2015 eğitim öğretim yılının başında Şule Yüksel Şenler Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde bütün sınıflar

⁷³ Balıkesir İmam Hatip Lisesi, 7 C Sınıfı Yıllığı, 1985. İl Halk Kütüphanesi

oluşturulmuş ve ilk mezunlarını bu eğitim öğretim yılının sonunda vermiştir. Bu tarihten sonra okulumuz, sadece erkek öğrencilerin kayıt yaptırdığı bir okul olmuştur.

Tablo: Okulumuza ilk kayıt yaptıran kız öğrenciler

Sıra	Okul No	Adı Soyadı	Kayıt Tarihi	Açıklama
1	57/200	Muhsine Aşık (Akbulut)	08.11.1969	Naklen
2	90	Fatma Fırat (Gökçen)	25.09.1969	İmtihanla
3	92	Ayşe Kevser Fırat (Beyoğlu)	25.09.1969	İmtihanla
4	106	Zekiye İlkdoğdu (Gündoğan)	25.09.1969	İmtihanla
5	109/355	Emine Ocaktan (Binay)	25.09.1969	İmtihanla
6	122	Melek Budakoğlu	25.09.1969	İmtihanla
7	139/386	Sündüs Ayyıldız	25.09.1969	İmtihanla
8	336	Fazile Gürhan	22.10.1972	Naklen
9	791	Emel Budakoğlu	10.10.1969	İmtihanla
10	862	Amine Gül	25.10.1972	Naklen

Kız Öğrencilerin İmam Hatip Okulunda Okumalarına Duyulan İhtiyaç ve Bu Süreçte Yaşananlar

Eğitim; bireysel ve toplumsal ihtiyaç ve beklentilerin gelişip değişmesiyle amacı, içeriği, işlevleri, süreci ve süresi değişen toplumsal bir kurumdur.⁷⁴ Çocukların ve gençlerin yetişmesi topluma yararlı birer birey olarak yer almaları noktasında aldıkları dini eğitim de önem kazanmaktadır. Devlet eliyle verilen dini eğitim aracılığıyla tek tip insanın inşası⁷⁵ tartışma konusu olsa da bu eğitimin Diyanet İşleri Başkanlığı, İmam Hatip Okulları ve İlahiyat Fakülteleri gibi devlet kurumları tarafından verilmesi oldukça önemlidir. İslam dinine

⁷⁴ Pelin Taşkın, (2014). Ortaöğretim Okulları Öğrencilerine Yönelik Disiplin Düzenleme ve Uygulamalarının Çocukların Temel Hak ve Özgürlükleri Bağlamında Değerlendirilmesi. s. 12.

⁷⁵ Yusuf Bahri Gündoğdu (2015). Seçmeli Din Derslerini Tercih Eden Öğrencilerin Tercihlerini Etkileyen Faktörler, s. 122

ait doğru bilgilerin kaynağından öğrenilmesi, özellikle gençlerin zararlı düşünce ve oluşumlardan korunması açısından önemlidir. İslam dininin doğru bir şekilde fertlere öğretilmesi, bugün için vazgeçilmez temel bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç yeterince karşılanmazsa kulaktan dolma yanlış bilgiler, hurafeler yaygınlaşır bu da kültürün yozlaşmasına ve yabancılaşmaya sebep olur. Veliler çocuklarının öğretim esnasında okulda genel eğitim yanında doyurucu dini bilgi almasını istemektedirler. Geçmişten bugüne İmam-Hatip Liselerine olan rağbet bunu göstermektedir.⁷⁶

Türkiye'deki nüfus oranına bakıldığında kadın ve kızların oranı erkek nüfus oranıyla hemen hemen aynıdır.⁷⁷ Erkeklerin dini eğitime ulaşma imkanları daha fazla iken bunu kadınlar ve kızlar için söylemek zor görünmektedir. Bu açıdan velilerin kız çocuklarına dini eğitim vermek istemeleri insani bir ihtiyaçtır. Bu manada imam hatip okullarına rağbet her geçen gün artmaktadır.

1960-1970 yıllarında imam hatip liselerine kayıt sürecinde gerek velilerin gerekse kız öğrencilerin tercihleri ile günümüzde imam hatip liselerini tercih edenler arasında farklılık gözlemlenmektedir.⁷⁸

Balıkesir İmam Hatip Okulu 1969 yılı ilk kayıtlı kız öğrencileriyle yaptığımız görüşmelerde okula kayıt yaptırmalarının hiç de kolay olmadığını öğrendik. 1969 yılında kız öğrencilerin eğitim/dini eğitim almaları noktasında yapılan tartışmaların yüz yıl önce 1869 yıllarında yapılan tartışmalarla paralellik göstermesi oldukça ilginçtir.

⁷⁶ Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, & M. Fatih Genç (2012). Yeni Anayasa Tartışmaları ve Zorunlu Din Dersleri, s. 17-18

⁷⁷ 2020 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye'deki nüfus oranının %49,7'sini erkekler, %50,3'ünü kadınlar oluşturmaktadır.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-SonucLari-2020-37210#:~:text=T%C3%BCrkiye%20n%C3%BCfusu%2083%20milyon%20614%20bin%20362%20ki%C5%9Fi%20oldu&text=Di%C4%9Fer%20bir%20ifadeyle%20toplama%20n%C3%BCfusun,333%20bin%20410%20ki%C5%9Fi> Erişim, 14 Ağustos 2024

⁷⁸ Z. Şeyma Arslan & Sema Silkin (2013). İmam Hatip Okullarında Kız Öğrenci Varlığına Dair Bir Araştırma; M.İbrahim Tepe, 2013 Balıkesir İmam Hatip Lisesi orta kısım kız öğrencileriyle yapılan "okulumuzu neden tercih ettiniz?" çalışması.

Balıkesir İmam Hatip Lisesi Dini Musiki Koroları 1993, 2013

Okulumuz ilk kayıtlı ve ilk mezun kız öğrencilerinden Muhsine Aşık Hocamızla yaptığımız görüşmede hocamız okula kayıt sürecini ve yaşananları şöyle ifade etmişlerdir:⁷⁹

“Ağabeylerim Balıkesir İmam Hatip okulundan mezunlar. Ben de okumayı çok istiyordum. O günlerde ağabeyim Prof. Dr. Nevzat Aşık Balıkesir İmam Hatip okuluna sınavla kız öğrenci alınacağını duymuş, ana babamı razı etmişti. İzmir İlahiyatta Okutman Resul Aşık (rahmetli) ağabeyim bizi, Ovaköy'den iki arkadaşla sınava götürdü. Sınava girdiğimiz salonda 25-30 öğrenci vardı. Belletmenimiz Oya Hanım isminde bayan bir öğretmendi. Balıkesir İmam Hatip Okuluna ilk kayıt yaptıranlarız. Sonradan naklen Fazilet Gürhan, Emine ve Fatmagül kardeşler de bize katıldı. Bu arada Prof. Dr. Nevzat Aşık ağabeyimin tayini Erzurum'a çıktı. Balıkesir'de başörtüsü sorunu var diye ben de abimle gitmek istedim. Erzurum Kız Ortaokuluna kaydımızı yaptırдық, fakat orada da okula gelip giderken dahi başörtüme karıştılar. Öğretmenler başörtümü çıkarmamı söylediler. Ben tekrar Balıkesir İmam Hatip okuluna iki ay gecikme ile nakil yaptırđım.

İlk başlarda kızlar kayıt olsun mu olmasın mı haftalarca tartışılmış idarece. Bırakın kızların imam hatibte okumasının anormal karşılanmasını imam hatibe giden erkek öğrencilere bile cenaze

⁷⁹ Bayan hocalarımızla mülakat yapan okulumuz Arapça dersleri öğretmeni Zeynep Beyza Akbiyık'a teşekkürler.

yıkayıcısı mı olacaksınız diye alayvâri hakaret ediliyordu. Biz en büyük desteği, ailemizden ve aile dostlarımızdan aldık. Balıkesir'in hatırı sayılır aileleri imam hatip davasına destek oldular. Mesela, benim velim -Allah kendisinden razı olsun- rahmetli Hasbi Gürcan idi. Bende ve birçok arkadaşta emeği vardır. Ağabeylerimin velisi de o idi. Veli toplantılarına katılır, sonuçları bizimle değerlendirir, bize maddi manevi destek olurdu. Bu sıkıntılı günlerin geçeceğini, geleceğin hoca hanımları olacağımızı, örnek olmamız gerektiğini tatlı tatlı anlatırdı.

Okul hayatımızda bazı zorluklarla karşılaştık. Mesela hocalardan bazıları, bize alenen: "Siz buraya imam olmaya mı geldiniz, gidin başka okullara." diyorlardı. Bayrak merasimine çıkarken "İmamlar geliyor." derlerdi. Başörtümüzü ancak Kur'an-ı Kerim ve tefsir derslerinde örterdik. Sonraki sınıflarda "Müfettiş girince çıkartın, müfettiş gidince örtün." demişlerdi. Herhalde bu son sınıfta oldu.

Bizler mezun olmadan bir yıl önce büyük bir şok yaşadık. Orta üçü bitirdik; bundan sonra kızların okula devam etmesi yasak, dediler. Döktüğümüz gözyaşı, çektiğimiz acı ise tarif edilemez. Bizler okumak istiyorduk, birileri okumamızı istemiyorlardı. İmam hatip okullarında sadece erkekler okuyabilir, diyorlardı. Neyse ki, toplantı üstüne toplantı devam ederken geç de olsa haber geldi. Bizi tekrar son sınıfa kaydettiler. Nihayet bitirdik. Fakat bu olaydan sonra bazı arkadaşlarımız başka okullara kayıt yaptırdılar, okumayı bırakan arkadaşlarımız da oldu. Biz altı kişi kaldık, karma olmasın diye bize küçük bir sınıf ayarladılar. 4/K sınıfında okuduk, birçok badireden sonra Elhamdülillah mezun olduk."

Hocamız, göreve başlamasını ve öğrenci yetiştirme süreçlerini ise şöyle anlatmışlardır:

"İlk görev yerim Balıkesir Kayabey Kur'an Kursu oldu. Balıkesir'de 25 sene görev yaptım. İkinci görev yerim, evlilik dolayısıyla Akhisar Ulu Camii oldu. Allah razı olsun, Akhisar Müftüsü rahmetli Ali Ünal Hoca, çok faaldi. Ondan çok istifade ettik. Akhisar Ulu Camii Kız Kuran Kursunda hafızlığa ilk benim öğrencilerim başladı. İçlerinden bir tanesi Kuran Kursu öğretmeni oldu. Şu anda Balıkesir'de görev yapmaktadır. Onun gibi birçok öğrencim şu an Balıkesir'de görev yapmaktadırlar. Akhisar'dan tayinimizi Balıkesir'e istedik. Allah'ıma

hamdolsun birçok hafız yetiştirdim. Yüzüne okuttuğum yüzlerce öğrencim oldu. Rabbim kabul buyursun inşallah. Akhisar'da Şeyh İsa Camiinde ve Ulu Cami'de bayanlara yönelik vaazlarımız ve dini programlarımız olurdu. O kadar çok kalabalık olurdu ki caminin içi dolar, ve hatta insan seli cami dışına taşardı. Şunu belirtmek istiyorum, biz bunları hep imam hatip okulunda aldığımız eğitim sayesinde ve - Allah razı olsun- bize imam hatip ruhu ve şuuru veren hocalarımızın fedakarlıkları sayesinde yapabildik. 16 yaşında Kur'an Kursu öğretmenini oldum, elhamdülillah. Bugün yine, yeniden dünyaya gelseniz ne olmak istersiniz diye sorsanız imam hatip okulunda okuyup çok sevdiğim mesleğim Kur'an Kursu öğretmenini olmak isterim, derdim. Şu an emekli oldum ama halâ aktif bir şekilde çalışıyorum. Biz, Kur'an'sız yaşayamayız. Kur'an öğretmek, öğrenmek bizim her şeyimiz elhamdülillah. Rabbim bu Kur'an yolundan bizleri ayırmasın, âmin."

Okulumuz ilk kayıtlı ve ilk mezun kız öğrencilerinden Sündüs Ayyıldız Hocamızla⁸⁰ yaptığımız görüşmede hocamız okula kayıt sürecini ve yaşananları şöyle anlatmışlardır:

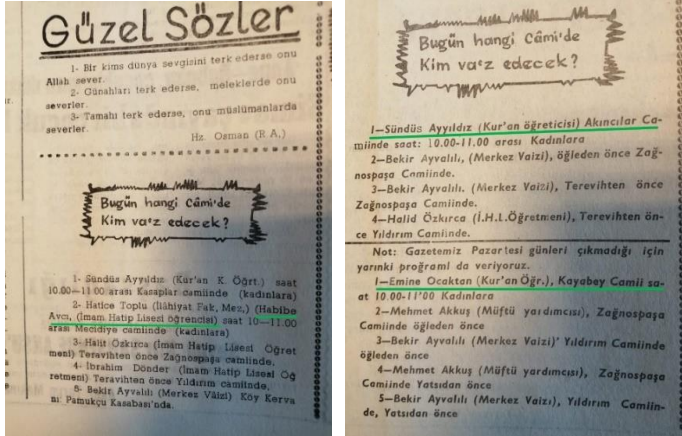
"Evet, İmam Hatip Okulunun ilk kayıtlı kız öğrencilerindenim. Allah, bizleri rızasından, rızasının geçtiği yollardan ve Peygamber Efendimiz'in yolundan ayırmasın. Bize böyle bir lütuf bahşedildi. İmam Hatip'te ilk kız öğrenciler olarak başladık. O zamanlar istenilen bir nesil vardı. Bizi de ailelerimiz okula gönderdi. Hocalarımız çok değerli bilgilerle bizi donattılar. Biz de çok istekli ve gayretliydik elhamdülillah.

Okuldan mezun olunca Ankara, Balıkesir, Isparta ve başka yerlerde bayan kuran kursu hocası alımı yapılacağını öğrendik. Diyanet İşleri Başkanlığı vaizelerin İmam Hatip mezunu olmasını istedi. Biz Kur'an Kursu hocası olduk. Bize gösterdikleri teveccüh ve Rabbimin rızası ve imam hatip ruhuyla biz de çabaladık. Ankara'da sınava girdik.

⁸⁰ Sündüs Ayyıldız Hocamız, okulumuzun ilk kayıtlı ve ilk mezunlarından Muhterem Hocamız Prof. Dr. Erol Ayyıldız'ın kız kardeşidir. 1957 doğumludur. İlkokuldan sonra 4 yıl ortaokulu Balıkesir İmam Hatip Okulunda okuyarak okulumuz tarihinin kayıtlı ilk kız öğrencileri arasında yer almıştır. 1973 yılında okulumuzdan mezun olmuştur.

Türkiye’de -yanlış hatırlamıyorsam- 20 kişiydik. Önce yazılı, sonra sözlü sınav oldu. Allah bize atanmayı nasip eyledi. İlk tayinim Akhisar’a oldu. Akhisar’da Müftü Şerif Hoca’nın bana katkıları çok fazladır. Elhamdülillah 7 yıl orada görev yaptım. Daha sonra Balıkesir merkezde Vicdaniye’de görev yaptım. Zahirepazarı Camiinde Kuran Kursu Hocalığı yaptım.

Vicdaniye Camiinde haftada bir, perşembe günleri sohbet olurdu. O zamana kadar hep erkekler vaaz veriyordu. Sonra hanım hocalar vaaz etmeye başlayınca kadınlar ve kızlar heyecanla camiye gelir oldu. Bizde bu gelişmelerden heyecanlanırdık. O zamanki kalabalığın verdiği heyecanı anlatmam. Caminin her yeri dolardı. Bizden sonra Emine Baydemir ve Ayşenur Hoca geldiler, biz emekli olduk. Bahçelievler’de Birgivi Camii’nde haftada bir vaaza devam ettim. Sonra İstanbul’a taşındım. Burada da müftülükle konuşmalarımız çok oldu. Ama şartlar çok değişti elhamdülillah. Bugün her Kur’an Kursunda (İstanbul için söylüyorum) 5-6 hocanın olduğunu söylüyorlar. Emekli olduktan sonra hala istekle ve heyecanla kur’an kursuna giderim. Sağ olsun onlar da istediğim zaman istediğim yerde sohbet verebileceğimi söylüyorlar.

Hocalarımızın ve okulumuz kız öğrencilerinin Ramazan Ayı programlarından bir örnek⁸¹

⁸¹ Balıkesir Birlik gazetesi, 1,7 Ramazan 1398/1976

Okulumuz mezunlarından Elmas Başaran Hocamızla yaptığımız görüşmede hocamız, okula kayıt sürecini şöyle anlatmışlardır:

“Hedefimde Kur’an kursu öğretmeni olmak vardı. Eskiden okullara kızlar çok gönderilmezdi. Benim annem sağ olsun bu konuda daha duyarlıydı. İmam hatibe kızların da alınacağını duyunca okula yazdırdılar. O zamanlar Çanakkale’den, Gönen’den, Susurluk’tan gelirlerdi kızlar. Mahmut Hoca’nın yanında iki sene yüzüne Kur’an-ı Kerim okuduk. Kur’an-ı Kerim eğitimimiz ile çok ilgilendiler. Darbe zamanında Kur’an kursu hocalığı sınavı açılmadı. Sınav yok, kadro yok, derken biz de Kuran-ı Kerim tilavetini geliştirdik. Boş oturmak olmazdı. Daha sonra sınav açıldı. 1984’te Antalya’ya sınava gittik. Mahmut Hocamız da sağolsun bize eşlik etti ve bize moral verdi. Sınavı kazandık, o gündür bugündür hizmete devam ediyoruz. Kur’an Kursu hocası olarak birçok talebe yetiştirmek nasip oldu.”

Okulumuz mezunlarından Emine Esen Baydemir Hocamızla⁸² yaptığımız görüşmede okulumuz ve akabinde ilahiyat fakültesinden mezun olduktan sonra göreve başlama süreçlerini şöyle anlatmışlardır:⁸³

“Öğretmenlik sınavında birinciliği kazanmıştım. Öğretmenliğe başörtüsünden dolayı başlayamadım. Birkaç ay sonra yeniden sınav oldu. Yüksek dereceyle Diyanetteki vaizlik sınavını kazandım. Yüz bayan girmiş sınava, bizim bundan haberimiz yoktu. "Diyanette bayan çalışıyor mu çalışmıyor mu, vaiz ne demek?" ben başlangıçta bunların hiçbirisini bilmiyordum. Babam bir vaiz hocamıza sorarak bilgi sahibi oldu. Yazılıyı ben de dâhil 15 kişi kazanmış. Daha sonra mülakata çağırıldık. Onu da 8 kişi kazandık. Bir süre sonra Eminönü Müftülüğü’ne çağırdılar. Orada vaizlik görevine başladım. Lakin bu sırada vaizlik yapmadık. Haseki Eğitim Merkezi’nde beş aylık bir kurs gördük. Başkan Yardımcısı önderliğinde daha sonradan herkes

⁸² Emine Esen Baydemir Hocamız, okulumuz1985 mezunudur. 1989 yılında İzmir İlahiyatı bitirdikten sonra Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belağatında yüksek lisansını tamamlamıştır.

⁸³ Kız öğrencilerimizin Emine Esen Baydemir hocamızla yaptıkları mülakat, Balıkesir Anadolu İmam Hatip Lisesi yayın organı, Kürsü gazetesinin 2014 tarih ve 11 sayılı nüshasından alınmıştır.

istediği yere tayin edildi. Çünkü biz çok başarılıydık. Ben de Balıkesir'e tayin istedim. Burada 1991 yılında göreve başladım. Bu arada yurtdışına da gittim. Danimarka'ya Ramazan görevlisi olarak gittim. Kısa süreli görevli olarak Almanya'ya ve uzun süreli görevli olarak da İsveç'e gittim. 2010'da İsveç'ten döndüm. Türkiye'de sadece Balıkesir'de görev yaptım."

Hocamız din hizmetlerine yönelik çalışmalarından şöyle bahsetmişlerdir:

"Bizim her günümüz aynı değil. Camii vaazlarımız, takrir derslerimiz ve müftülükte nöbetlerimiz oluyor. Sosyal hizmetlere gidiyoruz. Herkes farklı yere gidiyor. Ben şu an programa göre huzurevi ve çocuk evlerine gidiyorum. Rehabilitasyon merkezlerine giden de var. Beş gün içinde bunları yapıyoruz. Arada cezaevine gittiğimiz de oluyor. Bunlar rutin olarak yapmamız gereken görevlerdir. Bir de köy programlarımız var. Her hafta farklı köye gidiyoruz. Bunun yanında evde diğer ev hanımlarının yaptığı işleri yapıyoruz. Diyanette Alo 190 Fetva Hattımız var. Arayanların sorularını cevaplıyoruz, ihtiyaç halinde uzman kişilere yönlendiriyoruz."

Okulumuzda eğitim gören kız öğrencilerimiz – 1992

Sonuç ve Öneriler

Din, insan hayatını anlamlandıran bir olgudur. Anlamalı bir hale gelen hayatın huzur ve saadet içerisinde yaşanması dini eğitimle mümkündür. Tarih boyunca birçok kurum farklı isimlerle de olsa insani bir hak ve ihtiyaç olan dini eğitimi vermeye çalışmışlardır.

Asrı Saadet döneminde kadın ve kızlara yönelik yapılan eğitim faaliyetleri ve kadınların sosyal hayattaki görünürlükleri sonraki dönemlerde Asrı Saadet dönemi kadar nitelikli olamamıştır.

Emevîler, Abbasiler, Orta Asya Türk Devletleri, Selçuklular ve Nihayet Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde kadın ve kızların eğitim meselesine bakış açıları farklılık göstermiştir. Osmanlı'da devlet eliyle kız çocuklarına yönelik eğitim, Tanzimat dönemine kadar "Sıbyan Mektepleri" ile sınırlı kalmıştır. Bu döneme kadar kadınların ve kızların üst eğitimleri bireysel tercihe dayalı ev merkezli kalmış veya ailelerin ekonomik düzeylerine göre özel hocalar istihdam edilerek sağlanmıştır.

Tanzimat süreciyle birlikte kızların eğitimleri; sıbyan mektepleri, rüştiye inas mektepleri, idadi sultani inas mektepleri ve inas darü'l-fünunları olmak üzere her kademede varlık göstermiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren dini eğitim veren medreselerin kapatılması, açılan 26 imam ve hatip mektebinin de kısa bir zaman sonra varlıklarına son verilmesi, akabinde okullarda din derslerinin kaldırılması din eğitimi almak isteyenler üzerinde travmaya sebep olmuştur. Devlet okullarına mesafeli yaklaşan veliler özellikle kız çocuklarını okula göndermeyerek tepkisel bir yaklaşım göstermiş, çocuklarına ev merkezli bireysel dini eğitim vermekle yetinmişlerdir.

1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle dini eğitimde bahar havası yaşanmıştır. İmam Hatip Okullarının açılması bahar havasını bayram havasına çevirmiştir. Kızların imam hatip okullarına kabul edilmesiyle kızların okullaşma oranında hızlı bir yükseliş gözlemlenmiştir. Türkiye'de kız öğrenci alan ilk imam hatip okullarından birisi de Balıkesir İmam Hatip Okulu olmuştur.

1969 yılından günümüze okulumuzda eğitim gören kız öğrenciler eğitimlerini bitirdikten sonra Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde vaizelik, Kur'an Kursu öğreticiliği yapmış ve diğer birimlerde görev almak suretiyle Balıkesir'de dini hayatın şekillenmesinde önemli hizmetler yapmışlardır. 1980'den sonra ilahiyat fakültelerinde yüksek öğrenimlerini tamamlayan birçok mezun kız öğrencimiz müftü yardımcılığı, diyanet işleri başkan yardımcılığı gibi üst düzey görevler alarak din eğitimi alanında topluma faydalı olmuşlardır. Okulumuzdan gerek ilk dönem gerekse sonraki dönemlerde mezun olan kız öğrenciler; birer eğitmen, birer öğretmen, birer hoca, birer hafize olarak binlerce talebe, binlerce hafize yetiştirmişlerdir. Onların yetiştirdikleri talebeler bugünün hocaları olarak Balıkesir'de hizmet etmekte ve Balıkesir'de dini hayatın şekillenmesinde önemli görevler yapmaktadırlar.

Balıkesir İmam Hatip Lisesi, yüz yılı aşan eğitim hizmeti ile Balıkesir'in dini hayatında önemli hizmetlere imza atan bir kurumdur.

Gerek Cumhuriyet döneminde ve gerekse 1958 ve sonrası dönemde Balıkesir İmam Hatip Lisesini kuran geliştiren ve gelişmesine hizmet edenler, aynı zamanda Balıkesir dini hayatının da şekillenmesinde hizmet edenlerdir.

Balıkesir İmam Hatip Lisesi sadece Cumhuriyet döneminde Balıkesir din görevlisi yetiştiren tek kurumu olmamıştır. 1958'de de hem Balıkesir'de hem de Güney Marmara da tek kurum olma özeliğini taşımaktadır. Balıkesir İmam Hatip Lisesi 1985'lerde Balıkesir ve Güney Marmara'da din görevlisi yetiştiren tek kurum iken günümüzde sadece Balıkesir'de (ilçeler dahil) 20 imam hatip lisesi ve bu okulları besleyen 32 imam hatip okulu bulunmaktadır. Bu okullardan mezun olanların Balıkesir dini hayatın şekillenmesinde %52 oranında etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Balıkesir İmam Hatip Lisesi sadece din görevlisi yetiştiren bir kurum değildir. Bu okullarda hem dini ilimlerin hem pozitif ilimlerin eğitimi alan öğrenciler yeteneklerine göre üniversitelerin farklı bölümlerinde okuyarak alanlarında hem bulundukları yerlere hem de ülkemize hizmet etmektedirler.

Balıkesir İmam Hatip Lisesi mezunları, din hizmetlerinde önemli görevler üstlendikleri gibi akademisyen olan birçok mezun ve öğretmenimiz Balıkesir İlahiyat Fakültesinin kurulmasında ve gelişmesinde hizmet ettikleri tespit edilmiştir.

Balıkesir merkezde bulunan imam hatip okullarının Karesi ilçesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Merkezdeki İHL ve İHO'lardaki öğrenci sayıları ele alındığında bu okullarda kız öğrencilerin ağırlıkta eğitim gördükleri tespit edilmiştir. Altıeylül ilçesinde bir kız imam hatip lisesinin açılması bir ihtiyaç olarak yerini korumaktadır. Özellikle Balıkesir İmam Hatip Lisesi ve Balıkesir İmam Hatip Ortaokulu binalarının fiziki ömürlerini tamamladıkları ve gelişen şartlara uyum sağlayamadığı ve her iki okulun aynı bahçe alanını paylaşmaları eğitim verimliliğini düşürdüğü değerlendirilmelidir. Yeni ve çağdaş eğitim şartlarına uygun binaların yapılması bu eksikliği gidereceği gibi eğitim kalitesini arttıracaktır.

Kaynakça

- Akbaş, Elif (2018). Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akpolat, Sabri (2007). Peygamberimiz ve Gençlik. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17(17), 243-257.
- Aksoy, Yakup (2017). Osmanlı Devleti'nde kız öğretmen okulları (Darülmuallimat) ve kadının meslek hayatına katılması (1870-1920) (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan1993'e), Kültür Koleji Yayınları No:4, İstanbul, 1994
- Akyüz, Yahya (1999). Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi Ve Öğretmen Faika Ünlüer'in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı. Milli Eğitim, 143, 12-32. / [https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli Egitim Dergisi/143/1.htm](https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm) erişim 21.02.2024
- Akyüz, Yahya (1982). Türk Eğitim Tarihi, Ankara
- Akyüz, Yahya (2011). Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler. Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 1(2), 9-22.
- Algül Hüseyin, İslam Tarihi, Gonca Yayınları 1992
- Arslan, Zarife Şeyma & Silkin, Sema (2013). İmam Olmayacak Kızlar: İmam Hatip Okullarında Kız Öğrenci Varlığına Dair Bir Araştırma. 100. Yılında İmam Hatip Liseleri, Ensar Yayınları, İstanbul, 2013
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar & Genç, M. Fatih (2012). Yeni Anayasa Tartışmaları Ve Zorunlu Din Dersleri. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(16), 7-20.
- Balıkesir Birlik gazetesi, 1,7 Ramazan 1398/1976

- Balıkesir İmam Hatip Lisesi, 7 C Sınıfı Yıllığı, 1985. İl Halk Kütüphanesi
- Baltacı, Cahit (2004). Mektep, TDV İslam Ansiklopedisi, 29, 6-7.
- Bayraktar, Bülent (2005). Balıkesir'de Eğitim. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(14), 46-81.
- Baskın, Bahar (2007). 2. Meşrutiyet'te Eğitim, Kadın ve İnas Darülfünunu (İlk Kadın Üniversitesi). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Baskın, Bahar (2008). II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitime Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünunu. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (38).
- Berkes Niyazi, Türkiye'de Çağdaşlaşma, 5.bs., İstanbul, Yapı Kredi Yay., Ekim 2003, s. 31
- Coşkun, Mustafa Kemal & Şentürk, Burcu (2010). Gelenekçilikten “Muhafazakar Modernliğe” İmam Hatip Okulları Örneği. Mülkiye Dergisi, 34(268), 249-263.
- Erlar, Mehmet Yavuz (2014). Sicil-İ Umûmî Defterlerine Göre Samsun Merkez İnâs Mektebi. Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty, 12(1), 87-101.
- Fedai Dergisi, 1959, c.4, s.13
- Gündoğdu, Yusuf Bahri (2015). Seçmeli Din Derslerini Tercih Eden Öğrencilerin Tercihlerini Etkileyen Faktörler: Ordu Örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 15(2), 121-155.
- Peker, Hüseyin & Eyüpoğlu, Osman (2014). Birey Ve Toplum Açısından Din Eğitime Duyulan İhtiyaç. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (37), 5-18.
- Kanun-i Esasi, 7 zilhicce 1293 (1876). Memaliki Devleti Osmaniye
- Karasu, Teceli (2018). Hz. Ömer'in Çocuklar İle İlişisinin Günümüz Pedagojisi Açısından İncelenmesi, Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fak Dergisi, 2018

- Kaya Zeynep, 19. Yüzyılda Toplumu Dönüştürücü Bir Etki Olarak Kız Çocuklarının Eğitimini Bir Kurum Üzerinden Okumak: Dârülmualimât Örneği. Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a XIX. Yüzyıl Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yay. 2021, İstanbul
- Köse, Duygu & Özkay, Hatice Gökçen. Geç Osmanlı Modernleşmesinde Kadın Eğitim Yapıları: Taşra İnas Mektepleri ve Darülmualimatlar.
- Keçeci Kurt, Songül, & Polat, Suat (2013). Osmanlı Devleti'nde Kızların Eğitiminde Okulun Önemi (1839-1920). Bartın University Journal of Faculty of Education, 2(2).
- Kurnaz, Şefika (1996). II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, İstanbul 1996, 25.
- Kurnaz, Şefika (1999). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınların Eğitimi. [https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli Egitim Dergisi/143/14.htm](https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/14.htm) Erişim, 11 Ağustos 2024
- Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 1869 (sadeleştirilmiş), Milli Eğitim Basımevi 1977, İstanbul
- Mazideki Balıkesir, Gönen Kız Mektebi, <https://www.facebook.com/profile/100064168502116/search/?q=g%C3%B6nen%20k%C4%B1z%20mektebi> Erişim 15 Ağustos 2024.
- Meydan, Hasan (2013). Din, Ahlak Ve Değerler Alanı Seçmeli Derslerinin Öğrenci Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İlâhiyât Tetkikleri Dergisi*, (40), 219-250.
- Müslim, Terc., Mehmet Sofuoğlu, İrfan Yayıncılık, Konya
- Öcal, Mustafa (2008). Türkiye'de din eğitimi tarihi literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (6), 399-430.
- Öztürk, Cemil (1993). TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 8. s. 549-550
- Öztürk, Cemil (2008). Türkiye'de Öğretmen Yetiştiren Kurumlar Tarihi Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (12), 487-520.

- Satı Bey (2001). Sadeleştiren, Recai Doğan. Dini Araştırmalar, Eylül-Aralık 2001, C. 4, s. 11, ss. 197-207.
- Seven, Mehmet Ali & Engin, Ali Osman (2010). Türkiye’de Kadının Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1), 177-188.
- Somel, Selçuk Akşin (2000). Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi. KEBİKEÇ İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, 2000 Yıl: 5 Sayı: 10
- Şanal, Mustafa (2004). Osmanlı İmparatorluğu’nda kız öğretmen okulunda görev yapan kadın idareci ve öğretmenler ile okuttukları dersler. Belleten, 68(253), 649-670.
- Takvim-i Vekâyi, 26 Zilhicce 1278/24 Haziran 1862 (649), Mevâdd-ı Gayriresmiye.
- Taşkın, Pelin (2014). Ortaöğretim Okulları Öğrencilerine Yönelik Disiplin Düzenleme Ve Uygulamalarının Çocukların Temel Hak Ve Özgürlükleri Bağlamında Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- TBMM. (1982). TC Anayasası, 19 Şubat 2019, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf
- Tirmizi, Terc., Abdullah Parlayan, Konya, 2004.
- Tümer, Yasemin (2001). II. Meşrutiyet Dönemi Fikir ve Edebiyat Hayatında Kadın Eğitimi. Türklük Araştırmaları Dergisi, 10, 58-89.
- Türer Ali (1998). Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Balıkesir’de Eğitim, Balıkesir
- Türer Ali, http://w3.balikesir.edu.tr/~aturer/balikesirdeegitim.html#_ftnref37%E2%80%8E Erişim, 13 Ağustos 2024
- Yaşar, F. T. (2019). Geç Dönem Osmanlı Kız Mekteplerinde Fennî Ev İdaresi Eğitimi: Müfredat ve Ders Kitapları. Journal of Turkology, 29(2), 591-620.

- Yıldız, H. (2016). II. Abdülhamid Dönemi'nde Kız Rüşdiye Mektepleri Müfredat Öğretim Programları ve Kızların Eğitimine Katkısı. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17), 115-135.
- Yüksel, Emrullah. (1977). Mehmet Birgivi (929-981/1523-1573). Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2).
- Yüksel, Emrullah. TDV-İA, c. 6, s.191-194, 1992, İstanbul

